Рік IX. Р. 1900 кн. VI. Т. XXXVIII.

38

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

1663

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

IX Jahrgang. 1900, VI B. B. XXXVIII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 1. (14). VIII. 1900.

Aus dem Lagerkatalge

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg,

Czarnecki-Gasse 26.

Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, redigirt von Prof. Michael Hruševśkyj, bis jetzt erschienen Bde I—XXXVIII (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Litteraturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände) à 6 Kr.

Publikationen der Sektionen und Commissionen der Ševčenko-Gesellschaft:

A. Die historisch-philosophische Section publizirte bis jetzt:
1. Zwei Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filozofičnoi sekcyi) enth. eine Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševśkyj (I Theil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XIII Jahr.). Preis à 4 Kr.
2. Juridische Zeitschrift, bis jetzt X Bde, á 2 Kr.
3. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. I—XX.

B. Die philologische Section publizirte bis jetzt 3 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcyi), enthaltend: Bd. I. eine Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Koniskij (erster Theil), Preis 3 Kr. Bd. II u. III. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Litteratur, von Michael Dragomanow (erster Theil). Preis à 4 Kr.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medicinische Section publizirte bis jetzt 6 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten à 3 Kr., Bd. III—V erschienen jeder in zwei Abtheilungen, jede unter einer besonderen Redaction; die mathematisch-naturwissenschaftliche red von Iv. Verchratskij und Vlad. Levickij, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevyč. Preis jeder Abtheilung 2 Kr.

D. Die Archaeographische Commission publizirte bis jetzt folgende Werke:
1. Quellen zur Geschichte der Ukraine, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (Lustrationen de königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Belz ung Lemberg von J. 1564—5); Bd. IV. (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Jeder Bd. kostet 4 Kronen, III Bd. 5 Kr.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Litteratur. Bd. I. Alttestamentliche Apokryphen; Bd II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evangelienkreis. Bd. I, Preis 4 Kr, Bd. II, 5 Kronen.
3 Kotljarevskij, Die travestirte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

E. Die Ethnographische Commission publizirt:
1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 6 Bände. Preis Bd. I—IV u. VII—VIII á 3 Kronen, Bd. V u. VI á 4 Kr. (Aus dem Inhalt: Weihnachtsfest am Kuban; Galizische Volksmärchen; Galizische Leiermänner, ihre Lieder, ihr Jargon; Beiträge zur Ethnographie der ungarischen Ruthenen; Legenden, Märchen, Fabeln, Novellen und Sagen der ungarischen Ruthenen; Volksüberlieferungen über die Czarenkrönung; Der Volksglaube in Ostgalizien; Sammlung der Volksanekdoten: Sammlung der Volksnovellen).
2 Beiträge zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologischen Funde, uber die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobrudža, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik, mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie, Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen.

Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Comissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschien N. 1 u. 2 ukrainisch und deutsch.

Рік IX. Р. 1900 кн. VI. Т. XXXVIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакциєю

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER V̌EV̌CENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

IX Jahrgang. 1900, VI B. B. XXXVIII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

[illegible] Товариства імени [illegible]

під зарядом К. Беднарського

Зміст XXXVIII тому.

1. Печатки з околиць Галича, подав Михайло Грушевський (з рисунками) . . . . . с. 1—4
2. *Зносини гетьмана Івана Виговського з Польщею в р. 1657—58, написав Денис Коренець . . с. 1—20
3. *Карпаторуське письменство XVII - XVIII віків, подав Др. Іван Франко, додаток, XII—XXV (кінець) с. 91—162
4. Miscellanea: а) З віденської революції 1848 року, под. І. К—ий; б) Е. Руліковский — В. Лущкевич (некрольоґічна згадка), под. М. Грушевський . с. 1—4
5. Наукова Хроніка: 1) Огляд часописей за 1899 р. — Часописи видавані на росийській Україні . . с. 1—25
   2) Огляд західно-европейської літератури по культурній і полїтичній історії, історії літератури й штуки, за 1899 р., подає др. М. Кордуба: III. Середні віки (далі буде) . . . . . с. 26—38
6. Бібліоґрафія (рецензії й справозданя, зміст на с. 54) с. 1—56
7. Показчик до IX річника (т. XXXIII—XXXVIII) Записок с. 1—12

Реферати призначені на київський археольоґічний з'їзд означені зьвіздкою *).

Inhalt des XXXVIII Bandes.

1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halicz (mit Abbildungen), von Michael Hruševśkyj . . S. 1—4
2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovśkyj zu Polen in den Jahren 1657—8, von Dionys Koreneć . S. 1—20
3. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. Ivan Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) . . . . . S. 91—162
4. Miscellanea . . . . . S. 1—4
5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften . . . . . S. 1—25
   2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und

Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba:
III. Mittelalter (Fortzetzung folgt) . . . . S. 26—38
6. Bibliographie . . . . . S. 1—56
7. Inhaltverzeichniss des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII) . S. 1—12

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seite des Buches.

Печатки з околиць Галича.

Подав **М. Грушевський.**

Опублїковавши в XXXII т. Записок чотири оловяні печатки з Галичини: три з старого Звенигорода і одну з Ступниці під Самбором, хочу тепер опублїковати ще три звістні мині — знайдені в околицях Галича (на долучених рисунках їх великість побільшена меньше-більше у двоє).

1. Печатка оловяна — діаметра 2,2—2,5 цм., з одного боку має погрудний образок Богородиці з піднятими руками і з Христом на колїнах (отже образок зовсїм подібний до звенигородських печаток з іменем Василия), сильно стертий; з боку напись сильно стерта (на неґативі ретушована):

МР ΘΥ
СКЄПНС
МЄКОСМ(АN)
ГАЛ Н Т (Z)
НС

себто *Μητὴρ Θεοῦ σκέπης με Κόσμαν Γαλήτζης*, Мати Божа, сохрани мене Косьму епископа галицького. Косьма еп. галицький (пискуп Кузма) дійсно згадуєть ся в Київській лїтописи під 1165 р. (Іпат. л. с. 359) і нема ніяких трудностей уважати сю печатку його печаткою.

Знайдена ся печатка в фундаментах церкви св. Спаса за Луквою (див. Отчетъ археол. выставки 1888 р. с. 22), переховуєть ся в музеї львівської Ставропігії.

2. Печатка оловяна, подібна до попередьої, але иньшими штампами вибита: з одного боку подібний образок Божої Матери з Христом (чи не був се патрональний образ галицької катедри?), лїпше захований, але гірше вироблений; коло нїмба Божої Матери *(МР)* $\overline{ΘΥ}$; з другого боку:

М(Р)[1] *ΘΥ*
СКЄПОІС
МЄКОСМАN
ГАЛІТZ
НС ÷

[1]) Місце тут є властиво на дві букви, але вони не чіткі (може між МР і ΘΥ якась арабеска?).

Себто *Μητὴρ θεοῦ, σκέποις με Κόσμαν Γαλίτζης*, Матер Божа, сохрани мене Косьму епископа галицького — зміст отже той самий, але напись має деякі буквальні відміни: *σκέποις* зам. *σκέπης* (на грецьких печатках взагалї *σκεποις* річ звичайна, *σκέπησ* рідша, як помилка зам. *σκέποις* — бо читало ся однаково і те і се: скепіс, див. Schlumberger Sigillographie de l' empire byzantine с. 41) *Γαλίτζης* зам. *Γαλήτζης*. Вповнї правдоподібно, що маємо печатку того самого епископа.

Печатка ся знайдена в 1897 р. на ур. Крилосї коло Галича, першу звістку про неї подав проф. Шараневич в Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung der hist. Denkm., XXIII с. 229, але при тім хибно відчитав напись; о. Петрушевич в своїй книжцї: О соборной Богородичной церквп въ городѣ Галичѣ, вип. I, с. 20, 1899, дуже остро напавши на проф. Шараневича за його помилку, сам одначе зробив деякі помилки в відчитанню і не хоче бачити тут печатку, а медаль (!). Переховуєть ся печатка у о. Петрушевича; рисунок зроблено з фотоґрафії, даної о. Петрушевичом проф. Шараневичу.

3. Печатка оловяна, діаметра 2—2,2 цм., з одного боку образок Божої Матери зовсїм того-ж типа, що й попереднї дві, тільки сей образок далеко тоньшої роботи (але значно стертий); коло нїмба $\overline{MP}$. $\overline{\Theta Y}$. З другого боку образок сьвятого в нїмбі, з довгою бородою, з двома оберненими долонями руками і написею:

O	*Δ O*
Θ Є	*C I*
O	*O C*

отже сьв. Теодосий; цїла печатка, як сказано, визначаєть ся дуже гарною роботою, але значно стерта.

Знайдена ся печатка на ур. Крилосї коло Галича (Отчетъ археол. выставки 1888 с. 22), переховуєть ся в музеї львівської Ставропиґії; була відфотоґрафована в числї иньших предметів виставлених на виставі Ставропиґії 1888 р. на табл. I, під ч. 72, але в незвичайно малім, мікроскопійнім розмірі (самі таблиці були зроблені в 5 примірниках)[1]).

[1]) За ласкаве вижиченнє печаток і фотоґрафій до сеї публїкациї складаю подяку сенїору Ставропиґії дру Іс. Шараневичу.

ЗНОСИНИ ГЕТЬМАНА ІВАНА ВИГОВСЬКОГО З ПОЛЬЩЕЮ в р. 1657—58.

Написав

Денис Коренець.

Задача наша — представити зносини Виговського з Польщею від смерти Б. Хмельницького і вибору Виговського гетьманом до уложеня умови в Гадячи. Жерелами до того послужив нам матеріял актовий виданий в „Актахъ до исторіи южной и зап. Россіи“ т. IV, VII, XV, „Памятникахъ изд. кіевскою археографическою коммисіею для разбора древнихъ актовъ“ т. III, (Виданє II, доповнене, Київ, 1898) „Volumina'-x legum“ т. IV і звістки літописей українських і польських, що належать до того часу.

Особливо важний для нас материял „Памятників“. Є тут інструкция дана королем польським Бенєвскому, головному польському послови до Виговського, реляції сього посла королеви про справи України і його зносини з козаками; записка його аґента К. Перетятковича про тоті зносини; коресподенция Виговського з королем Яном Казимиром, Бенєвским, гетьманом Потоцким, канцлєром Пражмовским, архіепископом ґнезненським Лещиньским; далї коресподенция Бенєвского з гетьманами Потоцким, Сапігою і Їосєвским, канцлєрами Кориціньским і Требіцким, Тарнавским — начальником козацької залоги в Корци, Теодором Михайловичом — полковником подільським, Тимошем Носачом і ин.

Відомости одержані відси, порівняні з внутрішнїм становищем України і відносинами її до Москви, дозволяють нам вглянути в мотиви, якими водились Виговський і Польща в зносинах з собою і в остаточні причини їх злуки, себто пояснюють нам ґенезу того важного в нашій історії акту.

З історичного семінара проф. Грушевського у Львові.

I.

Боротьба Б. Хмельницького привела значну частину Польщі до ціlковитої руїни. Слідом Хмельницького пішли инші вороги її, Москва, Швеция, Семигород, і вона з початком 1657 р. майже ціла була в чужих руках.

Се спонукало її оглянутись за чужою помочею. Длятого входила вона у зносини з близшими і дальшими своїми сусідами, Австриєю, Данією, Голляндиєю, а навіть шукала поєднання з ворожими собі державами, Москвою, Шведами, Турками, Татарами, Раковцієм. Не поминула вона також козаків, тим більше, що з приєднанєм їх могли вернутись до Польщі українські землі, прилучені Хмельницьким до Москви.

Заходи тоті коло козаків почала Польща вже незабаром, по договорі Переяславськім (1654 р.), а особливо сильні стали вони від 1657 р. Від того часу вони не перестають, поки не доводять до умови Поляків з козаками.

Цілий час головним польським послом до козаків, а заразом горячим приклонником і пропаґатором злуки Козаччини з Польщею був Станіслав Казимир Бєнєвский, секретар королівський, а пізнійше волинський каштелян. Вперше приїздить він на двір Хмельницького в марті 1657 р.[1]) і привозить гетьманови від короля свого „пробаченє провин і візванє до підданства“.

У відповідь на се Хмельницький в листї датованім з Чигирина 18 квітня 1657 р., впевнює короля, що завсїди був за згодою, отже і тепер з Бєнєвским справу тоту „довірочно“ обговорював і бажає щиро успіха королівським заходам.[2]) Се було такою заохотою для короля, що він в половині червня т. р. знов посилає Бєнєвского до Хмельницького вже з повновластю закінчити справу: посол мав все обговорити, списати умову, дати її Хмельницькому підписати, а потім післати королеви; сей мав її назад прислати, аби Бєнєвский її з парадою передав козаками і потім з частиною їх пішов королеви в підмогу; король з гори впевняє, що згодить ся на всї умови, які уложить Бєнєвский з Хмельницьким.[3])

---

[1]) Памятники III. 344.

[2]) Лист Х-ого з 18/IV 1657. Памятники. III 239. Далї означувати мемо „Памятники“ буквою П.

[3]) Інструкция короля Бєнєвскому з 13 червня 1657 р. з Данкова. П. III 242—45.

Але посол не застав уже Хмельницького живим. Замість на переговори приїхав на його похорони.[1])

Не зражений тим звертаєть ся він до його наслїдника Івана Виговського[2]) і з ним починає переговори в справі злуки України з Польщею. Ходу їх близше не знаємо (вони відбувались устно[3]) і тайно з огляду на Москву), знаємо одначе їх формальний результат: Обі сторони з'обовязались до часу, не виходити поза означені умовою границі і здержати ся від усїх ворожих кроків. Для козаків границею тою мала бути ріка Случ, для Поляків Горинь. Територия між обома ріками мала бути невтральною.[4]) Бенєвский повинен був допильнувати захованя умови[5]), яку обі сторони заприсягли,[6]) і по тім Бенєвский, з поч. жовтня 1657 р. виїхав з України.[7])

II.

Побут і ціль приходу Бенєвского були Москві відомі, бо сам Виговський про се їй повідомляв, запевнюючи, що не думає зломити вірности цареви і що Бенєвского задержить аж до цар-

---

[1]) Latopis Jerlicza II 65; Літопись Самовидця 51; Величка 288, 334.

[2]) Зробив се також і союзник Польщі цїсар Леопольд. Австрия від давна радила Польщі приєднати собі козаків і в трактатї з грудня 1656 р. між иньшими з'обовязалась і в тім Польщі допомогти (Walewski Historya wyzwolenia Rp. I 327). В тій справі цїсар Фердинанд III вислав навіть до Х-ого послів з поч. 1657 р., посольство се одначе не принесло бажаного результату. Тепер Леопольд післав своїм послам нові повновласти і припоручене вести переговори з сином Хмельницького і з свого боку дати запоруку, що умова за його посередництвом уложена, буде додержана. (Тамже II, 179—182).

[3]) II. III 257, лист В-ого до короля з 1/I 1658.

[4]) II. III 260, лист Сапіги до Бенєвского з 8/I 1658, 290, лист Бенєвского до Сопіги з 13/IV 1658. Записка Перетятковича.

[5]) II. III 257, 265, лист Сапіги до Бенєвского з 26/III 1658, 304 лист Бенєвского до короля з 7/VII 1658.

[6]) II. III 296, лист Виговского до Бенєвского з 15/V 1658.

[7]) Акти IV 36, 66. Jerlicz (II, 66) подає, що Б. 22/X був в Дубнї, а по 9/X Виговським до Москви висланий Лїсницький зізнає, що Б. вже відпущений до Польщі — A. IV 53. З звісток тих цїлком ясно виходить, що перемирє уложив Бенєвский з Виговским; Костомаров, а за ним Вовк Карачевський в розвідцї „Борьба Польши съ козачествомъ“ (Университ. Извѣстія, Київ 1898) думає, що уложене було воно ще Богданом.

ського наказу. При тім старав ся він переконати Москву про нещирість поступованя Польщі у зносинах з царем, доказуючи, що вона хоче переговорами зискати на часі, а рівночасно лучить ся з Леопольдом, якого по смерти Яна Казимира Поляки мали вибрати своїм королем, і з ним у спілці ударити на царя і козаків.[1])

Умову з Бенєвским затаїв Виговський перед Москвою і натомість доніс їй, що відпустив Бенєвского по зложеню присяги, що Поляки не нападуть на козаків і що йому наказав більш з пропозиціями підданства до козаків не вдаватись.[2])

Так отже Виговський входить в близші зносини з Польщею, а рівночасно шкодить їй в Москві.

Головною ціллю такого поступованя було порізнити Москву з Польщею і розбити сподіваний польсько-московський союз, що міг бути для козаків небезпечний, бо як би цар був вибраний королем польським, як то рішено в комісиї виленській, то українські землї булиб без їх волї вернули під пановане Польщі, а се розуміть ся не могло бути для козаків бажаним. При тім бажав Виговський показати Москві, як горячо Польща бажає злуки з Україною і хотів заразом приєднати собі прихильність її доказами своєї вірности цареви.

Прихильности тої треба йому було дуже з огляду на се, що він ще не був затверджений Москвою на уряді гетьманськім, а в додатку, як далї побачимо, вибір його не був однодушний і в широких кругах козацьких не радо принятий, через що становище його було ще не певне.

---

[1]) А. XI 803. В-ий говорив се царському послови Кікіну, що на вість про смерть Хмельницького прибув на Україну (А. V 796, 803). То саме писав він до київського воєводи Бутурлїна (А. IV 5, 8, 25, А. XI 796, 805). На доказ правди своїх слів післав він цареви лист Я. Казіміра з 10/V 1857 з Данкова до него писаний і перехоплені листи короля до Бенєвского з під Кракова з 9/VIII 1657, від канцлера кор. Ст. Корицїньского, тої дати, від кн. Чарторийского, воєводи волинського, з Клевання з 21/VIII і від Я. К. Щолканського, чашника київського з 27/VIII. З листів тих ясно виходить, як Польща бажала горячо полученя з Україною і надавала посольству Бенєвского велику вагу, а з другого боку є в них відомости про помічні цїсарскі війська, які король мав під Краковом, отже се служило потвердженєм слів Виговського, що Поляки нещирі в зносинах з царем і що вони сполучились з Австриєю.

[2]) Виговський до Ратозіна 17/XI 1657. А. IV 66—7. Лїсницький 8/XI так само зізнає в імени його (В-ого) в Москві. А. IV 53).

Так отже Виговський з'єднував собі ласку Москви запевненями і доказами своєї вірности, а також підносив вартість тої вірности вказуючи на покусу до зломаня її, з другого-ж боку забезпечував собі, також в інтересї запевненя собі гетьманства, спокій від Польщи, з чого теж, як побачимо, скористав, щоб розширити козацьку територию.

Його зносини з ворожими Польщі Шведами, поступованє його в часї перемиря і що до умови з Бєнєвским вказують, що ще далеко було у него до рішучої постанови злуки з Польщею. Політику його треба уважати продовженєм політики союзів Хмельницького, яких він власне з огляду на своє непевне внутрішнє становище, більш як попередник його, потрібував, і длятого уложив він перемирє з Бєнєвским.[1])

III.

Умови перемиря не додержувано, як треба. Вина сього була по обох сторонах. Польські гетьмани, як далї побачимо, не прихильні новій польсько-козацькій згоді, дивились дуже невірно на заходи Бєнєвского і волїлиби силою примусити козаків до злуки, а радше до підданства Польщі; з другого боку козаки, спеціяльно гетьман Виговський, думали використати час перемиря, щоби загорнути певні території.

З тої причини проти щирих заходів Бєнєвского доходило нераз до поважних конфлїктів, а навіть був час, коли сам Бєнєвский почав сумнїватись, чи його праця буде мати бажаний успіх.

---

[1]) Те саме спонукало Виговського зараз в початках гетьманства свого звернутись до Татар з пропозициєю згоди. A. VII. 180. II. III 249 і 251 листи єго до хана і везира з 10/10. З тих причин не годимось на погляд д. Вовка-Карачевського, висловлений ним в його розвідцї „Борьба Польши съ козачествомъ" стр. 123, що Виговський з першої вже хвилї, як обняв гетьманський уряд, рішивсь на злуку з Польщею і що вся його дїяльність до того стреміла. Він справдї мав до неї певні симпатиї: її західна культура і устрій шляхоцько-соймиковий потягав його до неї, так як з другого боку некультурність тодїшньої Москви, й її самодержавіє відтручовало, одначе він передовсїм утилїтарист, його найблизшою цїлею було удержатись і зміцнитись на уряді гетьманськім, длятого старає ся він поєднатись з усїма: він входить в приязні зносини з Польщею, Шведами, Татарами. Певного пляну на будучність він не мав, як не мав його тодї нїхто на Українї. Робив він головно під напором обставин, і вони кинули його остаточно в обійми Польщи.

Головною причиною незгоди був Пинськ. Ще за життя Б. Хмельницького Пинськ з повітом піддався козакам через послів Луку Єльского, пинського маршалка, і Адама Шпитка, берестейського стольника, що в тій справі їздили до гетьмана. Хмельницький приняв Пинськ в підданство, відобрав присягу підданчу від його послів і зараз післав до Пинська Грушу, щоб обняв землю в посїдане гетьмана.[1])

Бєнєвский, умовляючись з Виговським, домагав ся відкликаня Груші, одначе сей не згодивсь на се, опираючись на тім, що Пинськ піддався добровільно через своїх послів і що на їх прошенє Хмельницький його зайняв. Супроти сього Бєнєвский предложив, щоби тоту справу полишити королеви до полагодженя.[2])

Однач по від'їзді Бєнєвского з України литовські хоругви прогнали козацький ґарнізон з Пинська. Справа сеся викликала інтервенцию Виговського. Він жалуєть ся Бєнєвскому на нарушенє перемиря і грозить посилкою війська.[3])

В грудни дїйсно задумує Виговський погрозу виконати, а упереджуючи про се Бєнєвского, аби він здержав гетьманів від воєнних кроків, запевнює, що робить се на проханє пинських обивателїв і щоби виповнити принятий на себе обовязок, мати їх у своїй опіцї.[4])

Бєнєвский не хотїв справи без короля рішати і, покликуючись на потребу порозуміня з ним, старав ся Виговського здержати від воєнних кроків.[5])

Майже рівночасно намагаєть ся Виговський переконати Польщу про свою прихильність і бажаня згоди, звертаючись листом беспосередно до короля. В нїм запевнює він, що ще за життя свого попередника старав ся про се, щоби незгода Поляків з козаками закінчилась миром, тепер отже, коли став сам гетьманом, тим більш того бажає. Проте, о скілько міг, був прихильним королївському послови і старавсь, аби він з радісною звісткою вернув ся домів. Тепер пильно стереже перемиря і буде смертю

---

[1]) П. III, 245, грамота Хмельницького обивателям Пинського повіта з 28/VI 1657, 268 реляция Бєнєвского з сїчня 1658.

[2]) Знаємо се від самого Бєнєвского. П. III 268 — реляция його.

[3]) П. III 268. Реляция Бєнєвского з сїчня 1658 р.

[4]) П. III 253. Лист Виговського до Бєнєвского з 19/XII ст. ст. 1657. Лист писаний в тонї рішучім, Виговський дає пізнати, що на випадок опору Поляків готов силою перевести свій намір.

[5]) П. III 268. Реляция Бєнєвского королеви з сїчня 1658 р.

карати тих, що захотіли би його нарушити, (як то вже навіть зробив з тими, що на Волинь напали).

Домагаєть ся тільки, аби й що до козаків заховувано перемиря і не переходжено поставленої границі. Вкінци згадує, що з причини внутрішньої перешкоди не може вислати послів, яких видко обіцяв був післати.

В загалї цїлий лист переповнений запевненями бажаня згоди.[1])

В подібнім дусї писаний його лист до Андрея Лещиньского архіепископа ґнезненського.[2])

Не вважаючи на сї запевнення прихильности та згоди козаки займають значну частину пинського округа, а також теріторию між Горинею і Случою.[3]) Нагоду до того подала їм тамошня шляхта, а то Станїслав Лещиньский, воєводич, просячи у Виговського козацької залоги до своїх дібр. Виговський увів при тій нагодї козаків до Полонного, Константинова, Заславя, Межибожа, Острога, Гущи, Степаня, Межиріча, Корця.[4])

Начальник тих віддїлів, Іван Тарнавський, перебував у Межирічю, маєтности воєводи Лещиньского.[5])

Окрім того Виговський не переставав домагатись Пинська, опираючись на тім, що він добровільно піддав ся козакам.[6])

Се знов обурило гетьманів, особливо Павла Сапігу, литовського гетьмана, який не думав уступати Пинська Виговському і через те розложив свої війська на пограничній лїнії над Горинею. Остаточно під напором Бєнєвского показав він охоту відступити трохи від граничної лїнії, одначе ззастереженєм, аби повіт Пинський остався вільний від „протекциї козацької“.[7])

Бєнєвский старавсь обі сторони успокоювати і від конфлїкту здержати, взиваючи з одного боку гетьмана Сапігу заховати спокій,[8]) з другого же боку звертаючись з тим самим до Виговського

---

[1]) II. III 255. Дата листу 1/I 1658 р. Був він — як і з змісту пізнати, відповідю і подякою за зложені королем бажаня з нагоди вибору Виговського гетьманом. Богато проте з нього треба брати на рахунок простої гречности.

[2]) II. III 257. Дата 1/I 1658 р.

[3]) II. III 260, лист Сапіги до Бєнєвского з 8/I 1658 і стр. 262 з 15/I.

[4]) Більшість сих місцевостей лежить між Горинею і Случею.

[5]) II. III 268 реляция Бєнєвского з сїчня.

[6]) Лист Бєнєвского до Кориціньского з 27/I II. III 265.

[7]) Листи його до Бєнєвского з 8/I і 15/I 1658. II. III 260, 262.

[8]) Видко то з листів Сапіги до Бєнєвского з 8/I і 15/I 1658. II. III 160. 262.

і його намістників Ів. Тарнавського і Федора Михайловича, подільського полковника, стражника граничного і губернатора замку в Межибожу.[1])

Обі сторони запевняли Бєнєвского про свої добрі наміри і про вірне дохованє перемиря, одначе від свого не відступали.

На жаданє Бєнєвского, щоб козаки вийшли з Полонного й инших місцевостий, Виговський відповідав, що не може того зробити, бо впровадив їх на проханє людий приватних.[2]) Подібно писали і його підвластні Тарнавський та Михайлович.[3])

IV.

Відносини тоті викликали напруженє з обох сторін, а воно було тим небезпечнїйше, що близько себе розложені війська литовські і козацькі (над Горинею) були до себе ворожо настроєні, легко отже могло прийти до зачіпки.

Тепер вже навіть Бєнєвский уважає ситуацию поважною, і навіть небезпечною.[4]) Він майже тратить надію на успіх своєї роботи, а хоче її тільки через те вести далі, що „як вона на що не придасть ся, то й не зашкодить".[5])

Поступованє і Виговського й Сапіги не вдоволяє його і зражає. Виговському він закидує, що проти його прошеня, проти умови введених гарнїзонів не вивів, Сапізї — що вигнав козаків з Пинська. Взагалї жалуєть ся на незгідне поступованє.[6])

Так справа стоїть в сїчню 1658 р., — жадна сторона уступити не хоче. Виговський не кидає гадки заняти Пинськ, а Сапіга не думає сього дозволити.[7])

Польща готовить ся вже навіть до евентуального оружного відпору: з початком лютого коронний гетьман Стан. Потоцкий

---

[1]) Б. до Кориціньского 27/I 1658 пише, що жалуєть ся Тарнавському на нарушенє границї. П. III, 265. Те саме видко з відповіди Тарнавського Бєнєвскому з 26/I 1658 і відповіди Михайловича з 1/I 1658. П. III 264, 272. Окрім того сьвідчить про те реляция Бєнєвского до короля з сїчня 1658, і лист його до Кориціньского 327/I 1658 П. III 268 і 265.

[2]) Б. до Кориціньского канцлєра кор. 27/I 1658. П. III 265.

[3]) Їх листи з 26/I і 31/I 1658 П. III 264 і 272.

[4]) Його реляция П. III 268.

[5]) Його лист до Кориціньского з 27/I П. III 265.

[6]) П. III, 268.

[7]) П. III 275. Сапіга до Бєнєвского 9/II 1658.

побільшує на наказ короля число людий розложених в віддїлах свого війська на Волини і сам — замість їхати на сойм в половинї лютого вибираєть ся до Сокаля, аби пізнати наміри козаків. Він не спокійний, що Виговський підчас перемиря займає місця пригожі до оборони[1]), хоче проте бути на все готовим, а особливо думає забезпечити границї.[2])

Серед того напруженя настає певний і то досить значний зворот в польсько-козацьких зносинах.

Причину до того звороту дає Виговський. В половинї лютого приїздить до Бенєвского висланий Виговським міщанин і купець львівський Грек Теодозий Томкевич.[3])

Привозить він листи від Виговського королеви, канцлєрови, воєводї київському і Бенєвскому. Окрім того мав він устну місію, — мав королеви заявити покору („submissią“) Виговського і переказати від нього, що вже рішив ся уложити згоду з Польщею. Мав він також вивідати ся від короля і сенаторів, чи можна здавати ся на інструкциї дані Бенєвскому до тайного веденя переговорів.[4])

Так виходить з реляциї Бенєвского королеви.[4]) Одначе лист Виговського до Бенєвского, власне Томкевичом привезений, представляє справу в відмінним сьвітлї. В нїм Виговський виразно зазначує, що поки остаточно справа угоди не буде полагоджена, пропозициї, які Грек має устно предложити, мають бути приготовленнєм до неї.[5])

---

[1]) Лист його до Бенєвского з Робчиць 13/II II. III 276.

[2]) Потоцкий до Б-ого 19/II II. III 277.

[3]) Се фіґура досить неясна. Вже від довшого часу Виговський був з ним у купецьких зносинах. (A. IV 29.) Сам Виговський поручає його дуже ласкавими словами Бенєвскому, як свого повіреного, додаючи, що він для торговлї перебував на Україні. (II. III 280). Таким представляє його також Бенєвский у своїй реляциї з лютого 1658: він має мати таке довірє у Виговського, що той не має перед ним нїякої тайни. Був він одначе заразом „резидентом“ Бенєвского, по просту шпіоном, під покривкою торговлї (як виразно Б. виражаєть ся в реляциї) на Україні ним полишеним. І дійсно Томкевич зраджує Бенєвскому власне се, що Виговський перед ним хотїв укрити. (II. III 280. Реляция Бенєвского з лютого 1658.) В нагороду за заслуги сойм 1659 р. його нобілїтує і надає йому маєтности в земли Львівській. Vol. legum. IV 297.

[4]) II. III 280, реляция Бенєвского з лютого.

[5]) Лист Виговського з 9/I 1658 р. „Mam dobrą nadzieję, że nim do realnego rzeczy postanowionych nam przydzie konkludowania, tym czasem hisce mediis iakiekolwiek stanie do tak poważney rzeczy przygotowanie. II. III. 261.

Супроти сього місия Томкевича здає ся нам тільки певною акциєю підготовленя угоди, а припоручене дане Виговським Томкевичови заявити королеви „покору“, простим актом чемности. Головною задачею Томкевича мусїло бути дослїдити, чи Польща щиро думає про згоду.

Усе те одначе вказує, що тепер зайшла певна переміна, а то, що Виговський почав вже щиро думати про злуку з Польщею.[1])

Пригляньмо ся проте, що могло викликати сю переміну полїтичних гадок Виговського. На думку нашу причини сього треба шукати у внутрішнїх відносинах України та в її відносинах до Москви, і їх проте мусимо тепер схарактеризовати.

V.

Зараз в початках свого гетьманьства стрінув ся Виговський з опозициєю, якої жерелом були низші верстви козацтва.

В тім часї починаєть ся сильно проявляти антаґонїзм між старшиною козацькою, яка хотїла зайняти на Україні привілеґіоване становище і використовувати свої уряди для приватних користей, а се викликувало в масї народа недовірє до неї. Невдоволені як з часів польського панованя, так і тепер утїкають на Запороже, там отже громадились знов пальні елєменти, щоб при догідній хвили з цїлою силою вибухнути. Запороже знов стає репрезентантом верстов низших, покривджених, і виступає проти старшини, особливо що мало воно і специяльні свої причини до антагонїзму до неї. Тепер, коли на перший плян виступило козацтво осїле, чи там його старшина, Запороже мусїло уступити на друге місце: начальна власть України, гетьманство, була в руках городового козацтва, а до того ще і городова старшина почала обмежати запорозькі права, збороняючи запорозцям свобідно ловити рибу, а що важнїйше — бажаючи з ордою згоди заказала їм ходити на море. Сї заборони, в полученю з пониженєм полїтичного становища Запорожа витворюють чим раз сильнїйший антаґонїзм.

За Хмельницького се все приготовлювалось, але його незвичайна повага між народом здержувала вибух. Коли його не

[1]) Бєнєвский надає сему велике значенє: він радить королеви справу як найскорше покінчити, а сам зараз по від'їздї Томкевича на власну руку удає ся до Виговського і декого з старшин жадаючи, аби без проволоки повномочних послів до короля вислали і справу кінчили. П. 261.

стало і на чолі України станув незвістний з воєнних заслуг військовий писар, до того вибраний власне впливом головно старшин против черни, що хотїла бачити на гетьманськім місци сина Богданового, почалось явне невдоволенє, що перейшло скоро у бунт Запорожя.

На якийсь час удалось Виговському страхом придушити бунт, Запороже прислало йому навіть заяву покірности,[1]) рівночасно одначе вислало на него жалобу до царя.[2])

Фермент ріс далї і ставався щораз страшнїйшим, особливо коли до руху проти Виговського прилучивсь і небавом став на його чолї один з найважнїйших старшин городового козацтва Мартин Пушкар, полковник полтавський[3]).

На разї акция їх обмежаєть ся головно на висилане посольств до Москви з жалобами на Виговського. Вони закидують йому зраду цареви, а вибір його представляють нелеґальним, домагають ся проте усуненя Виговського і нового вибору.[4])

Виговський на звістку про се домагаєть ся від Москви покараня послів і придушеня ворожого йому руху.[5]) Москва супроти того не заняла рішучого становища: не хотячи жадної з сторін зразити до себе, приймала жалоби на Виговського, взиваючи одначе ворогів його до згоди і обіцюючи для полагодженя спору скликати козацьку раду.[6]) Справа отже зістала не полагодженою.

Таке становище Москви могло Виговського занепокоїти, тим більше, що проти його проханя не видано йому запорозьких послів, які були в Москві з жалобами на него, ані не покарано їх за спротивленє йому. Він міг проте підозрівати, що Москва потайки прихильна його ворогам, а в кождім разї бачив, що не може числити на її чинну поміч против внутрішніх ворогів. Се примушувало його шукати собі опори на зверх і він зараз в початках свого гетьманства стараєть ся прийти до союза з Татарами,[7]) а також зближує ся до Польщі.

Незабаром спонукує його до сього ще одна важна обставина, а то справа воєвод. Москва від першої хвилини злуки України за неї дбала, щоб зміцнити залежність України, а самі козаки

---

[1]) A. IV 60 68.
[2]) A. VII 184.
[3]) A. XV 3—8. II. III 285.
[4]) A. VII. 184—5. 186—90. Літопись Самовидця 52.
[5]) A. IV 51.
[6]) A. IV 79. A. VII 194.
[7]) II. III 249, 251.

проти волї допомагали її до того. Хмельницький необережно спровадив до Київа московського воєводу з військом, а коли побачив, як то небезпечно для України, було вже за пізно: Москва задумала і по інших значнїйших містах України розмістити своїх воєвод з військом, під покривкою оборони їх від внутрішнього ворога.[1]) Вона змагала також взяти в свої руки адмінїстрацию краю. Хмельницького з причини його великого значіня полишено в спокою, для Виговського Москва почувала потребу таких уступок, особливо, що внутрішнїй заколот на Україні давав Москві до переведеня її плянів добру нагоду: ворогам Виговського, що приносили на него жалоби, піддавала вона гадку заведеня воєвод для оборони від утиску старшин, а тоті з антаґонїзму до гетьмана, і щоб приподобати ся Москві, вкладають се в свої постуляти.[2])

Користаючи з прикрого становища Виговського, в яке ввів його рух против нього, цар поручає свому послови Іванови Хітрово висланому для зібраня нової ради на Україну з початком 1658 р. — оповістити Виговському, що цар для оборони України пішле до більших міст воєвод, які їх укріплять і в них з царським військом для оборони осядуть.[3])

Розуміть ся, що Виговський не міг проти сього протестовати, старавсь отже виповнене тої немилої для себе обіцянки на певний час відсунути, відкладаючи визначене міст, в яких мали бути воєводи, до особистого порозуміня з царем в Москві, куди обіцяв приїхати по заспокоєню України і забезпеченю її від ворогів.[4])

Одначе годі повірити, щоби він дїйсно думав згодитись на воєвод, знаючи, як се робило дуже залежним становище України і її гетьмана, а з другого боку знав він, що Москва не віступить від свого, отже мусїв поважно призадуматись над дальшими відношинами до неї.

Усе те впливає на щораз більше зближене його до Польщі, куди його окрім того, як і значну частину старшини, вабило привілеґіоване становище шляхоцтва свобідний устрій і західна культура.

VI.

Вернїм тепер до перерваного оповіданя про хід польсько-козацьких пересправ.

---

[1]) A. XI 798.
[2]) A. VII 191—4.
[3]) A. VII 94.

Казали ми вище, що посольство Томкевича становить зворот у польсько-козацьких зносинах в напрямі зближеня Виговського до Польщі. Ще певнійше вказує на се місия полковника Павла Тетері, одного з важнійших козацьких старшин. Йому поручає Виговський вивести козацькі залоги з Кореччини, з дібр воєводи Лещинського, що були головною причиною непорозумінь підчас перемиря, між Польщею і козаками, і Виговський не прихиляв ся довго до просьби Бенєвского, щоби їх випровадити.

Окрім того Тетеря мав розглянути жалоби на козацькі залоги і взагалї полагодити граничні непорозуміня, що тягом справу згоди виставляли на небезпеку.[1])

В мартї він був уже на граници в Межибожу, відновлює і утверджує перемирє з Бенєвским, уложене в осени в Чигиринї і запевняє про прихильні наміри Виговського що до Польщі. Умовляєть ся також, що польські війска мають стояти на поготові на кватирах не близше як три милї від Горини, а козаки мають повідомити, коли їх далї посунути. Не повинні вони збиратись разом і посуватись до Горини, бо се викликалоб повстанє простого народа проти Виговського.[2])

Певне для порозуміня з Виговським Тетеря виїздить по тих умовах на Україну, маючи незабаром вернути ся для дальшого веденя переговорів.[3])

Тимчасом під впливом посольства Томкевича конвокация сенату скликана в лютім королем, в якій окрім сенаторів взяли участь значнійші особи з цїлої Польщі, ухвалює вислати до козаків послів з пропозициями ріжних способів до згоди, а для попертя переговорів вислати військо до козацьких границь. Військо мало виносити 30000 і складатись з військ Ст. Потоцького, гетьмана коронного, любомирського і литовського під Сапігою. Зада-

---

[1]) П. III 289. Архіепископ Лещиньский до короля 11/IV, 296 Виговський до Бенєвского 15/V. Тетеру уважали в Польщі прихильником польсько-козацької згоди. Бенєвский вибираючись до Хмельницького, доносить Тетері про своє посольство, — до него також звертаєть ся післанець Бенєвского К. Перетяткович, щоби він приладив ґрунт для місиї Бенєвского. Взагалї вже в початках зносин Б-ого з козацтвом Тетеря займає визначну ролю. П. III 344.

[2]) П. III 290. Лист Бенєвского до П. Сапіги з 13/4 1658 р.

[3]) П. III 290. Бенєвский до Сапіги 13/IV і 302 Сапіга до Бенєвского 26/V.

чею сего війська було пильно уважати на Україну і козаків, а ударити на них тілько в конечности.[1])

Вже само посольство Томкевича було причиною, що під його впливом польський сойм зібраний в марті визначив „великих комісарів“ для веденя пересправ з Виговським, а то обох гетьманів Павла Сапігу, литовського і коронного Станїслава Потоцкого і каштелянів смоленського Євлашевского і волинського Бєнєвского. Вони мали на весну з'їхатись у Дубні і тут з Виговським або його повномочними дальше пересправляти.[2])

В цьвітни під покривкою тих укладів Сопіга на розказ короля стягає війська під Дубно, хоч Виговський через Тетерю радив війська мати в готовости, але тільки по кватирах, одначе не збирати їх до купи, а тим меньше підходити з ними до Горини, бо се могло би збудити недовіре простого люду і довести до вибуху. Отже Бєнєвский домагав ся від Сапіги, — який мав дбати про заховане умови з Тетерею, — аби свій намір покинув, військ не збирав і до Горини не підводив, а розложив їх по кватирах, бо инакше могли би знищитись дотеперішні заходи коло згоди, особливо як би умова з Тетерею була нарушена.[3])

Одначе його інтервенция була безуспішна. Кварцяні війська збирають ся під Дубном. То викликало неспокій у Виговського і серед козаків.

Пограничний полковник Паволоцький і людність в маю алярмують воєводу московського Бутурліна, що Поляки приготовують ся до походу на Україну. Заразом росте підозрінє народу проти Виговського. Москві доносять, що Виговський має з військами польськими злучити ся і на Україну напасти.[4])

Сам Виговський знов починає недовіряти гетьманам і підозрівати їх, що вони хочуть зломити перемирє і почати війну. Тому в половині мая удаєть ся він до Бєнєвского з осторогою і домаганєм, аби до означеного речинця не нарушовано

---

[1]) Акты истор. IV. 1645—76. Зізнає так перед виленським воєводою кн. Шаховским шляхтич ошмянський Андрій Юшкевич 28/III н. ст. по поворотї з Варшави. Потверженє сього находимо в листї архіеп. Лещиньского до короля з 11/IV. II. III 289 і в листї Бєнєвского до Сапіги з 15/IV II. III 290.

[2]) Waliszewski II, 273.

[3]) II. III 290. Бєнєвский до Сапіги 13/IV.

[4]) Акты IV 116, 118.

заприсяженого перемиря, бо він не дає до сего причини. В противнім випадку грозив війною.[1])

В тій самій справі удаєть ся він до Потоцкого. Жалуючись, що за його заходи для добра Польщі, замість обопільної щирости, на нього приготовують військо, а деякі зі шляхти універсалами відгрожують ся, що не довго пановати ме на Україні, взиває дальше гетьмана, аби здержав війська від нападу, бо вже положено підставу, яка дає надію, що злука України з Польщею довершить ся.[2])

Видко з сего, що Виговський не бажає тепер зірвання зносин з Польщею, радше хоче, щоб їх далї ведено.

Причиною того знов внутрішнї справи України і його відносини до Москви.

VII.

Виговський не можучи діждатись помочи Москви для заспокоєня противного йому руху серед козацтва, задумав на власну руку спинити його дальший зріст. З тим він звернувсь до Татар, щоб собі їх помочи добути.[3]) З кінцем лютого 1658 р. заходи його закінчили ся успіхом: Татари з'обовязали ся дати йому оружну поміч.

У цьвітни приходить значний відділ орди Виговському в поміч.[4]) З ними і козаками виходить він з початком мая проти головного свойого ворога Пушкаря. Московські посли, які в тім часї прибули до него, запевняють його, що цар прихильний йому і наказав привести бунтівників до послуху, але візваня, щоби до указу царського здержав ся з оружною пересправою, не мають на нього впливу. Виговський рушає з Чигирина на своїх ворогів, а послів царських віддає під сторожу.[5])

Рішаючись на той крок, без, а навіть проти волї царя, Виговський мусїв бути приготований на се, що Москва возьме то за casus belli і виступить проти нього. Мусїв проте шукати собі деинде точки опори, особливо на випадок нещастя в боротьбі.

Тепер залежало йому на помочи Польщі. Бачилисьмо, як він неспокійний тим, що польські війска збирались, старав ся їх

---

[1]) II. III 296. Виговський до Бенєвского 15/V.
[2]) П. III 301. Лист з 20/V 1658 р.
[3]) Лѣтопись Самовидца 53.
[4]) А. IV 114, XV 74—9. Лїтопись Самовидця 53—4.
[5]) А. VII 125—46.

від воєнних кроків здержати. Тепер залежить йому дуже на тім, щоб далі вести переговори, і через те вибираючись в похід посилає в Польщу Томкевича з листами і устною інструкцією.

В листі своїм представляє він ситуацию дуже догідною до дальших переговорів, виразно зазначуючи, що як би тепер справу занедбано, довго прийдеть ся ждати на так догідну пору.[1])

Видко з сього, як дуже залежить йому, аби власне тепер покінчити уклади, хоч знов не хоче, щоб Польща се пізнала і боїть ся, аби не подумали, що він робить ся примушений обставинами. Тому з притиском зазначує він, що до старань про закінченє справи веде його виключно прихильність до Польщі.[2])

Посол його Томкевич, який вже з початком червня був у Бєневского, має заявити „підданство“ Виговського королеви і удатись до Шведів з жаданєм, аби завела згоду з короною, в противнім же випадку має їм загрозити війною.[3])

Окрім того Виговський поручає вести переговори Тетері і в тій справі дає йому необмежену повновласть. При тім заявляє він охоту з Польщею і Татарами ударити на Москву[4]).

Бачимо проте зворот рішучий і бажанє скорого покінченя справи. Зворот той наступив в маю.

Під впливом того Бєневский посилає до Виговського післанця Стшалковского, а з ним, ідучи за радою Виговського, листи до козацької старшини з запевненєм королівської ласки.

Окрім того бажаючи листам своїм додати більшого значення Бєневский старає ся, щоби такі листи написав сам король до Виговського і старшини. Мало се бути при тім доказом, що король і сенатори потвержують уклади ведені ним з козаками. Також старає ся він, щоб король приїхав до Львова або Люблина і щоб там відбувсь склпканий сойм: хоче ся йому, аби король був близше ведених переговорів.

Ціла справа ведеть ся у великій тайні, щоби цар за скоро про неї не дізнавсь.[5])

---

[1]) П. III 295 в Чигирина 5/V 1658 р.

[2]) П. III 295, Виговський до Бєневского 5/V.

[3]) П. III 304, Бєневский до короля 7/VI 1658 р.

[4]) П. III 305. Бєневский до короля 15/VI і 22/VI 1658 р. П. III 308, 310.

[5]) П. III 308, Бєневский до короля 22/VI, 310, тої самої дати до канцлера кор.

З кінцем червня приїздить до Межирічя Тетеря і кличе до себе Бєнєвского. Сей зараз їде на той зазив з товаришом своїм каштеляном Євлашевским, доданим йому до помочи, і від червня жив у него в Полоннім[1]).

Тут на якийсь час уривають ся наші відомости.

Бєнєвский певне з Тетерею, як то був заповів, удавсь до короля[2]) і там остаточно справу обговорювано.

З кінцем серпня бачимо Бєнєвского в таборі Виговського на Липовій Долині під Гадячем, де по кількадневнім побуті остаточно справу полагоджено. 13 вересня посли польські відвідують Виговського і Карач-бея в його таборі[3]), а 16 вересня угоду довершено і 19 вересня вони покидають козацький табор. З ними їдуть до короля під Торунь посли Виговського: Павло Тетеря, Іван Ковалевський і Каплунський[4]). Вони везуть з собою точки умови заприсяжені Виговським, щоби їх також король і сенатори заприсягли[5]).

Тим одначе справа не була ще покінчена. До тепер уложено мабуть лише загальні рами угоди, а про спеціяльні пункти ішли ще переговори. Обі сторони висказували свої бажання, і треба було богато дипльоматичної зручности, щоб противности погодити.

Бажання козаків можемо пізнати з пунктів, представлених їх послами на варшавськім соймі зібранім для затвердження гадяцької умови в цьвітни 1659 р.

Домагають ся вони комісиї, яка би віддала православним маєтности церковні і монастирські, держані латинниками і унїятами в Руських землях. До комісиї сеї мають належати люди з Корони з великого князївства Литовського і Руського. Чого би вона не поладила, се має докінчити інстиґатор в. князївства Руського. Латинському духовенству щоб відобрано усяку юрисдикцию над православними.

[1]) П. III 313 Бєнєвский до короля 30/VI 1658 р.

[2]) П. III 308.

[3]) А. IV 157. Реляция царського посла Кікіна до царя. П. III 345. Записка К. Перетятковича.

[4]) А. IV 165. Реляция тогож. П. III 347. Як оповідає польський аґент Криштоф Перетяткович, — що був при уложеню умови з Бєнєвским — польським послам грозила з боку козацтва небезпека і до послїдної хвилї не були вони певні не тільки що до умови, але й свого житя. Боялись вони, що царський посол Кікін перетягне козацтво на свою сторону. Доперва завдяки помочи Карач-бея, якого приєднали собі, довели до остаточного уложеня, списаня і оголошеня умови, потім з нею скоро, не ївши пігнали до короля під Торунь. П. III 347.

[5]) А. IV 166. Latopis Jerlicza II 11.

Печатарі в. князївства Руського мають бути православними; до них мають належати справи православних в Короні і Литві, а в воєводствах Київськім, Брацлавськім і Чернигівськім всї суди.

В тих воєводствах не вільно жити Єзуітам.

Конституция 1638 р. проти козаків має бути знесена.

До Князївства Руського мають бути прилучені воєвідства Волинське, Руське і Подільське.

Уряди і держави в руських воєвідствах можуть займати тільки православні. Уряди надані без відома гетьмана мають бути неважні.

Окрім того є тут і ще домагання нагороди для урядників війська козацького взагалї і для деяких людий, як Виговських (Данила, Константина і Теодора), Юрия Хмельницького, Григория Гуляницького, Гр. Лїсницького і и.

То важнїйші пункти, подані депутатами на висше згаданім соймі[1]).

В головнім вони прийняті були Поляками, з виїмкою найрадикальнїйших, як прилученє иньших руських земель, заборона жити Єзуітам і т. ин.

Одначе як козаки бажали собі зміни точок умови на свою користь, так з другого боку Поляки думали про обмеженє прав признаних козакам і православній релїгії.

В кругах польських особливо невдоволені були зі знесеня унії і з права займати уряди в воєводствах руських тілько православним. Зміни в тім напрямі зажадали вони від Виговського зараз в 1659 р. на соймі цьвітневім, куди прибули посли козацькі по затвердженє гадяцької умови.

Одначе бажанє сойму стріло опозицию козацьку, хоч Виговський, якому приобіцяно воєводство Київське, прихиляє ся до него. Остаточно старшина козацька, скликана Виговським на нараду, згодилась на зміну в тім напрямі, що пропущено се місце дотеперішньої угоди, де зазначене було знесеннє унії в Короні і Литві, а полишено через те пункт про унію якимсь дуже неясним[2]). В кождім разї сторони годили ся на знесеннє унії у відокремлених трьох воєводствах[3]).

[1]) II. III 334—339.

[2]) Конституция соймова 1659 р. Vol. legum IV т. Jerlicz II, ст. Unie, która dotąd rzeczptę mieszała, także znosić w koronie i W. X. L. aby kto chce do rzymskiego, a kto chce do greckiego nie uniackiego nabożeństwa powracał.

[3]) II. III 249—53.

26 цьвітня 1659 Виговський відослав змінені статї королеви[1]). Послом польським був Криштоф Перетяткович.

Остаточно обі сторони дійшли до обопільного порозуміння. Умова тота творила з воєводства Київського, Брацлавського і Чернигівського осібну цїлість, з окремим гетьманом, маршалом, канцлєром і підскарбієм на чолї. Всї акти, які би без їх відома вийшли з королївської канцелярії, не мали ваги.

Гетьмана мав вибирати король з поміж чотирох кандидатів, предложених йому козаками. До гетьманської булави мало належати староство Чигиринське. Гетьман не повинен був приймати чужих послів і не міг без порозуміня з королем лучитись з чужими державами. Він мав бути першим сенатором у висше згаданих воєвідствах. Число козаків мало виносити 30.000 людий, зрештою справу реєстру полишено Виговському. Окрім козаків реєстрових гетьман мав мати 10.000 людий затяжних, на яких удержанє мали іти податки з тих воєводств, ухвалені на соймі. Нїякі иньші війська не мали до тих воєводств вступу, а помічні війська мали бути під рукою козацького гетьмана.

Козакам полишено всї права і свободи, звільнено їх від податків, цла, мит в цїлій Коронї і Литві. Вони мали вирабляти і продавати напитки, свобідно полювати, ловити рибу. Їх виключним начальником мав бути гетьман козацький.

На його пропозицию мали вони одержувати шляхотські дипльоми, так одначе, щоби число таких в однім полку не виходило понад 100. Стільки специяльно про козацтво сказано в умові. З иншних станів Українських згадано про міщанство: православних зрівнано в правах з католиками. Селянство поминено мовчки. Обрядови грецькому застережено всяку свободу і зрівнано його в справах з латинським. Унїю знесено.

Митрополит київський, владика луцький, львівський, перемиський, холмський і мстиславський мали засїдати в соймі.

В Київі мала бути утворена академія. Закладанє гімназий, колеґій, друкарень і друк книжок мали бути всїм дозволені. Вкінци всїм надано загальну амнестию.

Се головні точки умови. В присутности послів козацьких мав її заприсягти король, примас, гетьмани, канцлєри, маршал соймовий, на соймі, що мав як найскорше зібратись. Козацька старшина мала заприсягнути угоду по соймі і потім мала вона бути вписана в конституциї соймові[2]).

[1]) II. III 340.

[2]) Volumina legum IV 297 300, конституция сойму варшавського 17 марта 1559.

Стало ся се доперва в червню 1659 р. На соймі в Варшаві 10 червня 1659 Ян Казимир в імени своїм і своїх наступників, в присутности сенату, посольської палати і козацьких послів зложив присягу, що вірно і точно доховає точок гадяцької умови, що не дасть її нарушити і що всї суперечні з нею ухвали зносить. На випадок нарушення умови руський нарід буде вільний від присяги вірности.

Подібну присягу зложили Вацлав Лєщиньский архієпископ Гнїзна і примас, Ян Завіша епископ Вильна, Станїслав Потоцкий гетьман коронний, Юрій Любомирскый, маршал великий, Павло Сапіга гетьман литовский, Микола Пражмовский канцлєр великий, Богуслав Лєщиньский підканцлєр, Криштоф Пац канцлєр великий литовский, Олександер Нарушевич литовський підканцлєр, Іван Ґнїньский маршал палати посольскої іменем кола польського, цїлого стану шляхотського і всїх воєводств коронних і литовських[1]).

Обозний Тимош Носач і по 2 з сотників з кождого полку іменем Виговського і його наступників, іменем оссавулів, суднїв, полковників, сотників, атаманів і цїлого козацтва зложили присягу на вірність королеви, зреклись протекциї царя й инших, з'обовязались, що проти Польщі з нїким не получать ся, посольств нїчиїх приймати, анї посилати не будуть без відомости короля; разом з Польщею будуть вибирати короля і Річ Посполиту боронити і вкінци, що присягу тоту зложать перед королївскими комісарями старшина громадська і чернь. На випадок нарушеня її тратять свободи і права нею признані[2]).

Такий був результат довгих переговорів, які Бєнєвский іменем Річи Посполитої провадив із козацьким гетьманом. Сама умова — то одна з найхарактернїйших моментів в істориї нашої козаччини, як дуже важний ступінь у розвитку полїтично-національних та суспільних поглядів тодішньої козаччини, тому то обговореннє гадяцької угоди з сього боку, особливо її правнополїтичного значіння, як теж істориї дальшої її долї, полишаємо до иньшої розвідки.

---

[1]) Vol. leg. IV 305—6, конституция висше згаданого сойму.
[2]) Vol. leg. IV 306 - 7.

Карпаторуська лїтература XVII—XVIII віків.

Подав **Др. ІВАН ФРАНКО.**

(ДОДАТОК).

[Далї].

XII. Рукопис Степана Самборини.

Так називаю сей рукопис, що переховує ся тепер у біблїотецї перемиської капітули під сиґн. LI, l. 8, від його колишнього властителя, що підписав ся на марґінесї. Се показна книжка, писана кількома руками в першій половинї XVIII в. десь у західно-карпатських горах. Письмо полууставне, папір грубий, зложений у 4-ку, книга крім титулу добре захована, в старій шкіряній оправі, має на хребтї старий напис: „Исторіе розмаите зъ Рымскихъ и тежъ иншихъ авторовъ коротко зебране". Карток ненумерованих 409, початку тексту і загального титулу нема. Ось докладний зміст рукопису.

1. Казанє над покійником, без титулу і без початку (сторона 1—13).

2. Частина євангелия сьв. Івана в перекладї на народню мову. Починаєть ся словами: „церкви, где сѧ вшитки жидове схожали, не мовилем по тихꙋ"; кінчить ся так: „запечатовали камѣн и страж поставили. и ми, намѣл'ши христиѧне, страстем' єго поклонѣм сѧ, абы нам рачил живот вѣчный даровати, а по смерти в лицꙋ єго кролевати" (стор. 15—22).

3. Оповіданє без титулу: убійця боячи ся кровавої пімсти від брата вбитого, в велику пятницю прилюдно покаяв ся перед тим братом і одержав від него прощу, а за те Ісус тому милосердному явив ся в снї і сповістив його, що за його добрий учинок виняв із пекла його брата і батька (стор. 22—24).

4. Повѣсть преподобнаго Ѿц҃а нш҃его Макарїѧ про загробне житє і митарства (стор. 27—47).

5. Св. Василїй аг҃глову повѣсть сказует (стор. 47—55), винято із Пролога під днем 19 октоврія.

6. Слово ст҃го Ѿца нш҃его Кирила ѡ исходѣ дш҃и и ѡ̂ митарствахъ (стор. 55—71), винято із Пролога під д. 29 лютого.

7. Слово Иѡанна Златоустаго ѡ твари бж҃їй и ѡ̂ кончинѣ смертнѣй и ѡ̂ покаѧнїи (стор. 72—75), винято із якоїсь книги „Соборникъ“ глава 37.

8. Поученїе ст҃го Василїѧ. бл҃ви Ѿче (стор. 75-80). Почин.: „Научи сѧ вѣрныи чл҃вече бл҃гочестїю дѣлателъ“ і т. д.

9. Казаниє на Богоѧвлениє Гд҃не (стор. 80—104).

10. Слово ст҃го Ѿца Кїрила ѡ первозданнѣм (стор. 104—108).

11. Житїе пр҃пдбнаго Ѿца Дв҃да бывшаго прежде разбойника (стор. 109—113), винято із Пролога під д. 6 вересня.

12. Гисториє розмаите з' римскїхъ и тежъ ин'шихъ ак'торовъ [sic!] коротко зобраны (стор. 115—480). Се переклад звісної збірки Gesta Romanorum, доконаний із польського. Подаю тут титули поодиноких роздїлів:

1) О пониженю порожнеи хвалы (стор. 115—121) і Выкладъ тогож ѡбычаю (стор. 121—123).

2) Ѡ уважаню вѣчности (стор. 133—129) і Выкладъ того ѡбычайный (стор. 129—131).

3) Гисториѧ ѡ Аполонѣ крулю Тирским и Тарсиєи кролевнѣ, на прикладъ, ижъ смутокъ перемѣнѧет сѧ во радость (стор. 131—199).

4) Прикладъ ѡ̂ хитрости диѧбелскей, ꙗко суды боски сут справедливи (стор. 199—207).

5) Прикладъ ѡ дивном рѧдѣню Бж҃омъ и ѡ̂ початю ст҃ого Григориѧ (стор. 207—236) і Выкладъ того ѡбычайный (стор. 236—242).

6) Прикладъ ѡ пышным цезарю Иѡвиѧнѣ и ѡ єго униженю, иже Гд҃ь Бг҃ъ частокротъ пишных понижа [sic!] а покорных подвыша [sic!] (стор. 242—257), і Выкладъ того ѡбычайный (стор. 258—263), пор дод. XI, ч. 5, стор. 90.

7) Прикладъ ѡ досконалости (стор. 263—269) і Выкладъ того ѡбычайный (стор. 269—274).

8) Прикладъ ѡ̂ памѧти смерти, абы чловекъ не грѣшилъ (стор. 274—279) і Выкладъ т. ѡб. (стор. 279—282).

9) Прикладъ ѡ̂ ѹтратѣ дѹшней и ранах дѹшъ забиваючихъ (стор. 282—289) і Выкладъ (стор. 289—291).

10) Прикладъ ѡ̂ ростропности, абысме вшитко добрїм ѹмыслом чинили (стор 291—301).

11) Прикладъ ѡ̂ хитрей зрадѣ невѣсткой и ѡ̂ заслѣпленю зрадченыхъ (стор. 301—311) і виклад (стор. 311—315).

12) Прикладъ ѡ̂ невдѧчности чловечеи з добродѣиствъ повшехныхъ (стор. 315—329) і виклад (стор. 329—331).

13. Прикладъ, же не маме женам вѣрити, ани юм' жадных таємнїцъ ѡ̂повѣдати (стор. 326—329) і виклад (стор. 329—331).

14) Дрѹгий прикладъ, ꙗко не маме женам' жадных таємницъ вѣрити (стор. 331—333) і виклад (стор. 333—334).

15) Прикладъ ѡ несправедливости и лакомствѣ и караню за не (стор. 334—339) і виклад (стор. 339—342).

16) Прикладъ ѡ̂ сталости в добрыхъ ѹчинкахъ вѣрным пожиточный (стор. 342—359) і виклад (стор. 359—362).

17) Прикладъ ѡ̂ вѣрности и милости, же правда ѿ смерти выбавлѧтъ (стор. 362- 370) і виклад (стор. 370—372).

18) Прикладъ ѡ̂ великои справедливости божеи, иж сѹди єго скрыти сѹт (стор. 373—376).

19) Прикладъ ѡ̂ пожиткѹ ѡ̂патрности во вшиткихъ' рѣчахъ (стор. 376—379) і виклад (стор. 379—381).

20) Прикладъ, же кажды пастыръ ма старати сѧ ѡ̂ ѡ̂вечкахъ своихъ (стор. 381—383) і виклад (стор. 383—385).

21) Прикладъ ѡ̂ страшномъ сѹдѣ ѡ̂статнемъ длѧ вшиткихъ грѣшныхъ (стор. 385 389).

22) Прикладъ, же кто неѡ̂крещеный, не бѹде збавленый (стор. 390—393) і виклад (стор. 393—394).

23) Прикладъ, абысме чѹли ѡ̂ зрадѣ диѧбелскеи, абы насъ злый дх҃ъ не зрадилъ (стор. 394—397) і виклад (стор. 397—399).

24) Прикладъ, ꙗко правды длѧ преслѣдованѧ не маме ѿстѹповати (стор. 399 - 400) і виклад (стор. 400—401).

25) Прикладъ хвалебный, же милосердными ѹчинками маме ѡфѣрѹ чинити Гд҃ѹ Бг҃ѹ (стор. 401—404) і виклад (стор. 404—405).

26) Прикладъ, же тылко сами справедливы внийдѹтъ до царства небесного (стор. 406—407) і виклад (стор. 408—409).

27) Прикладъ, же порожне єстъ коханѧ во вшыткихъ рѣчахъ свѣцкихъ (стор. 409—414) і виклад (стор. 414—416).

28) Прикладъ, абысме сталость мали в добрых ѹчинкахъ (стор. 416—418) і виклад (стор. 418—420).

29) Прикладъ, абысме чистость и вѣрность малженскѹ любили (стор. 420—424) і виклад (стор. 424—425).

30) Прикладъ, же маме правдѹ вызнавати аж до смерти (стор. 426—427) і виклад (стор. 427—428).

31) Прикладъ приводѧчий, абысме были покорного и чистого и скрѹшенного сердца (стор. 429—432).

32) Прикладъ приводѧчий, абесме сѧ невдѧчности варовали (стор. 432—434) і виклад (стор. 435—436).

33) Прикладъ, же лакомство внѡго [sic! зам. много] людии заслѣпѧт, абы правды не ѹзнавали (стор. 436 – 439) і виклад (стор. 439).

34) Приклатъ [sic!], же кождый грѣхъ безъ розпачи не бѹде ѿпѹщенныи (стор. 439– 442) і виклад (стор. 442 – 444).

35) Прикладъ, абысме памѧтали на добродѣиство намъ ѹчинено (стор. 444—445) і виклад (стор. 446)

36) Прикладъ напоминаючи, абысме ѡ҆бѣтницѹ иншимъ выполнили (стор. 446—450) і виклад (стор. 450—451).

37) Прикладныи животъ свѧтого Алеѯиѧ, абесме роскошами тогосвѣтными взгардили (стор. 451 — 460), пор. дод. IV, ч. 44; VI, ч. 5.

38) Прикладныи животъ свѧтого Євстафиѧ къ навернѣню блѹдѧщихъ (стор. 460 - 476).

39) Прикладъ, же преизрѣню божемѹ жаден' сѧ противити не можетъ (стор. 476—480). Кінчить ся словами: „Бг҃ѹ нашемѹ слава на вѣки вѣкомъ Аминь“. Далї на тій сторонї проба пера: „Покѹшаю карамарю, ци добрыи“. Подібні проби пера, рисунки, написи і т. и. знаходимо також на стор. 481 — 485. Між иньшим маємо тут підпис: Stefan Samboryna 1766 roku, та в иньшім місцї ще ранїйша дата: Anno Domini 1742. На стор. 481 поміщено початок жартовливої статї: „Бѣ нѣкаѧ вещъ низѹ главѹ носѧще. Разгнѣва сѧ на сїю вещъ домѹ вл҃дка, въсади ю в темницѹ, по мнозѣ же времени выведе ю с темници и заклати ю копѣємъ проб . . . . . ризы же єѧ ѡ҆гнемъ ѡжегоша сѧ, сама же бысть распѧта на древѣ“.

Отсей переклад „Gesta Romanorum“ доконано з польської друкованої книжки; про се можна впевнити ся порівнюючи подані тут титули оповідань з польськими (див. Historye rzymskie, wydał Dr. Jan Bystroń, Bibliot. pisarzów polskich, Kraków, 1894). Переклад держить ся невільничо польського оріґіналу, так що декуди можна

його розуміти тілько при помочи польського тексту, прим. коли польське łotrowie перекладає на лютрове і т. и.

Далї йде иньшою рукою писана збірка житий сьвятих, особливо інтересна тим, що подано тут систематичну збірку житий апостолів — розумієть ся, апокріфічних. Ось зміст сеї дальшої частини рукопису:

13. Житиє ст҃ого Семїѡна столпника мц҃а септеврїѧ д. а҃ (стор. 486—495), пор. дод. V, ч 9.

14. Чꙋдо ст҃аго Семїѡна. Ст҃ый Семїѡнъ столпник' выгналъ бѣса из бъѧлокловы (стор. 495 —497).

15. Казанѧ на рождество прес҃тои и славнои Влд҃чци нш҃еѧ Бц҃ы и пр҃сно Дв҃ы Марїи (стор. 498—505), надруковано Памятки II, 57—59.

16. Житїа ст҃ых праведных Бг҃оѿц҃ъ Їѡакима и Анны (стор. 506—407), надруковано Памятки II, 110.

17. Казаниꙗ на воздвыженїе чс҃тнаго кр҃та мц҃а септ. д. дї. (стор. 508—52[illegible]), пор. дод. IV, ч. 3; V, ч. 8

18. Ѿ мꙋченїи ст҃аго мч҃нка Хв҃а Никѵта мц҃а тогож д. єї. (стор. 521—532), пор. дод. IV, ч. 4; V, ч. 10.

19. Житиꙗ ст҃аго Їѡанна Бг҃ослова наперсника Хр҃товаго (стор, 533—542), пор. дод. IV, ч. 5.

20. Казаниꙗ на покров прс҃той и славной Влд҃чцѣ нш҃еѧ Бц҃и (стор. 553—557). пор. дод. IV, ч. 6

21. Житїꙗ ст҃аго ап҃ла Ѳомы, мц҃а ѡктоврїѧ д. ѕ҃. (стор. 558—559), пор. дод. IV, ч. 7.

22. Житїꙗ ст҃ых ап҃лъ Варъѳоломеꙗ и Варнавы, мц҃а їюнѧ дн҃ѧ аї. (стор. 560—562).

23. Житїꙗ ст҃го Їꙋды ап҃сла Хв҃а сородника, мц҃а їюнѧ д. ѳї. (стор. 563).

24. Мц҃а ѡктоврїѧ д. кє҃. Памѧтъ албо житїѧ ст҃аго єѵ҃листы Хв҃а Лꙋкы (стор. 564—566).

25. Житїѧ ст҃аго апла Їакова брата Гд҃нѧ (стор. 566—572).

26. Ѿ сн҃овъ Зеведеѡвых Клеѡпы Їꙗкова (стор. 573—575).

27. Ѿ сн҃овъ Зеведеѡвых ст҃аго ап҃ла Їакова брата Їѡаннова (стор. 576—582).

28. Житїꙗ ст҃аго Андреꙗ ап҃ла, брата ст҃аго ап҃ла Петра (стор. 583—589), пор. дод. IV, ч. 4.

29. Каталогъ ст҃ихъ ап҃ловъ (стор. 590—594).

30. Казаня на ст҃ых ап҃лъ верховныхъ Петра и Павла (стор. 595—630), пор. дод. IV, ч. 39; V, ч. 33; VII, ч. 6.

31. Ѡ мꙋченїи ст҃аго Демитрия казаня (стор. 631—642), пор. дод. IV, ч. 2.

32. Казаня ѡ страшном трꙋсѣ на Демитрїя (стор. 642—646), без кінця.

Далї йде третя часть рукопису, писана знов иньшою рукою і містить:

33. Наꙋка сповѣди з розных из многих оучителей цр҃ковных зобраная (стор. 647—787). Се тзв. пенїтенцияр або підручник для сповідників, яких було богато в середньовіковій Европі. В грецькій церкві сю тему трактовано докладно в Номоканонах. Наш трактат має 13 роздїлів і правдоподібно уложений на підставі латинських взірцїв.

34. Ѡ цнотах теѡлогичныхъ (стор. 788—801).

35. Ѡ раздрѣшеню грѣхов, котрого грѣхꙋ не может сщ҃еникъ раздрѣшити (стор. 801—804). Далї одна сторінка порожня.

36. Скꙋтъкы сакраментовъ ст҃ыхъ (стор. 806—810).

37. Повѣсть ѡ дїяволѣ, како прїйде ко великомꙋ Антонїю въ ѡбразѣ чловечестѣ хотя каяти ся (стор. 810—819).

38. На стор. 820 ще одна статейка без титулу про сповідь.

XIII. Рукопис о. Івана Прислопського.

Сей рукопис, писаний одною рукою і докінчений, як видно з записки на остатнїй сторонї, в 1760 роцї о. Іваном Прислопським, парохом с. Камяної в теперішнїм грибівськім повітї, то спора книга in folio в новійшій оправі з дощок оббитих шкірою з витисками (оправа зроблена, як посьвідчує напис на першій чистій картцї, в р. 1851). Первісно мав рукопис 330 карток, як сьвідчить їх стара нумерация, але тепер кількох карток не стає. В текстї і в титулах ужито декуди киновар, знаходять ся також ручні немудрі рисунки; текст обведений усюди подвійною лїнїйною рамкою, в якій містять ся часті приписки та відсилачі. На горі йде жива паґінация, в низу на кождій сторонї кустоди.

Зміст рукопису складає ся з двох частей: Псалтирі з толкованєм до кождого стиха і з оповіданя про Чистилище сьв. Патрикія. Псалтир іде від к. 1 до 314, решту займає оповіданє. Приглянемо

ся головно Псалтирі. Вона не цїла. З початку бракує 2 карток, (к. 3 вставлена між 5 і 6), а при кінцї також трьох. Тепер маємо тілько конець 2 псальма; перша катизма йде до кінця к. 11. Вона визначуєть ся тим, що кождий стих тексту писаний більшими лїтерами, а зараз під ним іде коментарий, писаний дрібнїйше і киноваром. Подаю пробу тексту і коментария :

а. ѱ҃алмъ Дв҃дѳ, в'негда ѳ҃бѣгаше ѳ҃ лица А҃бесаломаса сн҃а е҃го, г҃.

Ѱалом' Дв҃дѳ Дх҃омъ сѣтым' єст в напиcанїе ѵ҃звѣщен'ный, в немже содержит ся глас Христовъ къ Бг҃ѳ ѳ҃цѳ наипаче в' рема страстное ѡ҃ множествѣ врагов, и вопл цр҃кве сѣтым въ преспѣяніи гонителей ея, просящи помощ Бж҃.

в҃. Гд҃и что сѳ҃тъ розмножены тыи котры мя фразюютъ: вели йх҃ повстає противко мѣ.

Глас Христовъ ко Бг҃ѳ ѳ҃цѣ под час мѳки, ѵ҃ако за незлословност и добротливост его . . . арцикнскѳпи й писемници, фарісеє, ѕ҃ионжента, сѳдіе жидовстїи и розмантїи народи докѳчали спасенїе свѣтѳ робящомѳ.

г҃. Вєле йх҃ мовит дш҃и моей: нема тотъ з'бавлѣня в' Бг҃ѳ своймъ.

Мовили непобожны Жыди на Хр҃а Гд҃а: „грѣшник єст, ѵ҃ако сѳкотѳ҃не хранит, не выкавит е҃го Бг҃ъ, далеко бо ѳ҃ грѣшныхъ збавлѣня". Не знали гл҃бы, же Бг҃ъ ѳ҃цъ былъ съ Христомъ справѳючи збавлѣня нш҃е.

д҃. Й ты е҃днакъ, Пане, шборонца мой е҃стесь й хвала моя й выноситель главы моей.

Тѳже й глас Йдамов къ Христѳ Господѳ: гды бо Хр҃тосъ Господъ на гори трѳпѣх' глав на крестѣ поднес ся преклон' главѳ свою ѳ҃далъ дх҃а, тогди возвесе паденю главѳ Йдамовѳ до перш го достоянїа.

е҃. Гласомъ до Пана коллалем моймъ, й высл҃ухалъ мя з' горы сѣтой своєй.

Возопи Хр҃ъ на крестѣ на горѣ сѣтой Голготѣ, на ней же збавлѣня оу҃чинилъ й высл҃ухан был ѳ҃ Бг҃а ѳ҃ц҃а свыше, же во третій дн҃ъ воскресил его ѳ҃ мр҃твых'.

Приведу ще деякі характерні вислови з перекладу иньших псальмів сеї катизми: Пс. III, 3: Расторгниме зкаскы й҃хъ, а зошмарме з' себе ѵ҃рмо й҃хъ. На марґ. пояснено: расторгїи — розорви. Пс. III, 5: над Сїѡном горовъ сѣтовъ е҃го. Пс. V, 8: мѳжомъ кырвавым; ст. 9: пропровад мя пре непрїятели моі, справлмй пред ѡ҃бличностю твоїовъ дорогѳ мою; стор. 12: вѣчнѣ ся радовати бѳдѳтъ й ты бѳдеш мешкалъ меджи ними. Пс. VI, 11: нех собов гвалтовнѣ тркожат вшиткы непрїятели мои. Пс. VII, 2: ѳ҃ всѣх' преслѣдовниковъ; ст. 5: котры мѣ чинили злост; ст. 10: Ѣ никочъ ся ѡ҃берне; ст. 12; Бг҃ мюцный й терпливий; ст. 15 і 17 викладаєть ся на Юду:

єі. ѳ҃то родитъ несправедливост', почалъ болезнь й породилъ неправостъ.

Іюда почалъ болѣзнь, ѕле помышлѣнѧ, и породил неправост, на сребрѣ Влдкꙋ продалъ; ѕлый бо чл҃вкъ прежде оу҆мислитъ ѕлость, потом' оу҆чинитъ.

зі҃. Ѡберне сѧ болезнь є҆го на главꙋ є҆го, и҆ выстꙋпитъ ѕлостъ є҆го на верх главы є҆го.

Злочестивый Іꙋда за главꙋ цр҃кве Ха҃ свою главꙋ повѣшенїемъ погꙋби; неправда Іꙋдїна на верхъ є҆го сниде и҆ погрꙋзи єго во дно темности.

Кадїсма вторая (Пс. 9—16, k. 12 — 24 r). На початку і на кінцї по рисункови: на початковім Ісус з кулею сьвіта в руцї, на кінцї ангел держить у руках образ Ісусового лиця на обрусї. Титул і початкові букви Псальмів писані киноваром, зрештою все чорним атраментом. Із язикових форм нотуємо з тексту псальмів сеї катизми: крѣк' оу҆богых, оунижїнѧ мое, ѿ ворют смерти, позастрѧвали народове в' затрачиню, сило = sidło, рамено = рамя, мыслѣль=myślał, воробел=wróbel, наготовили стрилы во сайдакъ, абы пострылили з' тѣни (в гірських диялектах: стриляти зам. стріляти); Панъ пытатъ сѧ; кто сѧ во ѕлости кѡхатъ; нꙋдза= nędza; бꙋдꙋтъ ради, бых былъ порꙋшенный; потѣшїнѧ; ꙗ҆ престеригалъ дорогъ твердыхъ; стеречи ꙗ҆ко зриницꙋ во ѡ҆цѣ; под тѣнїовъ крылъ твоих; лвикъ младый=скименъ.

Кадїсма третая (Пс. зі҃.- кг҃., k. 24 v.—42 r.). Малюнок на початку; Благовіщенє; тілько перших 5 рядків і перший інїциял писані киноваром. З характерних язикових появ нотую: бꙋдеме в'зывати; бо-с' го оу҆передилъ; предолжїнѧ днїй; пецъ ѡ҆гнистый; в' гнѣви своем'; выслебодилесь ихъ; хробачокъ; бовѣм' го хце; скарꙋпа подънѣмнѧ=піднебіня. В поясненю до Пс. XXI, 19 (Дѣлили меджи сѧ ѡ҆дѣнѧ мое, а ѡ҆ шатѣ моей метали жребїй) сказано: „Ѡдѣнѧ Хртово жолнѣре дѣлили на чтыри части, поневаж чтыри жолнѣре были, котры распинали Ха҃, а ѡ҆ нешитой сꙋкенцѣ кюсткы метали“; з рꙋки псїой=песьої; з пащекы лвїой; пренюс' ѡ҆чима; пред тварю тых; вшиткы тлꙋстохове земи; вывюл' мѧ на дорогꙋ; длѧ їмена своєго. Цїкаво, що Пс. XXIII, 7—10, рядки дословно цитовані в Нїкодимовім євангелию, тут не прикладають ся до Ісусового походу на пекло, а лише до Вознесения, подібно, як в оповіданю Унґварського рукоп. (Памятки II, 333).

Кадїсма четвертая (Пс. 24—31, k. 42 v. — 62 v.). На початку малюнок — погрудє Богородицї, на кінцї ангел з гильками в обох руках. Титул і перший інїциял писані киноваром. З язикових появ нотую: покаж' мѣ; стейжокъ твоихъ; котры сѧ бадаютъ ѡ҆ тестаментѣ єгѡ; кырвавыми; ѿ когож мѣ бꙋде страх; хоцѧй бы; голосъ мой, которымем крѣчал; фалечны свѣдкове; заквитло тѣлѡ мое; дѣдѣцтво; загырмѣлъ Панъ; мюць=міць;

вывюлъ єси; дюм' оу҆тѣчкы=dom ucieczki; длѧ и҆мена твоего; в' гнѣви=в гнїві; забыто ѡ҆ мѣ; ѕлоречїнѧ; рюкемъ=rzekłem; стрвожїнѧ; ꙗмъ рюкъ; ѿшмаренный єстемъ; над-до мною; в нꙋдѕѣ; гды мѧ тер'нѧ боло.

Каѳїсма пѧтаѧ (Пс. 32—36, k. 63—82 v.). Рисунок на початку: Ісус з розтвореною книгою, на кінцї якийсь орнамент; киновар тілько в титулї і в першім інїциялї.

Каѳїсма шестаѧ (Пс. 37—45, k. 82 v. — 97 v.). Малюнок на початку: якась сьвята держить у руках модель вежі. Киновар ut supra. Пс. 37 і 38 без коментарія, тілько з дрібними увагами на марґ. Дальші пс. сеї катізми крім ширших пояснень під титулами або при кінцї мають також тілько декуди коротенькі поясненя під стихами або на марґ.

Каѳїсма седмаѧ (Пс. 46—54, k. 97 v. — 110 v.). На початку рисунок: Ісус з книгою, киновар ut supra, коментаріїв дуже мало і тілько під деякими стихами. Таким самим робом перекладено і пояснено дальші катізми до 16-ої включно, тоб то до Пс. 117 (k. 214 v.).

Каѳїсма седмнадесѧтаѧ. Аллилꙋѧ. риї. Хваленїє Бг҃ꙋ ѿ закона єго. Ся катизма зложена з одного 118-го псальма (k. 241 v. — 260 r.), що поданий тут і в церковнім оріґіналї і в перекладї так, що кожда сторона в довжину подїлена подвійною лїнїєю на дві шпальти і кождий стих псальма написаний en regard у обох текстах, а під ним через цїлу сторону підписано коментарий. У вступі (k. 241 v.) пояснено, чому сей псалом такий довгий: бо був уложений до співаня по дорозї в часї перенесеня кивота, а пізнїйше для співаня Жидам в часї щорічного походу на празник до Єрусалима. „Разложенъ же є҆ — кажеть ся далї — оу҆ Є҆врей по алфавитꙋ, сї єсть по азбꙋчным' словамъ; всѧческое же слово содержитъ во себѣ ѡ҆смерицꙋ стїховъ со своимъ толкомъ; паче же разположенїє то сочїни сѧ ради лꙋчшаго всѣмъ пособїѧ памѧти, ꙗко да азбꙋчныѧ словеса памѧтїю содержаще послѣдꙋющаѧ и҆мъ стїхи оу҆добїє возмогꙋтъ себѣ прїпоминати и весь тако ѱаломъ совершати на памѧтъ“. При кінцї мішаною мовою подано ось яке оповіданє: „Бл҃женный Авгꙋстин размышлѧлъ кедысь ѡ҆ таковомъ разположенїи стїховъ ѱалма сего по кв҃. словесем' азбꙋкї єврейской и҆ ѡ҆ всѧкаго слова содержащїи ѡ҆смерїцы стїховъ, паче же о҆ различном и҆менованїи закона по всѧкїх' стїхах' многажды воспомїнаемаго. и҆ о҆тѡ знагла оу҆зри древо прекрасное со дванадцет'ма голꙋсками, и҆ кажда голꙋска мала в собѣ о҆смъ голꙋзокъ малыхъ, и҆ ѿ галꙋзокъ вшиткых барз' слодкы

капелки истѣкали. Подивиже сѧ толикомꙋ видѣнїю древа прекраснаго и҆ разꙋмѣ, ꙗко чꙋдное изображенїе бѧше ѱалма того пресладкаго".

Катізми 18, 19 і 20 подані в церковнім текстї з звичайним коментариєм під кождим стихом: текст отатнього 150 го псальма і коментарий кінчать ся на k. 293 r., котрої долїшня часть разом з 5 рядками коментария вирізана. Оборотна сторона сеї картки порожна, а на k. 297 r. іде Ѡставлшаѧ сѧ кадїсми толкованиѧ [Ѿ] ꙗ҆зыка славенскаго, себ то переклад кат. 8, 19 і 20 на мову зближену до народньої, таку, якою перекладено всї попереднї. Зазначаю деякі язикові появи: рѣчи котры мѣ повѣджено; сѣдили сꙋдїове на сꙋдѣ; Ѿкаль мѣ пришолъ ратꙋнокъ; снад бы нас были живыхъ похланꙋли; сѣтъ сѧ пюрвала, а мы выбавлени єстесме; по прожници=po próżnicy; не бꙋде стерюгъ; ктож томꙋ вытыр'ват; сѣдлость=осїдок; позабывалъ кроле мюцны (pozabijał króle mocne); людїомъ своимъ; не машъ тхꙋ въ оу҆стахъ; доброречте Панꙋ; мюць над днїом; мюць над ночꙋ; вывюлъ рꙋковъ мюцновъ и҆ раменом высокым; червене море; извюргъ фараѡна и моць єго; цорко вавѵлонѧ нꙋдз'ницо; барзъ велка хвала панска; встꙋпю на н҃бо; венжовый ѣдъ; во мѣ єстъ; рюкемъ до Пана; праца воргъ ихъ (трꙋдъ оустенъ ихъ); положь стрюжꙋ оу҆стамъ моим, а дверѣ в коло ѡ҆городжены воргам моим; не зрювнѧют сѧ; покаре мѧ; толща земли розкыршитъ сѧ.

Краткоеописанїе ѡ҆ чыстцꙋ свѧтого Патрїкїѧ, котрого Момбрикїй и҆ Баронїй Стꙋдїов зовꙋт, з'животовъ свѧтыхъ вынѧте (k. 315—330), буде надруковане в Памятках, т. IV. На кінцї під текстом підпис: Сїю Їсторїю преписал' Ѿц҃ъ Їѡанъ Прислопскый, презвѣтер Камѧнскый, з полской книжици дрꙋкованой рокꙋ ҂а҃ѱз҃. Ще низше иньшим письмом підписано: Teodozy Przysłopski sołtys Kamieński. Ѳеѡдосїи Прислопскый солтис Камѧнскый. Ще иньшою рукою списані початкові слова і порядкові числа в Псалтирі сїмох покутних псальмів.

Про сей рукопис першу звістку подав пок. о. Никорович у Шематизмі перемиської епархії з р. 1879 стор. 272 додаючи звістку, що той сам Іван Прислопський переписав також кирилицею Лїтурґікон, Ірмолоґіон і Піснї церковні, які в Камяній доси вживають ся при богослуженю. Кілька разів я надармо старав ся дістати ті книги для перегляду і тілько перед роком менї удалось одержати отсей Псалтир при помочи Впов. д. Лїнинського і його Впов. дружини, котрим за се щиро дякую. Так само складаю подяку о. Прислопському з Білцареви, у котрого зберігає ся сей рукопис як родинна памятка, за його ласкаве визиченє.

XIV. Калуський збірник.

Так називаю невеличкий рукописний збірник, одержаний мною від д. Івана Ем. Левіцкого, який знайшов його між паперами свойого пок. батька, що довгі роки був парохом у Берлогах Калуського пов. Збірничок писаний на сїрім папері полууставом XVIII в., сильно зачитаний, має формат малої 8-ки і на жаль заховав ся тілько в відривках, усего 32 картки. Хоча на марґінесах знаходимо богато проб пера, то про те нема підпису анї копіста анї давнього властителя, анї не зазначено місцевости, де писано збірник. Ось його зміст:

1. **Слово ѡ бражникꙋ** (стор. 1—10), звісне оповіданє, надруковане Костомаровим (Памятники старинной русской литературы издаваемые гр. Гр. Кушелевымъ Безбородко подъ редакціею Н. Костомарова, вып. вторый, С. Петерб. 1860, стор. 477—480).

2. **Вопросы ст҃ихъ ѿтецъ** (стор. 10—16), апокріфічний катехізм, без кінця.

3. Повість про Юдиту (стор. 17—33), без початку.

4. **Житиє ст҃го Їѡ҃ана їже во Сочавѣ мꙋченаго** (стор. 33—47), пор. дод. IX, ч. 13.

5. **Житїе и мч҃енїе ст҃ои великомч҃нцѣ Єѵфимїи** (стор. 47—51). Стор. 52 заповнена пробами пера; між стор. 48 і 49 бракує карток.

6. Уривок Листа небесного (стор. 53 - 64), без початку і кінця, писаний скорописом XVIII в., мабуть тою самою рукою, що писала й попереднє. Подаю з него невеличку пробу тексту: ...„и҆ длꙗ того послах на вас карности: ꙗзики вас поплѣнꙗт, повꙗжꙋт и҆ в неволю и҆ в работꙋ поберут и҆ запровадꙗт. и҆ не ѿвернули єсте сꙗ ѿ злихъ оу҆чинков своихъ и҆ не пошли єсте дорогою правою и҆ словъ моих єѵ҃глскихъ не хотѣли єсте слухати, ꙗкъ ємъ самъ мовилъ: „нб҃о и҆ землꙗ мимо иде, а словеса моꙗ не могут и҆ти во вѣки“. и҆ ни в чомже повеленїй моихъ не радите и ст҃ую неделю не чтите и не ст҃ите. и҆ за то пущꙋ на вас зими злии҆ и҆ вѣтри силнїи, зради и҆ метѣлницѣ и҆ снѣги великїи, води поточнїи випущу и҆з матки земнои, дам на вас голод и҆ смертъ лютую и҆ на все и҆мѣнїе ваши, и много знаменїѧ и҆ скорби. и҆ не покаꙗлисте сꙗ, ꙗ҆ко ѿ лица моего гнѣвъ мой на вас єстъ за злии҆ оу҆чинки вашѣ и҆ за ст҃ую неделю, и҆жъ Бг҃а не чтите и [не] держите в чистости и҆ в набоженствѣ церковномъ, але вопалисте сꙗ во похот диꙗволскую и҆ в дѣла єго сквернїи, ѿсквернили єсте ст҃ую землю и҆ неделю“.

XV. Іспаський рукопис.

Сей рукопис, одержаний мною від селянина Гулейчука з Іспаса над Черемошем на Буковинї, писаний двома руками в XVIII в. крім початкових трьох карток, що списані відмінним почерком і вирвані з якогось иньшого рукопису. Рукопис має 39 карток 4-ки, писаний на сїрім, міцнім папері і з виємком остатньої сторони забруканої так, що її годї відчитати, захований досить добре. Розумієть ся, що анї початку анї кінця нема. З виємком перших трьох карток кіноварі не вживано, хоча на початку і при кінцї поодиноких статей є декуди немудрі рисунки. Ось вміст сего рукопису:

1. Вірую з поясненями (стор. 1–6), без початку. Відривок якоїсь окремої цїлости, писаний грубим полууставом так, що кождий „стих“ писано більшими буквами, а поясненє до него дрібнїйшими. Початку нема, бракує мабуть одної картки, бо теперішня стор. 1 починаєть ся в серединї поясненя до стиха 3. Подаю для проби поясненє до ст. 4 (Насъ ради чл҃къ — и҆ вочл҃вѣчша сѧ): В семъ стихѣ Аполинаристовъ геретиковъ потоплѧетъ [з польського; potępia], которїе повѣдаютъ Сн҃а Божого не быти досконалого чл҃ка и дш҃и розꙋмноє не имѣѫчого; самꙋѫ толко матерїю тѣла чл҃чого взѧлъ, мовѧтъ, а в' мѣсто дꙋши бз҃ство было, а длѧ тогожъ не досконалїи [хлѣбъ], то є҆ без квасꙋ и҆ соли на офѣрꙋ оу҆чн҃комъ своимъ приносити казалъ. Прото таковихъ геретиковъ потлꙋмлѧѫчи цр҃ковъ Хв҃а досконалимъ хлѣбомъ о҆фѣрꙋ ст҃ꙋѫ чинить визнаваѫчи и скѫтком показѫѫчи, ижъ Сн҃ъ Божїй досконалимъ чл҃комъ стал сѧ, маѫчимъ дш҃ѫ розꙋмнѫѫ в' собѣ, ѡ҆ которомъ самъ мовить Їѡаннъ аі҃.: „Маѫ власт дш҃ѫ моѫ положити и҆ маѫ власт зась єї взѧти“. Цїкаве тут мовчанє про латинників і їх оплаток, хоча автор коментария стоїть на православнім становищі, як се видно зо стиха 9 про сьв. Духа, де сказано: „иже ѿ Ѻц҃а и҆сходѧщаго“, та в коментарі знов показуєть ся тілько давні єресї без найменшого натяку на пізнїйші суперечки.

2. Житїє ст҃аго праведнаго Їѡ҆сифа прекраснаго (стор. 7—12), без початку, надруковано Памятки I, 136—138.

3. Слово ст҃аго Їѡ҆анна Бг҃ослова (стор. 12—22), звісний апокріфічний катехізіс, пор. Тихонравовъ, Памятники отреченной русской литературы, С. Петербургъ, т. II, 197—212.

4. Сказанїє дивноє и живоносноє о҆ рожденїи ст҃аго о҆ц҃а прпд҃бного Григорїѧ рицера (стор. 23 —

38), звісне оповіданє про кровосумішку, виняте із Gesta Romanorum, пор. дод. XII, ч. 5.

5 Слово человѣческое ѡ млⷣдиствѣ Їс҃ Хр҃товѣ цр҃ком (стор. 39—47), апокріфічне євангелиє Томи, надруковане Памятки II, 159—164.

6. Слово ѿ Патерика, ꙗко не достоитъ ити съ цр҃кви, єгда поютъ в' церкви пѣснь бж҃їю спѣваемоую цр҃стъ [sic!], (стор. 48 — 51), оповіданє взяте із збірки „Великое Зерцало", пор. Oesterley, Gesta Romanorum, 688 — 691 і паралєлї 749.

7. Сказанїє и повѣсть о цр҃ю православномъ Аггеѫ (стор. 52—56), текст подібний до нашого надрукував А. Н. Веселовскій, Разысканія въ области русскихъ духовныхъ стиховъ, N. V, стор. 147—150.

8. Притча о богатих ѿ книгъ ѿ болгарскихъ (стор. 57—60), надруковано мною в статї: „Притчата на еднорога и нейниятъ български вариантъ" (Сборникъ за народни умотворения т. XIII), пор. Яковлевъ, Опытъ изслѣдованія „Измарагда", Одесса 1893, стор. 52.

9. Житїє ст҃ого Виктора пꙋстелника. Слово оц҃ъ сн҃ъ дх҃ъ ст҃ый (стор. 61—66). В низу під текстом підпис старим курсивом: Powinię gospodasz na sam przod rano ustac a pozno legac nie czekaiąc nim słonko zaydzie, wyszedszy na dwor poglądac, czy będzie pogoda lub nie. Jeżeli widząc, że pogoda miła, potrzeba ustac z mikeko łużka y wczesnie czeliadz pobudzić. A ieże — далї урвано. На остатнїх сторінках починаючи від 67 писано иньшою рукою, недбалим і невиробленим полууставом:

10. Сказанїє ѡ цр҃ю Соломонѣ, како закопа бѣси во єдиной дельвѣ тмами темъ, тисѧщами тисѧщъ (стор. 67—72), надруковано мною: Житє і Слово I, 136—138 і Памятки I, 291—293.

11. Прикладъ о хитрости бозской (стор. 72 — 77) звісне оповіданє про ангела і пустинника, пор. Oesterley, op. cit. 396—399 і 724—725 і дод. XII, ч. 4.

XVI. Рукопис о. Іллї Яремецького Білахевича.

Отся богата рукописна збірка доставлена менї була перед кількома роками д. Дмитром Єндиком, тодї нар. учителем у Зазулинцях над Днїстром, від старого дяка Морозевича. Писана в 4-ку,

одною рукою при кінцї першої половини XVIII в. заокругленим полууставом близьким до курсива, вона цїкава тим, що подає деякі звістки про її писця, датує докладно поодинокі части, коли і де були написані. Автор збірки, о. Ілля Яремецький Білахевич був, як можемо бачити з тих записок, православним попом, а може навіть монахом; на се вказує його побут у манастирі в Путнї в р. 1749. Ми бачимо його в р. 1747 „на кондициї“, себ то на посадї в Вовчківцях „над Прутом водою при церкві Вознесения Ісусового“, 1749 р. він у Путнї в манастирі, а 1755 ми полишаємо його на парохії в Хелмінцях Хотинського пов. Може бути зрештою, що його побут у манастирі в Путнї мав яке дисциплїнарне значінє, бо-ж православні монахи не сидїли на парохіях. Але яке значінє мав його побут у Вовчківцях, де від р. 1700 офіцияльно заведена була унїя? Шо се була за „кондиция“, задля якої він пробував тут? Що се не була парафія, се видаєть ся нам певним; слово „кондиция“ в польській мові тодїшнїх часїв означало приватну лєкцию або загалом якусь приватну посаду.

Рукопис о. Яремецького Білахевича дійшов до нас у досить сумнім станї, без початку і кінця, богато карток повидирано, пообшарпувано. Він писаний старанно, кожда сторона в лїнїйній рамцї, заставки розмальовані фарбами зеленою, жовтою і червоною, прикрашені немудрими рисунками; так само рисовані і мальовані інїциялп. Горою йде жива паґінация, кустодів нема, на одній сторінцї маєть ся 24—26 рядків письма Ось зміст сего рукопису.

1. **Хожденїє Богородицы по мꙋкамъ** (стор. 1—22), без початку, надруковано мною див. Житє і Слово, т. III, стор. II, 81—88, 224—237. Пор. дод. IX, ч. 10. На стор. 22 по скінченю оповіданя підписано: Eliasz Jaremecki Biłachiewicz napisał te xionżke, ktora nazwana czystec, ano Domini 1747, miesiąca oktombra dnia 2, natenczas będoncy na kondycyi w Wołczkowkach nad Prutem wodo, pod tytułem cerkwi Wniebowstomplenia pana Jezusa, pod miastem Zabłotowem.

2. **Ѿселѣ починає сѧ кныга Пер'ло Многоцѣнное. Слово ѿ скончанїѧ вѣка сего, ô войнахъ Измаилскихъ и ѡ цр҃ꙋ Михаилꙋ и ѡ Антихрестѣ і ѡ страшномъ сꙋдѣ** (стор. 23—78). На скілько вѣрно переписано Транквілїонове „казанє“, не можу сказати, не маючи під рукою „Перла многоцѣнного“. На стор. 70 в низу підписано: Anno Domini 1748 marta die 23 to sie pisało, Eliasz Jaremecki Biłachiewicz. Між стор. 74 і 75 не стає одної або кількох карток.

3. Слово ѿ главѣ Адамовѣ, како в корены лежала (стор. 79), надруковано Кіевская Старина т. XLVII, 1894, грудень, стор. 434—435 і Памятки I, 31.

4. Слово ѡ Сивидлѣ пророчици и ѿ Дв҃дѣ царꙋ (стор. 80 — 82), надруковано Житє і Слово т. III, 141—142 і Памятки I, стор. 277—279.

5. Слово ѡ Авраамѣ, єгда вопроситъ во домъ свой ст҃ꙋю Тройцꙋ и поставиша трапезꙋ под' дꙋбомъ Амаврїйскимъ (стор. 82—86, докінч. на стор. 123), надруковано Памятки I, 86—90.

6. Ѿселѣ починает сѧ кныга Ѿ житїꙗ ст҃ыхъ, и иниїє слова поꙋчителнїє, ѿ вѣршахъ и ѡ іныхъ историяхъ дш҃еполезныхъ. Слово ѿ побѣдѣ дїѧвола, како бесѣдовахꙋ Іс҃ Хс҃ со дїѧволом на горѣ (стор. 87—91), надруковано Памятки II, стор. 200 - 203.

7. Слово ѿ вї. пѧтныцѧхъ и ѿ градѣ Шпалѣ, рокꙋ бж҃їѧ ҂ах҃., иже єстъ на ползꙋ христїѧномъ (стор. 92—97), пор. висше дод. IX, ч. 17.

8. Слово ѡ исходѣ дш҃и, єгда разрꙋчает сѧ Ѿ тѣла на ѿнїи вѣкъ (стор. 97—100), про митарства.

9. Слово ѡ Мелхиседецѣ цр҃и Салимскомъ иже во ст҃ыхъ Ѿц҃а Аѳанасїѧ архїєпископа Алеѯандрїйскаго (стор. 100—104), надруковано Памятки I, 97 — 101; пор. дод. VI, ч. 28.

10. Слово ст҃аго Григорїѧ Бг҃ослова о кр҃тѣ Гн҃и, ѡ Адамѣ и за два разбойники и прочаѧ (стор. 105 — 110), надруковано Памятки I, 29 - 30, 31; пор. II, 243—246.

11. Слово ѿ ст҃ой недели сїє єстъ Єпистолїѧ, приказанїє Гн҃е, слова положен. (стор. 111 - 113). В низу підпис: Ano 1748 E. I. B. Пор. дод. XIV, ч. 6.

12. Слово ѡ снѧтїю с кр҃та тѣла Гд҃а нш҃его Іс҃ъ Ха҃ през Никодима и през Іѡсифа, а при том лѧментъ або плач пр҃тои Бц҃и (стор. 114—122), надруковано Памятки II, 246—252.

13. Слово ѡ Агарѣ и ѿ сн҃ꙋ єѧ Исмаилꙋ како бил сѧ со Ісаакомъ сн҃ом Авраамовим (стор. 123 - 124), надруковано Памятки I, 104 - 105.

14. Слово ст҃лѧ Василїꙗ Великаго архїєп҃па Кесарїи Каппадокїйскїѧ, како Ѿнѧлъ Євладїѧ Ѿ дїѧвола (стор. 124—129), надруковано Житє і Слово III, 307 — 312, пор. дод. IV, ч. 18; VIII, ч. 15.

15. Слово ѡ невидимихъ добродѣйствах бозких, ꙗко Бг҃ъ єстъ рознїй ѿ видимаго створенꙗ, невидимїй и непостижимїй (стор. 129—131), проповідь.

16. Слово цр҃ꙋ Дв҃дꙋ, како списа Псалтиръ всѣхъ псал'мѣвъ т҃ѯс҃. (стор. 132 — 133), надруковано Памятки I, 272—273. В низу під текстом підпис: Eliasz Jaremecki Biłachewicz pisał marta die 16 ano 1748 sam sobie, w Wołczkowcach.

17. Слово о Гд҃ѣ нш҃емъ Їс҃ Хт҃ѣ, како играꙗ сꙗ со дѣтми жидовскими и сотворив вї. птицъ (стор. 134—137), надруковано Житє і Слово I, 227 — 230; Памятки II, стор. 169—172.

18. Слово дш҃едивно и дш҃еполезно ѡ Флавїꙗнѣ разбойныцѣ, иже разбой творꙗше в странах Єгипетских (стор. 138—140).

19. Слово ѡ двох разбойниках ѡ Гестѣ и Дизмѣ, како сꙗ зачали и како зросли і како распꙗто ихъ на ѡбѣ странѣ Гд҃а нш҃его Їс҃ Хр҃та (стор. 141—142), надруковано К. Стар. 1894, груд., стор. 443—444 і Памятки II, 342—343.

20. Слово ѡ ст҃ой великомч҃ныци Хв҃ой Параскевїи (стор. 142—145). Під текстом підпис: Ano 1748 marca die 29 E. I. B. D. Пор. дод. IV, ч. 9.

21. Слово ѡ честном кр҃тѣ Гд҃а нш҃его Їс҃ Хт҃а (стор. 145—149), оповіданє про віднайдене хреста Єленою, пор. дод. IV. ч. 3; V, ч. 8.

22. Слово ѡ сотвореню аг҃глъ и архаг҃глъ и ѡ прочїихъ безплотных силахъ (стор. 149—150), надруковано Памятки I, 14.

23. Слово ѡ ст҃омъ великомч҃нкꙋ Геѡ҃ргїю, како побѣдилъ змїꙗ, девицꙋ ѡборонилъ цр҃евнꙋ (стор. 151—153), пор. дод IV, ч. 46; VII, ч. 4; VIII, ч. 11.

24. Слово ѡ єдиномъ пꙋстелникꙋ Їсихїю, како гонимъ бѣ бѣсомъ ис пꙋстинѣ (стор. 154—156). В низу підпис: Ano Domini 1748 aprylis die 20. Eliasz Jaremecki Biłachewicz.

25. Слово ѡ смр҃ти силномꙋ и роскошномꙋ воинꙋ, которїй на свѣтѣ роскошне жилъ (стор. 157—162), звісне оповіданє про лицаря і смерть, пор. дод. IV, ч. 56; VIII, ч. 13.

26. Сказанїє или наꙋка снаднаꙗ хотꙗщим разꙋмѣти оу҆чителем (стор. 163—165), покажчик хронольоґії, а при кінцї реєстр канонїчних книг. Під статею підписано: 1748 napisano.

27. Преданїє ѡ громѣ Моѵсеꙗ громовидца (стор. 165—166), надрук. Кіевская Старина, т. XXXVI, 1 92, март, 482—484.

28. Слово ô всѣхъ дѣлахъ церковныхъ поꙋчителное оу̂чителем (стор 166—168), вияснене значіня всїх церковних приладів. Інтересне поясненє сьвічки, яку підчас служби божої несуть перед сьвященником при великім входї: Свѣтилникъ, єже грꙗдет пред їереемъ, єстъ корсꙋръ, слꙋга Пилатовъ, ї̂же бѣ возлюбленнїй оу̂ Пилата. Пилат ѿ Хт҃ѣ помисливъ і̂ рече: „Корсꙋре, пойди і̂ приведи Хт҃а“. Корсꙋръ стоꙗ̂ пред Пилатом і̂ поклонив сꙗ̂ і̂ поцѣловал землю и̂ рече: „Гд҃и, Гд҃и, Їс҃ Хт҃е, грꙗ̂ди, грꙗ̂ди, зовет тꙗ Пилатъ“. тогда Пилатъ почꙋдил сꙗ̂ вел'ми и̂ рече: „Корсꙋре, что ти гл҃ешъ? Хс҃ є̂стъ не тут, не з нами, како учует, что ти гл҃еш?“ Корсꙋр рече: „Пане мой Пилате, Гд҃ь все знаетъ і̂ все дѣлает, і̂ тое видит, и̂ н҃нѣ со аг҃гли гл҃етъ“. Тогда Пилат почудил сѧ велико, є̂гда ѿ Корсꙋра оу̂слишал ѡ̂нїи гласъ і̂ ꙋжасенъ бѣ велми и̂ рече: „ꙗ̂ко ти оуразꙋмѣлес тое?“ Корсꙋръ рече: „Пилате, пане мой, єгда мене послал во Їер҃лимъ, тогда видѣлем, иж дѣти єврейскїе вѣтви постилахꙋ є̂мꙋ гл҃юще: „ѡ̂санна во вишних“. И̂ все Корсꙋръ Пилатꙋ по и̂стиннѣ сказал. И̂ рече Пилат: „Твори, брате, що разꙋмѣеш“. Є̂гда же ꙋвидѣлъ Корсꙋръ веденнаго Хр҃та пред Пилата, и̂ изїйде [sic! зам. изїйме] ис постели платно гл҃юще: „Гд҃и Їс҃е Хт҃е, зде по платнꙋ постꙋпи“. Ї того ради свѣтилникъ грꙗ̂дет пред і̂ереем. Як бачимо, се досить недоладна перерібка першої глави Нїкодимового євангелия (пор. Памятки II, 253—254, 274—275). Цїкаво би знати, на якій основі Яремецький приточив її до поясненя лїтурґічного обряду? В низу під сим текстом підпис: napisano ano Domini 1748, maia die 4. E. I. B.

29. Сказанїе лꙋн'наго мц҃ѧ, во которїй дн҃ь что добро творити и̂ли во которїй дн҃ь разболит сѧ или бꙋдетъ живъ і̂ли ꙋмретъ, в семъ чтенїю значитъ и̂ ѡбрѧщеш (стор. 169—172).

30. Исторїѧ ѿ патрїѧрсехъ И̂ер҃лимскихъ и ѿ папѣжехъ римскихъ (стор. 172—174). Між иньшим читаемо тут:

Папѣжъ Келестинъ, той ѿнꙗлъ жени ѯїендзам.

Папѣжъ Сагꙋтанꙋсъ, той ѿбранїй на папѣжство през голꙋба, бо ємꙋ їз' ꙋха и̂далъ.

Портонскїй бѣскꙋпъ найпервѣй латинским ꙗ̂зиком вимислилъ мшꙋ ѿправовати.

Папѣжъ Оу̂рбанъ, той найперше вимисливъ з божим тѣлом, з монстранцїею по мѣстѣ ходити, ꙗ̂къ и тераз Римлѧне ходꙗ̂тъ.

Папѣжъ Вутаи̂лъ, той мꙋзикꙋ, ѡ̂ргани і̂ і̂нъшїе и̂гри в костелахъ постановилъ.

Папѣжъ Ꙗнъ, той невѣста, жена билъ, ґди ѿ нем пишꙋтъ латинници и҆ строни бг҃оꙗвленїꙗ.

Папѣжъ Сергїй той длꙗ ѡ҆борони є҆реси папѣжемъ зосталъ, того папѣжа бж҃їимъ повеленїем ꙋши зѣли.

В низу підписано: Ano Domini 1748 maia die 7 napisano E. I. B. R. D.

31. Вопроситъ ст҃їй Василїй, ѿповѣдае ст҃їй Григорїй] Бг҃ословъ (стор. 174—177), апокріфічний катехізіс на біблїйні теми.

32. Рождественникъ сложенъ и҆ приведенїемъ аг҃гловим избран (стор. 178 - 179), ворожбитська статя. В низу підпис: Eliasz Jaremecki Biłachewicz pisał te istorye ano Domini 1748, czerwca d. 5 we wsi Wołczkowcach pod Zabłotowem.

33. Подѧкованѧ на каждом єлеѡс҃щенїю сладкоглива (стор. 180—181), риторична промова.

34. Подѧкованѧ ѿ дх҃овнаго при актѣ (стор. 181—182).

35. Подѧкованѧ на ст҃аѧ Хв҃а ѿца Николаѧ (стор. 182—183).

36. Подѧкованѧ на бл҃говѣщенїе или на инїе праздникы пр҃тїѧ Бц҃и, премѣнѧючи вважаючи (стор. 183—184).

37. Пролїоґъ на рождество Гд҃а нш҃его Їс҃ъ Христа (стор. 184—185), вірша.

38. Є҆мпїлїоґъ на рождество Гд҃а нш҃его Їс҃ъ Хт҃а (стор. 185), вірша.

39. Пролїоґъ на воскресенїе Їс҃ъ Христово (стор. 186), вірша. В низу підписано: Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus na wieki wieczne amen. 1748.

40. Житїе пр҃пдбнаго Алеѯеѧ чл҃вка бж҃їѧ, мц҃ѧ марта дн҃ѧ ѳ҃і. Гд҃и бл҃ви (стор. 187—195), пор. дод. IV, ч. 44; VI, ч. 5; XII, 12, гл. 37.

41. Житїе ст҃аго великомч҃ника Никити мц҃ѧ септеврїѧ дн҃ѧ є҃і. (стор. 196 — 202), пор. дод. IV, ч. 4; V, ч. 10; XII, ч. 18. В низу під текстом: Ano Domini 1748, czerwca d. 14 napisano житїе Никити мч҃. Eliasz Jaremecki Biłachewicz.

42. Житїе пр҃пдбнаго ѿца нш҃его Є҆фрема Сѵрина (стор. 203—213).

43. Прп҃дбнаго ѿца нш҃его Є҆фрема наказанїе ѡ҆ ꙋмиленїи и҆ сп҃сенїи дꙋши и ѿ ѿреченїи житїѧ (стор. 214 — 216), без кінця. Зрештою при оправі переплутано картки статей 42 і 43.

44. **Сеже Пѵтникъ** (стор. 217), статя без початку, виглядає як витяг із якоїсь подорожі на схід. Приводжу сей уривок вповні: Ѡ Ефеса на бѣлое море т҃. миль, там юж недалече моря ѡтхланѣ пекелнаѣ, ѡгнь тапитъ аж под нб҃са, нѣґды не ѵгасаетъ. Ѡ бѣлаго моря до домѵ Дв҃довааго полтораста миль, где Дв҃дъ родилъ сѧ. тамъ сѣдъ страшнїй маетъ бити на Й[са]фат долинѣ. а Ѡ домѵ Дв҃довааго до города Голиѣдоваго р҃. миль. в том городѣ стоитъ конь на четирех ногах, и палаш в палацах оу҃ ѡдвѣрка виситъ Ѡ полѵднѣ на стѣнѣ, и двѣ стрѣли на столѣ лежать, и клешїѣ раковаѣ виситъ. ѵ двванадцѣтех лѣтех хлопецъ прїйдетъ и сѣдетъ на того коня, и тое ѡрѵжїе заберетъ з собою и пойдет на войнѵ и бранъ велїю сотворитъ. За Їр҃лимом рѣка жидовскаѣ Сабат течет под город Ливанїю и Сидонїю, оу҃весь тиждень барзо кипит и каменїе ѝз себе аж мецет, а в пятницю Ѡ д҃. часѵ становит сѧ, цѣлѵ ноцъ стоитъ и в сѵботѵ весь дн҃ь стоитъ; єно кѵпцѣ Греци, Ѡрмлѧне, Тѵрки переходѧть в сѵботѵ, а Жидам не можна. За тою рѣкою Сабатом єстъ городи жидовскїе, земля их не барзо великаѣ, все жиди старшиною, воєводами, старостами и иними ѵрѧдами. С тои жидовскои землѣ Ѡ Сабетѵ до горъ Ѧрлатскиx ѧ҃. миль. на горах Ѧрлатскиx стоитъ Ноекъ ковчегъ т҃. лактїй снѧжневиx в долготѵ. ї҃. в широтѵ, ѱ҃. оу҃ висотѵ. Ѡ Їр҃лима до Єриxонѵ р҃. миль. ѡколо Єриxонѵ ѕ҃. стѣнъ, семой не маш. Вифлеѡм Ѡ Їр҃лима полтора милѣ. Кѵпель Силоамскаѣ, два гони нивъ Скѵдель село пѣд стѣною Їр҃лимскою, що кѵпленное за тїи сребники, що Їѵда Хр҃та продал. Галилеѣ ѳ҃. мили, Назарет ѕ҃. миль Ѡ Їр҃лима. Стр҃кйшїй патрїарха Ѳеѡфанъ жилъ на свѣтѣ лѣтъ с҃. д҃. з҃., преставил сѧ рок. ѧ҃. х҃. м҃. в҃. на сошествїе ст҃аго дх҃а. Остатня нотатка велить нам догадувати ся, що статя видавала себе за витяг із якогось писаня сього патріарха.

45. **Искони сотвори Бг҃ъ** (стор. 218), статя властиво без титулу, а сей титулик написаний над нею в живій паґінації. Се невеличкий апокріфічний катехізіс зо вступом про неділю.

46. Статя без титулу (стор. 218—219), апокріфічний „путник“, себ то ворожби про щасливу подорож

47. Сгатя без титулу (стор. 219), хронольоґічні вказівки.

48. **Ѡтроки на рождество Гд҃а Бг҃а нш҃его Їс҃ Хр҃та** (стор. 220—224), вірші.

49. **Ѡтроки на воскресенїе Гд҃а нш҃его Їс҃ Хр҃та** (стор. 224—225), вірші, вириви друковано Памятки II, стор. LVI.

50. Житїе прпдбнаго Ѿца нш҃его Варлаама игꙋмена бившаго в пещерѣ (стор. 226—231), винято із Патерика Печерського. В низу підпис: Eliasz Jaremecki pisał te xionge sam sobie ano Domini 1748 lipca d. 2.

51. Житїе прпдбнаго Ѿца нш҃его Лаврентїѧ затворника Печерскаго, иже принꙋди бѣса исповѣдати, колико єст в Печерском монастири ст҃их могꙋщихъ словом изгонити бѣси и̂ како бѣси боѧт сѧ пещеръ (стор. 232—234), винято з Патерика Печерського.

51. Житїе прпдбнаго Ѿца нш҃его Аѳанасїѧ затворника Печерскаго, иже по смрти воскресъ і̂ пребивъ в затворѣ дванадесѧть лѣтъ, і̂ три полезнаѧ братїѧм сказа (стор. 235—237), із Патерика Печерського.

52. Ѿ Патерика єгипто-скитскаго слова їзбраннїе. Исторїѧ ст҃ихъ ѿцъ и̂ сказанїе, како претерпѣ Хс҃ Гдь нш҃его ради спасенїѧ (стор. 237—239), надруковано Памятки II, стор. 236—237.

53. Даже Ѿселѣ починает сѧ кныга Патерикъ єгипто-скитскїй. Прпдбнаго Ѿца нш҃его Моѵсеѧ къ Ѿцꙋ Пиминꙋ, ꙋмоленнꙋ бив'шꙋ Ѿ него написати сѧ ємꙋ, слово кз҃. (стор. 239—245).

54. Ѡ нравахъ добрихъ и ѕлихъ слово кн҃. (стор. 245—266), збірка ріжних виписок з аскетичною тенденциєю.

55. Ѿ Альфавита слова и̂збраннїе о̂ єже не поработити сѧ блꙋдними помисли и̂ скверними похотми Алфавитъ дх҃овный (стор. 267—272), збірка коротких поучень. При кінцї запис: Ano Domini 1748 nowembra d. 3. Eliasz Jaremecki.

56. Ѡ єже блюсты сѧ смѣха, празднословїѧ же и̂ кощꙋнствъ (стор. 272—276).

57. О єже памѧтствоваты всегда смерть (стор. 276—280).

58. Альфавитъ дх҃овнїй сице зде положихом (стор. 280—284), азбучно впорядковані сентенциї моралїзаторські.

59. Ѡ єже возбꙋждати себе всегда въ ꙋсердствованїю і̂ теплотѣ Гдней (стор. 284—286), короткі поученя. При кінцї підпис: Eliasz Jaremecki Biłachewicz pisał te xięge sam sobie.

60. Ѿселѣ починает сѧ книга Стꙋдит (стор. 286—336), поміщено 21 поучень Студита і одно оповідане „ѡ̂ Палладїи монасѣ, иже без' страха бж҃їѧ поживе в непокорствѣ“.

61. Ѡсѣлѣ починает сѧ книга Прологъ [?] Слово прⷭпдбнаго Ѳц҃а нш҃его Касиѧна Римлѧнина иже не возноситъ сѧ, априлѧ днѧ д҃. (стор. 337—339).

62. Слово сⷮаго Ѧнастасіѧ йгⷭмена гори Сунайскіѧ, апрїлѧ е҃. (стор. 339—340).

63. Ѡ книги сⷮаго Петра Дамаскина слово їюлѧ иї. днѧ, єже не ѡставлѧти молитви кⷭждаго днѧ (стор. 341—344).

64. Повѣченїе сⷮаго Василїѧ Великаго, како подобает дѣтемъ чтиты родители своѧ, марта ѕ҃. днѧ (стор. 345—346).

65. Памѧть сⷮихъ седми ѿтрокъ спѧщихъ августа д҃. й ѡктоврїѧ днѧ кв҃. (стор. 346), без кінця, пор. дод. IV, ч. 54.

66. Сⷮихъ Ѧндреѧ й Ѳпифанїѧ (стор. 347), без початку. Між стор. 346 і 347 брак карток.

67. Прологъ Ѡ Їѡанна Златоⷭстаго ѡ йграхъ й ѳ плѧсанїихъ, скокахъ нечестивих, марта днѧ кд҃. (стор. 347—349).

68. Ѡ книгъ Пролога, слово прⷭпдбнаго Ѳеѡктиста Стⷭдїйскаго, чтенїе мц҃ѧ апрїлѧ дн҃ѧ а҃. (стор. 349—351). В низу: 1749 januarya jest napisany marta d. 2.

69. Слово Ѡ Пролога сⷮихъ Ѡц҃ъ, ѧже не ѡ҃бидити вдовицъ й сиротъ, ницихъ, странныхъ, апрїлѧ ѕ҃, (стор. 352 - 353), в низу підпис: Eliasz Jaremecki Biłachewicz pisał te xionge sam sobie.

70. Повѣченїе Ѡ Патерика ѳ҃ нѣкоем старци добродѣтелнѣ, мц҃ѧ їюлїѧ во зї҃. днь (стор. 354—356).

71. Прологъ, слово ѡ҃ злоѧзичнѣм чл҃вцѣ, мц҃ѧ їюлїѧ дн҃ѧ иї. (стор. 356—357).

72. Повѣченїе Ѡ Притчи ѡ҃ казнехъ чадъ, мц҃ѧ їѧлїѧ дн҃ѧ кѕ҃. В низу підпис: Ano Domini 1749, marta 5. napisał ten Prołoh w manastyru w Putny Eliasz Jaremecki.

73. Ѡ Пролога повѣсть прⷭпдбнаго Данийла ѡ҃ Ѳѵлогїю каменосѣчци, мц҃ѧ марта дн҃ѧ кг҃. (стор. 359—367).

74. Повѣченїе сⷮаѧ Василїѧ Великого ѿ лѣнивих (стор. 368—369).

75. Ѡ Пролога слово сⷮаго Ѧнтиѿха ѡ҃ цр҃кви нб҃сномъ й ѳ҃ мⷣтрѣ (стор. 369—371).

76. Ѡ Пролога слово сⷮаго Їѡана Златоⷭстаго, како не лѣнити сѧ чести книги, апрїлѧ днѧ а҃. (стор. 371—372), при кінці підпис: 1749 marta.

77. Ѿ житїѧ ст҃аго Ѳеѡдора Єдескаго (стор 374–376).

78. Ѡ арменской єреси глава тридцѧтаѧ (стор. 375—376).

79. Ѡ постѣ арменскомъ Ѧрциѹръцовѣ (стор. 377), обі статї виняті із південно-словянського жития Теодора Могленського.

80. Толкованїє како ѧви сѧ Бг҃ъ Ѧвраамѹ во Троици ст҃ой (стор. 378—381), теольоґічний коментарий.

81. Книгы пр҃пъбныхъ и бг҃оносних ѻ҃цъ н҃шихъ (стор. 381—386), індекс книг правовірних і апокріфічних, надрук. Памятки I, 1—7.

82. О томъ, когда и в кое времѧ ѿ самѣхъ христїѧнъ иконоборство востало и которїи цр҃ѣ иконоборци биша и на котором соборѣ за то проклѧти (стор. 386—399), кінчить ся острим осудженєм Лютеран, Кальвінїстів і Аріян, між якими згадує Будного і Чеховича.

83. Ѡ ѻбразѣ ст҃їѧ Тройци (стор. 389—390), полємічна статейка. В низу підпис: Ano Domini 1749, napisano marca d. 8.

84. Починает сѧ книга Кѵрилъ Їерѹсалимскїй. Иже во ст҃их ѿц҃а н҃шего Кѵрилла Іерѹсалимскаго сказанїє на ѡ҃смїй вѣкъ и преданїє к познанїю вѣри. Ѿ пророка Даниила прологъ на первѹю главѹ (стор. 391—392).

84. Ѻ Симеонѣ Бг҃опрїємци слово (стор. 392—393), апокріф, надрук. Памятки II, 137.

85. Ѡ Ѧрїи треклѧтомъ, єгда воста на цр҃ковъ Бж҃їю и ѡ цр҃ю Константинѹ Великом, ѧкъ перкїй собор сотворик по вознесенїи Хв҃омъ рокѹ тиї. (стор. 393—394).

86. Сказанїє ѿ Їѡсифѣ ѻбрѹчникѹ пр҃тїѧ Бц҃и (стор. 394—395), надрук. Памятки II, 103.

87. Родословїє прест҃їѧ Бц҃и ѿ котораго колѣна (стор. 395—396), надрук. Памятки II, 102—103.

88. Ѧко повелѣ Бг҃ъ сотворити Моѵсею змїю мѣдѧннѹ (стор. 396—397).

89. Ѡ ѻбразѣ распѧтїѧ Гд҃а н҃шего Їс҃ Хр҃та (стор. 397), леґенда.

90. Ѻ цр҃ехъ перскых како прїйдоша со дари (стор. 398), надрук. Памятки II, 18.

91. Ѡ ст҃ихъ иконахъ, ѧко изначала биша в стар. завѣтѣ (стор. 399), полємічна статя.

92. Ѡ цр҃ю Константынꙋ (стор. 400), оповіданє про те, як К. видїв хрест на небі, пор. дод. III, ч. 27; IV, ч. 3.

93. О Моѵсеи̂ како преведе Жиды (стор. 400—401), коротеньке оповіданє з Біблїї.

94. О Моѵсеѡ̃выхъ кныгъ з битїйскихъ (стор. 401), поученє про шлюби.

95. Ѡ єлинскихъ мꙋдръцехъ, иже ѿ части пророчествовахꙋ ѡ̂ превишнем Бж҃ествѣ и ѡ̂ рожествѣ Хв҃ѣ ѿ пречистїѧ Бц҃и (стор. 401—404), надруковано Памятки II, 33-35.

96. Пророчество о̂ Хр҃тѣ и прч҃той Бц҃и в кꙋмирницѣ єллинскаго кꙋмира Аполона (стор. 404—405), надруковано Памятки II, 2—3.

97. Ѡ и̂ерействѣ иже в ст҃ром законѣ (стор. 405—406). На горі напис: 1749, maia d. 3.

98. Не требꙋет Бг҃ъ свѣдковъ на сꙋдѣ своем (стор. 406) поученє, без кінця.

99. Житїе пр҃пдбнаго Їсаакїѧ Затворныка Печерскаго, иже прелъщенъ бѣ ѿ дїѧвола ѧ̃вльшаго сѧ во ѡ̃бразѣ Їс҃ Хр҃твѣ и̂ плѧсанїем ѿ прелстившаго ꙋтрꙋжденъ много пострада, таже творѧше юрод Хр҃та ради (стор. 407-409), в серединї картки ушкоджені, то й текст не повний. Винято із Патерика Печерського.

100. Повѣсть ѡ̂ мѣсцехъ ст҃ихъ во кратцѣ во которихъ землѧхъ (стор. 409—410), початок статї, поданої під ч. 40, на жаль текст дефектний.

101. Ѿтолѧ починает' сѧ Кныга Библѣꙗ

а) Ѿ кныгъ Моѵсеѡ̃вихъ Бытїѧ глава кз҃. (стор. 411—413).

б) В началѣ сотвори Бг҃ъ нб҃о и̂ землю (стор. 414-415).

в) Ѿ кныгъ первихъ Моѵсеѡ̃вих о̂ Їѡ̃сифѣ глава лз҃. (стор. 415—417). І далї переповідано аж до кінця Бития на стор. 417—426. В низу підпис: 1749 maia d. 28 napisał.

г) Вторыхъ книгъ Моѵсеѡвыхъ о̂ исходѣ сн҃овъ Їи̂левихъ (стор. 427—434).

д) Кныга Товїѧ зовемаꙗ̂ ѿ Библѣи̂ взѧта (стор. 435—447). В низу підпис: Списа сꙗ̂ рабом бж҃їим Їлїемъ Ꙗ̃ремецким Бѣлахевичем Дрꙋгобицким, писалъ сам себѣ, во ѡ̂бители Путной, в земли Молдавской, ano Domini 1749, Maia d. 30 дописахъ Товїю книгꙋ.

е) Книга Ремирось [мб. Премудрость] Їсꙋса сн҃а Сирахова, з Библѣи̂ (стор. 448—456).

ж) Кныги прорка Даниила з Бѣблѣи взятая (стор. 457—461).

з) Ѿ кныгъ Маккавейскыхъ слово взятое, августа во а҃. днь (стор. 462—464).

и) Ѿ кныгъ Єздры слова о црю Дарїю Перскомъ (стор. 464—467).

і) Ѿ кныгъ цртвъ третихъ о Соломонѣ премудромъ сну Двдов. (стор. 467—468).

к) Ѿ кныги Єклесїястъ з Бѣблѣи взято поученїе (стор. 469—470).

л) Книгы Пѣсны пѣсней, уважай читателю и чты (стор. 470—471).

м) Ѿ кныги Судей Їилевихъ ѿ войнѣ Гедеωновой со Мадїям. (стор. 471—473).

н) Плачъ Їеремѣи прорка єгда бисть по плѣненїи Їилевѣ (стор. 473—474).

В низу підпис: Koniec xionżki Yieremiasza.

102. Из Номωканона нужднѣйшихъ правилъ изявленїе (стор. 475—490). Під текстом дописка: Всѣхъ пунктовъ єстъ ѿ Номоканона тутъ написанихъ рзї. Списа ся рабом Бжїимъ Їлїемъ Яремецким Бѣлахевичемъ во ѿбители Путнянской в земли Молдавской при храмѣ оуспенїя Пр. Б. в лѣто ѿ сотворенїя свѣта ҂зсни, а ѿ воплощенїя Бга Слова ҂аѱмд. Pisał te xionge Eliasz Jaremecki Biłachiewicz sam sobie, ano Domini 1749. Тут же дописана оловцем назва передостатнього властителя рукопису: Морозевичъ, 1881.

103. Книга зовемая Семїωнъ новїй Бгословъ (стор. 491—498).

104. Блженаго Ныла черноризца посланїе ко Харикїю презвитерю сурово нападающу на согрѣшающая, глющу: не довлѣетъ на покаянїе їсповѣданїе устенъ, аще и дѣла постныческїя не будутъ (стор. 499—501).

105. Презвитера црквє Їерлимскїя прпдбнаго Ѿца нашего Исихїя словеса дшеполезная читателныком (стор. 502—503).

106. Прпдбнаго Ѿца нашего Иларїωна великого поученїе къ їноческому чину (стор. 504—506).

107. Ѿ мисленнѣмъ Ѿкровенїи дѣйственнаго бжественнаго свѣта (стор. 507—509).

108. Глетъ къ нам стїй Анастасїй Сунайскїй, како добро причащати ся стыхъ тайнъ Гвыхъ (стор. 509—512).

109. Слово поꙋчителное въ ст҃їй великїй четвертокъ и҆же во ст҃ыхъ ѿц҃а нш҃его Їѡ҆ана Златоꙋста (стор. 512–513).

110. Слово ѡ҆ исповѣди ѿ Патерика Є҆гипто-скытцкаго (стор. 514). На кінцї дописка: Ano 1749 pisałosie to sierpnia d. 2. E. I. B. D. w Putny..

111. Мц҃ѧ ѡктоврїѧ днѧ кѡ҃. житїе ст҃аго великомч҃ныка Димитрїѧ (ст. 515–521), пор. дод. IV, ч. 8; XII, ч. 31.

112. Мц҃ѧ апрїлѧ дн҃ѧ кг҃. житїе ст҃го великомч҃ныка Геѡ҃ргїѧ (стор 521—529). В низу допис: Ano Domini 1751, пор. дод. IV. ч. 45; VII, ч. 5.

113. Мц҃ѧ июлїѧ днѧ еї҃. Житїе ст҃аго равноапостолнаго кнѧзѧ Владимера нареченнаго в ст҃ом крещен. Василїѧ (стор 530—548).

114. Сказанїе ꙋчителѧ церковнаго Їероныма ст҃аго ѡ҃ Їюдѣ предателѣ Гд҃а нш҃его Иис҃а Христа (стор. 549—554), без кінця, надрук. Памятки II, 343–346.

115. [Чуда сьв. Николая], без початку (стор. 555–585). Маємо тут ось які чуда:

1) Про злодїїв, яким сьв. Николай велїв звернути покрадене (стор. 555), без початку, пор. київський друк ч. 15.

2) Чꙋдо ст҃аго Николаѧ о҆ Сѵмеѡ҆нѣ (стор. 556—557), київський друк ч. 12.

3) Чꙋдо ст҃аго Николаѧ ѡ҆ коврѣ (стор. 558—565), київ. друк ч. 14; дод. IV, ч. 14, гл. 7.

4) Чꙋдо о҆ нѣкоемъ дѣтищи ꙋтопшемъ, єгоже ст҃їй Николай жива сохрани (стор. 565—569), к. др. ч. 7; дод. IV, ч. 14, гл. 15.

5) Чꙋдо о Петрѣ нѣкоемъ военачалныцѣ, єгоже ст҃їй Николае из темныци и҆збави (стор. 569—575), к. др. ч. 5.

6) Чꙋдо о҆ трехъ и҆конахъ ст҃аго ѿц҃а Николаꙗ чꙋдотвор. (стор. 576—582), к. др. ч. 4.

7) Чꙋдо ѡ҆ Христофорѣ попѣ, како ст҃їй Николае и҆збавилъ єго ѿ посѣченїꙗ меча (стор. 582—585), к. др. ч. 2; дод. IV, ч. 14, гл. 6.

116. Мц҃ѧ декемврїѧ въ шестїй день. Житїе и҆ жизнь и ѿ части сказанїе ѡ҆ чꙋдесѣх иже въ ст҃ых ѿц҃а нш҃его Николаꙗ архїепи҃копа Мѵръ Ликїйских чꙋдот. (стор. 585–591). К. др. к. 49—58. Під текстом підпис: Ano Domini 1755. Te czuda pisał oyciec Eliasz Jaremecki przezwiter wsi Kelminiec w Хотѣнском повѣтѣ.

117. Чꙋдо ст҃аго Николаѧ ѿ Половчинѣ Татаринѣ сотворшим сꙗ въ градѣ Кїевѣ (стор. 592 - 598), к. др. ч. 11; дод. IV, ч. 14, гл. 16.

118. Ѡ велицѣмъ Ѿци Николаи̂, како темницꙋ прїѧть и̂ многа зла претерпѣ ѿ Хр҃тоненавистныхъ мꙋчителей (стор. 599—601), к. др. к. 59—60.

119. Чꙋдо ст҃лѧ Николаѧ ѿ гладѣ бывшемъ въ странѣ Лѵкїйстѣй (стор. 601—602). К. др. к. 62. На кінцї допис: Їерей Їлиꙗ Ꙗремецкїй Бѣлахевич написалъ сїꙗ чꙋда ст҃лѧ Николаꙗ рокꙋ Бж҃їꙗ а҃ѱнє҃. мц҃а июлїѧ дописахъ днꙗ з҃. на той часъ бꙋдꙋчи на парохїи во веси Хелминцѧхъ в повѣтѣ Хотѣнском.

XVII. Вѣчность пекелная.

В біблїотецї Перемиської гр. к. капітули знаходить ся під знаком L. C. 1 рукописний збірник із половини XVIII в., котрого зміст подаємо тут. Се книжочка зложена із 126 карток 4-ки, ненумерованих, у старій оправі, писана кількома руками, скорописом XVIII в. На першій картцї знаходимо титул: Вѣчност пекелнаѧ або вѧзенїе ї ѡгон людей потопленныхъ в пеклѣ. Твір під сим заголовком займав більшу часть рукопису, та на жаль він не дійшов до нас цїлий. Маємо тут лише:

1. Роздѣл а҃. (стор. 1—25).

2. Роздѣл вторый. Першаꙗ мꙋка вѣчности пекелнои темность (стор. 25—46).

3. Роздѣлъ третий. Дрꙋгаꙗ мꙋка пекелнои вѣчности плачъ (стор. 46—47). На стор. 47 писано иньшою рукою, нїж доси, і перервано на кінцї. Стор. 48 порожна.

4. Роздѣлъ д҃. третꙗѧ мꙋка вѣч[но]сти пекелной голодъ (стор. 49—94). Кінця бракує, далї велика часть рукопису видерта, а від стор. 95 писано иньшою рукою.

5. Роздѣлъ десѧтїй. Вѣчность оу̂ставичное людїй побожныхъ вздихане (стор. 95—102).

6. Роздѣлъ ѡдинадцѧтїй. Вѣчность сонъ страшнїхъ злыхъ людей (стор. 103—112).

7. Роздѣлъ в҃і. ѡ несказанномъ а завше новомъ караню людей потопленныхъ (стор. 112—131).

8. Роздѣлъ г҃і. г҃. наоуки с прошлихъ роздѣловъ винѧти (стор. 131 - 156).

9. Зобранє або сꙋма того, що сѧ ѡ҆ вѣчности в той книзѣ повѣдило (стор. 156—167). На стор. 165 перерва, і тілько 9 рядків, а далї порожнє місце; стор. 166 порожня, на стор. 167 зачинає ся остатнїм словом якогось незвісного реченя.

10. Роздѣлъ чотирнадцѧтый. Котрїи сꙋть дрова и҆ котораѧ страва огнѧ пекелного, а вразъ ѡ҆ неслиханой тѧжкосты грѣхꙋ смертелнаго (стор. 167—198).

11. Роздѣлъ пѧтнадцѧтыи. Чомꙋ грѣхъ смертелныи оденъ вѣчними биваетъ мꙋками караннїй (стор. 198—211).

12. Роздѣлъ шеснадцѧтый. Неслиханнаѧ слѣпота и глꙋпство народꙋ людского такъ въ ꙋважаню грѣхѡвъ, ꙗко и҆ каранѧ вѣчного, которое за грѣхи справедливость бозкаѧ назначила (стор. 211—223).

13. Роздѣлъ седмнадцѧтый. Зобранꙗ того всего, що ѡ҆ вѣчности пекелной повѣдало сꙗ (стор. 224—245).

14. Замкненꙗ вѣчности (стор. 245—248). Конець видерто. Далї йде ряд леґенд про загробне житє, що мабуть належали до того самого твору, значить, узяті з того самого оріґіналу, що й „Вѣчность пекелная“.

15. Роскоши збытънои заживаючи жена до пекла погрꙋжена, а мꙋжъ єи, животъ працовитыи ї ꙋправленыи ведꙋчи збавлен, цорка иж з виденꙗ ѡбога [польське: oboyga] ихъ на добрыи животъ єстъ навернена (стор. 249—252).

16. Жолнѣръ ѡден през двѣстѣ лѣтъ небеснои хвалы заживаючи, за ѡднꙋ годинꙋ розꙋмѣлъ (стор. 252—254).

17. Законникъ ѡденъ слꙋхаючи краснаго спѣванꙗ пташка ѡдного през т҃. лѣтъ в пꙋщи трвалъ, а тоꙗ сꙗ ємꙋ за ѡднꙋ годинꙋ здало (стор. 254—256). Пор. устнє оповіданє нар. Житє і Слово II, 185—188.

18. Ѡ҆ милосердїю бж҃ом, которое всѣ грѣхи людскиꙗ переходитъ (стор. 256).

19. Дѣвъка ѡдна ѿц҃а и маткꙋ забила, ꙗкъ мл҃рдїꙗ бж҃ого достꙋпила (стор. 257—258).

20. Великии мꙋки пекелныи оуготованы грѣшным, меновите настоꙗтелем церковным за непроповѣдание людем слова бж҃ого (стор. 258—259).

21. Страшное виденїе потопленых панов великих дꙋховных ꙗк и҆ свѣцких (стор. 259—261).

22. Хвалы нбс҃нои и мꙋкъ пекелных ѡгледанєм новоначальныи в законѣ вытрвал (стор. 261—271).

23. Диꙗвол ѡден з дрꙋгого дїꙗвола насмѣвал сꙗ, же ꙋтраты ѡднои дш҃и жаловалъ, а мѣл би сꙗ длꙗ затраченꙗ чотырохъ дш҃ъ ѡпекꙋномъ веселити (стор. 271—273)

24. Прикладъ ѡ сн҃ꙋ непослꙋшном родичовъ (стор. 273—274).

Від стор. 1—47 одно письмо, відси до стор. 57 иньше, дрібнїйше та красше; відси до 94 перша рука, далї від 95—110 знов друга. Між стор. 110 і 111 прогалина, від 111 починає третя рука до 167, відси починає знов друга рука аж до 248, а відси четверта аж до кінця. В тій остатнїй части титули писані киноваром і скорописю; друга рука пише титули полууставом, перша великими скорописними буквами. На стор. 95, 97, 101, 103 в низу вкладна: Сиꙗ книга Пекелнаꙗ вѣчность (на стор. 99 і 101 назву вишкрябано) и не может бити ѿтолъ ѿлꙋченна вѣчними часи. Рокꙋ Бж҃. ҂аѱ҃н. мц҃ꙗ септев. днꙗ д҃. В низу сторін усюди кустоди, на бокових марґінесах декуди цитати з Письма сьв. Про сей рукопис згадує проф. Калужняцький у своїй працї „Обзоръ славянорусскихъ памятниковъ языка и письма находящихся въ библіотекахъ и архивахъ львовскихъ“ (Труды III. археол. съѣзда, Кіевъ, 1878, т. II, 237 і 290). Він називає книжку про „Пекелную вѣчность“ „извѣстною“; кому і де вона звісна, сего він не згадує. Що самому проф. К. вона мало звісна, се видно з того, що він бачить у нїй „статью о предметахъ народной пытливости“, де буцїм то показані „ужасы загробной жизни“. Тимчасом „Пекелная вѣчность“ зовсїм не апокріф і не оповіданє, а широка схолястична моралїзация, тілько де-де оживлена коротенькими примірами. Судячи по мові і по укладї твору, се безсумнївний переклад із польського.

XVIII. Сокольський рукопис.

Отсей рукопис, писаний одною рукою з разу дрібним полууставом, а в другій половинї курсивом, у XVIII в., заховав ся у одного селянина в с. Соколя, Мостиського пов., від котрого я одержав його за ласкавим посередництвом д. Сїчинського. Рукопис без початку і кінця, зрештою досить добре захований, писаний на грубім сїрім папері в 4-ку, на сторінцї в першій половинї 28, у другій 29 рядків. Над кождою сторінкою жива паґінация, в низу кустоди; титули і жива паґінация киноварні, так само й великі букви в текстї. На початку рукопису, на жаль знов з великими прогалинами, маємо другу, де в чому поправнїйшу копію „Пекел-

ної вічности", якої опис подано в дод. XVII. Ось зміст нашого рукопису:

1. Пекелная кѣчность, без початку, конець другого роздїлу (стор. 1 - 3), пор. дод. XVII, ч. 2.

2. Роздѣлъ третїй. Дрѵгая мѵка пекелноі кѣчности плачъ (стор 3—14), пор. дод. XVII, ч. 3.

3. Роздѣлъ четвертый. Третья мѵка кѣчности пекелное голод (стор. 14—26), пор. дод. XVII, ч. 4.

4. Роздѣлъ пятый. Четвертая мѵка кѣчности пекелное смродъ (стор. 26—44), без кінця.

5. [Роздѣлъ шѵсмый. Седмая мѵка кѣчности пекелноі шѵгонь] (стор. 45—53), без початку, між стор. 52 і 53 брак карток.

6. Роздѣлъ девятый. Ѡсмая мѵка кѣчности пекелноі стогнанїе (стор. 54), кінця нема.

7. [Роздѣлъ ?—? мѵка кѣч. пек. робакъ иж не оумре] (стор. 55—64), без початку і кінця.

8. [Роздѣлъ ?—? мѵка пек. кѣч. казене пекелное] (стор. 65—78), без початку і кінця.

9. [Роздѣлъ ?—? мѵка пек. кѣч. безнадѣйность] (стор. 79—90).

10. [Роздѣлъ десятый. Прагнене вѣчности] (стор. 91—97), без початку, пор. дод. XVII ч. 5.

11. Роздѣлъ одинадцатый. Вѣчность сонъ страшный злыхъ людей (стор. 98—108), пор. дод. XVII, ч. 6.

12. Роздѣлъ вї. Ѡ несказанномъ а завше новомъ караню людей. потопленыхъ (стор. 108, 113—131), пор. дод. XVII, ч. 7. Стор. 109—112 належать до якогось иньшого роздїлу. На стор. 120 у горі дописка: Senko Kidan ożeniony w roku 1826.

13. Роздѣлъ гї. ѓ. навки с прошлыхъ роздѣлов вынятыи (стор. 131—154), пор. дод. XVII, ч. 8.

14. Зобране ѣбо сѵма того всего, що са шѵ кѣчности пекелной в той книзѣ повѣдило (стор. 155—163), пор. дод. XVII, ч. 9.

15. Роздѣлъ чотырнадцатый: котрыи сѵтъ дрова и которая страва шѵгня пекелного. И заразъ шѵ неслыханной тяжкости грѣхѵ смертелного (стор. 163—199), пор. дод. XVII, ч. 10.

16. Чомѵ грѣхъ смертелный шѵденъ вѣчными бываетъ мѵками караный. Роздѣлъ єї. (стор. 199—212), пор. дод. XVII, ч. 11.

17. Роздѣлъ шеснайцатый. Неслыханая чиность видѵ таковаго родѵ людского такъ въ оуважаню грѣховъ яко и ка-

раня вѣчного, которое за грѣхи справедливост бозкая назначила (стор. 212 - 224), пор. дод. XVII, ч. 12.

18. Роздѣлъ семнадцатый. Зобране того всего, що ѡ̂ вѣчности пекелной повѣдилося (стор. 224—225), пор. дод. XVII, ч. 13.

19. Замкнене вѣчности (стор. 225—229), пор. дод. XVII, ч. 14.

20. Докончене писма, але где є҆ конец' каранꙗ вѣчного? (стор. 229).

21. До чителника ласкавогѡ (стор. 230—235). Половина стор. 235 порожня і записана пробами пера. Стор. 236 також порожня. На горі дрібним письмом напис: Roku Pańskiego Tysiąc siedm set dwudziestego pierwszego maia dnia 8. Під сим иньшою, пізнїйшою рукою: 1721, d. 8 maia ta xiążka spisana.

22. О єп҃пѣ Оудонѣ (стор. 237 — 243), без початку, пор. дод. IV, ч. 59.

23. Приклад ѡ̂ женѣ потопленой в пеклѣ, иж длѧ встидꙋ таила грѣхъ смертелный на сповѣди (стор. 244—246).

24. Приклад ѡ̂ женѣ в збытныхъ шатах кохаючой сꙗ, ꙗкъ страшливе сѧ сн҃ови показала и̂ ꙗкъ справедливе ѡ̂сꙋжена и̂ потоплена была (стор. 246—248).

25. Слово ѡ̂ женѣ оу̂таившой грѣх смертелный на сповѣди (стор. 248—251).

26. Небо мꙋкою Хв҃ою ѡ̂твореное зновꙋ грѣшныи люде замыкают и̂ ꙗ̂ко болше є҆ жен длꙗ строев потопленых, ниж самых бѣсов (стор. 251—252).

27. Роскоши збытнои заживаючи жена до пекла погрꙋжена, а мꙋжъ єи̂, живот працовитый и̂ оу̂трапленый ведꙋчи збавленъ; цорка их з видженꙗ ѡ̂бойга их на добрый животъ є҆стъ навернена (стор. 253—256), пор. дод. XVII, ч. 15.

28. Слово ѡ̂ том, который по смр҃ти дозналъ мꙋкъ пекелныхъ, а̂ по змертвыхъ своем встаню велми дивно покꙋтовалъ (стор. 256—258).

29. Барзѣ грѣх смердитъ перед Бг҃ом и̂ аг҃глы, ниж стервъ всꙗкїй (стор. 258 - 259).

30. Пр҃таѧ Бц҃а жолнѣра ѡ̂дного, который каждого днꙗ мовил мл҃твꙋ: Бц҃е Дв҃о радꙋи̂ сѧ, през дї. лѣтъ ѿ дїꙗвола стерегла (стор. 259—260).

31. За страннопрїемство пастꙋх кролем зостал, а кролъ выгнанъ с кролевства за неприꙗтїе на ночъ (стор. 260—261).

32. Чл҃вкъ ѡ҆ден высповѣдавши сѧ и҆ покꙋтꙋ принꙗвши за ѡ҆днꙋ ночъ чтыри короны принꙗлъ (стор. 262—265).

33. Жолнѣръ ѡ҆ден през двѣстѣ лѣтъ небескои хвали заживаючи за ѡ҆днꙋ годинꙋ розꙋмѣлъ (стор. 265—267), пор. дод. XVII, ч. 16

34. Законникъ ѡ҆ден слꙋхаючи красного спѣванꙗ пташка ѡ҆дного през т҃. лѣт впꙋщитрвалъ, а҆ тое сꙗ є҆мꙋ за ѡ҆днꙋ годинꙋ здало (стор. 267—268), пор. дод. XVII, ч. 17.

35. Великїи мꙋки пекелныи оу҆отованы грѣшным, меновите настоꙗтелем цр҃ковным, за непроповѣдане людем слова Бж҃ого (стор. 269—270), пор. дод. XVII, ч. 20.

36. Страшное виденїе потопленых панов великих так дх҃овных, ꙗ҆к и свѣцких (стор. 270—271), пор. дод. XVII, ч. 21.

37. Хвалы небеснои и҆ мꙋкъ пекелных ѡ҆глѧданем новоначалный в законѣ вытрвалъ (стор. 272—277), пор. дод. XVII, ч. 22.

38. Розмова ѡ҆дного рыцера з дїꙗволом ѡ҆ дш҃ах людей оу҆мерлыхъ (стор. 277—279).

39. Дїꙗволъ ѡ҆денъ з дрꙋгого дїꙗвола насмѣвал сꙗ, же оу҆траты ѡ҆днои дш҃и жаловалъ, и҆ мѣлъ бы сꙗ длꙗ затраченꙗ чотырох дш҃ъ ѡ҆пекꙋновъ веселити (стор. 279—282), пор. дод. XVII, ч. 23.

40. Прикладъ ѡ҆ сн҃ꙋ непослꙋшномъ родичомъ (стор. 282), пор. дод. XVII, ч. 24.

41. Ѡ кр҃щенїи Жидовина пѣском в небытїи воды (стор. 283—284).

42. Сказанїе ѡ҆ перших кнꙗзех Рꙋских и҆ о Кїевѣ (стор. 284), із Ґізелевого Синопсиса, стор. 14—17.

43. Ѡ҆ крещенїи Рꙋси (стор. 284—287), ibid. стор. 62—65.

45. Ѡ писменах рꙋскихъ, когда и҆хъ знати почали (стор. 287).

46. Ѡ Мосохꙋ прародителю Московском (стор. 287), ibid. стор. 11—12.

47. Ѡ збꙋреню Киева и҆ Печерского монистыра през Батїѧ (стор. 288), ibid. стор. 150—159.

48. Сказанїе ѿ житїѧ ст҃ых ѡ҆тецъ, како претерпѣ Гд҃ь наш Їс҃ Хс҃ спсенїѧ ради чл҃вчскаго (стор. 288—290), надрук. Памятки II, 236—237.

49. Ѡ птаствѣ дивномъ (стор. 290). Приводжу першу половину сеї статейки: В сарацинской земли є҆ птаство названое Сороактесъ, которое ґды страстный тиждень прийдетъ, а҆нѣ спѣваетъ, а҆нѣ ѣсть, а҆ле ꙗкъ мертвое на знакъ креста зложивши крыла, на деревах завѣсивши сѧ, ꙗ҆къ мертвїи до воскресенїѧ зостают. а҆ ґды Хв҃о вскр҃нїе прийдет, то на свѣтаню пришедши до себе спѣваютъ.

50. Чꙋда которыи сѧ стали, ґды Хс҃ перед Їродом до Єгиптꙋ оу҆ходилъ (стор. 291—292), без кінця, надруковано Памятки II, 154—156.

51. Конець якогось катехізіса (стор. 293).

52. Оу҆ставъ людем ѡ҆ брацѣхъ (стор. 293-294), без кінця, із Номоканона.

53. Слово м҃. Златоꙋстово ѿ посланїѧ в҃. ко Тимофею (стор. 295—297).

54. Тогожде ѿ перваго посланїѧ (стор. 297).

55. Слово ѡ҆ ѿци Серафи҆ѡнѣ, како спсе блꙋдницꙋ (стор. 297—298). До сего слова додано кілька дрібних леґенд.

56. Сказанїе оу҆чителѧ церковнагѡ Гїеронима ст҃аго ѡ҆ Їюдѣ предателѣ Хв҃омъ (стор. 299—303), надруковано Памятки II, 343—346, пор. дод. XVI, ч. 114.

57. Ѡ покаꙗнїи (стор. 303).

58. Словеса и҆збраннаѧ (стор. 303). Подано ось яку загадку: Ѡтецъ мѧ҆ роди, аз же родих себѣ женꙋ, жена же моꙗ роди мнѣ дитѧ, дитꙗ же мое роди ѿцꙋ моемꙋ матер У викладї сеї загадки сказано: Ѡтецъ є҆ Бг҃ъ, и҆же созда Ѧдама, а вынꙗвши ѿ него ребро создалъ є҆мꙋ женꙋ, ѡ҆ ней же рече: родих себы женꙋ. а҆ жена моѧ роди дитꙗ, из неꙗже роди сꙗ Бц҃а. Тое же, рече, дитꙗ мое роди ѿцꙋ моемꙋ мт҃ръ, то є҆ прест҃ꙋю Бц҃ꙋ.

59. Чꙋдо ѡ҆ намѣстниках, економах и҆ і҆гꙋменах мертвых, живым в нощи в трапезѣ показавших сꙗ (стор. 303—304).

60. Чꙋдо бы҃ в нѣкоей ѡ҆бители, и҆же і҆кони ст҃ых Павла и҆ Николаѧ бесѣдоваша со собою и҆ Павловъ мечъ кровавый ѡ҆брѣте сѧ оу҆ Николы, и҆ крест Николин оу҆ Павла (стор. 305—306).

61. Сентенциї і поученя без осібного титулу (стор. 306—308).

62. Слово ѡ вкрнїи из мертвых Карина и Левгина сновъ великаго Сѵмеѡна законника, иже сказаша, како Гдъ до Ѧдꙋ прийде и стых изведе, в Стꙋдитѣ написано (стор. 308 -318), надрук. Памятки II, 305—314. В низу на стор. 318 підписано: Xiędz Borecki umar roku 1825.

63. Чудо Богородичине без початку (стор. 319 — 320), пор. Pfeifer, Marienlegenden, Stuttgart 1846, N. XX.

64. Слово ѡ болящем и пред ѡбразом Спсовым исповѣдающемъ грѣхи своѧ и исцѣлившемъ по сповѣди (стор. 320—321).

65. Жена грѣшнаѧ пришедши сповѣдати сѧ и не хотяше грѣхов своих' повѣдати ѿиде и ѡбрѣте на пꙋти болящаго и вземши єго в дом свой помаза миром и ѿпꙋщенїе грѣхов своих ѿ Бга прїять (стор. 321—322).

66. Слово ѡ прешедшой горѣ ѿ мѣста своего въ рѣкꙋ Нилъ (стор. 323—325).

67. Слово како искꙋшаетъ дїяволъ мнихи (стор. 325—326).

68. Виденїе дши малого дитяти през стꙋю Їѡаннꙋ, котораѧ дша просила єи, жебы матцѣ єгѡ повѣдила, жебы карала дѣти свои, бо за злое выховане стислый рахꙋнок бꙋдет Бꙋ ѿдавати (стор. 327).

69. O widzeniach, obiawieniach, zachwyceniach, pokazywaniu się anyołow dobrych y złych iako rozumieć (стор. 328 - 331).

70. O widzeniu duszy iedney z ognia wychodzącey nad słońce iaśnieyszey (стор. 331—332).

71. Oszukanie pustelnika iednego przez czarta (стор. 332—333).

72. Dusza ktora naznaczona do nieba, będzie w nim chociaż by y zgrzeszyła, a ktora nie iest naznaczona do nieba, chociaż by y w dobrych uczynkach żyła, na koncu iednak odpada przez wysokie o sobie rozumienie y pychę (стор. 333 - 335). На кінцї дописано: Roku 1826-go d. 7-a 9-ber snieg mały upadł i zaraz zginął, potem deszcz szedł do samego Bożego narodzenia polskiego, takie błoto było, że nie można się było na świat wyiawić, a od polskiego Bożego narodzenia trocha był mroz, a od nowego roku ruskiego wiatr panował.

73. O postawie Jezusa Christusa. Czasow Oktawiana cesarza niektory Lentulus w stronach żydowskiey ziemi, Heroda króla urzędnik Senatowi y wszystkiey radzie rzymskiey tak napisał (стор. 337—338), надрук. Памятки II, 205—206.

74. Люцидар ѡ҆знаймꙋючий ѡ҆ речах сотворенных на нб҃си и҆ на земли, з ґрецкого на рꙋский преложен' (стор. 338—356), без кінця, писано курсивом.

75. Житїє пр҃пд. Ѿц҃а Павла Ѳивейскаго Ѿ с҃. Їеронима написано, жилъ рокꙋ снг҃. (стор. 357—362).

76. Слово ѡ҆ смиренїи, и҆же всю силꙋ дїаволю побѣждаетъ (стор. 362).

77. Житїє ст҃ои Марины дв҃ци, и҆же в мꙋжеском ѡ҆бразѣ сп҃се сѧ (стор. 363—369), пор. Н. А. Янчукъ, Юбилейный сборникъ въ честь Вс. Ѳ. Миллера, Москва 1900, ст. 365—366.

78. Житїє Єѵлогїѧ Ѧлександрїйскаго и҆ є҆динаго ѡ҆бтѧтаго (стор. 369—371).

79. Приклад ѡ҆ незгодѣ братерской и҆ ѡ҆ гнѣвѣ, длꙗ которого дїавол' справил' то, иж сщ҃еникъ много мꙋчен за Х҃а на конци Ѿрек сꙗ є҆гѡ, не простив брата, а и҆же Ѿ него прощенїꙗ просив и҆ не полꙋчив, коронꙋ мч҃нкꙋю в' мѣсто є҆гѡ полꙋчивъ (стор. 371—375).

80. Житїє ст҃ого Пав'лина єпи҃па Ноленского, который себе в неволю за сн҃а вдовина замѣною Ѿдалъ (стор. 375—376).

81. Житїє пр҃пдбнаго Ѿц҃а Оу҆ара чꙋдотворца, и҆же Ѿрочати тридневномꙋ прогл҃ати сотвори и҆ капицꙋ свою на променю завѣси (стор. 377—384).

82. Житїє и҆ мч҃ние ст҃ого Ѳеѡдора стратилата, то є҆ полковника (стор. 384—390).

83. Житїє и҆ мч҃нїє ст҃ои великомч҃нци Є҆катерины (стор. 390—399).

84. Сказанїє аг҃глово ст҃омꙋ Макарїю ѡ҆ оу҆мершихъ дш҃ах и҆ ѡ҆ мꙋках (стор. 399—404), без кінця, пор. дод. XII, ч. 4.

XIX. Дрогобицький збірник.

Про сей рукописний збірничок подав я відомість у-перве в „Зорі“ 1886 р. стор. 155—156. Пізнїйше я передрукував із него дещо в „Кіевской Старинѣ“ і в Памятках (т. I, 23—26, 31—32, 255, 270—271, 273—274 і II, 50—65) Се властиво шматок більшого ру-

копису, 15 карток 4-ки, записаних досить дрібним письмом, без киноварі, що вжита тілько на однім рисунку. Ті картки я одержав від о. М. Зубрицького. Оповіданя поміщені тут, списані переважно церковною мовою, хоч значно підмішаною народнїми елементами; тілько декуди переважає народня мова. Ось зміст сего рукопису:

1. Конець оповіданя про Самсона (стор. 1), без початку, надруковано в „Зорі“ 1886 стор. 156, і Памятки I, 270—271.

2. Во имꙗ Ѿца и҆ сн҃а и ст҃ого Дх҃а амин (стор. 2—4), звісний апокріф, „Епистолія о недѣли“, без кінця, списана мовою близькою до народньої, часть надруковано в „Зорі“ loc. cit. Перед текстом рисунок: хрест на Адамовій голові, над ним напис: ЇН҃ЦЇ, а по боках близше до хреста: Їс. Хс҃. ни. ка. м. л. р. б. т. к; дальше від хреста з правого боку буква під буквою: В. Ш. Г. Н. Р, а з лївого Н҃, З. М. Г. Х. Б.

3. Виривки із Слова сьв. Григорія про хрестове дерево, з вини переплетника порозкидані. І так маємо: Ѡ древѣ томже, иже изросте изъ вѣнца Ꙗдамока (стор. 17—18), Ѡ третом древѣ, на немже распꙗ сꙗ разбойникъ невѣрникъ (стор. 18), конець оповіданя про дерево, що принесли Соломонови демони (ст. 5) і Ѡ главѣ Ꙗдамовѣ, которꙋю принесли дѣмони з древомъ (стор. 5). Ті відривки були опублїковані мною, див. Памятки I, 31—32; II, 242—246.

4. Слово ст҃аго Василїѧ како їзгони бѣса из человѣка, писало сꙗ в 1743 г. (стор. 6—8), без кінця, пор. дод. XVI, ч. 14.

5. Житие Пана Бг҃а нш҃его Їс҃ Ха҃ ї мт҃ре его (стор. 9—14), опублїковано Памятки II, 50 — 65. Тамже вказано, що початок сего оповіданя — дословний переклад першої глави Опецьової книги „Żywot Pana naszego Jezusa Chrystusa“.

6. Слово ст҃аго Ѿц҃а нш҃его А҆ѳанасиꙗ҆ патриꙗрхи алеѯандрийскаго ѿ Мелхиседецѣ, 1742 anno (стор. 14—16), пор. Памятки I, 97—100 і дод. XVI, ч. 9.

7. Житие ѡ҆ Ꙗдамѣ ї Євѣ ї ѡ согрѣшенїи и҆хъ и҆ и҆згнанїю и҆з раѧ и҆ ѧко бил по согрѣшенїю (стор. 23—24, 19—22), друковано в „Кіевской Старинѣ“ і в виємках Памятки I, 23—26.

8. Конець оповіданя про те, як Давид писав псалтир (стор. 23), друковано Памятки I, 273—274.

9. Конець оповіданя про те, як Сиф ходив до раю (стор. 17), пор. Памятки I, 35—36.

10. Мц҃а марта к҃. дн҃ь. Преподобнаго Ѳца нш҃его Алеѯѣа человѣка Бж҃їа (стор. 25 30), пор. дод. XVI, ч. 40. остатні дві картки дуже пообдирані по рогах разом з текстом.

На стор. 3 на марґ. на горі підпис: Kondratko Jawor, на стор. 4 Іван Kondratkow. На стор. 23 під текстом: Pisał Stanisław Mi (решту вишкрябано). Писало сѧ 1743 anno. Pysało sią przy petri Czorniewiczowi Mieszczanin Drohobycki.

На одній сторонї на внутрішнїм марґінесї здовж тексту була написана нар. пісенька:

Ой дай хоть трошечки,
Кѵплю тобѣ панчошечки;
Ой дай, потѣшѵ сѧ,
Їк не дашь, повѣшѵ сѧ.

На жаль при переплетї сей напис залїплено.

XX. Камянський Богогласник 1734 р.

Отсей рукопис, визичений менї за ласкавим посередництвом д. Кароля Бандрівського, старшого комісаря податкового в Грибові, з села Камяної грибівського пов.,— то книжечка в малу 4-ку, писана одною рукою, з виємком кількох карток влїплених пізнїйше, досить старанно, полууставом, з киноварними титулами і грубо рисованими заставками. Книжечка в новійшій оправі, захована досить добре, хоч на картках (сїрого, грубого паперу) видно слїди довгого і частого вживаня. Деякі картки пороздирані і позаклиювані; де инде старе писане залїплено картками і на них написано відповідний текст новим почерком. На кождій сторонї пересїчно 20 рядків тексту в лїнїйній рамцї; на горішнїй лїнїйцї на серединї йде жива патінация писана киноваром, а з боку кирильська патінация, але ведена з помилками. Остатня сторінка має число 247; але по стор. 19, 20, 59, 60, 70, 89, 93, 153, 154, 155, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 181 лишено по одній сторонї непатінованій, натомісь числа 61, 70, 89, 93, 149, 153, 179 і 229 покладено по два рази. Бракує карток, що мали стояти як стор. 11—14, 100—148 і 182—183; натомісь вставлено по дві картки пізнїйше писані і непатіновані між стор. 205—206, 209—210, 223—224 і 227—228; ся остатня сторінка має однак замісь 228 патіну 229, що повторяєть ся зараз на дальшій сторінцї. Таким робом виходить, що рукопис мав первісно 258 сторін або 129 карток, а тепер має їх лише 105 крім ненумерованої титулової карти. На тій картї, приклиєній до руко-

пису пізнїйше, бачимо серед орнаментів подовгасте колїсце, а в ньому киноварний титул: Пѣсни третѣ четырдесѧтници и҆ н҃ници ѿ нд҃лѣ мытаревой даже до пѧтюнкы, списанный рокꙋ ҂а҃ѱлд҃. Сей титул, певна річ, належить тілько до одної части збірки, а власне до тої, що має далї окремий титул „Компендїюмъ“. Але чи й верхнїй титул „Пѣсни третѣ“ стосуєть ся тілько до тої одної части, чи до цїлої книжки? Може бути, що в титулї виставлено специяльно піснї великопісні для того, бо ся часть була найважнїйша в цїлій збірцї, а „Пѣсни третѣ“ належать до цїлої книжечки, що була третьою частиною більшої збірки. Я склонюю ся до такої думки з огляду на те, що иньші ґрупи пісень у отсїй книжцї — а є їх, як побачимо — більше нїж три, не мають нїякої специяльної нумерациї; далї з огляду на те, що в тій самій околицї того самого року був списаний иньший збірник духовних пісень, якого зміст, о скілько можна догадувати ся, доповнював зміст отсеї збірки, так що міг бути першою або другою її частиною.

А. Начало съ Богомъ пѣсней на праздники Бг҃ородичныи (стор. 1—33).

1. На рождество пр҃той Влд҃чици нш҃ей Бц҃и пѣснь а҃. (стор. 1—3), поч. Сей дн҃ь Гд҃нь ликꙋйте.

2. Пѣснь в҃. под. Архаг҃гли (стор. 3—5), поч. Радꙋйте сѧ вси людїе, дв҃а сѧ раждаетъ.

3. Пѣснь г҃. ѡ҆ фамилїи Їс҃ Хс҃та (стор. 5—6), поч. Самопѧта Анно ст҃а.

4. На Покров прес҃той Бц҃и пѣснь а҃. под. Не плачъ Рахили (стор. 6—10), поч. Бг҃ъ на пр҃толѣ в' нб҃сномъ колѣ.

5. Пѣснь в҃. на той праз. (стор. 10), без кінця, поч. Ꙗко Бгом' преизбраннꙋю.

6. Конець піснї на Введение (стор. 15—16).

7. На зачатїе пр҃тыѧ Бц҃а (стор. 16—18), поч. Слава бꙋдъ Бг҃ꙋ в' Трицы єдиномꙋ.

8. Пѣснь в҃. под. Бц҃е вѣрным (стор. 18—20), поч. Завитай цорко Ѿца предвѣчнаго.

9. На Благовѣщенїе прес҃тыѧ Бц҃а пѣснь первая (стор. 20—22), поч. Да прїйдетъ всемꙋ мѣрꙋ радость, пор. Богогласникъ 1790, ч. 98.

10. Пѣснь в҃. на той празник (стор. 22—24), поч. Прїйде архаг҃глъ в Назареѳъ къ дв҃ѣ.

11. Пѣснь г҃. на тойже праз. под. Архаг҃гли з неб. (стор. 24—25), поч. Послан бы҃ аг҃глъ Гаврїилъ къ Дв҃ѣ прч҃той.

12. На положенїе чтныѧ ризы прⷭ҇той Бц҃и пѣсн на под. Завитай цорко (стор. 26—27), поч. Ѡ преславнаѧ дв҃о прес҃таѧ.

13. На ѹспенїе прес҃той Бц҃и пѣсн' а҃. под. Похвала (стор. 27—29), поч. Прїйдѣте з' аг҃глы вси конци земный.

14. Пѣснь в҃. на той праз. под. Послан бы҃ (стор. 29—31), поч. Архаг҃гли з' н҃ба пришли до Бц҃и.

15. На положенїе чтнаго поѧса прⷭ҇той Бц҃и пѣснь а҃. подобен Сличнаютренко. Иже в напастех' и҃ въ оклеветанїи сѹщи да поют (стор. 32—33), поч. Иже ѿ срⷣца до тебе в'здыхаемъ. В низу: Конецъ пѣснѧмъ на празники Бг҃ородичныѧ.

Б. Починают' сѧ пѣсни прⷭ҇тѣй Богородици всегда пѣваемаѧ (стор. 34—64).

16. Пѣснь ѡ прⷭ҇той Бц҃и а҃. соложенна в' рокѹ ҂а҃ѱла҃. (ст. 34—37), поч. Чтаѧ дв҃о, нб҃сна царице. Читаємо тут між иньшим:

Змилѹй сѧ Паннѡ над пол'сковъ коронѡвъ,
ѹсмирѧй звады, згодѹ меджи паны
найспокойнѣша дай Панно над панны.
Геретиковъ засъ срⷣца камен'ные
Змѧгчъ и лютерске блѹды оу҆пертые.
Которасъ славна в Сокал'скомъ ѿбразѣ
и҃ в Чен'стоховскомъ славнѣйша, где кнѧзѣ
Тобѣ покорный поклонъ и҃ царїе
Ѿдаютъ и҃ всѣ под ноги людїе
Твои падаютъ, чѹдами вславїона.
З Жировицкого малого икона
великы ласки просѧщимъ роздаешъ,
и в Борѹнской сѧ црⷭ҇кви величаешъ,
Борки кохаешъ, ґдысъ сѧ тамъ зѧвила,
и Ꙗрославскесъ поле збогатила
своими ласками, котрыми пред вѣки
Бг҃ъ тѧ оу҆вел'билъ медже человѣки.
Львовска каплица крваве слезы знае
твои, коли Лвовъ моръ тѧжкїй чекае.
И Почаевска тебе славитъ скала,
и҃ в Подкаменю в' велкой-съ славѣ стала.

Судячи по мові, се виглядає на переклад із польського. Вичислені тут чудотворні ікони Сокальська, Ченстоховська, Борецка (коло Ряшова), Ярославська, Львівська і Підкаменецька — латинські, а Жировицка, Борунська і Почаївська — руські, пор. Ks. Sadok

Barącz, Cudowne obrazy Matki najświętszej w Polsce. Lwów 1891, під відповідними назвами.

17. Пѣснь в҃. ѡ҆ прес҃той Бц҃и (стор. 37--37), поч. Звѣздо морска, ты҃ Гд҃а, переклад з польського.

18. Пѣснь г҃. ѡ҆ прес҃той Бц҃и (стор. 38—39), поч. Радꙋй сѧ Маткѡ Бг҃а пред вѣки.

19. Пѣснь д҃. Бц҃и, под. Пречтаѧ панно (стор. 39), поч. Ѡ Мр҃їе чтаѧ.

20. Пѣснь е҃. ѡ҆ прес҃той Бц҃и (стор. 39—41), поч. Бг҃оизбраннаѧ Мт҃и ѡ҆троковице.

21. Пѣснь ѕ҃. Бц҃и, под. Чи҃таѧ Бц҃е (стор. 41—42), поч. Ѕвѣздо ꙗ҆влѧющаѧ сл҃нца.

22. Пѣснь з҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 42), поч. Ѡ Мт҃и дв҃о чтаѧ.

23. Пѣснь и҃. ѡ҆ прс҃той Бц҃и (стор. 43), поч. Ѡ Мт҃и дв҃о ст҃аѧ.

24. Пѣснь ѳ҃. ѡ҆ прес҃той Бц҃и (стор. 43—44), поч. Ст҃аѧ Бц҃е, грѣшнымъ людемъ помощнице.

25. Пѣснь і҃. Бц҃и под. Возлюбила мт҃и (стор. 44), поч. Пр҃таѧ панно, тѧ непрестанно молим оу҆стнами.

26. Пѣснь аі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 44—45), поч. К тебѣ Бж҃їѧ Мт҃и прибѣгаемъ.

27. Пѣснь ві҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 45—46), поч. Бц҃е цр҃ице, прч҃таѧ Владычиче [sic!], пор. Богогл. ч. 139.

28. Пѣснь гі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и, под. Слична ютренко (стор. 46—47), поч. Бц҃е вѣрным ѻ҆бороно.

29. Пѣснь ді҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и, под. тойжде (стор. 47—48), поч. Слѣчна ютренко до сл҃нца прибрана.

30. Пѣснь еі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 48—49), поч. Роже сличнаѧ, дв҃о чтаѧ.

31. Пѣснь ѕі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и, под. Бг҃оизбранна (стор. 49—50), поч. Прч҃таѧ панно, а҆ггласка цр҃ице.

32. Пѣснь зі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 50—53), поч. Чт҃аѧ дв҃о цр҃ице, Мр҃їе Бг҃ородице.

33. Пѣснь иі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 53—54), поч. Радꙋй сѧ цр҃це, нш҃а застꙋпнице.

34. Пѣснь ѳі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 54—55), поч. Дв҃о мт҃и преблгаѧ.

35. Пѣснь к҃. ѡ҆ прес҃той Бц҃и (стор. 56), поч. Ѡ пр҃таѧ Дв҃о, помощнице моѧ, пор. Богогл. ч. 142.

36. Пѣснь ка҃. на добранощ' пр҃тѣй Бц҃и (стор. 56—57), поч. Ѡ Госпоже возвеличенна.

37. Пѣснь кв҃. на всѧк' д҃нь за ѹтра пр҃той Бци (стор. 57—58), поч. Завитай рана ютрен'ко, перекл. з польського.

38. Пѣсн' Кїевскаѧ, под. Возвесела вест наст. (стор. 58—61). Подаємо тут повний текст сеї піснї:

Пѣсн' Кіевская.

Побѣдителнаѧ всѣм' Кїевскїѧ страни
Воспойте мт҃цѣ бж҃ой пришедшой ѿ брани.
Ѿ Вишъгорода Днѣпра Кїевоподолѣ,
Єгда варварскїм' полком преславно ѡдолѣ.
Преизбраннаѧ всѣмъ родомъ воєвода
Потопи силѹ в' Днѣпри агарѧнска рода.
И ꙗко иногда в' мори Фараѡна силна,
Под Константином полем Скипрска ѕвѣрѧ дивна.
В тисѧщном рокѹ шест сот' шесть десѧтом в'торомъ
Хотѧчи плисти през Днѣпръ за своим табором,
Взѧли иконѹ на плот въ Вышъгородском храмѣ,
в' Днѣпровой Агарѧне да не потонѹт' ꙗмѣ.
Стопоша на иконѹ вси врази во водѣ, —
дивна побѣда є силной Воєводѣ. —
Столпомъ ѡгненным страшным над Днѣпром ꙗвленным,
шѹмом бѹрным, ѡблакомъ дождевнымъ.
Бг҃ородична же икона намѣстна,
Дв҃а пречѹдна, славна мт҃и безневѣстна
Носѧщи на рѹках' єдинородна сина,
взѧла на свой ѡбраз врага Татарина.
И не ѹтопе дв҃а странѹ Днѣпра винѹ,
лечъ Днѣпромъ в дожд' понесет' [в] кїевскѹ долинѹ.
Єгда же ста под Кїевъ Мр҃їѧ невѣста,
плѣненна Кїевѧном в'зѧвши невѣдѣста,
Же и ѡбразом быти Мт҃и Бг҃а жива
Хотѣла плысти Днѣпром, и преславна дивна,
Рождшїѧ творца свѣтѹ, вѣкѹ стремленїю
противко идет' Бг҃а по повеленїю.
Манастыръ Брат'цкїй просто в' Днѣпр измѣрѧетъ,
же недвижнѹ противѹ вещ' в' тѧ оувѣрѧет'.
Познавши люде чѹдо, иноци пришедши
сосѹд в'зѧли бж҃ествень бисер произведшїй.
Ѡ ѧкъ щасливые сѹть води Днѣпровые,

ибо сосꙋды єст' неба перловые.
Ѿ воды взѧли ковчегъ Мойсеѧ новаго;
желалъ Кїевъ оусердно здавна таковаго.
Ѿсѣчен'нїй ѿ гори камен' Вишъгорода
взѧли такова в' Днѣпри поразивыи рода.
Над воды выходитъ дщи фараѡна;
к' твоемꙋ брегꙋ спѣшит горнѧго Сїѡна,
в' нейже Бг҃ъ ꙗвлень є҆ бл҃говолилъ жити:
гора сїѧ хощетъ твой Іѡрданъ здобити.
С таким триꙋмфом [въ] мѣсто по войнѣ приходить,
на знакъ видѣти ѿ Татаръ єдинаго приводит.
Оуподоби сѧ кꙋпцꙋ Владимерꙋ крестѧщꙋ,
бисеръ показалъ и҆ дв҃ꙋ несꙋщꙋ.
Бо ѡрꙋжїем' незносным кнѧзїѧ два брата
к' Кїев' дворъ свой ѡтчают, ѿмѣтают врата.
Ѡцнїй сѧ, цнїй Могило, витай Бг҃а и м҃ткꙋ,
приходит фꙋндаторка к' тебѣ в' недостаткꙋ
Ѿкрїй Могило смр҃ти могилꙋ и҆ ѧмꙋ,
и҆зволи сѧ зде быти премꙋдрости храмꙋ.
Оуѧвленъ ѡ҆браз и҆ ѡ҆бвѣшенъ вербомъ
в' рокꙋ тисѧщном шест' сот' пѧтдесѧтом первом'.
Ю҆ж' малѧрскаѧ є҆го рꙋка малювала,
не замалюванна в нем ꙗ҆зва зостала.
Бл҃годарственниѧ вси Кїевскїе страни,
воспойте Мт҃цѣ Братцкой пришедшей ѿ брани.

39. Пѣснь прес҃той Бц҃и ѡ҆ чꙋдовномъ ѡ҆бразѣ в' Самбори (стор. 61-62), поч. Дивны твоѧ тайны, пор. Богогласникъ 1790, ч. 133.

40. Пѣснь в҃. ѡ҆ том, под. Источникъ (стор. 62—63), поч. Днє҆ цр҃ица велегласно во всѧ страни возгрѣмѣла.

41. Пѣснь пр҃той Бц҃и, под. Излиѧ сѧ благ. (стор. 63—64), поч. Прч҃та дв҃о мати рꙋскаго краю, пор. Богогласникъ 1790, ч. 134 і Kantyczki z r. 1785, I, 48—49.

В. Начало съ Бг҃ом' пѣсней на праздникї Гд҃ьскїѧ и҆ нарочитым ст҃ым' (стор. 65—136). Мц҃а септеврїа въ начало і҆ндикта єже єсть новаго лѣта.

42. Пѣснь а҃. къ Гд҃ꙋ нц҃емꙋ І҆с҃ꙋ Хт҃ꙋ, подобенъ Непостижим. (стор. 65—66), поч. Самовластномꙋ твомꙋ ꙋченїю.

43. Пѣснь в҃. І҆с҃ꙋ сладкомꙋ (стор. 66—67), поч. Похвалꙋ прїнесꙋ сладкомꙋ І҆с҃ꙋ.

44. На всемирное воздвиженїе чⷭ҇тнаго крⷭ҇та Гн҃ѧ пѣснь а҃. подобенъ Стала мт҃и болюч. (стор. 68—70), поч. Крⷭ҇тъ ст҃ый днⷭ҇е возносит' сѧ.

45. На сщ҃енномꙋченика Їѡсафата казанїе пѣваемое ѻ страданїи ѥ҆го, под. Цр҃ю Хⷭ҇е пане (стор. 70—73), поч. Послꙋхайте що зробила, перекл. з польського, пор. Богогласникъ 1790, ч. 147 і Kantyczki z r. 1785, IV, 75—78.

46. На зачатїе ст҃го прⷪ҇рка и҆ пр҃дтечи крⷭ҇тлѧ Гн҃ѧ Їѡанна, пѣснь таѧ ноты той, ꙗ҆ко Прїйде архаг҃глъ (стор. 73—74), поч. Аг҃глъ с н҃бесе въ Їѡдею.

47. На преставленїе Їѡанна Бг҃ослова въ кѕ҃. Септев. Пѣсн' ноты той: Ѡ Варваро мч҃нице (стор. 75—76), поч. Їѡана Бг҃ослова, пор. Богогласникъ, ч. 190.

48. Мц҃а ѡ҆ктоврїꙗ въ д. дї. преподобной матерѣ нашей Параскевїи, еже ѥ҆сть Пꙗ҆тцѣ Терновской, пѣснь а҃. под. Дв҃о мт҃и преблагаѧ (стор. 77—80), поч. Процвила еси пꙋстыни.

49. Пѣсн' в҃. прп҃дбной Парас. под. Прч҃таѧ панно (стор. 80), поч. Возлюбила м҃ти аг҃гласко жити.

50. Ст҃омꙋ всехвалномꙋ ап҃лꙋ Лꙋцѣ пѣснь а҃. подобенъ: Бц҃е вѣрным ѡ҆б. (стор. 81—82), поч. Прїйдѣте вѣрны, въ пѣснехъ восхвалимъ.

51. Пѣснь в҃. подобенъ тойже (стор. 82—83), поч. Что тѧ нарекꙋ, ап҃ле ст҃ый.

52. На ст҃ого и҆ славнаго великомч҃ника Димитрїа пѣснь а҃-ѧ, подобенъ Веселаѧ нам новина (стор. 83—85), поч. Прїйдѣте вси днесъ вѣрнїи.

53. Пѣснь в҃. под. Бц҃е цр҃ице (стор. 85—86), поч. Ликꙋйте свѣтло празднꙋюще.

54. Мц҃а ноеврїа въ а҃. на ст҃ых бесребрникъ Козмы и҆ Дамїѧна пѣснь самоподобна (стор. 86—89), поч. Св҃тых' безсребрникъ и свѣтила темныхъ.

55. Пѣснь в҃. под. Бц҃е вѣрным ѡ҆бор (стор. 89—90), поч. Свѣтлый восїѧ нам днес сей всѣмъ праздникъ.

56. На соборъ а҆рхистратига Михаи҆ла пѣснь а҃., подобенъ Завитай цр҃ко (стор. 91—93), поч. Прїйдѣте вси днⷭ҇е честно восхвалѣте.

57. Пѣснь в҃. под. Похвалꙋ прим. (стор. 93—96), поч. Хвалим тѧ вси згодне.

58. Мц҃а ноємврїѧ въ гі҃. пѣснъ ст҃омꙋ Іωанꙋ Златоꙋстомꙋ (стор. 96—98), поч Златокованнꙋю трꙋбꙋ, пор. Богогл. ч 160.

59. На ст҃ого ап҃ла Андреѧ, пѣснь ноты той ꙗко Розмышлѧй себѣ (стор. 98—99), поч. Воспойте вѣрны Петрова сродника.

60. Мц҃а декамврїꙗ. Ст҃ой велимꙋченици Варварѣ пѣснь, может' пѣти на тꙋю нотꙋ, ꙗко таѧ: Смꙋтне ме ср҃дце (стор. 100—102), поч. Краснаѧ дв҃о, кровъ тѧ оу҆крашаетъ.

61. Пѣснь в҃. под. Їωана Бг҃ослова (стр. 103—104), поч. Ѡ Варваро мч҃нице, пор. Богогласникъ ч. 165.

62. Иже въ ст҃ых ѻтцꙋ нш҃емꙋ Николаю архиеп҃пꙋ пѣснь а҃-ѧ, подобенъ Дв҃о м҃ти преблаг. (стор. 105—107), поч. Николае ст҃ителю.

63. Пѣснь в҃. с҃. Никол. под. Фалшиваѧ Ю҆но (стор. 107—110), поч. Що ти за похвалꙋ воздамъ Николає.

64. Пѣснь г҃. с҃. Никол. под. Чт҃аѧ дв҃о цр҃це (стор. 110), поч. Веселѧ намъ всѣмъ настало. Кінця нема. Між стор. 110 і 111 затрачено, судячи по старій паґінациї, 50 сторін.

65. [Пѣснь на Богоѧвленїе, поч. Їордан҆ъ рѣко оу҆готовисѧ], без початку, конець на стор. 111. Пор. Богогл. ч. 28. На марґ. приписано: Atanas Przysłop[ski] sowtys Kamięski Dnia 9.

66. Пѣснь в҃. под. Ѿ оутроб. дв҃ыѧ (стор. 111—113), поч. Крещает' сѧ Влд҃ка во Їωрдани, пор. Зап. н. т. і. Шевч. XIV, misc. 11 і т. XV, стор. 48.

67. Пѣснь г҃. под. Ѿ прест҃аѧ дв҃о (стор. 113—114), поч. Горы сладост веселїѧ н҃нѣ и҆спꙋщайте.

68. Пѣсн' д҃. под. Ѿ оу҆тробы дв҃ыѧ (стор. 114—115), поч. Ѿ Галилеѧ Хр҃тосъ, пор. Зап. н. тов. ім. Шевч. XIV, misc. 11.

69. На соборъ ст҃ого Іωана кр҃тителѧ пѣснь ноты той ꙗко: Весела нам всѣм (стор. 115—116), поч. Ст҃ый великїй пр҃рче.

70. Мц҃а февраꙋарїа въ в҃. ден на Стрѣтенїе Га҃ нш҃его пѣснь а҃. подобен Непостижимый (стор. 117—118), поч. Неѻписанный Бг҃ъ слово ꙗви сѧ.

71. Пѣснь в҃. Стрѣт. под. Їωрдане рѣко стан (стор. 118—120), поч. Симеωне днес трезви сѧ

72. Мц҃а апрїлѧ въ кг҃. денъ. пѣснь ст҃омꙋ великомꙋченикꙋ Геωргїю (стор. 120—123), поч. Страдалче Гн҃ь, ст҃е Геѡ҃ргїе.

73. Мц҃а маѧ въ ѳ҃. день, на пренесенїе мощей ст҃ого Ѿц҃а наш. Николаѧ пѣснь а҃. под. Похвалꙋ нрїнес. (стор. 124—126), поч. Тебе похвалѧемъ чꙋдне Николае.

74. Пѣснь в҃. Никол. под. предвѣчный род. (стор. 126—127), поч. Ой хто хто Николаѧ любитъ пор. Пѣсни набожныя, Перем. 1834, стор. 98—100 і Зап. н. т. і. Шевч. т. XV, ст. 35—36.

75. Мц҃а и҆юнїѧ въ кд҃. дн҃ь, на рождество ст҃аго Їѡана кр҃тлѧ Гд҃нѧ пѣснь сїѧ на под. Похвалꙋ прїнесꙋ (стор. 127—129), поч. Горнѧго Сїѡна, пресвѣтлаго слн҃ца.

76. Ст҃ым ап҃тломъ Петрꙋ и҆ Павлꙋ пѣснь сїѧ под. Смꙋтне ми ср҃дце (стор. 128—130), поч. Прїйдѣте вѣрныхъ хр҃тїѧнъ соборы.

77. Мц҃а і҆юлїа въ к҃. дн҃ь, ст҃омꙋ и҆ славномꙋ пр҃рокꙋ І҆лїи҃ пѣснь самоподобна (стор. 131—132), поч. Источниче бл҃годати, пор. Богогл. ч. 201 і Зап. н. т. і. Шевч. т. XV, ст. 42—43.

78. Мц҃а авгꙋста на ст҃ое преѡбраженїе Га҃ Бг҃а, пѣснь а҃. под. Ѡ пр҃стаѧ дв҃о (стор. 132—133), поч. На Ѳаворѣ преѡбраж сѧ, пор. Богогл. ч. 70.

79. Пѣсн' в҃. под. Побѣдител' всѣм' (стор. 133—134), поч. Възыграйте радостне Ѳаворскые горы.

80. На ꙋсѣкновенїе честной главы кр҃тлѧ пѣснь сїѧ на под. Ѿ востока восїѧ (стор. 134—136), поч. Бѣгаѧ въ пꙋстиню свѣта в'далих сѧ.

Г. Компендиꙋм', си є҆стъ събранїе пѣсней четеридесѧтници и҆ пѧтдесѧтници (стор. 137—228).

81. В нд҃лю ѡ҆ мытари и фарис. под. Страшливаго маистатꙋ (стор. 137—139), поч. Ꙋмиленой мл҃твѣ смиреной.

82. Пѣснь в҃. под. Ѿ ꙋтробы дв҃ыѧ (стор. 139—141), поч. Различїе разꙋмѣй дш҃е вѣрнаѧ.

83. В нд҃лю блꙋднаго сн҃а пѣснь а҃. под. І҆ѡрдан' рѣко (стор. 142—144), поч. Превзыйдох мїра ѕолми, ѡ мой Бж҃е.

84. Пѣснь в҃. (стор. 144—145), поч. Нѣсмъ достоинъ нарещи сѧ сн҃ом твоимъ.

85. В сꙋботꙋ мѧсопꙋстнꙋю пѣснь а҃. ѡ҆ разлꙋченїи дш҃и ѿ тѣла, под. Ѿ востока восїѧ (стор. 146—147), поч. Є҆гда дш҃а ѿ тѣла разлꙋчает' сѧ, пор. Богогл. ч. 235.

86. Пѣснь в҃. Прошенїе за мр҃твыѧ (стор. 147—149), поч. Дн҃ъ гнѣвꙋ, дн҃ъ лютѣ бѣдѣ. Се переклад звісного латинського гимну Dies irae, dies illa, польський текст Kantyczki IV, 59—61.

87. В неделю мꙗсопꙋстнꙋю ѡ̂ сꙋдѣ, пѣснь а҃. подобенъ: Ѡ прекраснаѧ пꙋстын. (стор. 150—151), поч. Плачꙋ сѧ и̂ оужасаю.

88. Пѣснь в҃. под. Радꙋй сѧ цр҃ице (стор. 151—152), поч. З болестїю ср҃дца въпїю до Бг҃а.

89, Пѣснь г҃. ѡ̂ страшом сꙋдѣ (стор. 152—154), поч. Гд҃ь приходитъ грѣшныѧ мꙋчити.

90. Пѣснь д҃. ѡ̂ страш. сꙋдѣ, под. Їѡрд. рѣко (стор. 154—157), поч. Слꙋхай що живо гласꙋ страшливогѡ.

91. Пѣснь є҃. ѡ̂ сꙋдѣ грѣшных (стор. 157—158), поч. Плачъ дш҃е и̂ рыдай горе, пор. Богогл. ч. 37.

92. Пѣснь ѕ҃. ѡ̂ чтирех рѣчах ѡ̂стат., ѡ̂ см҃рти, ѡ̂ сꙋдѣ, ѡ̂ пеклѣ, ѡ̂ цр҃твѣ, подобенъ . . . . . (стор. 158), кінця брак, є тілько одна строфа, що поч. Ѡцкнїй сѧ дш҃о, бось блиска см҃рти Між стор. 158 і 159, судячи по старій паґінациї, брак 12 сторін.

93. Нд҃лѧ г҃. ст҃го поста кр҃тꙋ поклоненїе, пѣснь ѡ̂ кр҃тѣ Гд҃немъ самоподобна (стор. 159—161), поч. Ѡ треблж҃енное древо.

94. В нед҃лю четвертꙋю свѧтого поста тренъ ѡ̂ страсти Хв҃ои жалосный (стор. 161—162), поч. Їс҃ъ Хс҃ всегѡ свѣта.

95. Тренъ в҃. жало҃. о стр҃ти Хв҃ой (стор. 163), поч. Ѡ ѧкъ ѡ̂крꙋтна в' срд҃цꙋ моемъ рана.

96. В' сꙋботꙋ пѧтой нд҃ли, похвала прес҃той Бц҃и, пѣснь Бц҃и самоподобна (стор. 164—166), поч. Хвалѧть тѧ бл҃жаще пр҃тлѧ дв҃це. Картка 165—166 в горі передерта так, що бракує верхньої третини разом з текстом.

97. В нд҃лю пѧтꙋю ст҃гѡ поста трен ѡ̂ мꙋкахъ Хв҃ыхъ (стор. 166—169), поч. Ѿче Бж҃е всемогꙋщїй, переклад з польського пор Kantyczki IV, 3.

98. Тренъ в҃ о̂ мꙋках' Хвт҃вых' (стор. 169—170), поч. Ѡ Їс҃е, творче цр҃ю.

99. Тренъ г҃. ѡ̂ мꙋкахъ, под. Слична ютрен. (стор. 171—172), поч. Ѡ сроґїй плачꙋ, ср҃дце проражаешъ.

100. Тренъ д҃. о̂ мꙋ. Хр҃то. под. Смꙋтне ме ср҃дце, под. Що ти на добрꙋ нощъ Їс҃е, Іс҃е (стор. 172—174), поч. Ѡ кто бы мнѣ то даль, абымъ былъ ѡрлѧтомъ.

101. В' неделю цвѣтнꙋю пѣснь перваѧ сам. под. (стор. 175—177), поч. Іерꙋсалиме воспрїими днесь Ха҃. Акростих: Їѡанъ Бꙋховецкї.

102. Пѣснь в̃. под. Їѡрдан рѣкѡ (стор. 178—179), поч. Денесь благодатъ насъ собираетъ.

103. Пѣснь г̃. подоб. Єлична ютрен. (стор. 179—182), поч. З нѣкл зосланый сн̃ъ Бг̃а живогѡ. Далї додана на тій самій стор. Стихира глас д̃. Днес бл̃годатъ ст̃аго дх̃а насъ събра, без кінця. Первісно теперішня стор. 183 наступала зараз по стор. 178, так що конець пісні ч. 102 мавть ся на стор. 183 і другий раз на 179; дві картки (стор. 179—182) вставлено пізнїйше.

104. Въ ст̃ый й великїй четвертокъ тренъ первый (стор. 183—184), поч. Царю Хр̃те Пане милый, пор. Богогласникъ ч. 39 і Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XVII, стор. 52—53.

105. Тренъ вторый (стор. 184—186), поч. Юже декретъ подписветъ, пор. Богогл. ч. 41 і Зап. н. т. і. Шевч. т. XVII, ст. 55—57.

106. Въ ст̃ый й великїй пѧтокъ тренъ жалостный а̃. (стор. 186), поч. Исъ Хс̃ пане милый, пор. Богогл. ч. 40.

107. Трен' жалос. в̃. под. Ѡ двѣце прѣчтаѧ (стор. 187—188), поч. Послвшайте, що зробила проклатыхъ Євреєвъ сила.

108. Въ ст̃ѹю й великѹю сѹботѹ тренъ жалосный (стор. 189), поч. Що ти на добрѹ нощ Їсе оу̃спленный.

109. Въ ст̃ѹю великѹю нд̃лю Пасхи на Воскресенїе Христово пѣснь первая самоподобна (стор. 190—191), поч. Їс̃ Хс̃ воскресъ нѣнѣ, пор. польський текст Kantyczki IV, 37—38.

110. Пѣснь в̃. на Воскрснїе Хв̃о (стор. 191—194), поч. Веселый нам днес днь настал, переклад з польського, пор. Kantyczki IV, 36.

111. Пѣснь г̃. на Воскр̃снїе Хв̃о, под. Ѡ оу̃трок. (стор. 194—195), поч. Воскрес Їс̃ъ Ѡ гроба, радость косїм.

112. Пѣснь д̃. на Воскр̃снїе Хв̃о (стор. 195—196), поч. Йзыйдѣте аг̃лъ лики въ стрѣтенїе Бг̃дки, пор. Богогл. ч. 52.

113. Пѣснь е̃. под. Ѡ прекрасная пѹст. (стор. 196—198), поч. Въ вечеръ же сѹботный.

114. Пѣснь ѕ̃. на Воскр̃. Хв̃о (стор. 198—200), поч. Їс̃ Хс̃ з мертвыхъ всталъ естъ.

115. Въ четвертокъ Вознесенїм пѣснь первая, подобенъ: Воскрес Їс̃ Ѡ гроба (стор. 201—203), поч. Иерѹсалим же град й ст̃ый Сїѡнъ, акростих: Иван Бѹховецкї.

116. Пѣсн' в̃. Вознесен. под. Похвала прин. (стор. 203—204), поч. Прїйдѣте кѣрный совокѹпленный.

118. Пѣснь д̃. Вознес. подоб. З болестїю ср̃дца (стор. 207—208), поч. Дховенїемъ дх̃а Хс̃ даетъ нѹжднымъ, акростих: Димитрий Рїйницкий.

119. В неделю пѧтдесѧтнꙋю пѣснь перваѧ, подобенъ Їерꙋсалим (стор. 209-211), поч. Ис҃ъ спс҃итель нш҃ъ ап҃лом сердца, акростих: Иѡан Бꙋховецкї.

120. Пѣснь в҃. под. Размышлѧй себѣ (стор. 212—213), поч. Цр҃ю нбс҃ный и ꙋтѣшителю.

121. Пѣснь г҃. о тройци, под. Иѡрдан' рѣко (стор. 213—215), поч. Тройце ст҃аѧ, Бж҃е ласкавый, пор. Зап. н. т. і. Шевч. т. XV, ст. 30.

122. Пѣснь д҃. о тройци ст҃ой, под. Тебѣ честь хвалꙋ (стор. 215—216), поч. Творче и Бж҃е, пане ласкавый.

123. Въ неделю всѣхъ ст҃ыхъ пѣснь а҃. ѡ҆ тройци ст҃ой, под. Ꙗко Бг҃ом предизб. (стор. 216-218), поч. Пресꙋществен'наѧ тройце.

124. Пѣснь в҃. ѡ҆ ст҃ых' и҆ грѣшных (стор. 218—219), поч. Тамъ за горою за нб҃ною ст҃ый веселѧт сѧ.

125. Въ девѧтый четверъ Бж҃иѧ плоти, пѣснь а҃-ѧ. подобен Їѡрдан рѣко (стор. 219—220), поч. Тебѣ честь хвалꙋ нш҃ъ вѣчный Бж҃е, з польського, пор. Kantyczki IV, стор. 42.

126. Пѣснь в҃. тойже (стор. 220—221), поч. До тебе Пане смиренно воламе, переклад з польського, пор. Kantyczki IV, ст. 45.

127. Пѣснь г҃. (стор. 221—222), поч. Їс҃е, Їс҃е, Їс҃е, Їс҃е, покарме нб҃сный.

128. Въ пѧтнюнкꙋ і҃. по Воскресенїи лѧмент болесной Бц҃и первый (стор. 222—226), поч. Южъ тѧ жегнавъ мой наймил'шїй сн҃ꙋ Хр҃тꙋсе перекл. з польського, пор. Kantyczki IV, стор. 23.

129. Лѧменть в҃. прч҃той Дв҃ы (стор. 226—228), поч. Стала мт҃и болѣюча, переклад латинського гимну Stabat Mater dolorosa, пор. польський текст Kantyczki IV, стор. 20.

XXI. Угроруський сьпіванник А.

Сей сьпіванник, привезений д. Гнатюком із північної Угорщини, списаний, судячи по письмі, при кінцї XVIII або в початку XIX в. і хоч має більшину пісень таких, які знаходять ся в друкованім Почаївськім Богогласнику, то про те, здаєть ся, зладжений незалежно від нього, на основі иньших рукописних збірників. Про се переконує нас не тілько текст пісень ідентичних з почаївськими, тут значно відмінний, але також брак порядку подібного до друкованого Богогласника і значне число пісень, яких нема в тім виданю і які звичайно не стрічають ся в сьпіванниках копіованих із друкованої книги.

Рукопис — невеличкий зошит сїрого паперу в більшу 8-ку, сильно затовщений, але зрештою досить добре захований, писаний досить гарним полууставом; текст пісень не роздїлений на вірші, тілько кожда строфа зачинаєть ся a capite і початкова її буква так само як титул кождої піснї написані киноваром. Початку анї кінця рукопису нема і хоча текст першої піснї маєть ся весь, але нема титулу, що певно був на попереднїй картцї. Рукопис має тепер 12 карток і містить ось які піснї:

1. Ангелъ пастыремъ мовилъ, (стор. 1 — 2), пор. руський текст Зап. н т ім. Шевч. т. XVII. ст. 62 - 63; польський Kantyczki II, 12.

2. Пѣснь ст҃лю Василїю (стор. 2—4), звісна пісня про Василия і Евладия, надрукована мною з галицьких копій у Житю і Слові Ш, 307 - 312.

3. Пѣснь Богоѧвленїю Гд҃ню, под. Воскресъ Їс҃ъ ѿ гроба, поч. Крещает сѧ Вл҃ка къ Їордани (стор. 4—5). Пісня не поміщена в Богогласнику, але друкована в пізнїйших пісенниках Ставропігійського виданя і доси дуже популярна в горах і на галицькім Підгірю, пор. дод. XX, ч. 66.

4. Пѣснь Богоѧвленїю Гд҃ню (стор. 5 – 6), поч. Їорданъ рѣко оу҆готови сѧ, пор. Богогласникъ ч. 28; дод. XX ч. 65.

5. Пѣснь Стрѣтенїю Гд҃ню, под. Радꙋй сѧ Цр҃ице (стор. 6—7), поч. Свѣтло днесъ ликꙋйте, ѱалмы восклицайте.

6. Пѣснь во нд҃лю ѡ҆ блꙋдномъ (стор. 8 - 9), поч. На рѣкахъ сидѧще горка Вавилона, — се властиво перевіршований псалом, пор. Богогл. 34.

7. Пѣснь въ нд҃лю мѧсопꙋстнꙋю (стор. 9—10), поч. Плачи дꙋше, рыдай горе, пор. Богогл.ч. 37; дод. XX, ч. 91.

8. Пѣснь ѿ страшномъ сꙋдѣ (стор. 10—14), здаєть ся угроруського складаня, подаємо першу строфу:

Горѣ, горѣ дꙋше моѧ ко творцꙋ своемꙋ
Бѣжи, бѣжи съ є҆ленемъ къ источникꙋ живомꙋ,
к' немꙋ тамо припади
и҆ его сѧ наслади,
который завше памѧтаетъ,
кто ко немꙋ прибѣгаетъ.

Ся пісня має акростих, що дає назву автора: Гедеон Пазїй.

9. Пѣснь Благовѣщенїю прес҃той Богородици, поч. Ликꙋй днесь Сїоне (стор. 14—17), пор. Богогл. ч. 107.

10. Пѣснь великопосна (стор. 17—19), поч. Ѡ дѣвице пречистам, пор. Богогл. ч. 109 і Зап. н. т. і. Шевч, т. XVII, стор. 53—54.

11. Пѣснь Воскресенїю Гд҃ню (стор. 19—20), поч. Воскресъ Їс҃ъ Ѡ гроба, радость всїм, пор. дод. XX, ч. 111.

12. Пѣснь Вѣханїю Гд҃ню, под. Взыйде Бг҃ъ ко высокой горѣ, поч. Радуй см сѧло, дщи Сїона (стор. 20—24), пор. Богогл. ч. 49.

13. Пѣснь Вознесенїю Гд҃ню (стор. 24), поч. Взыйдетъ Бг҃ъ ко высокой горѣ (без кінця), пор. Богогл. ч. 64.

XXII. Угрор. співанник Б. Митра Дочинця.

Так називаю сей співанник на основі підпису того, хто 1832 р. писав одну його, найпізнїйшу частину. Властиво-ж співанник складає ся з трьох частей, писаних ріжними руками і в ріжних часах, відмінних одна від одної і папером і навіть форматом. Часть перша обіймає перших 16 карток і писана десь у початку XIX в., полууставом, без киновареі і без записок на марґінесах чи де инде; друга часть має 36 карток, з тих 4 порожні, писана скорописю, досить недбало, на грубім сивім папері більшої 8-ки, рукою Митра Дочинця в р. 1832; третя часть має тілько 14 карток і є очевидно вирівком якогось більшого збірника, не має анї початку нї кінця, писана грубим полууставом, але заокругленим і декуди близьким до курсива, почерком дуже подібним до того, яким писана одна Керестурська Пасия з кінця XVIII в., привезена д. Гнатюком. Зміст сеї збірки ось який:

1. Пѣсн҃ в нд҃лю ѡ блудномъ, под. Фалшикам юност, поч. На рѣкахъ сидмще (стор. 1—2), пор. дод. XXI, 6.

2. Пѣсн҃ ѡ Станомъ [sic! зам. ѡстатномъ] сѹдѣ, под. Где ѩвлю см поч. Горѣ, горѣ, дшѥ мом (стор. 2—5), пор. дод. XXI, 8.

3. Пѣсн҃ в҃ нд҃лю сыропѹст. ѡ Ѧдамѣ и Евѣ, под. Ѡ дѣвице прест҃ (стор. 5—7), звісний плач Адамів, поч.

Плакал см Ѧдамъ под҃ раєм,
же выгнанъ былъ з райскихъ краєвъ
Ѡ архаг҃лскихъ воєвъ.

4. Пѣсн҃ Благовѣщенїю п. Бц҃и самоподобна поч. Да прїйдетъ всемѹ миру радост (стор. 7—8), пор. Богогл. ч. 98.

5. Пѣсн' вѣханїю Гд҃ню, под. Взыйде Бг҃ъ поч. Радꙋй сѧ ѕѣло (стор. 9—11), пор XXI, 12.

6. Пѣсн' Воскресенїю Хв҃ꙋ, под. Бг҃ъ оу҆ емпѣрꙋ горнем (стор. 12—13); ось перша її строфа:

Іи҃съ Хс҃ з' мертвыхъ всталъ,
мертвымъ животъ даровалъ
и҆ житїе нам исправилъ,
смерти вѣчной нас избавилъ.
Кѵрїе, кѵрїе е҆лейсон', алїлꙋѧ,
Гд҃и, Гд҃и помилꙋй,
Ѿкꙋпил' есть насъ кровїю.

7. Пѣсн' Вознесенїю Гд҃ню, под. Радꙋй сѧ ѕѣло поч. Взыйде Бг҃ъ къ высокой горѣ (ст. 13—16), пор. дод. XXI, 13.

8. Пѣсн' Сошествїю с҃. Дх҃а, самопод. поч. Источникъ дꙋховный (стор. 16—18), пор. Богогл. ч. 61.

9. Пѣсн' с҃. ап҃лом Петрꙋ и҆ Павлꙋ, под. Фалшиваѧ юност. (стор. 18—19); ось перша її половина:

Ѡрганы и҆грайте,
Петра величайте,
ап҃лꙋ Павлꙋ радо҃но заграйте!
Нероне незбожный,
фараѡ҃не проклѧтый,
казалъ е҃ мордовати,
ꙗ҆кь Пилат' Понтїйскїй.
Ап҃тла Петра казал' мордовати,
ап҃тлꙋ Павлꙋ казал' главꙋ стѧти.
Нероне безбожный,
фараѡне проклѧтый,
бꙋдеш' ты на вѣки оу҆ пеклѣ горѣти.

10. Пѣсн' на Преѡ҃браженїе Гд҃не, под. Михаи҆ле: кто ꙗко Бг҃ъ, поч. На Ѳаворѣ преѡбраз сѧ (стор. 19—20), пор. Богогл. ч. 70.

11. Пѣсн' Оу҆спенїю пр҃той Бц҃и, под. Радꙋйте сѧ вси людїе (стор. 20—22), без кінця; поч. Архаг҃гли з' н҃ба прїйшли до Бц҃и, пор. дод. XX, ч. 14.

12. Пісня про Ісуса Зарваницького (стор. 23 24), угроруська, без початку. Читаємо тут:

Роды земный соберѣте сѧ,
оу̑ Зарваници веселѣте сѧ:
Возвышаетъ Бг̑ъ
хр̑тїанскїй рогъ.

Надъ Стрѣпотою̑ градъ Зарваница,
в' кролествѣ Угерском зрит сѧ царица:
надъ водами гласъ,
Бг̑ъ взываетъ насъ.

Людїе тебѣ днес сѧ кланяютъ,
оу̑ Зарваници поклон' ѿдають,
взираетъ миръ вес
приходѧще днес.

Явы Агарѧномъ сокрꙋшилъ главꙋ,
вѣрномꙋ скиптрꙋ додалъ державꙋ,
з высокости страх,
сокрꙋшилъ враговъ в прахъ.

Ся остатня строфа велїла-б думати, що пісня зложена ще при кінцї XVII в. під вражінєм турецьких нападів на Угорщину.

13. Пѣсн' на Покровъ прс̑. Бц̑и, под. Бц̑е вѣрнымъ ѡ̑ корона (стор. 25—26), поч. Предста цр̑ца на высокомъ тронѣ.

14. Пѣсн' с̑. архистратигꙋ Михаилꙋ под. На Ѳаворѣ прѣѡбразил сѧ (стор. 26—29), поч. Михаиле: кто яко Бг̑ъ! велми возопѣлъ ε̑.

15. Пѣсн' Воведенїю прс̑той Бц̑и, под. Радꙋй сѧ ц̑р̑це (стор. 29—30), поч. Свѣтлѧ зорнице, оу̑тренняѧ деннице.

16. Пѣсн' с̑тителю Николаю̑, под. Предвѣчный роди сѧ (стор. 30—33), пор. Зап. н. т. ім. Шевч. XV, 35.

17. Пѣсн' Рождествꙋ Хр̑товꙋ (стор. 33—34), поч. Скинїѧ всезлатаѧ, ковче завѣта.

18. Пѣснь Ядамови и Євѣ (стор. 34—36), поч.

Размышлявъ себѣ Ядамъ,
Чого бы сѧ добре звѣдалъ.

19. Пѣсн' великого поста самопод. Не плачь (стор. 36—37), поч. Ѡ дѣвице прѣ̑чтаѧ, мт̑и благословеннаѧ, пор. Богогласникъ ч. 102.

20. Стихира надгробнаѧ (стор. 37—38), вірша місцевого складаня:

Зачало премꙋдрости — страхъ Гд̑ень!
Кто бы то завше приѧти годенъ

страха Господня, чистъ пророковъ
Давыдовъ возвѣщаетъ . . . отъ . . .
По божественномъ страхѣ
в цѣломудренномъ оу҃жасѣ
оу҃сѣ любви набоженства
не прагнетъ й̃ малженства.
Кто оу҃ Бога проситъ мудрости,
вознести покаяниемъ...
Покаймо сѧ злости,
дастъ намъ Бг҃ъ во мудрости
оумерти . . . оу҃ды,
Не чинѣмо блудны.
Кто тѣло тѵчитъ,
того Бг҃ъ наоучитъ;
кто тѣлѣ оугаждаетъ,
дѵшѵ изражаетъ;
кто тѣлѣ форлѵетъ, [sic! зам. фолгѵетъ]
дш҃и смертъ готѵетъ.
Смертъ не боит сѧ прѣта,
грѣшникомъ люта,
страшна и погана,
не боит сѧ пана.
Єсть за грѣхи покѵта,
не бѵде смертъ люта.
Постом сѧ смѣримо,
во грѣсѣхъ не мрѣмо.
Кто спѣвати годенъ,
таковы подобенъ:
плачлива стихира;
смертнаѧ секїра,
оу҃сѣхъ о҃на сѣчетъ,
никто не оу҃течеть.
Того сѧ не . . . . (кінця бракує).

Початок сеї „стихири“ дуже попсований. Було-б дуже пожадано віднайти і опублїкувати її всю, а також вивідати, чи її співають, чи може відмовляють при похороні і серед яких обрядів.

21. Пѣснь заздоровна, поч. Кажѵтъ люде (стор. 39—41), пор. Богогласникъ ч. 256.

22. Пѣснь Богоявленїю, поч. Йѡрданъ рѣко (стор. 41—43), пор. Богогласникъ ч. 28.

23. Пѣснь Бц҃и (стор. 43—45), поч. Ѿ мати дѣво ст҃аѧ, мати пренепорочнаѧ, пор. дод. XX, ч. 22.

24. Пѣснь Рожествꙋ Христовꙋ (стор. 45—47), поч. Бг҃ъ предвѣчный народил сѧ, пор. Пѣсни наб. стор. 6—8.

25. Пѣснь Василїю (стор. 48—50), пор. дод. XXI, 2.

26. Пѣснь въ нед҃лю сїропꙋстнꙋю (стор. 51—54), пор висше 3. На стор. 50 і 53 в низу підпис: Сиѧ пѣсни дѧка Кꙋшинцкого.

27. Пѣснь в сꙋботꙋ Лазаревꙋ, подоб. Ѡ дѣвице пречистаѧ, поч. Чл҃вкъ єдинъ богачъ былъ (стор. 55—56).

28. Пѣснь во недѣлю цвѣтнꙋ, под. Иѡрданъ рѣко (стор. 57—59), поч.

Церкве Сиїѡнскаѧ южъ весели сѧ
ѿ том, же царь твои днесь приближи сѧ.

29. Пѣснь Воскр҃нїю, пд. Крещает сѧ Вл҃дка (стор. 59—61), поч. Воскресъ Іс҃ъ ѿ гроба, радость восїѧ, пор. дод. XXI. ч. 11.

30. Пѣснь на Вознесенїе (стор. 62—66), пор. Богогласникъ, ч. 60

31. Пѣснь на Сошествїе ст҃го Дх҃а (стор. 67—71), пор. Богогл. 261. На стор. 71 під текстом підписано: рокꙋ ҂аѡлв҃. Ѿселѣ Дочинецъ Митеръ списа на семъ листꙋ сиа пѣсни, рꙋка, пꙋтъписъ Дочинецъ Митрова. Далї йде відмінне чорнило і почерк Дочинця.

32. Пѣснь на Воскресени Хв҃о (стор. 72—74), радше на Томину недїлю, поч. По востании твоемъ Хр҃те преславно ꙗви сꙗ оученикомъ твоимъ [ꙗвно].

33. Пѣснь свѣцка (стор. 74—76), ось вона:

Ѡхъ ми тꙗшкыи жаль не малыи,
многи скорби мнѧ ѿбѧли.
Ѿца матеръ ѿставилъ ємъ
и самъ ѿ нїхъ заблꙋдивъ ємъ.
Оусѣхъ живыхъ ꙗ ѿставилъ,
а днесь слышꙋ, ишъ померли.
Ѡтецъ мати престави сѧ,
во мнѣ серце расъдвои сꙗ.
Ци не плохыи розꙋмъ сталъ сꙗ,
же в чꙋжинꙋ ємъ загналъ сꙗ?
Хоть померли, не видаю,
в чꙋжемъ краю пребываю.
Плачте ѡчи, слезы лѣїте,

Ѿца, матеръ южъ невъзрите.
Оу чꙋжинѣ мꙋшꙋ жити
и з блискими сꙗ не видѣти;
оу чꙋжинѣ пребывати,—
такъ чꙋжинꙋ треба знати:
ани честе, ни похвали,
токмо досытъ изневаги.
Оу чꙋжинѣ пребывати —
не дай Хрте оумирати!
Слезы моꙗ Хр҃те приїми,
житие чисто дарꙋй ми!

34. Пѣснь ѡ страданию на великомъ постѣ, подобенъ Царю Хр҃те (стор. 76—79), поч. Южъ сꙗ жиды изобрали.

35. Пѣснь ко ст҃ои Бц҃и чꙋдотворнои Повчанскои, подобенъ: Нова радость стала (стор. 79—80). Се живцем перенята новосамбірська пісня, пор. Богогл. ч. 133, тілько в другім рядку зам. Новосамборская церковь поставлено: Нова церковъ Повъчанскаѧ.

36. Пѣснь погрѣбанию Вѣзанътиꙗ, подобенъ Изъточнїкъ слезы (стор. 81—82), пісня на смерть якогось Мукачівського епископа; читаємо тут:

Ѡ Мꙋкачъ, Мꙋкачъ ѡсирощеный,
такъ тешикъ Єръделъ[1]) баръзо смꙋщеныи.
Весь народъ людски южъ лѧменътꙋетъ,
Оуграхъ, Волохахъ велми жалꙋетъ.
Смꙋтнаꙗ бо трꙋба южъ затрꙋбѣла,
штроґаꙗ смерте мѣтлꙋ трꙋтила.
И патерицꙋ изъ рꙋки вынꙗла,
и аръхиерейскꙋ пла[ш]чꙋ поде[р]ла.

37. Пѣснь во неделю крестопоклонꙋю (стор. 82—83), поч. Їсꙋсе царю расъпꙗтый на крести древълꙗномъ.

38. Пѣснь на Рождество Хт҃о, подобенъ: Нова радость стала (стор. 84-85), поч. Ѿ востока восиꙗвый, звѣзда ꙗсна показавыї.

39. Пѣснь ѡ долъжности пастырꙗ дꙋшевнаго, подобенъ (стор. 85—87). Се неповний варіянт звісної „Піснї Пастелїя“, Мукачівського канонїка з кінця XVIII в., опублїкованої

[1]) З мадярського: tessék, Erdely — прошу, Семигород.

з відпису о. Кралїцкого пок. Драгомановим (Житє і Слово I, 452—453). Подаємо тут сей варіянт, що хоч не дає повного тексту, але цїкавий одною строфою, доданою очевидно пізнїйше:

Пасътырю дꙋшевный, ты попе избраныї,
лютъ грѣшныї ѡ҆чищати ѿ Бг҃а єсь данъныї.
Ꙗкъ же дрꙋгыхъ ѡчищаєшъ,
кеть самъ сквернымъ изостаєшъ
жиючи блꙋдно?

. . . . . .
. . . . . .
а ты ꙗкъ самъ во тмѣ ходишъ
и всѣхъ со собою водишъ
во ровъ пекелъныхъ!

Идꙋтъ лѣта, попе, приходитъ коньчина,
абы тꙗ не застала лютаꙗ година!
Глꙋбоко спишъ — пробꙋди сꙗ!
Заблꙋдивъ єсь — наверни сꙗ!
Ѡ попе, покай сꙗ!

Ѡхъ покай сꙗ попе, бо тꙗ чортъ возметъ,
коли не зостаєшъ, тогды тꙗ порветъ.
Такъ сꙗ тꙋчишъ, ѡбъгѣдꙋєшъ,
же чрево тѣгати не бирꙋєшъ, —
попе, вже покай сѧ!

Тѣсенъ пꙋть до раю, врата гꙋскиї;
людемъ показꙋєшъ посты твердыꙗ,
а сам гѣшъ, пиєшъ стравы дорогыї.
Глꙋбоко спишъ — пробꙋди сꙗ,
заблꙋдивъ єсь — наверни сꙗ,
ѡ҆ попе, покай сꙗ!

37. Пѣснь ст҃омꙋ аръханъгелꙋ Михаилꙋ (стор. 87—89), поч. Хвалимъ тꙗ всѣ згодне збройне.

38. Пѣснь Ꙗдамꙋ человѣкꙋ пръвомꙋ свѣта, подобенъ (стор. 90—92), кілька строф із звісної „Вірші про сотворенє сьвіта“, надрукованої в повнім текстї з галицької копії в Житю і Слові II, 216—222, в коротшім із Яворівського співанника див. Записки наук. Тов. ім. Шевченка XIV, misc. 2.

39. Пѣснь в҃. Ꙗдамꙋ во неделю сыропꙋснꙋю, подобен: Ѡ Дѣвице (стор. 92—94), пор. висше ч. 3.

40. Сонъ присꙗтои Бц҃ы (стор. 94—96).

41. Сказанїє Гд҃не (стор. 96—97).

42. Во имꙗ Ѿца и сына и ст҃аго Дꙋха амѣнъ (стор. 97—103), всї три прозові тексти, звісні апокріфи.

43. Пѣснь свѣцкаꙗ (стор. 111), варіянт звісної піснї: Кажут люде, що я умру.

44. Сон Богородицї, без титулу (стор. 111—112).

45. Епістолїя про недїлю, без титулу (стор. 112—116), пор. висше ч. 42.

46. Пѣсъ покаꙗна ко ст҃ой Бц҃и (стор. 116—117), поч. Плачите сꙗ серца.

47. Пісня без титулу (стор. 117):

Конецъ свѣтꙋ юшъ приходитъ,
не горасъ сꙗ що день робитъ:
паны злыи наставаютъ,
мѣзерныи зневажаютъ.

Ꙗки таки з доломаномъ
велитъ себе звати паномъ.
Посли Боже слꙋги своꙗ,
що . . . . . дꙋша моꙗ.
Посли Боже ласкꙋ свою,
возми, возми дꙋшꙋ мою.

48. Пѣсъ ѡ страданїи Хр҃а (стор. 118—119), поч. Дꙋше моѧ грѣшнаѧ, востани раненько.

49. Пѣсь при ѡ҆статной смерти (стор. 120—121), поч. Ѡ широкый свѣте, нѣкъде в тобѣ жити.

50. Пѣсь на рождество Хв҃о (стор. 121—122), пор. висше ч. 24.

51. Пѣсь ко ст҃ой Бц҃и (стор. 122—123), поч. Богородиц. вѣрнымъ ѡ҆борона, пор. дод. XX, ч. 28.

52. Пѣсь на погребѣ (стор. 124—125), поч. Источникъ слезы расъливаите сꙗ.

53. Пѣснь ѡ҆ старости (стор. 126—127), поч. Фалъшиваꙗ юность, нечесна фортꙋна.

54. Пѣсь ѡ҆ маръности свѣта (стор. 127), поч. Что мы человѣцѣ єсмы и съчезаємъ.

55. Пѣсь ѡ҆ страданию Хт҃а (стор. 128), уривок із піснї Богогл. 39.

56. Пѣсь надъгробна (стор. 129), поч. Плачи дц҃е, рыдай горе, пор. XXI, 7.

57. Пѣсь набожнаго человѣка, поч. Горѣ, горѣ, дш̃ѣ моѧ (стор. 130), пор. дод. XXI, ч. 8 і XXII, ч. 2.

58. Пѣсь ко дѣ[тѣ]мъ малолѣтнымъ (стор. 131—132), поч. Ѡ Бж̃е ласкавый, Ѡче безконечный.

59. Пѣсь на Благовѣщеніе (стор. 132—133), поч. Ликуй днесъ Сиѡне.

60. Пѣсь на воскр̃ніе Х̃тво (стор. 134—135), поч. Їс̃ъ Хс̃ъ з мертвыхъ сталъ, пор. вище 6.

61. Пѣсь воскреснаѧ (стор. 135—136), пор. дод. XXI, ч. 11; XXII, ч. 29.

62. Претвѣчный роди сѧ пѧтъ лѣты (стор. 136), тілько одна строфа, пор. Богогл. ч. 17.

63. Пѣснь ко сто́мѵ Ѳцѵ Николаю (стор. 137—138), пор. вище 16.

XXIII. Калуський сьпіванник XVIII в.

Сей сьпіванник, з якого лишило ся всего 19 цїлих карток і два вривки, писаний у другій половинї XVIII в., одною рукою, скорописом, без киноварі. Я одержав його, як і рукопис описаний під ч. XIV, від д. Івана Ом. Левіцкого, який знайшов його між паперами свойого батька, що був сьвященником у Берлогах Калуського пов. Збірничок був писаний в части по руськи, в части по польськи і містив духовні і сьвітські пісні. Ось його зміст:

1. Предвѣчный родил сѧ под лѣти (стор. 1—4), пор. Богогл. ч. 17, хоча тут текст повнїйший.

2. Новаѧ радость свѣтѵ сѧ зѧвила (стор. 4), уривок, пор. Богогл. ч. 19.

3. Польська пісня „Witaj święta Wniebowzięta“, без початку (стор. 5—6).

4. Pieśń natalis Х̃ѕ̃ (стор. 6—7), поч. Anioł pasterzom mówił, пор. Kantyczki II, стор. 12.

5. Pieśń na boże narodzenie (стор. 7—8), поч. Paśli pasterze woły, пор. Kantyczki II, стор. 51.

6. Ѱалма Їѡанѵ Златоѵстоѵ (стор. 8—9), поч. Златокованнѵю трѵбѵ, пор. Богогл. ч. 160.

7. Пѣснь на воведеніе прес̃той Бц̃и (стор. 9—11), поч. Патриарси трїѵмфѵйте, пор. Богогл. ч 93; Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XVII, стор. 72.

8. Oratio gratulatoria Navitatis Xti Dei (стор. 11—13), поч. Dziwna metamorfozis y ledwie do uwierzenia.

9. Пѣснь на ст҃ой Тройци, под. Їѡрдан рѣко (стор. 13—14), поч. Тройце ст҃аꙗ, Бж҃е ласкавый, пор. Зап. наук. Тов. ім Шевченка т. XV, стор. 40.

10. Пѣснь ко прес҃той Бц҃и (стор. 14), поч. Прч҃таѧ Дв҃о мт҃и рꙋскаго краю (більше нема, далї очевидно бракує карток).

11. [Пѣснь на рождество Хв҃о], без початку (стор. 15—16), поч. Я ви дв҃и и холми возиграйте со нами.

12. Пѣснь пр҃стои Бц҃и (стор. 16), поч. Ѡ прес҃таꙗ пн҃о, дв҃о Бц҃е, пор. Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XV, стор. 39.

13. Пѣснь на рождество пр҃той Бц҃и (стор. 17—18), поч. Рождество дв҃и аг҃глом славити.

14. Пѣснь великопѣснаѧ (стор. 18), поч. Ѡ все створенꙗ под ꙋмершим паном, пор. Зап. н. т. і. Шевч. т. XVII, ст. 57.

15. Пѣснь [на страсти Хв҃и], титул ушкоджений (стор. 19), поч. Аггл҃кїй цр҃ю, предвѣчнїй Бж҃е, пор. Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XVII, стор. 68.

16. Пѣснь на страсти Хв҃и (стор. 19—20), поч. Цр҃ꙋ Хр҃те пане милїй, пор. Богогл. ч. 39.

17. Пѣснь на воскресенїе Хв҃о (стор. 20—21), поч. Воскрес Їс҃ Ѿ гроба, радост восїꙗ, пор. дод. XX, ч. 111; XXI ч. 11.

18. Пѣснь ст҃омꙋ Їѡанꙋ (стор. 21—22), поч. Блаженъ оꙋчениче, апостоломъ слава.

19. Ѱалма на благовїщенїе прес҃той Бц҃и (стор. 22—23), поч. Послан бих аг҃глъ Гаврийлъ ко дв҃ы прес҃той, пор. Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XVII, стор. 69.

20. Пѣснь на страсти Хв҃и (стор. 24), поч. Скажи мѣнѣ соловїю правдꙋ, пор. Головацкій, Нар. пѣсни Гал. и Угор. Руси, т. II, стор. 736.

21. Пѣснь ѡ҆ Савлѣ цари [и] Давидꙋ (стор. 25—26), поч. Во великом смꙋткꙋ Савелъ зостает, друковано мною із сего рукопису, див. Кіевская Старина, 1891, ч. 9, стор. 481.

22. Пѣснь на рождество Хв҃о (стор. 27), поч. Радꙋйте сꙗ вси людїе, пор. Пѣсни наб. 1834, стор. 5—6.

23. Ѱалма на пренесенїе мощей ст҃аго [Николаꙗ], (стор. 27—28), поч. Миро многоцѣнное истѣкает з мощей твоих.

24. Пѣснь на Рождество Хр҃тво (стор. 29—30), поч. Предвѣчнїй родил сꙗ под лѣти, пор. висше, ч. 1.

25. Пѣснь свѣцкаꙗ (стор. 30), без кінця.

Щаслива фортꙋно, где же сѧ подѣла,
Йкъ мнѣ во паненствѣ вѣрне є̑ служила,
Я тепер' в малженствѣ послужи мнѣ мало,
Дабы моє ср̑дце болше южъ не вяло.

Да коли-б же знала свою лихꙋ долю,
Не терпѣла би ѧ тыжкꙋю неволю.
Я всеж то справꙋет нелюбовь мого пана,
Же ѧ молодаѧ якъ рожа зовꙗла.

26. Пісня без початку (стор. 31), поч. Ѻ глѧди мт̑ко на кр̑тѣ южъ пана.

27. Пѣснь пр̑той Бц̑и Панковецкой (стор. 31—32), поч. Цвѣтъ мисленїй и кринъ полнїй во Панковской веси, пор. Зап. наук. тов ім. Шевч. т. XVII, стор. 79.

28. Пѣснь прє̑той Бц̑и (стор. 32—33), поч. Прєꙋкрашена бж̑їю славою.

29. Пѣснь на стр̑ти Хв̑и в четвертоκ (стор. 33), поч. Ѻ Їсє творче цр̑ѕ, пор. дод. XX, ч. 98.

30. Пѣснь на рождество Хв̑о (стор. 34), поч. Нова радост стала, пор. Богогл. ч. 22.

31. Psalma na rozdestwo Chrystowo (стор. 34—35), поч. Христос сѧ с пани раждает, пор. Зап. н. т. і. Шевч. т. XVII, стор. 64.

32. Пѣснь на рождество Хв̑о (стор. 35), поч. Єкинїѧ всезлатаѧ, пор. дод. XXII, ч. 17.

33. Pisni na bohoiawłenїє hospodne (стор. 36), поч. Їѡрданъ рѣко, пор. Богогл. ч. 28.

34. Пѣснь свѣцкаѧ (стор. 40—47), через неввагу переплетчика переплутано сторони. Приводжу сю пісню в цїлости:

„Бѣднажъ моѧ голова
оꙋ̑ лихого мꙋжа,
тꙋгажъ мнѣ готова
тай на ср̑ци нꙋжа:
нѣ мнѣ погꙋлѧ̑ти,
нѣ пожартовати,
анѣ сѧ втѣшити,
нѣ поговорити
мнѣ з людми не даетъ.
Нѣсть мнѣ ѕтѣхи,
коли мꙋжъ лихїй,
тилко на печи
лежитъ ворчачи,
а всежъ мене лаетъ:
„Богдай трясцю зѣла!
Я ти би сѧ гзила;
тебѣ сѧ регоче,
а мнѣ сѧ не хоче.
Ѻй кадꙋк же твою ма',
чомъ не маешъ сорома,
тилко би сѧ̑ реготала
и з инчими розмовлꙗла".
„Й молода, ти старїй
и видит сѧ краснїй!"

Меже ними незгода, —
ахъ доле нещасна!
Лѣпше на пꙋщи бити,
ꙗкъ з нелюбимъ жити,
с человѣкомъ лихимъ
ꙗкъ з ведмедемъ дикимъ
терпѣти.

35. Пѣснь свѣцкаꙗ (стор. 37—38).

Жадалас пари, краснаꙗ д҃вонко,
тꙋжачи бꙋвши на воли;
мовилас нераз: „Бѣдна головонко,
чого тꙋжꙋ в тѣй неволи?
Час же би юже, бой мои лѣта—
ꙋжити хотꙗт повабного свѣта
гладꙗчи [sic!] на свѣт, на люде“.

Щожъ, колиж бо то красненкїи ѡчи
заздростъ чини[ли] каждомꙋ:
не спали ꙋ день, рѣдко коли в ночи,
сприꙗ̂ли тилко єдномꙋ,
поглꙗдаючи тѣшили ср҃днко,
що бꙋдꙋт мати вѣрно[го] борзенко
собѣ приꙗ̂телꙗ̂.

Молодости твоꙗ з милостю хотѣла,
щобъ тебе тилко злꙋчити
ис тим, которого-с ср҃дцемъ полюбила,
траба южъ бꙋде з нимъ жити.
Кобъ єно тилко*) часом не блꙋдило,
ꙗ̂къ прийдет тобѣ слꙋхати не мило,
а терпѣти-жъ треба.

Спомꙗ̂нижъ собѣ, счо вѣкъ коротати
треба южъ бꙋде, з ним жити,
щобъ ти не пришло крѣпко жаловати
хорошенкой ꙋроди, —
албо попадешъ в тꙗжкꙋю неволю,
проклинати маешъ свою долю
и молодость свою.

36. Ѱалма на рождество. Pieśń 4-ta (стор. 42—39—40), поч. Снидѣм сѧ вси во Вифлеѡм.

37. Ѱалма на рождество Хв҃о (стор. 41—42), поч. Вселеннаꙗ весели сꙗ, пор. Богогл. ч. 9.

*) В рукоп. тилто.

38. Уривок якоїсь сьвітської пісні (стор. 43), без початку, до того картка в одній третій части ширини передерта від гори до низу і віддерта часть пропала. Лишило ся ось що:

Ѡй кѫпи мѫжѫ ключ . . . .
замикай мене ѫ коморон[цѣ . . .]
. . . плю ѩ ти мою комороч[. .]
ѡй не поможе ключъ колодоч[ка],
[ѩк ся оу]дасът вѣсока дочка.
Коли ѩ сχочѫ з χлопцѣми [гѫлѧти],
[вѫдѫт] ся твои замки падати;
ѩкъ мене станѫтъ χло[пцѣ любити],
вѫдѫт ся твои замки л[ѡмити].
Коли ѩ сχочѫ, вѣкном [вискочѫ],
Своєго милого закше зо[бачѫ]
Постарлю ѩ ся соло[. . . . .]
[помо]жѫтъ χлопцѣ с χалѫп . . . .
ѡй не поможе вѣрна . . . .
ѡзми . . . . . .

39. Весело спѣвайте, уривок якоїсь пісні (стор. 43).

40. Пѣснь Ѿци Почаєвской, (стор. 44), уривок без початку.

41. Пролѡг на Рождество (стор. 45—46), заховали ся тілько шматочки якоїсь рождественської вірші, писаної латинськими буквами. Поч.:

Gdy usłyszał Yró[d mor]derca,
że sia wrodył [świta] samoderżca,
Zaraz poszłet . . . . . znyia ludy po . . .
. . . ty. W . . . . . .
[Yro]d bezbożny stał oszukanyi
[. . . . .] nystoy obohoy stany [sic!].

XXIV. Вірші о. Василя Ферлеєвича.

Отсї вірші, написані коло 1847 р. а надруковані у Чернівцях 1849 р., варті уваги як один із остатніх проявів того самодїлкового письменства, яке жило в карпаторуській териториї в XVII—XVIII віцї. Книжечка Ферлеєвича в Галичинї велика рідкість, на Буковинї стрічаєть ся досить часто у сьвященників. Перший подав про неї звістку Ів. Ом. Левіцкий у своїй Гал.-рус. Бібліографії I, 129

подавши там дословний текст другої титулової карти (без означеня, де кінчить ся recto, а зачинае ся verso), але не згадуючи нїчого про її зміст. Проф. Ст. Смаль-Стоцкий у своїй працї „Буковинська Русь“, (Чернівцї 1900, стор. 85—89) подав доповненє до біблїоґрафічного опису сеї книжки, а власне текст першої титулової картки (обложки), деякі виписки, і схарактеризував дуже вірно Ферлеєвича як „послїдного писателя середного періоду нашої лїтератури, котрий тягнув ся на Буковинї аж до 1849 р.“. Маючи під рукою примірник Ферлеєвичевих віршів, дарований менї ласкаво о. Козарищуком, парохом у Конятинї, подаю тут її докладний опис разом з деякими виписками. Книжечка малої 8-ки, сторони нумер. 1—67 і 74—79, а надто між 67 а 74 має 7 ненумерованих сторін таблиць і на кінцї одну ненумеровану стор. друкарських помилок, — має дві титулові карти. На обложцї читаємо:

Сїи пѣснѣ ѱалми стихи, которїй ѱалми, и҆мѧ, и҆ прозванїє характеръ и селенї в немже ѿбытаетъ краегранесїемъ ѿбѧвлѧетъ. Оу҆ типографїй Черновецкои 1849. (Тут автор хотїв звернути увагу на той факт, що кожда пісня його складаня має акростих, у якім показано його імя і стан). Друга титулова карта задрукована по обох боках, має ось який текст. Recto:

Во славꙋ ст҃ыѧ єдиносꙋщныѧ животворѧщїѧ и нераздѣлимыѧ Троицы, Ѡц҃а, и҆ Сн҃а и҆ ст҃аго Дх҃а. Пѣснѣ, ѱалми и҆ли стихи со Їермологїѡнскими нотами и҆ версами҆ оуподобленнѣ и҆ оукрашеннѣ на концѝ Индїктїѡ҃нъ зерцалѡ Пасхалїи҆ новозданнои ѿбрѣтает сѧ. Повелѣнїє [sic!] и҆ благословенїем' и҆хъ високопреѡсвѧщенства Єѵгенїѧ Гакмана єпископа Бꙋковїнскогѡ ї и҆хъ консистора, и҆ всегѡ Собора чрезъ ци҆нзꙋрꙋ пресмотреннѣ и҆ и҆справленнѣ и҆ до типографїй печатати придати позволеннѣ подъ No 3245. Рокꙋ 1847.

Verso: Сїи пѣснѣ ѱалми стихи сложеннїй и написаннїй сꙋть власною рꙋкою ѿ їереѧ Вас. Ферлеиєвїча пароха веси Товтрѣвъ въ єпархїи Бꙋковинѣ на 1000 єѯемплар. своимъ коштомъ оу типографїй Черновецкои напечаталъ и҆ оумножилъ и҆ мїрꙋ на свѣтъ вѣдалъ на ползꙋ дꙋшевнаго спасенїѧ и҆ длѧ тѣлесногѡ воздержанїѧ родꙋ хрестїѧнскомꙋ. Которїй ѱалми, и҆мѧ, и҆ прозванїє характеръ и҆ селенї в немже ѿбытаетъ краегранесїемъ ѿбѧвлѧетъ. Товтри 20 маѧ 1847. Їѡанъ Єкхардтъ и синъ, Тїпограф у҆ Бꙋковїнѣ. 1849.

В титулї киновару не вживано, далї всї титулики і початкові букви кождої строфи, що творять акростих, друковані киноваром.

1. Ѱалмъ ѿ початкꙋ и҆ до конца свѣта ꙗже Бг҃ъ сотворилъ, подобенъ гласъ на троне ви҆шный. (Стор. 2—14). Перша строфа під нотами:

В началѣ Бг҃ъ свѣтъ сотвори҆лъ
небо и҆ землю преоу҆красилъ
солнцемъ мѣсѧцемъ звѣздами҆,
хлѣбомъ солю и҆ водами,
рꙋжнѣ скоти,
всѧкѣ плоти,
раи во єдемѣ,
дꙋшꙋ въ адамѣ,
Є҆ѵꙋ с кости
ѿкꙋдꙋ злости
скоро ꙗвили.

В другій строфі згадуєть ся, що Бог у раю заказав прародичам „древа страсти имъ ни҆ ꙗсти“. Виганяючи їх із раю Бог говорить: а҆ ти Єѵѡ бери живѡ кꙋжькꙋ въ рꙋки“. Виганяючи їх із раю ангел „бїєтъ по плещах нагихъ рѣзкою“ і наказує їм: „и҆дѣтъ изъ царства на подданства, рескаль и҆ мотикꙋ бери въ свою рꙋкꙋ, копаи҆, сапаи҆, на хлѣбъ стараи҆ до своеи҆ смерти҆“. Вірно завважив проф. Стоцкий, що Ферлеєвич, як видно з сих слів, ще в 1847 р. вважав підданство наслїдком первородного гріха! Вроджене Каїна оповідає Ф. на основі звісного апокріфа:

Є҆гда Каїн сѧ народилъ,
привыдѣнїє дїѧволъ сотворилъ,
а҆ки дитѧ седмъ главъ малѡ,
кровъ и҆ сосци зъ Є҆ѵи сцалѡ.
Є҆ѵа плаче,
Ѧдамъ рече:
Чтож ꙗ сотворю,
плачъ твои҆ оутолю?
нима врачѧ,
намъ ѿрочѧ
ѿ седмъ главъ сцѣлити.

Диявол берсть ся помогти йому, а за се

Людей оу҆сѣхъ Ѧдамъ записалъ,
кровю своевъ записъ запечаталъ:
хѣба би оу҆ свѣтѣ такїи былъ,
чтобы два рази сѧ родилъ,
разъ оу҆миралъ

и҆ воскресалъ,
може власть мати
записъ роздирати,
людей ѡ҆добрати,
тебе звѧзати,
Тартарꙋ предати.

Як бачимо, апокріфічне оповіданє, популяризоване на нашій териториї в XVIII в. (див. Памятки II, 177—178 і 187), дійшло до Ферлеєвича вже з новим додатком, а власне з умовою: хто буде міг роздерти Адамів запис; про таку умову в давнїйших оповіданях нема згадки.

В дальшій строфі (стор. 9) подає Ферлеєвич леґенду про хрестове дерево також у формі відмінній від тої, яку вона має в старших апокріфах:

Є҆гда А҆дамъ вже оу҆миралъ,
Сиѳꙋ си҆нꙋ заповѣдалъ:
сѣменъ зъ раю принеси ми
и҆ на гробꙋ посади ми,
кипарисовѡ
и҆ певговѡ
кꙋпно и҆ кедровѡ;
бꙋдет расти древѡ
три҆лиственъное,
спасителное
всѣмъ человѣкомъ.

Як звісно, старші апокріфи (Памятки I, 29—30; II, 295—296, 306—307) говорять, що Адам посилав Сифа до раю за олїєм милосердя, але ангел не дав йому його, а тілько дав три прути з дерева вѣчного житя; вмираючи Адам зоплїв собі з тих прутів вінець і вложив їх собі на голову; з тим вінцем його й похоронено, але з него на його могилї виросло дерево з трьома пнями сплетеними разом.

Далї оповідає вірша Ферлеєвича, як Адам по смерти пішов до пекла, згадує про потоп і зараз перескакує на вродженє Ісусове, що „прежде всѣхъ вѣкъ ѿ ѿц҃а роди҆л сѧ, на послѣдокъ вѣка ѿ дѣви воплотил сѧ и҆ оу҆миралъ и҆ воскресалъ, клѧтвꙋ потребилъ, А҆дама свободилъ, записъ растерзалъ, Сатанꙋ свѧзалъ, Тартарꙋ предалъ“. Згадавши про Ісусове вознесенє і заснованє церкви о. Ф. пише далї:

Ѡсма тысѧща годовъ настꙋпила,
злоба наша сѧ оу҆множила;
ꙗ҆къ бы дни҆ Бг҃ъ не прекратилъ,
всѧкꙋ плоть бы Бг҃ъ ни простилъ;
нынѣ пѧнства
и҆ блазенства;
горе намъ бꙋде,
Бг҃ъ нас забꙋде.
еще Бг҃ъ намъ терпитъ,
покѣвъ сѧ свѣтъ скончитъ,
избранныхъ ради.

Акростих сеї піснї: Васїлїи Ферлеиевїч парѡх.

2. Пѣзнь [sic!] на рождество Хр҃тово (стор. 15—20), перша строфа під нотами, акростих той сам, зміст не має апокріфічних деталїв.

3. Пѣснь страстемъ Хрїстовим' (стор. 21 — 26), перша строфа під нотами, акростих той сам. Зміст дуже хаотичний; апокріфічних деталїв нема хиба крім одного, що Ісуса розпяли „на главѣ Ѧдамовї“ (пор. Памятки II, стор. 342).

4. Пѣснь Пресвѧтїи Богородици подобенъ Пречистаѧ дѣво Мати (стор. 27—30), перша строфа під нотами, акростих: Васїлїи Ферлеиевїч. Нотую форми: на фронѣ, ꙗбко, вище, у҆весъ.

5. Пѣснь архаг҃глꙋ Мїхаилꙋ и прочїихъ безплотних силъ (стор. 31—35), перша стр. під нотами, акростих ut supra. В першій строфі вичислено девять ангельських чинів, але як девятий замісь „престолів“ покладено „тьму“. Про Михаїла сказано:

Лꙋципера ланцомъ свѧзалъ,
на главѣ егѡ ногою стоѧлъ;
мечъ ѡ҆гнемъ палаетъ,
въ десници егѡ сїѧетъ,
у҆сѣхъ враговъ у҆страшаетъ,
громомъ страшно у҆биваетъ,
горе всѣмъ.

В строфі 9 і 10 оповідаєть ся про боротьбу Михаїла вже не з Луципером, а з Сотонаїлом, очевидно на основі апокрїфа подібного де надрукованих у нас (Памятки I, 11—16).

6. Пѣснь ст҃аго великомꙋченика Їѡана новаго иже въ Сочавѣ (стор. 36—41), перша строфа під нотами, акро-

стих: Васїлїи Ферлеиевїч парох Товтрїв; пісня зложена на основі жития, пор. дод. IX, ч. 13; XIV, ч. 4. Цїкава тут строфа:

Въ разбою Тѹрковъ и Москви
възѧтѣ мощѣ а҆жъ до Жолкви
многѡ времнѧ тамъ пребѹли,
до Сочави сѧ вернѹли. 1783.

7. Пѣснь великомѹченици Варварѣ (стор. 42—47), перша строфа під нотами, акростих як у 1, пісня на основі жития пор. дод. II, ч. 59; IV, ч. 12; VI, ч. 9. Цїкава тут строфа:

Варвара и҆стѧта
до Киева взѧта
и҆ до нынѣ ѡбытаетъ,
хр҃тїѧнъ поздоровлѧетъ;
хто ю҆ призиваетъ,
нагло не вмираетъ.

8. Пѣснь ѿ притчей єѵангелскихъ (стор. 48—52), перша строфа під нотами, акростих як 1, зміст: моралїзация, при кінцї притча про блудного сина.

9. Пѣснь ѡ жизни человѣческой нынѣшнаго и бѹдѹщаго вѣка (стор. 53—54), строфа перша під нотами, акростих як 4. Нотую форми: мѣнѣ по ґѣлом (по дѣлом), въ нѹждѣ великѣ; хто и҆ сѧ молитъ (хто їй); оу҆ безнѹ, ни вѣйдѹтъ.

10. Пѣснь ѡ страшномъ и трепетномъ сѹдѣ на ѳором пришествїи Хр҃твомъ (стор. 55—59), перша строфа під нотами, акростих як 6; се перерібка звісної піснї Прийдет година, з дуже слабими додатками самого Ферлеєвича.

11. Пѣснь їхъ висѡкопреѡсвѧщенствѹ Єѵгенїю Гакманѹ, їхъ консїсторѹ и всемѹ собор҃ѹ (стор. 60—62), перша строфа під нотами, акростих як 4. Приводжу деякі строфи сеї чудернацької піснї:

Всѣ оу҆важаймо, честь и хвалѹ даймо
пречестномѹ консисторѹ,
Архїпастирю и҆ нашемѹ царю
и҆ кождомѹ асесорѹ.
Совѣтъ благїй, ѿ всѣхъ драгїи
на сессїи зложаютъ,
Їнтереса наша въ папери вписаша
до насъ присилаютъ.
Фїларетъ Бендєвскїи, архимандрет' консисторскїи

совѣтникъ былъ всемѵ.
Єѵгенїй Гакман' ѣдинъ ѿ всѣхъ избранъ
на Ѧрхипастирѧ,
єдина єстъ глава, въ Бѵковинѣ слава
архипастиръ мїра.
Їєѵгенїй сватителъ ѿснователъ ѿбителъ
въ Черновецком градѣ,
Что ю ѿсватилъ й крестъ водрѵзилъ
при великой парадѣ.
Хощемо знати, же всѣмъ церквам мати
въ краю Бѵковинѣ,
Ї ни бѵла болша, ни бѵла славънѣйша
ѿ вѣка й до нынѣ.

12. Пѣснь монарсѣ Їмператорѵ Франц Їосифѵ (стор. 63—65) строфа 1 під нотами, акростих: Ферлеиевїч парох Тѡвтрїв. Зовсїм недоладне віршоване.

13. Пѣснь пѣвцем' подобенъ предстоѧщих' Ѱалмов' (стор. 66), без нот, акростих: Б Тѡвтрах. Вірша pro domo sua, — ось її текст, що вказує в авторі якесь хоробливе вподобане в тім, щоб його імя, борони Боже, не було забуте.

Всѣ оўважаймо, лѣтера складаймо
початковѣ въ ѱалмахъ,
Того изгадаймо, ній забѵваймѡ,
когда спѣваемъ в домахъ.
Ѡнъ сѧ трѵдилъ сїи ѱалми зложилъ,
любовъ малъ оў сердци;
Всѣхъ призивайте, красно заспивайте
маленькѣ младенци.
Того лѣтера на передъ папера
предъ оўказѵетъ,
Рѵжнїи пѵнкта сего и того свѣта
на имѧ компонѵетъ.
Й егѡ роботѵ, дай Бже ѿхотѵ
оўсѣмъ нам спѣвати.
Хощемо знати, Бга въ сердцѵ мати,
сватихъ вихвалѧти.
Конецъ пѣснй и Бгѵ хвала,
на вѣки амйнь слава.

На стор. 67 читаємо ось яке nationale автора: „Василїи Ферлеиевїчъ пароχъ веси Товтрѣвъ въ епархїи Бѵковинскои рожденъ

1783, 1 февр8арїѧ, и҆зкомпоновал' сїю новозданн8ю пасхалїю, ключъ граници 133 лѣтери". Далї йде поученє, як уживати пасхалїї, а в низу дата: Товтри҆ 5 юлїѧ 1847, ѿ созданїѧ мїра 7355 сочинытел сеѧ книги Васїлїи Ферлеиевїч парохъ Товтрѣвъ.

14. Индїктїѡнъ, зерцало пасхалїи новозданнои (стор. ненум. 68—71) таблицї на чвертках більшого формату.

16. Початокъ гласам ї еѵангелїам воскреснимъ (стор. ненумер. 72), табеля.

16. Настанїе или рожденї мѣсѧцем (стор. ненумер. 73), табеля.

17. Ѡглавленїе (стор. 74).

18. Оуставъ пасхалїи такъ треба ш8кати ключъ граничъ (стор. 75—76).

19. Пѣснь ѡ оумилєнїи д8ши (стор. 77—78), без нот, акростих: Васїлї Ферлеиевїч, калїченою церковщиною.

20. Ѡписанѣ 12 вещеи, которїи҆ нѣкогда доброго порѧдк8 ни зробѧтъ (стор. 79). Ось ті річи: 1. М8дрый без 8чинк8. 2. Богатый без милости҆нѣ. 3. Оу҆богый гордыи. 4. Старыи нибогобои҆ный. 5. Младенецъ ни҆посл8шный 6. Жона без встид8. 7. Люде без права. 8. Воина без фри҆ки. 9. Панъ без власти. 10. Хрестїѧнынъ сварливый. 11. Царъ гнѣвливый. 12. Д8ховный лѣнивый. Стор. 80 порожня.

21. Погрѣшности҆ и҆ли҆ ѿбмилки оу҆ типографїи сл8чили сѧ (стор. ненум. 81). Стор. 82 порожня.

XXV. Суплїка селян із Залуча з р. 1840.

В р. 1885 одержав я був від о. Гаморака із Стецеви снятинського повіта оріґінал отсеї суплїки, написаний на піваркуши грубого паперу, кирилицею на одній сторонї. Знявши собі копію, яка тодїж була мною опублїкована в „Дѣлѣ", я оріґінал звернув о. Гаморакови. На зверхнїй сторонї сего паперу був ось який адрес:

„До Пречестного оу҆рѧд8 Намѣстничого грек. кат. городенского и҆ надзирателѧ школного. Покорна прозба вѣдъ на низ8 пѣдписанихъ. Б8дте ласкави причинѣт сѧ за нами бѣдними и҆ порат8йте, а҆би наша на8ка в школѣ на завше нашихъ дѣтей б8ла. ꙗ҆къ въ серединѣ".

А в серединї стоїть ось що:

Пречестни ꙋрѧдꙋ намѣстниче греко: като: городенски и̂ надзерателю шкълний:

Громада наша сама поклала школу и̂ о̂бѣцѧла сѧ платити оу̂чителеви, и̂ платитъ а̂би нашѣ дѣти оу̂чивъ читати, спѣвати, и̂ писати, и̂ 15 лѣтъ ми сами школу будинокъ о̂тримуємо, и̂ дѣти посилалисми, низнати що сѧ значитъ же нашѣ теперѣшнѣ дѣдичѣ нилюбѧть на нашу школу.

1. Заразъ ꙗкъ прийшли В: В: П: А̂йвасъ, Григора Воєвудку котрий в Кнѧжу дѧкувавъ и̂ дѣти зачавъ оу̂чити, казали зловити з' Рекрутами; хоцъ вѣнъ горбати, кричали на него, же безъ о̂повѣди панскои оу̂читъ дѣти, а̂ же вѣнъ казавъ же тоє длѧтого робитъ, же му Духовни каже, бив го и̂ кайдани вковавъ.

2. Сего року нашего оу̂чителѧ Данниила Воєвудку, котрий 4 роки нашѣ дѣти оу̂читъ, пѣславъ двѣрскихъ слꙋгъ з' вѣтомъ в' ночи до школи, запровадивъ в' двѣръ, а̂ рано взѧвъ до арешту, и̂ меже рекрутами окувавъ; а належитъ, а̂би сесъ зоставив' сѧ в' громадѣ и̂ оу̂чивъ дѣти; бо вже трох братѣв в' жовнѣрах: до сего разу таке нивѣробѧли пани нашому оу̂чителеви, а̂жъ теперѣшни панъ, видимо же радиби а̂би школи нибуло.

3. Хлопцѣвъ котрѣ оу̂мѣютъ читати, берутъ до плуга, и̂ насмѣваютъ сѧ мовѧтъ: забудеш азбукꙋ. вѣдъ плуга ниможутъ ходити до церкви, и̂ черезъ тото видѧтъ сами пани же мусѧтъ призабувати, и̂ длѧ того такъ говорѧтъ.

4. Видимо же ми бѣднѣ простаки, нивмѣлисмо добре о̂тченашу, а̂ хоцъ котрий оу̂мѣвъ то забувъ, такъ теперъ оу̂чинилисмо школу; хочутъ, а̂би котрий оу̂мѣютъ читати, и̂ тото забували.

5. Насъ бѣднихъ простакѣвъ вѣдавъ нѣколи нидопустѧтъ, а̂бисмо хоцъ тѣлко вмѣли читати, а̂бисмо бога, и̂ царѧ чтити знали.

6. Чуємо же нѣмихъ, и̂ глꙋхихъ оу̂чатъ читати, а̂ ми нѣ глухѣ, нѣ нѣмѣ, и̂ сами платимо за школу, низнаємо що сѧ значитъ же такъ нилюбѧтъ нашу школу; каждому котрий до сего разу навчив сѧ, допѣкаютъ, а̂ ми бѣднѣ простаки нѣкому нѣчого никажемо, що хто вмѣє.

7. Нимаємо пасовиска, до каждои ходобини дѣти ниволимо а̂би пасли. черезъ тото о̂дривают сѧ на лѣто вѣд школи, и̂ богато забуваютъ; низнаємо що сѧ значитъ, же нашъ Духовни и̂ нашъ намѣстникъ Снѧтински на тоє мовчутъ; ми видимо, же Духовни видѧтъ и̂ знаютъ хто перескажає а̂би школи в про-

стакѣвъ нибуло, дмчого нѣчого никажутъ, ми того низнаємо, намъ сѧ здає же нашѣ Духовнѣ за нами повинни сѧ оўпѣмнуги.

Просимо покѣрне, будте ласкаве, причинѣт сѧ за нами до високои з'верхности Духовнои, ѧби насъ поратували, и ѧби наша наука вшколѣ нашихъ дѣтей на зависе була.

Залуче надъ Черемшовъ Дня кд̃. Окт: ѧ̃шм̃.

Знакомъ креста сѣтаго пѣдписуєм сѧ

Idor Romaniuk Plenipotentes, Mytro Kulzenko dtto., Ioan Kulzenko dtto., Сѣмонъ Воєвудка з громади, Штифанъ Купчукъ, Данило Василикъ, Микита Червѣнски, Федоръ Чиберикъ, Василь Копанюкъ, Микита Оробецъ, Мѣхайло Романюкъ, Федоръ Романюкъ нагор., Никифоръ Гнатюкъ, Іоанъ Романюкъ, Николай Гомнъ кос:, Штифанъ Оробецъ, Сѣмонъ Оробецъ Йков:, Олекса Лолованъ, Василь Гнѣданъ, Грицко Дмкуръ, Онѳфрѣй Романюкъ, Николай Романюкъ, Сѣмонъ Оробецъ, Микита Николайчукъ, Костъ Дмкуръ, Василь Оробецъ, Федоръ Оробецъ, Ганаско Оробецъ, Григоръ Тутецки, Прокопъ Миронюкъ, Николай Бѣрстюкъ. Мѣхайло Голованъ, Митро Грудей, Яндрѣй Фочукъ, Тимофѣй д:, Йковъ д:

ДОПОВНЕННЯ.

1. **Звістка про Бодянське Учительне євангеліє.** До того, що сказано вище на стор. 5—7 про Карпаторуські Учительні євангелия, треба додати ще звістку про той уривок рукописного Учит. еванг., який знаходить ся в манастирі Бодян у північній Угорщині. Першу звістку про сей рукопис подано в часописї „Лѣтопись сербска", що видавалась у Будимі від 1825 р.; в кн. 11 (р. 1827), стор. 20 подав якийсь Серб відомість про сей рукопис, що має назву „Поученија недѣльнаја", додаючи три сторінки тексту як пробу сербщини для автора зовсїм загадковоï. Учений Шафарик у своїй книжці „Abkunft der Slaven", виданій 1828 р. заявив, що євангеліе писане не сербською, але словацькою мовою, тілько що кирильськими лїтерами. Против сих думок виступив Копітар у однім із додатків до своєї праці Hesychii glossographi discipulus et epiglossistes Russus in ipsa Constantinopoli sec. XII—XIII, Vindobonae 1840, стор. 27—28. Він заявив, що сей рукопис руський, lingua ecclesiastica vetere plus minus mixta hodierna vulgari; solent enim omnes Slavi, in hodierno suarum scholarum statu linguae suae sacrae semidocti, pro suae domesticae dialecti varietate librorum sacrorum obselatam linguam hodierna quisque sua variegare". Варто би заглянути до того манастиря, чи заховав ся ще там той рукопис і чи нема крім него й иньших.

2. **Польські „кантички".** Цитую люксембурське видане, без означеня року (маб. 1867) пз. Kantyczki podług wydania 1785. Paryż, księgarnia Luksemburska, ulica de Tournon 16, wydanie 3-e, в чотирьох томиках. Крім цитованих у мене пісень мають ся тут польські оріґінали пісень Камянського Богогласника (дод. XX) ч. 8: Zawitaj córko Ojca przedwiecznego I, 37; ч. 17: Gwiazdo morza I, 28; ч. 36: O gospodze uwielbiona I, 27; ч. 37: Zawitaj ranna jutrzenko I, 76. Маємо в тій збірцї також дві руські пісні: Пречистая дїво Мати I, 48, передруковану не з Почаївського Богогласника, а з тоїж Кантички 1785 р., і відтамже передруковану різдвяну віршу „Посмотри ся чоловіче", яку недавно видав В. П. Перетц із рукописної кантички Ф. Бернацкого з р. 1693 (Извѣстія отд. русскаго языка и словесности Имп. Акад. Наукъ 1899, кн. 3).

ЗМІСТ.

	Сторона
Карпаторуська лїтература XVII—XVIII віків	1— 22
Додаток	
I. Другий лист небесний	23— 27
II. Данилівське (угрор.) Учительне євангелиє	27— 37
III. Староміський рукопис	37— 44
IV. Рукопис Ст. Теслевцьового	44— 55
V. Унґварський рукопис	55— 61
VI. Рукопис із с. Лїтманової А.	61— 64
VII. Рукопис із с. Лїтманової Б.	64— 66
VIII. Рукопис о. Теодора Поповича Тухлянського	66— 72
IX. Рукопис Павла Кузикевича	72— 77
X. Пісня про Віденщину 1683 р.	77— 80
XI. Дві Карпаторуські перерібки „Александрії“ з XVIII в.	80— 91
XII. Рукопис Ст. Самборини	91— 96
XIII. Рукопис о. Ів. Прислопського	96—100
XIV. Калуський збірник	101—
XV. Іспаський рукопис	102—103
XVI. Рукопис о. Іллї Яремецького Білахевича	103—116
XVII. Вѣчность пекелная	116—118
XVIII. Сокольський рукопис	118—124
XIX. Дрогобицький збірник	124—126
XX. Камянський Богогласник 1734 р.	126—137
XXI. Угроруський сьпіванник А.	137—139
XXII. Угрор. сьпіванник Б. Митра Дочинця	139—147
XXIII. Калуський сьпіванник XVIII в.	147—151
XXIV. Вірші о. Василя Ферлеєвича	151—158
XXV. Супліка селян із Залуча з р. 1840	158—160
Доповнення	161—

Miscellanea.

З віденьскої революциї 1848 року.

Між судовими актами з 1852 року надибав я припадково згадку про революцию 48 року і про те, як то руські вояки держали себе супроти неї. Щоби порозуміти сю згадку про революцию, мушу сказати коротенько ось що:

В роцї 1852 жив іще у Львові канонїк старенький Др Мартин Барвінський. Грошенят мав він гук, і вони були для него відрадою. У него служив Михайло Трембецький з Волиці (Wolica) стрийського повіту. Брат Михайлів Іван Трембецький служив у війську в 48 роцї при 9 полку. Десь на нещасте вкрав хтось Барвінському 1.000 зр. Нещасний Барвінський в крик, цїлу майже Галичину порушив. Насамперед потягли до суду слугу Михайла. Опісля втягнули також Івана, бо його зловили в Стрию, як міняв 1.000 зр. Отже Іван ось як звиняє ся в судї:

Gdy w roku 1848 po zdobyciu Wiednia móy bataillon żalił się, że ieść nic nie ma, pozwolił ienerał Frank, abyśmy przez dwie a może i mniej godzin w Wiedniu rabowali. — Ten rozkaz czyli właściwie pozwolenie otrzymał nayprzód nasz major Gans — a ten rozesłał go do komendantów kompagnii, którzy nam go ogłosili. — Może już blisko północy było, gdy my wybrali się na rabunek, a ja sam jeden wlazłem do kamienicy jakiejś, która zwierzchu iuż się paliła. Gdym na drugie piętro wyszedł, spostrzegłem, że w pokojach nikogo nie było — wszedłem więc do sali, i pałaszem otworzyłem komodę, w której różne rzeczy, jako to: w dolnej szufladzie pończochy, w średniej suknie męskie i mundur gwardzistow, a w wierzchniej ten banknot na 1000 fl., filiżanki, noże i inne rzeczy znajdowali się – z tych wziąłem sobie banknota na 1000 fl. — który był razem z pierścionkiem złotym w czworograniastym pudełku, muszlami na wierzchu obsadzonym. Rano na drugi dzień po tym rabunku, gdyśmy na plac wyruszyli, darowałem ów pierścionek feldweblowi Pirożyńskiemu, który jako oficer od grenadierów w roku 1849 w Wiedniu umarł w przytomnosci szeregowca z 1. kompagnii N. Fedyszyn, który na urlopie

w stryjskim cyrkule przebywa. — Banknot zaś na 1000 fr. schowałem u siebie, nikomu przez cały czas nie pokazywałem, aż gdy na początku wielkiego postu z Berna przez Sambor do Stryja w roku 1851 przyszedłem i po całotydniowym blisko pobyciu u brata mego Fedory Trzembeckiego, gdy u tegoż brata jeść nie miałem, byłem zmuszony w braku drobnych pieniędzy ten banknot w Stryju zamieniać. — Ta kamienica, w której ja banknot na 1000 fr. wziąłem, stoji na przedmieściu Wideńskim Leopolstadt na samym rogu, jak iuż kamienicy się kończą i lasek się zaczyna, a róg tej kamienicy ma kierunek prosto ku koleji żelaznej i od tej że może jest na 50 kroków oddalony; koło tej kamienicy jest także łąka, na której my blisko 8. bataillionów woyska podczas bombardowania stali; do tej kamienicy weszło nas dużo żołnierzy, ja z kapralem Jasińskim z 1. komp., który teraz jest przy koleji żelaznej w Widniu, byłem na jednym piętrze, on w jednej sali a ja w drugiej, ale ja mu banknota nie pokazywałem. Iwan Trembecki.

Перечитавши се, скаже може де хто: „Е! ми вже не такі, то було перед 50-ти роками, ми тепер поступили наперед. Що такі думки не зовсїм оправдані, припімну сьвідоцтво моральности, яке виставив нам перед 3-ма роками ґр. Баденї, посилаючи руських вояків на Угорщину, щоб помогли Банфіому перевести вибори. Банфі угорських жовнярів казав позамикати по касарнях і цїлий день виборів не випускати, аби не обстали за своїми батьками, матерями, братьми та сестрами, котрих наші вояки потручали огидним способом. Угорські пани за се наварили бочками ґуляшу, порозставляли по майданах і гостили наших вояків, але до домів не впускали. Чи пригадувати галицькі вибори з 1897 р.? Ще доси селяне не забули, кілько то штурканців дістали від жовнярів, себто, від рідних дїтей та братів. Коли ми повертали з виборів до касарень, питаю одного: „Но, слухай, як тобі се все подобало ся?“ „Е — каже він — яби хотїв що тижня таке. Таже уважайте, пане фрайтер, їсти було, що тілько душа забагла. Де-м тілько прийшов, остро-м ся поставив, то баба зі страху, що мала то дала. Ба а дївчата! Щось більше як двацятьом обіцяв я, що буду з ними женити ся. Але як котра псявіра зарозуміла була, о, то дістала як бобу.“ Питаю його далї: „Ну, а що, як би були казали стріляти?“ „То був бим стріляв“, відповідає. „Но а як би так, припустїм, твоя мама та тато там стояли?“ „Як би казали, тобим стріляв“, відповів ми. Один тілько знайшов ся завзятий, що казав: „Я би стріляв, але Богови у вікна.“

І. К—ий.

Е. Руліковский — В. Лущкевич.

(Некрольоґічна згадка).

В остатніх місяцях польська наука стратила двох учених — Едварда Руліковского і Володислава Лущкевича, що полишили по собі значні слїди і в українознавстві, і тому мусять бути згадані на сторонах нашої часописи, особливо перший з них.

Едвард Руліковский походив з старої шляхетської фамілії, що в минувшім столїтю звила собі гніздо на тодїшнім польсько-росийськім пограничу, під Київом — її належала Мотовилівка, Геленівка, Солтанівка, Руликів, Парадів.*) Батько Едварда Ігнатий в шляхетських кругах грав визначну ролю й був київським ґубернїяльним маршалком. Оженивши ся в родині Борейка, власника величезної маєтности Висоцької, на волинськім Полїсю (коло 50 тис. десятин), він тим здобув своїм синам права на сей богатий спадок, але вони дуже пізно прийшли до володїння сеї маєтности, секвестрованої довший час державою. Едвард, роджений в 20-х рр., був молодшим сином його; як і старший брат його Вацлав (автор нескінченої, разом з Ж. Радзїміньским роспочатої працї Kniaziowie i szlachta) виховував ся він у свого дїда Борейка, приятеля і співробітника Т. Чацкого, в його полїським гнїздї Висоцьку — колишнїй маєтности Павла Тетері. По скінченню домашньої едукациї їздив по Европі, без специяльних цїлей, аж вернувши ся на Україну й перебуваючи в Липовцї, у Росцїшевских, знайомить ся він близше з звістним любителем і збирачем української старини Константином Сьвідзїньским і під його впливом сам починає з запалом студиювати історию й етноґрафію України. Результатом сих студий була його книжка Opis powiatu Wasylkowskiego pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym, 1853 (ст. 243 малої 8⁰), що й досї не стратила вповнї своєї вартости завдяки використаним автором архивним материялом. Сим інтересам автор зістаєть ся вірним до своєї смерти; цураючи ся публичної дїяльности, не маючи родинних клопотів, він віддав ся збиранню відомостей й материялів про давню Україну і став з часом найлїпшим знавцем шляхотської „України“ в традициїнім значінню слова, себто Київщини і Браславщини, авторитетом в істориї українських шляхотських родів, кольонїзациї й т. и. Але при тім була се голова крайно несистематична, загромаджена

*) Біоґрафічні відомости подаю на основі оповідженого менї приятелем покійника д. Ол. Яблоновским, котрому отсим складаю за них подяку.

відомостями, в котрих з трудностию орієнтував ся сам їх властитель. Тим пояснюєть ся дуже слаба продуктивність Р—ого: його моноґрафія про Васильківський повіт лишила ся одинокою його „книжкою.“ Потім він надрукував статю про Браславщину в київськім збірнику Kwiaty i owoce, 1870, розвідку про шляхи на правім боці Дніпра в варшавськім Ateneum, здаєть ся — більш нїчого. На таких кількох статях може би й скінчила ся його праця, як би щасливою обставиною не взяв він участи в розпочатім 1880 р. варшавськім Słownik-y geograficzn-im. Се була робота як раз для його вдачі. Коло історії поодиноких сїл Київщини й Браславщини збирав він відомости з історії кольонїзації, шляхетських родів, історії полїтичної і культурної, з джерел виданих і не виданих, часом з рештою зовсїм не звістних. Сї статї, що служать окрасою Słownik-a, розростають ся часом в цїлі маленькі моноґрафії і служать взагалї дуже цїнною підмогою при всяких студиях над українською минувшістю — вони довго ще будуть підтримувати вдячну память до їх автора в українських дослїдниках.

Покійник останнїми лїтами перебував в своїй висоцькій маєтности, де збирав свій архив; на котракти сього року він ще приїхав до Київа й виберав ся звідси в дальшу подорож, але занедужавши зістав ся в Солтанівцї у свого братанича, і тут умер в цьвітнї с. р.

Коли в Руліковскім мали ми рідкого спеціяліста від української історії, звязок з українською наукою другого покойника — В. Лущкевича був зовсїм припадковий. Професор краківської школи штук красних, потім директор краківського народного музею, він з замилованнєм віддавав ся дослїдам памяток штуки і зробив собі імя особливо своїми студиями над памятками ґотіки в Кракові й його околиці. Заінтересовавши ся звістками про костел св. Станїслава під Галичом — колишню церкву Спаса, Лущкевич на місцї вистудиював останки давньої церкви й результати своїх дослїдів опублїкував у розвідцї: Kościoł w Św. Stanisławie pod Haliczem jako zabytek romański, 1880 (Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce, т. II і осібно). Се старанна студия, де автор добре здав справу з прикмет староруської будови церкви; досї вона зістаєть ся одинокою фаховою розвідкою про сю важну для історії руської штуки памятку; на жаль, дослїдникам її вона, здаєть ся, зістала ся зовсїм не звістною — принаймнї я не пригадую, аби хто з них покликував ся на неї. *М. Грушевський.*

Наукова хронїка.

Огляд часописей за 1899 р. — Часописи видавані на рос. Українї.

Кіевская Старина як попереднїх лїт так також і в минувшім 1899 р. змістом досить ріжнородна. Крім праць для істориї й істориї лїтератури та праць критично-фільольоґічних подано чимало материялів для біоґрафії Шевченка й иньших українських письменників та патриотів. Дуже сильно заступлена белєтристика передовсїм драматичними творами Старицького й Карпенка-Карого. Заведено також віддїл біжучої хронїки культурного житя росийської й австрийської України (треба лише жалувати, що звістки про сю остатню редакция з якоюсь предилєкциєю бере з меньше певних і відповідних джерел). Головною-ж новинкою була „Археольоґічна лїтопись“, дуже старанно й інтересно ведена д. Біляшевським (див. про неї в XXXVII т. Записок).

З історичних статей не були ще обговорені в Записках осібно отсї: А. Стороженка: „Гдѣ жили переяславскіе Торки?“ (кн. 2); автор застановляє ся над питанням, де шукати осад давних Торків. З назви двох сїл: „Мала і Велика Каратуля (Каратули = чорні шапки) догадує ся, що Торки, Каратули або Чорні Клобуки жили як раз у тих місцевостях, де нині пливе річка Каратулька. Далї д. Стороженко порівнює відповідні місця Лавр. (ст. 280) й Іпат. лїт. (ст. 208) й твердить, що Торки жили коло Переяслава в городках Баручі і Бронькняжі. Перший з них ідентифікує автор з нинїшньою Баришівкою, а Бронь-княж і „прочая грады“, що їх згадує лїтопись, мали лежати здовж правого берега р. Трубежа між Баришівкою і Переяславом. Туди теж коло нинїшнїх сел Каратулей вела оборонна лїнїя торської кольонїзациї. Н. Молчановскій: Письмо къ редактору изъ Стокгольма (О бумагахъ шведскаго госуд. архива по исторіи Ма-

лороссіи) (кн. 4). Автор подає звістки про шведський державний архив, спеціяльно скільки може ним користувати ся український історик. Далека для Шведів Україна входила лише рідше в політичні комбінації шведських королів, тим тілько важнійші події як Хмельничина, часи Мазепи і иньші зводили в контакт шведську історию з українською. Се видно у відділї „Cosaciса", що обіймає час від 1654—1747 р. Богато тут також материялу для родинного житя Ф. Орлика й для другої половина XVII в. А. А. Замѣтки о портретахъ Мазепы (кн. 3) — автор розбирає всї відомі досї портрети Мазепи й застановляє ся над питанням, котрий з них вірний: найбільш даних має за сим по думцї автора норбленовська ґравюра. Ор. Левицкій: Взглядъ на ремесло палача въ старой Малороссіи (кн. 12). Ремесло ката — як нинї ще завдяки свому характеру не належить до почестних, так ще меньш тїшило ся повагою у давнину. Катів, що правда, не було богато, а уряди міські не мало клопотали ся, коли треба було сповнити засуд смерти, та все таки становище ката було сильно упосліджене, як сьвідчать про се факти заборони ходити у церкву й приймати сьв. тайни. Таке лучило ся напр. в XVIII в. в Полтаві з катом Теодором. Д. Миллеръ: Пикинерія (кн. 12) — „пикинерські" полки повстали на Україні після утворення Новоросийської ґубернії за ініциятивою ґенерал-поручника Мельгунова в останніх місяцях гетьманования ґрафа Разумовського. Новоросия мала хоронити московські посїлости від Криму. Мельгунов обняв в свою управу новий край й почав вербовати козаків. Д. Мілєр подає по актам способи російського правительства, чи його заступника Мельцнова примушувати народ вписувати ся в „пикинерію". Розуміє ся, що в способах не було вибору. Коли не помагали обіцянки, не жаловано насильств. Л. Орельскій: Къ исторіи торговли кольцами св. Варвары въ Кіевѣ (кн. 11). На підставі урядових актів автор вказує на змагання монастирської старшини в Києві змонополізовати торговлю перстенями з образами сьв. Варвари, що продавали ся тисячам богомольців у Києві. Ор. Левицкій: Епизодъ изъ польскаго мятежа 1831 года въ Кіевщинѣ (кн. 4). Континґент повстанців становила шляхта, не дивно проте, що російське правительство проти сеї рухавки шукало помочи у селян й велїло їм подавати собі доноси через духовну власть на панів. Селянство радо користувало ся сею нагодою хоч в части відплатити ся своїм гнобителям і дїйсно посипали ся доноси, деколи невгідні з правдою, але в більшій частинї вони сильно компромітували шляхту в очах російського правительства. Що правда, описаний д. Левицким епізод не має загальнійшого значіння та інтересний він сим, що польського повстанця К. Гойжевського боронить російський урядник Коломийцев проти доносу сьв. Врублевського. Останнїй зносить

цілий ряд найріжнійших кривд заподіяних йому Гойжевським та Коломийцевим, поки 1832 р. не покінчено справу під напором ґенерал-ґубернатора Левашова засудом Коломийцева, хоча й Врублевський мусів здати ся під осуд київської духовної консисторії. К. М. Матеріалы для новѣйшей исторіи юго-западнаго края і проэктъ поручика Нечая 1832 г. объ улучшеніи быта крестьянъ (кн. 6). Стаття інтересна як оден епізод з боротьби дворянства в обороні середньовічного ладу. Проєкт Нечая хоч в титулї носив назву „улучшенія быта“ de facto приніс би дворянству зміцнення його власти в сфері екзекутиви над селянами; на щастє проєкт практичного значіння не мав, але цїкавий він як образок соціяльної фільозофії дворянства. Картина изъ временъ крѣпостного права (кн. 4) — кілька слів як пояснення образів, що представляють кріпацьку долю і містять ся в музею епархіяльного істор.-статистичного комітета в Каменци подільськім. М. Трубалаевичъ: Воспоминанія о приворотскомъ духовн. училищѣ 50-хъ годовъ (кн. 11) — спомин з бурсацького житя. Е. Кивлицкій — Харьковскій университетъ въ первые годы своего существованія (кн. 5, 7, 10) — реферат з звістної праці проф. Багалія.

Вс. Срезневскій: Знакомство И. И. Срезневскаго съ И. П. Котляревскимъ (кн. 1). Стріча стала ся 1837 р. в Полтаві. Срезневський описує її коротко та плястично. Замітно, що Котляревський був скріль знаний в Полтаві як теж знаною була його „Наталка-Полтавка“. Бесіда між С. і К. вела ся про історию України. Н. Ш.: Туманскій и Мицкевичъ (1825 г.) (кн. 3) — основою статї послужили два листи: один А. Бестужева, а другий Рилєєва оба до Вас. Туманського з припорученнєм йому Міцкевича і його товаришів Малєвського і Єжовського в часї їх побуту в Одессї. Отзывъ М. А. Максимовича о поэмѣ Пушкина „Полтава“ (1829 г.) (кн. 5) — сю статю умістив був Максимович 1829 р. в росийськім журналї „Атенеї“, не випечатано її одначе в повнім зібранню творів його, проте видруковано її ще раз в Кієв. Стар. Що правда, праця інтересна більше як твір нашого письменника тодї ще не досьвідного історика, вона цїла оперта на істориї Бантиш-Каменського й Максимович приходить до виводу, що характери в поемі Пушкина згідні з историєю а дісонанс хиба тільки в тім, що Українцї не бажали злучити ся з Шведами, як каже Пушкін. Ит. Житецкій: Изъ первыхъ лѣтъ жизни Пушкина на югѣ Россіи (кн. 5) — д. Житецький подає в коротцї історию житя Пушкина перед його висилкою на південь, дані біоґрафічні з 1820—21 р. й поезиї написані в українських землях. До біоґрафії Шевченка маємо такі материяли: Н. М.: Арестъ Т. Г. Шевченка

(кн. 2). Епізод сей звістний вже біоґрафам Шевченка, але автор оповідає його на основі урядових документів. М. Чалый: Изъ воспоминаній Т. М. Лазаревскаго о Шевченкѣ (кн. 2) — тут змальоване житє поета в Орській кріпости та в Оренбурзї. Шевченкови жило ся тодї незгірше завдяки його протекторам, що щиро пікловали ся його особою. Г. Лазаревський рішучо опрокидує нїсенїтниці, що мовляв Шевченко не мало натерпів ся в сьому періодї свого заслання. Навпаки сей час провів поет досить весело в товаристві своєї старшини, а опісля в Оренбурзї в товаристві польських засланців Залєского, Сєраковского і иньших. Замутило ся се після доносу офіцера Ісаєва, що вправдї для поета не принїс визначнїйших наслїдків, та за се покінчив ся катастрофою в Петербурзї, самовбійством Головки й арештованнєм Сергія Лєвицького, що в рік опісля помер в Скуляни. Н. Ш.: Еще изъ воспоминаній Т. М. Лазаревскаго о Шевченкѣ (кн. 4) — се на жаль тільки фраґмент рукописи Лазаревського, де автор опрокидує богато звісток хибно поданих Євг. Ґаршіним в його статї „Шевченко въ сылкѣ". Н. Ш.: Изъ воспоминаній М. М. Лазаревскаго о Т. Г. Шевченкѣ (кн. 6). Спомини Михайла Лазаревського ріжнять ся в дечім від звісток поданих братом його Теодором. Михайло бачить в часї заслання Шевченка в орській кріпости 3 періоди: за коменданта Ісаєва для поета коли не милий, то хоч не прикрий, другий після смерти Ісаєва, коли він з салдатами жив у казармах і лиш рідко навідував ся до знайомих, третїй 1850 р., коли Шевченко проводив невесело житя з арештантами і сповняв всї відповідні його тодїшньому положеню обовязки. А. Л.: Новопетровское укрѣпленіе (кн. 2). Статя подана як поясненнє до рисунка Новопетровської кріпости, зробленого самим Шевченком. Автор доповняє статю споминами своєї знайомости з Шевченком в часї пробування поета в Петербурзї в р. 1858, а опісля 1860. Н. Ш. Свѣдѣнія по вопросу о мѣстѣ погребенія Т. Г. Шевченка и о первомъ посмертномъ изданіи его сочиненій (кн. 2) — перша частина статї трактує про ріжні проєкти при виборі місця на похорони Шевченка. Мих. Лазаревський бажав бачити Тарасову могилу в Видубицькім монастирі, Вартоломей Шевченко в Каневі. До сеї гадки схилялась рідня поета, брати і сестри. Друга частина — справа видання кобзаря в Росиї в 1860 р. і пізнїйшого петербурзьким накладчиком Кожанчиковим. З материялів про Кулїша не увійшли в огляд їх, поданий в XXIX т. Записок: Изъ писемъ П. А. Кулиша къ С. Д. Носу (1860—1892 г.) (кн. 4) — кореспонденция обертає ся по більшій частинї коло справ приватних і літературних. Для останніх замітнїйші листи 15-ий про друкованнє „Чорної Ради" у Львові та 17-ий про переклад Біблії на укр. мову. Частная переписка Г. П. Га-

лагана, письма Н. А. Ригельмана 1846—53 р. (кн. 5): 1) письмо Н. А. Ригельмана 2) письма А. Л. Метлинскаго (кн. 6); письма О. М. Бодянскаго (1848—56 г.) (кн. 7); письма П. А. Кулиша (1856—1858 г.) (кн. 9). — В сих листах пізнаємо тодішні змагання київської молодіжи друкувати книжки на укр. мові для народа. На перший раз рішено друкувати переклад „Сельскаго чтенія кн. Одоєвскаго". В кореспонденції з Кулішом підносить ся виданнє „Чорної Ради" та проповідий на укр. мові. Куліш вказує тут між иньшим на моральну висшість укр. народу над росийським і польським: пробиває ся се у героях літературних творів всіх трьох наций; не вчинила сього яка будь ідеальність „бо нездолає поет самохіть піднять ся в гору душею: піднимає його дух його рідного племени; а не буде рідне племя оправданнєм єго лиць художественних, не припадуть вони й до душі мирови". Н. Ш-ров: У могилъ П. А. Кулиша и В. М. Бѣлозерскаго. Причинок до біоґрафії Кулїша поданий д. Н. Ш-ровим з нагоди пробування його в домі і на могилах обох головних робітників „Основи". До статї додані ілюстрациї: дім Кулїша в х. Мотроніївці і могили обох українських письменників. Автор описує вигляд дома, де проживав послїдні літа Кулїш, а специяльно сеї комнати, де ще в останніх хвилях він працював над перекладом біблії і де зіставлено той сам лад, що був за житя Кулїша. Отрывокъ изъ дневника Г. П. Галагана за 1845 г (кн. 11) — значить вже з мужеського віку звістного українського дїяча; сам автор характеризує себе дуже добре, специяльно у відносинах до його крепаків. Занотуємо ще подані з поводу десятих роковин смерти редактора К. Стар. О. С. Лашкевича замітки Кивлицького і Береншатама (кн 11), некрольоґ Володимира Ястребова (кн. 10) і замітку Н. Ш. Памяти В. В. Тарновскаго (кн. 7).

Питанню про українську мову, все ще актуальному в Росиї, присьвячені статї В. Науменка — Книжная рѣчь у Малоросовъ и Русиновъ (кн. 1), Ревнители русскаго языка въ Галиціи (кн. 3), Подведемъ итоги (кн. 8) і Михальчука: Что такое малорусская (южнорусская) рѣчь (кн. 8). В першій автор збиває арґументи проф. Флорінского проти укр. мови. Що правда, ми вдячні за се д. Науменкови, але й годї з ним погодити ся у всьому. По думцї ш. автора тільки ми Галичане, повинні нашу мову плекати й видвигати на степень літературного язика, за те в росийській Україні можна вдоволити ся „общерусским" язиком, бо Українцї його розуміють! Чи се арґумент? Друга праця — се критика на „Живое Слово". Тут автор говорить про результати популяризования росийської мови в галицькій літературі нашими москвофілами. Як приклад сеї утопії автор вказує на „Живое Слово", де на творах визначнїйших обрусителїв дово-

дить їх незнанне бесіди, яку намагають ся популяризовати. Третя — се відповідь „Кіевлянинови“ на його „Вопросъ о литературномъ языкѣ въ Галиціи“. Тут д. Науменко стає на тім самім становищи, що в першій статї й поясняє опісля цїлий ряд укр. слів, які „Кіевлянинъ“ вважає чужими або штучно укованими. Д. Михальчук розбирає питанне, о скільки рациональна клясїфікация української мови як нарічя, а не язика й доводить повну конвенціональність і безосновність такого розріжнювання. Простора розвідка Кримського: Филологія и Погодниская гипотеза не скінчила ся друком в сім роцї, тому про неї говорити тут не будемо.

Окрім того подано кілька статей про київський археольоґічний з'їзд— на них спиняти ся не будемо, бо про сей з'їзд була подана вже осібна статя в XXXVII т. Записок.

У віддїлї „Документы, извѣстія и замѣтки“ занотуємо до історії: „Украинскіе козаки при осадѣ Дюнкирхена въ 1645 году“ — інтересний реферат д. Половцева про побут козаків у Франції в 1646 р. „Показаніе о службахъ лубенскаго полковаго есаула Андрея Петровскаго (1678—1712 г.)“ — воно заховало ся у двох копіях і містить богато даних з часів гетьманщини з к. XVII в. і XVIII. Пирятинская городовая армата въ 1691 году“ доказ як в давнину уоружені були сотенні городи. „Денежная и натуральная повинности въ пользу гетмана въ к. XVII в.“. „Три письма кошевыхъ атамановъ къ шведскимъ королямъ“ Н. Молчановського,— перший з них лист Гордієнка до Каролл XII 16/IV 1709 г., відповідь Гордієнка на доручений Филипом Орликом лист від Каролл XII в справі проєктованої боротьби з Москвою, що таборовала під Соколкою. Третій лист: лист кошового Василїя Єротеєвича до кор. Фридриха I 20/VIII 1721, теж причинок до дїяльности Орлика. Другий лист: Кошового Івана Малашевського до королеви Ульрики Елєонори 8/V 1726. До сеї епохи належить теж замітка: „Къ исторіи Мазепинаго замысла“. „Къ исторіи цеховъ“ — акти до історії цехів на Україні, оден з 21/VII 1676 р., другий з 19/II 1722 р. „Историческія вирши по рукописи начала XVIII в.“. Д. Перетц подає чотири історичні пісні найдені в Петербузї в рукописнім збірнику публ. бібліотеки. Вони належать до польсько-руських війн XVII і XVIII в. „Старинныя припригласительныя на сватьбу письма“ (1729—1735) — запросини козацької старшини на весілля. „Изъ семейныхъ отношеній нач. XVIII в.“ — пише донька ніжинського полковника Степ. Забіли Настася про справи домашні. „Сотничій произволъ“ (документ з 1751 р.) — лист лубенського полковника до городиського сотника як приклад безправностий між козацькою старшиною. „Греко-уніятскій монастырь въ Курскѣ“ — статя д. Танкова на основі архивних документів про історию того монастиря. Його черцї були уніяти;

їх придержувано в Курску поки не приступили до православної церкви. Для історії кріпацтва: Малорусская небальная 1725 г. Къ исторіи крестьянъ — частное письмо 1780 г. Отрывокъ изъ Записокъ бывшаго крѣпостного. Дневникъ Я. Ш. Костенецкаго — се тільки замітки про нього як незвичайно цінний причинок до історії знесеня кріпацтва. „Кіевъ въ сороковыхъ годахъ“ — згадки директора Острожської семинарії Н. Боґатінова. „Харьковскіе художники первой половины нынѣшняго столѣтія“ — замітки про укр. малярів. Для біоґрафії Шевченка знаходимо тут теж не мало материялу: „Два письма А. В. Марковича: къ Т. Г. Шевченку и П. А. Кулишу“ — причинок до літературної історії „Народних оповідань“ Марка Вовчка. „Письма К. И. Гернъ къ Мих. Лазаревскому о Шевченкѣ и Шевченка къ поэту Жуковскому и къ неизвѣстному“. „Свѣдѣніе о неизвѣстныхъ будто-бы про изведеніяхъ Т. Г. Шевченка“, що мають бути власністю Косарьова. Ті поезиї відібрано Шевченкови в часї його заслання в Новопетровській кріпости й віддано Косарьову. „О стихотвореніи Славянамъ“ приписаномъ Т. Г. Шевченку“ — д. Науменко хоче висьвітити, хто був автором згаданого стиха, але се питанне лишає поки що без відповіди з огляду на се, що д. Стороженко не подав мотивів, чому підсуває Шевченкови його авторство. На се відповідає д. Стороженко в статї: Письмо къ редактору „Кіевской Старины“ о стих. „Славянамъ“. „Къ Шевченковской коллекціи“ — письмо Ю. Сластіона про деякі річи, що заховали сяу ріжних людий від Шевченка. „Письмо А. В. Марковича къ Д. С. Каменецкому 1854“ — про приватні справи й виданне деяких творів Шевченка, Вовчка й Куліша. „Къ исторіи „Основы“ — три письма В. Білозерского, редактора „Основи“ до С. Каменецького; під сим самим титулом иньша статя — як відповідь на питанне чому перестала виходити „Основа“. *О. Ц.*

До української етноґрафії знаходимо небогато — крім двох статий д. Милорадовича й Ленчевського усе иньше — се самі замітки, що хоч мають свою вагу, та все підрядну супроти тамтих.

На першому місцї належить тут безперечно поставити „Замѣтки о малорусской демонологіи“ В. Милорадовича (кн. 8). Д. Милорадович знаний уже дослїдник українського фолькльору, в якому розвиває енерґічну дїяльність. Як усї його працї, так і ся визначуєть ся докладним знанєм предмету, вихісноване літератури, повнотою, ясними і ядерними поглядами. Нова праця його складаєть ся з трьох частин. У першій розбирає він детально народні погляди на мерців. Він обговорює їх зносини з сим сьвітом, перешкоди, які кладе так самий час, як і знахарі сим зносинам, вказує на шкоди, які мерці приносять, згадує про їх поживу та про їх відносини до родини і її майна. Загальний висновок із оповідань про мерців такий, що в них, подібно як у похоронних обрядах,

переховали ся старинні загально-людські погляди і повірки про загробне житє, подібне зовсім до дійсного. Мерці жиють так само, як люди, мають ту саму силу, ті самі бажання, чутя й вимоги. Вони лише в дечому відмінні та збільшені фантазією. Погляди сї важні при дослідах над демонольоґією особливо тому, що мерлець становить основний, первісний тип надприродної демоніčної істоти, на якій побудувала народня уява всї иньші. В другій частині говорить автор про русалок. Він подає ріжницю між ними і клясичними сіренами, наводить перекази про Мелюзину та жінки-змії, говорить про природу русалок, про їх походженє від топельниць та нехрещених дітий, про їх вигляд і житє. Із того висновує, що русалки становлять відміну мерців. Належить одначе замітити, що материял, зібраний до тепер про русалок дуже скупий, тому й висновки на його підставі не можуть бути остаточні. Ціла карпатська територия, на якій істнує ще дотепер значне число переказів про русалок, не заступлена в тому материялї. Тому належало-б його зібрати і відповідно вихіснувати. В третій частині говорить автор про чортів, про їх походженє, розмножуванє, вигляд, переміни, про їх здібности, винаходи, договори, житиа, скарби. Згадує також про їх відміни: домовиків, лїсовиків, водяників і огненних зміїв. Із тих переказів виходить, що основою сих демоніčних істот, вилелїяних народньою уявою, був дійсний чоловік з усїми своїми інстинктами, пристрастями, діяльністю. Навіть головна прикмета їх — здібність до метаморфоз — приступна людям, відьмам та вовкулакам. Отся праця д. Милорадовича заслугує пильної уваги наших етноґрафів і повинна-б вийти окремою книжкою.

Друга статя, уміщена в сьому річнику К. Ст. се „Похоронные обряды и повѣрья въ Староконст. у. Волынской губ.“, д. Л. Ленчевського. В нїй констатує автор, що давне поганство не викоренило ся доси з народньої памяти, хоч почало переходити у сферу забутя. Погляд народа на смерть, що ходить як жінка і умертвлює людий ріжними способами, зістала ся також таким останком. Одначе разом з тим ширить ся між народом раціоналїзм і між селянами є богато таких, що уважають усе скінченим зі смертию чоловіка. Дальше наводить автор пословицю „крути не верти, треба вмерти“, та ілюструє її загально звісною і розповсюдненою леґендою про бідака та смерть, що навчила його докторувати, через що він розбогатів, але не послухавши одного наказу смерти, стратив силу лїчити хорих. По сьому описує автор докладно цілий обряд, звязаний з останнїми хвилями чоловіка і смертию, аж до вложеня його в ґріб. Особливу увагу звертає на себе та хвиля, в якій до хорого починають сходити ся кревні, сусїди, куми, та намісь потїшати його, говорять: „Ах, якжеж ви куме почорнїли! Вам бо вже й очи попозападали. Е, е! ви таки вмрете!“ Звичай сей істнує і в нас, а змалю-

вав його незвичайно гарно Л. Мартович в оповіданю „Мужицька смерть“. Цілий опис обряду дуже старанний і повний, йому належить ся за нього авторови цілковите признанє. Шкода лише, що він не навів текстів голосінь по вмерлих, хоч подав для прикладу початок кількох. Голосінь на Україні дуже богато, тому й варто було-б їх зібраги.

М. Дикоревъ Малорусское слово палянищи и греческое πέλανος (кн. 10) — проба паралелів з української етноґрафії з античною, дуже натягнених. В. Милородовичъ — Къ вопросу о колонизаціи Посулья въ XVI и XVII вѣкахъ (кн. 7): паралелї фольклорних мотивів Лубенщини з білоруськими; автор бачить тут останки білоруської кольонізації. Украинская дума въ польской литературѣ: Д. О. Третяк, проф. краків. університету, віднайшов у бібліотеці кн. Чарторисских у Кракові в рукописи XVII в. пісню п. н. „Duma ukrainna“, яку зі своїми замітками оголосив у варшавськім журналї „Ateneum“. К. Ст. подала переклад думи на росийську мову і резюме з уваг д. Третяка. Між иньшим висловив д. Третяк думку, що дума ся вправдї не народня, але займає посереднє становище між штучною й народньою поезиєю з увагина деякі народнї місця в нїй. З тексту думи не виходить одначе нїчого такого, що стверджало би думку д. Третяка і її треба признати твором цілковито штучним. Старинная колядa. Се гумористична колядка, утворена штучно якимсь невідомим поетом, а може бути перекладена навіть з иньшої мови. Вона взята з паперів Стефана Каролинського, пароха м. Волочиска, Волин. ґуб. Малорусская пѣсня въ изданіи 1794 года. На Потемкинськім празнику, що відбував ся 1791 року в присутности цариці Катерини II відспівано побіч иньших пісень, також видану пізнїйше під таким наголовком: „Малороссійская пѣсня — На бережку у ставка — съ полнымъ хоромъ и со всею вокальною и инструментальною музыкою. Москва, 1794 г. К. Ст. передрукувала тепер отсю пісню, поправивши текст, що був у богатьох місцях попсований, як видно, се одна з найдавнїйше друкованих народнїх пісень.

В відділї „Извѣстій и замѣтокъ“ маємо: Варіантъ пѣсни про дурня. Тут надрукована віршована пісня про дурня Кузмину, взята з паперів Максимовича. До тепер се третій варияит віршований, знаний в друку. Прозовий варияит диви в Етн. Збірнику, т. VI, у відділї „Дурнї“, де вказані також до нього паралелї. Пѣсня изъ крѣпостнаго быта „про галаганцивъ“. Ся пісня надрукована з паперів Гр. II. Ґалаґана, про йогож кріпаків селян. Текст пісні дуже попсований. Колядки на Подоліи. Се скорочений передрук статї надрукованої первісно у „Под. Епар. Вѣдомостяхъ“. Статя не приносить нїчого нового. Народный взглядъ на „нечистую“ женщину.

Тут подав д. Н. Біньковський деякі повірки нашого народа про нечисту женщину (по родинах і в часї періоду). Він порівнав їх із подібними повірками иньших народів на підставі книжки д-ра Площа „Женщина“ і прийшов до висновку, що віру народа про жінку, як про нечисте і шкідливе сотворінє, треба уважати відголосом поглядів, що істнували здавна у старинних і нинїшнїх народів, як диких так і культурних. Закрутки и заломы. Закрутки і заломи роблять вовкулаки і відьми найчастїйше в поли на збіжу, надто в лїсї, садї, городї і т. и. бажаючи ними пошкодити нелюбим собі особам. Від них може згинути по народньому поглядови не лише худобина, але й чоловіи. На щастє, вони не все можуть пошкодити, бо другі знахарі відшептують їх силу на бажанє пошкодованого. У нас роблять закрутки на збіжу тодї, коли йде сьвященник у поле зі сьвяченою водою, але вони мають иньше значінє, бо не дозволюють нїчому лихому причіпати ся до збіжа. Легенды о проф. Боткинѣ. М. К. Васілєв записав у с. Шебекинї, Курс. ґуб. дві леґенди про відомого росийського лїкаря Боткіна. Леґенди пришпилені лише тут до імени лїкаря, бо вони вандрівні, знані також де інде. Перша про те, як Боткін казав своїому помічникови порубати себе, поховати, а по 13 днях відкопати — привязана в Поляків до Твардовского, у Нїмців до Фавста. Друга про те, як Боткін переробляв стару бабу на молоду — привязана на Угорській Руси до Христа. Пор. Ет. Збірник, т. III, у віддїлї „Леґенди“. Там вказана також лїтература предмету. *В. Г.*

З белєтристики занотуємо: Понадъ Днипромъ И. К. Тобилевича-Карпенка Карого (драматичнїи картыны въ 5 одминахъ (кн. 2) — темою драми звичайна у нашого народа пристрасть для еміґрациї — шукати кращу долю на чужинї. Тип такого селянина Павло Серпокрил, а репрезентант ідей автора його син Мирон, що покінчивши висшу рільничу школу вертає в рідне село й при всїх трудних перепонах двигає економічно своїх громадян. Того-ж автора драма: „Пидпанки“ (драма въ 5 діяхъ и 7 одминахъ) образ кріпацької долї зданої на ласку й неласку двірських слуг — заушників панів. „Сава Чалий“ (траґедія въ 5 діяхъ и 7 картынахъ) И. Карпенко-Карого (кн. 8) — герой драми закохавши ся в шляхтянцї Зосї Курчинській зраджує давних своїх товаришів, пристає до кумпанії Потоцького й вкінци гине з рук свого побратима Гната. М. Старицький: „Оборона Буши“ (Историчня картына въ V діяхп и 6-ты одминахъ) (кн. 3) — її основна рецензія подана д. Томашівським у Літ.-наук. вістнику 1899 р. кн. 12. М. Старицький: „Останнія ничъ“, (историчня драма въ 2 картынахъ) — з часів Палїївщини (кн. 10). Того самого автора: „Маруся Богуславка“ (Побытово историчня драма въ 2 картынахъ) на тему звісної Марусї Богуславки спійманої Татарами в неволю й пі-

знійшої жінки турецького паші. Миронъ: „Полуйка“ (оповидання старого ріпника) (кн. 5) — сюжет взятий з життя борисла́вських робітників та тамошніх Жидів-спекулянтів. Влад. К-ча: „Судьба“ оповіданнє з життя руського сьвященства. Простора повість Б. Познанского: „Попокъ“ скінчена в сім році.

В бібліографічнім відділі, що визначаєть ся і далі припадковим характером, зрецензовано 52 книжки. *О. Ц.*

Университетскія Извѣстія (київські, кн. 1—12) містять у собі продовженє праці д. Вовка-Карачевського п. з. „Боротьба Польщі з козацтвом у другій половині XVII і поч. XVIII стол.“ (кн. 1—4), її обговорено вже на иньшім місци (Записки т. XXXVII). Окрему теж оцінку мала вже статя проф. Н. Дашкевича про Болохів і Болохівців (кн. 1). Книжка за май присьвячена памяти А. С. Пушкина, на що зложились праці Владимірова, Дашкевича, Лободи, Степовича та Флоринского. Згадати треба теж продовженє великої розвідки проф. Лучицького про селянську земельну власність у Франції перед революцією (кн. 6, 8, 9, 11, 12). В кождій майже книжці подано, як до тепер, метеорологічні материяли з київської обсерваторії.

Записки императорскаго харьковскаго университета не подали в сім році нїчого, щоб близше дотикало наш нарід, понад матеріяли до історії самого університета і метеорологічні досліди харківської стації. З иньшого згадаємо продовженє великої праці проф. Нетушила про римські державні старинности (кн. 1, 2, 4) і проф. Стоянова про східні законодавства (кн. 1). *С. Т.*

Труды кіевской духовной академіи в сім річнику подали кілька студий української історії. З них статя проф. Голубєва: Къ исторіи Кіевской Трехсвятительской церкви за вторую половину XVII столѣтія, була обговорена вже (в т. XXXVII Записок). Окрім того маємо тогож автора: Неизвѣстное полемическое сочиненіе противъ папскихъ притязаній въ Юго-Западной Россіи (1633 г.) (кн. II, ст. 300—341)[1]; тут автор дає докладний огляд невеличкого полемичного утвору православних під час соймів 1633 р.: про нього було лише згадано в авторській студії: „Кіевскій митр. П. Могила“, а не можна було тоді опубліковувати через загубленнє одної копії й неможливість дістати завчасу другої; се сам автор вважає за невільний, але бо значний дефект в свої студії. Автор признає сьому твору важне місце поруч з Synopsis-ом й Supplementum-ом, також полемічними писаннями 1633 р., через те що в нім папські претенсії що до православної церкви в Польщі збивають ся з погляду на власні політичні права Річи Посполитої. Тим то д. Голубєв

[1]) Про неї див. замітку иньшого автора в бібліографії т. XXXVII.

шукає иньшого місця видання й иньшого автора для сього полємічного писання, ніж для тих двох: на його гадку, таке місце — Київ, й такий автор Адам Кисель. Дача Кіево-Братскаго монастыря, Церковщина П. А. Лашкарева (III ст. 473—481) — се відчит в засіданю „Церковно-археологическаго Общества при кіевской духов. академіи", він містить археольоґічно-історичну розвідку про хутір, що належить до Братського манастиря, лежить 20 верстов від Київа й зветь ся нині Церковщиною. Лашкарев на підставі лїтописних вказівок та власних здогадів доводить, що Церковщина — се давне манастирське село Печерської лаври, де була печера, в якій часом пробував пр. Ѳеодосій; згодом тут був манастир „святое Пречистое Гнилецкій", що згадуєть ся в актах XVI в. Манастирську церкву зруйновано під час татарських набігів Едигея й Менгли-Гирея на Київ, а манастирище після того переходило до різних рук (до митрополїтів, до Видубецького м-ра й ин.), а в початку XIX в. дістало ся Братському м. Археологическая находка на хорахъ въ великой церкви Кіево-Печерской лавры, Н. Петрова (VI ст. 176—195) — тут проф. Петров описує, аналїзує й оцїнює з археольоґічного погляду вартнїйші й цїкавійші річі нахідки в Печерській Лаврі, й документи (всїх 11), що знайшли ся в скарбі; по більшій части се скарбові записки лаврського уряду [1]).

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости.

Образовательныя средства православнаго духовенства Подольской Украйны во второй половинѣ XVIII и въ началѣ XIX вв. П-ій. (Нри 8 і 9). З поводу 75-лїтя уманської духовної школи згадуєть ся, де виховували ся кандидати сьвященства в подільській Україні перед прилученем її до Росиї й після того; сказано про київську академію, переяславську та чернигівську семинарії, про школи бакалярські (сїльських дяків), базиліянські і католицькі, та про все те сказано так сказати загальними місцями; нового нема в статї нїчого.

Кіево-Печерскій монастырь, его Свв. подвижники и церковно-общественное значеніе по даннымъ „Кіево-Печерскаго Патерика". М. Пятницького (нр. 15). Короткий історичний нарис зверхньої істориї Печерської лаври, та внутрішнього ладу і просьвітно-місионарської дїяльности черцїв.

Къ столѣтію возстановленія Кіево-Братскаго монастыря. А. Білгородського (нр. 12). З поводу скінченого в маю 1899 р. столїтя відновленя монастиря подано історичні звістки про стан його за останнє столїтє.

[1]) Обидва сї реферати вийшли в II т. Чтеній церковно-археол. общества й обговорені в XXXVII т. Записок.

Изъ епархіальной хроники прошлаго столѣтія. Сообщ. А. Войткова (нр. 2). Наведено знайдений в архиві київської духовної консисторії опис, як прийшов до Київа митрополит київський Гавриіл Кременецький (1770—1783 гг.), про стрічу його з Київлянами і перше пробуванє його на новій катедрі.

Пасха въ Малороссіи. Л. (нр. 8—9). Статя етноґрафічного характера, зладжена по друкованим жерелам. Описано церковно-релїґійні народнї звичаї, звязані з днями страстного та великодного тижня.

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости.

Описаніе иконы Успенія Божіей Матери, пожертвованной въ 1590 г. Почаевской Успенской церкви основательницей и фундаторшей Почаевскаго монастыря Анной Гойской· Г. Крижановського (нр. 3). Лїтом 1898 р. при спорядженню лаврського музею в усїх місцях Почаївської лаври розшукано докладно за памятками старини, аби зібрати їх до купи і зберігти від затрати. Розшукуваня були зовсїм успішні. Знайдено кілька цїнних памяток старини, як напр. богослужебні перґаменні книги, срібний дискос XVI ст. й и. Між тими знахідками був і образ Успения Б. М., мальований на кованій зелїзній блясї ($19^1/_2 \times 15^1/_2$ вер.). На другім боцї образу зроблено напись уставом XVI ст. **Сїю икону соѡроужи в. панѣ Ана гойска судина луцка а590: р**: Внизу ще надпись: „Обновлена сія ікона 1839 года“. Мальованє византийське переходове, але в подробицях видно риси італїянської школи та унїятської манєри. Останню манєру певно заведено при реставрациї образа, але прикмети італїянської школи — се мабуть первісні прикмети образа і дають характерний рис західно-руського мальованя образів XVI стол.

Историко-статистическое описаніе церквей и приходовъ Волынской епархіи. Н. Теодоровича. (Нри 4, 6, 7, 11, 12, 13, 16). Дальша частина давно початої працї, що виходить опісля окремимитомами (див. Зап. т. XXX). У 1899 р. друковано опис парафій Ковельського повіту.

Древная Жидичинская архимандрія на Волини.. А. Маневича (нри 22, 23-24). Дуже докладна статя про славний Жидичинський монастир, написана головно на підставі архівного материяла, зібраного в „Волинськім древнехранилищу“ та Почаївській лаврі. Початок Николаївського монастиря і церкви на передмістю Луцька Жидичинї кладе автор на самий початок розширеня тут християнства. Під 1227 р. уже є в лїтописях згадка про „сьв. Николу Жидичинського“. Але достовірні звістки про монастир починають ся XV ст.; яко перший настоятель її звісний Іоасаф. Статя не скінчена в 1899 р.

Волынь на XI Археологическомъ Съѣздѣ въ Кіевѣ (нри 33—36). Справозданє про вистави старинностей волинських і реферати, читані на з'їздї, котрі дотикають минулого Волини.

Краткое описаніе памятниковъ древности, поступившихъ въ Волынское Епархіальное Древнехранилище отъ 1 авг. 1894 по 1 ноября 1898 г. (дод. до нрів 11—21). Із річей, що війшли до сего музея, замітнїйші отсї рукописи: євангелиє XV ст. з записею 1558 р. про те, що сю книгу дав епископ владимирський і луцький Йосиф луцькій Михайловській церкві, та євангелиє писане в 1575 р., творенія св. Діонисія Ареопаґіта — рукопись початку XV ст. з лїтописними дописками про подїї з сербського житя, Збірник поучень „на все лѣто“ 1469 р., дарованнй кн. Константином Івановичем Острозьким Дерманському монастирю; марґарит кінця XV або початку XVI ст., прольоґ XVI ст. і и. До архива прийшла й частина архивів монастирів Білостоцького василіянського з 1682 р., Тригорського та Каніївського з 1646 р.

Подольскія Епархіальныя Вѣдомости.

Церковно-іерархическія отношенія Подоліи къ Кіевской и Галицкой митрополіямъ Е. С. (нр. 45—46). В сім історичнім нарисї подано, кому по черзї підвластні були православні мешканцї західного Поділя, або давнього Понизя, та східного Поділя або Брацлавщини, перед заснованєм тут окремої епископської катедри. Тодї як Брацлавщина підвластна була київським митрополитам і найближчим епископам, що були під властю Київської митрополії, Переяславським, західна частина була підвластна зразу Володимиро-волинським і Луцьким, а після того, з заснованєм Галицької єпархії та митрополії, сим єрархам і нарештї київським епископам. Церковно-адмінїстративні відносини оглянено в звязи з загальним ходом подій, що захопляли Поділє.

Историческая справка о св. Троицкой церкви м. Пикова Винницкаго уѣзда. С. (Нр. 49). Статя написана з поводу скінченого в 1899 р. 200-лїтя від часу первістного будинку Троїцької деревляної церкви м. Пикова в 1699 р., коли тота церква дістала і ґрунт від тодїшньої властителькн Теофилї Людвики Любомирської. Тота церква знаходила ся в центрі старої людности Пикова, але була окружена жидівськими домами і в 1749 р. її перенесено на инче місце, де вона стоїть тепер.

Богослужебное пѣніе Галицко-русскихъ церквей. В. Петрушевського (нр. 22). На підставі богослужебних галицько-руських книжок із нотами подано характеристику сего сьпіву та вказано його ріжниці від такогож сьпіву в Росиї.

Къ вопросу о нуждахъ нашей иконописи. Свящ. Н. Д. (Нр. 46). Подано відомости, які образи подибують ся у селян, якого характера мальованє, та описано декотрі сюжети представлень на образах, мальованих місцевими народніми малярами.

Пасхальныя писанки. Є. С. (Нр. 15), короткі відомости про те, як приготовляють ся та вживають ся писанки; вказано й на археольоґічне значінне писанок і їх орнаментику.

Церковно-народное празднованіе Рождества Христова А. Л. (Нр. 51). Етноґрафічна статя.

Праздникъ православія и рахманскій Велыкдень (нр. 20—21). Подано між инчим леґенди про рахманів і рахманський Великдень.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости.

Изъ бумагъ Преосвященнаго Анатолія, бывшаго Архіепископа Могилевскаго, Д. Щеглова (нр. 8 і 9). В паперах архиєпископа Анатолія (Мартиновського), звісного в своїм часі духовного писателя, родом із Поділя, що вмер на спочинку, в Гербовецькім монастири в Бессарабії 1872 р., знайдено статю п. з. „Христіанскіе народные обычаи Подоліи"; отсю статю й надруковано цілком. Тут на підставі того, що неб. Преосьв. Анатолій бачив 60 років перед написанєм статі (значить, коло 20-х років XIX ст.), описано декотрі набожні звичаї в ріжних пригодах родинного житя Подолян — при шлюбах, народинах дитини, на Різдво, Великдень і т. и.

Новыя данныя о митрополитѣ Гавріилѣ Банулеско-Бадони, Д. Щеглова (нри 18—20). Подано відомости про сего чоловіка на підставі статї прот. В. Жмакина, надрукованої в „Русск-ім Архиві" (1898 р, нр. 11 і 12). Остання статя зложена на підставі відомостей взятих із синодального архива і доповняє видану 1893 р. в Кишиневі книжку про митрополита Гавриіла, А. Стадницького (тепер епископа Арсенія), котрий окрім друкованих жерел користував ся лише місцевими архивними відомостями. В статї Жмакина й Щеглова подано звістки про дїяльність Банулеска в Бессарабії за росийсько-турецької війни, далї за час управи Катеринославською єпархією й нарештї яко київського митрополита.

Черниговскія Епаріхальныя извѣстія.

Памятники временъ святителя Ѳеодосія Углицкаго въ Черниговскомъ Елецкомъ Успенскомъ монастырѣ, П. Добровольського (нр. 2 і 4). Наведено документи: лист військового капеляна й попа Лаврентия Касперовича до чернигівського архимандрита Ѳеодосия про володінє Римшинським млином 1690 р., лист до тогож архимандрита гетьмана Івана Мазепи із за тогож млина тогож 1690 р. та

заповіт менского протопопа Стефана Шуби на млин на річці Вирі в користь Єлецького монастиря 1689 р., листи до Ѳеодосия київського полковника Константина Солонини про підданих Єлецького монастиря 1688 р. Із річевих памяток зберігли ся в саду — хата, де на сволоці написано: При Ѳеодо. Углиц. Арх. Ро. ахпн. (1688 р.), оловяна чаша з надписю: „сию чашу подалъ рабъ Божи Ерошъ Конвиса року ахпє".

Письменные памятники о св. Ѳеодосіи Углицкомъ, хранящіе ся въ Черниговскомъ Троицкомъ монастырѣ, Гр. Бородулиина (нри 6 і 24). (Дальше почато в 1898 р.) Наведено документи: лист черця Київо-Печерського монастиря Кирила Филимоновича до Ѳеодосия Углицького про землю в с. Степановці, листи Ніжинського полковника Стефана Забіли про підсудків; листи гетьмана Мазепи з поводу грубої поведінки „каѳедрального Мринского городничого" з козаками.

Картинки прошлаго Черниговской духовной семинаріи (нр. 4, далі). Учебні предмети 1800 р.

Полтавскія Епархіяльныя Вѣдомости.

Епископы Переяслава Русскаго и предѣлы ихъ епархіи, со времени учрежденія въ г. Переяславѣ каѳедры и до перенесенія этой каѳедры въ г. Сарай (съ XI—XIII ст.), І. Яновського (нр. 22). Докладний розслід про Переяславську епархію на підставі друкованих жерел.

Мѣстечко Соколка и находящіяся въ ней церкви, сьвящ. Н. Пирського (нр. 14, 15 і 18). В сім „історичнім і церковностатистичнім начерку" подано відомости про пять церков місточка Соколки Кобеляцького пов. Найдавнійші звістки про церкви (а то про Рождество-Богородичну) походять з 1682 р.

Село Ивановка и его храмы, сьвящ. Гр. Прихожого (нр. 25—26). Історичні відомости про с. Івановку Хорольського пов. та її церкви не йдуть далі XVIII ст.

Къ исторіи Александро-Невской церкви с. Матвѣевки Золотоношскаго уѣзда, М. Коропова (нр. 29 і 30). Подано відомости про замешканє села, при чім історичні відомости про нього починають ся від кінця XVII т., але вказано археольоґічні відомости про істнованє на місци села давного міста або місточка, що називало ся, як каже переказ, Киэінь або Кизовер.

Курскія Епархіяльныя Вѣдомости.

Изъ исторіи проповѣдничества въ Курской епархіи, прот. А. Танкова (нр. 37) — подають ся декотрі відомости про про-

повідуване слова божого в Білгородській єпархії 1780 р., на підставі архивних звісток із місцевої консисторії.

Образованность духовенства Курской епархіи въ концѣ. XVIII в., А. Танкова (нри 27, 30 і 32). На підставі архивних відомостей подають ся декотрі статистичні звістки про просьвітний стан духовенства в кінци XVIII ст. Цїкаво, що в місцевостях з українською людністю дяків не було, „потому что, — як говорить ся в однім офіциальнім донесеню, — по черкаскому обыкновенію были дьячки и пономари по найму вольные малороссіяне".

Историко-статистическія свѣдѣнія о монастыряхъ Бѣлгородской митрополіи. А. Танкова (нр. 41). Відомости 1746—1756 рр.

Лѣтопись города Корочи соборной Рождество-Богородицкой церкви (нр. 47—51). Перед історією церкви подано докладну історію міста Корочі. Засновано місто Корочу, як укріплене і сторожеве місто на краю Московської держави, у 1638 р. В половині XVII ст. половину людности сего міста чинили „Черкаси" або Українці, що переселяли ся с тих міст, де панували Поляки. Із памяток старини міста Корочі, що зберігли ся до сього часу, згадуєть ся в статї про вічовий і вістовий дзвін 1674 р., що дав місту цар Алексїй Михайлович; тепер сей дзвін висить на майдані під дашком, а коло дашка стоять на деревляних підкладках три старинні гармати. Теперішня катедра — се третій будинок. Перший деревляний, поставлений незабаром після заснованя міста, згорів у початку XVIII ст.

О Путивльскомъ Преображенскомъ соборѣ (нри 15, 16, 20 і 21). Історія церкви, поставленої в 1697 р. До 1764 р. вона була монастирською церквою жіночого монастиря сьв. Духа.

Лѣтопись Покровской церкви слободы Холка Новооскольскаго уѣзда, сьвящ. І. Тимоѳеєва (нри 8, 9 і 14) — опис і історія дотеперішньої церкви, поставленої в 1757 р.; вона була колись монастирською, бо до 1764 р. тут був холковський Преображенський монастир. У статї подають ся відомости про парафію, її склад, місцевих сьвященників і т. и.

Екатеринославскія Епархіяльныя Вѣдомости — в сїм роцї не подано нїяких історичних статей.

Херсонскія Епархіяльныя Вѣдомости.

Одесская Старокладбищенская церковь. П. А. Т. (нри 23 і 24). Історія церкви, поставленої в 1816 р., ілюстрована кількома рисунками — видом церкви і портретами.

Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ.

Послѣдніе владыки Холмскіе до уніи и Ѳеодоръ Омнисъ Лаговскій. В. Площанського (нри 3—11). Тут подають ся відомости, зібрані з актів, про епископів Захарію Ілящовича (1566—1577 р.), Леонтия Пельчицького (1577—1585 р.) та Дионизия Збіруйського (1585—1595 р.). Звістки про сих епископів, що походили з краснопставських міщан і були собі свояками, подають ся разом із дїяльністю їх свояка Теодора Омнїса Лаговського, що по більший части вів з епископами боротьбу.

Кердеи и Кердеевичи XIV—XV вв. (по даннымъ историковъ и суд. акт. книгъ), В. Площанського (нр. 2). Кінець статї, початої в 1898 р. Тут подають ся відомости про Івана Кердеєвича з Поморян (1459—1468 рр.) і Жиґмонта Кердеєвича з Оринина (па Поділю) або з Поморян (1437—1533 рр.), при чім автор розріжнює під останнїм іменем двох Жиґмонтів Кердеєвичів — батька й сина.

Гостынскій замокъ, М. Устимовича (нри 13—19). Історична замітка про Ґостинський замок, в межах теперішньої Варшавської ґуб., перше Равського воєводства, — місци прогнання, смерти і першого похорона московського царя Василя Івановича Шуйского.

Бібліоґрафічні замітки про ось які книжки: „Прошлое Холмской Руси по архивнымъ документамъ XV—XVIII в. и др. источникамъ“ В. Площанского, Вильно, 1899 (нр. 41—42); „Краткое историко-статистическое описаніе городовъ Люблинской губерніи“ Є. О. Червяковского, Люблин, 1897 р. (нр. 1); Далекіе годы — Автобіографическая хроника С. С. Орлицкого (Окрейца) 1899 р. (події в західнім краю перед самим 1863 р.) (нр. 6); новий том „Історії Росії“ Д. Іловайского (нр. 25).

О достоинствѣ перваго источника польской исторіи — лѣтописи анонимнаго автора Галла (нр. 31), передруковано з „Новаго Времени“ (нр. 82, 70) з поводу статї в „Правит. Вѣстн.“, взятої з монахівської „Allgemeine Zeitung“. *Ю. С.*

Земскій Сборникъ Черниговской губ.

В офіциальному відділї подавано далї закони й розпорядження державні, які дотикають ся земських справ, справоздання й внесення земськ. управи, протоколи земськ. зборів. Взагалї „Збірник“ видавав ся з тиєю-ж програмою, як і передтим, тільки його редакция значно поширила відділи „моноґрафії, материяли і відомости“ і „земське і міське ґосподарство“; в останньому відділї міщено: „земські відомости“ — звістки про біжучі справи черниг. земства і про дїяльність иньших земств. В сьому відділї надруковано було і відомости про стан справи музея В. Тарновського, що небіжчик передав черниг. земству своєю духовницею, і справоздане

д. Грінченка, якого управа виряжала у Київ для складаня опису музею. Чимало інтересних розвідок і дослідів подав „Сборник“ р. 1899, між якими треба насамперед зазначити працю д. Грінченка „П. А. Кулиш, біограф. нарис“, що вимагає окремої рецензії.

В справі народньої осьвіти надруковано: „Про шкільні питання“ П. К.; в сій статї автор критикує сучасний стан школи, звертає увагу на потребу поліпшати якість школи, наводить способи, якими на його думку можна сього досягти, становить на першім місци потребу з'їздів учителїв, які повинні керувати шкільні справи, доводить потребу заснованя учительських семинарій задля осьвіти і вихованя учителїв, підносить прикре становище учителїв в загалї і висловлюєть ся проти побільшення впливу на школу духовенства. Далї надруковано „Справоздання про недїльні і вечерні кляси для дорослих у Нїжинї“, „До питання про педагогічне значінє взірцевих садів у нар. школах“, Ф. Ф. Р. і „Збірка постанов Глухівських повітових земських зборів по народній осьвітї р. 1865—1895; ся простора праця подає чимало цїкавого материялу для історії шкільних справ і для характеристики відносин глухівського земства (найбільш консервативного і панського у Чернигівщинї) до народньої осьвіти. Інтересні уваги глухів. пов. шкільної ради в її справозданю 1891—1892 р. з поводу хиб, які вона помітила у нар. школах: учителї, висловляє вона, не звертають доволї уваги на виправленнє вимови в учениківъ, наслїдком чого вони не кидають української мови (малорусской рѣчи) і навить кінчачи школу з великою трудністю можуть переказати (по росийськи) зміст того, що читають. У „додатках“ до Земсь. Сбор. надруковано ще в справі нар. осьвіти: „Доклад комісиї нар. осьвіти“, велика статя (294 стор.), де уміщено чимало статистичних відомостей, вона з'явила ся наслїдком постанови земсь. зборів про потребу заведення шкіл повсюди; доклади губ. управи „про сїльські ремісничі школи“ і „про школу домового господарства для дївчат“.

В справі земської медицини надруковано: „Дифтеріи у Черн. губ. р. 1897“ і „Дифтеріи у Черн. губ. р. 1898“, Г. Тимошка; в сих розвідках автор подає відомости про дифтерійну сироватку і констатує її користний вплив, але висловлює на підставі наведених ним фактів таку загальну думку, що боротьба з дифтериєю дасть бажані наслїдки тодї лише, коли земство зверне увагу на санітарну справу; до розвідок д. Тимошка додано чимало статистичних таблиць. Уміщено ще: „Про сухоти на людях і скотинї“ ветеринарного лїкаря Ентина, де подають ся відомости про сухоти і про засоби, якими можна заберегти ся

від сеї хороби, і „Протоколи VI з'їзда лїкарів і делеґатів повітових земств Чер. ґуб.“

В справі асекурациї уміщено: „Справозданнє земського асекурацийного інспектора за рік 1898“ і „Результати взаємного земського забезпеченя дібр Чер. ґуб. за 2 половину 1898 р., Скринського. У відділї „Земське і міське господарство“ надруковано: „Огляд фінансів Черн. ґуб. земства на рік 1898“, В. А. Граса, Справоздання: Черниг. Громад. Бібліотеки на р. 1898, „Новозибківського добродїйного товариства“ „Семеновського вільного пожарного товариства на р. 1898“, „Ловринського парохіяльного попечительства за 1898—99 р.“, „Журнали економічної ради ґуб. земства“, „Журнали ґуб. зем. управи“, і розвідка В. Хижнякова: „Векслева операция чернигівського міського банку“, де подано детальні відомости про стан сеї операції, про розвиток селянського векслевого кредиту, про його розвиток, про його росклад між селянами і людьми иньших станів, а також між селянами окресних місцевостей.

До відділу „Моноґрафії, материяли і відомости“ належать статї: „Новгородсїверськ, його минуле і сучасне“ М. Рклицкого; в сїй розвідцї подаєть ся історичний огляд Новгородсїверська, виясняєть ся його вага, яко кріпости, що захищала край від Литви, подають ся найважнїйші події його історичного житя, відомости про його князїв, про переходи його, під власть Литви, Москви й Польщі; далї автор подає відомости про росклад земельного володїння, про панованнє в сьому володїню монастирів, про змаганє люду увільнити ся з під власти монастирів і стати ся козаками, про друкарню, яку заведено у Новгородсїверську р. 1663 Лазарем Барановичем і року 1679 перенесено у Чернигів, підносить вагу Новгородсїверська як міста, де завсїгди істнували осьвітні інституциї (ще за часів панованя Польщі там був колеґіюм), подає відомости про сучасний стан осьвіти і осьвітних інституций; до розвідки додано таблицї роскладу людности Новгородсїверського повіту відповідно до зайнять і письменности.

„Сосницький повіт з етноґафічного погляду“ Н. С-ко. Ся розвідка подає відомости про територию повіту, про ґрунт, роботи селян, їх помешканя, побут і обставини житя, про переселеня і їх причини, зазначує поділ повіту на дві частини: північну (Полїсє) і південну, ріжницю їх що до ґрунту і побутових обставин (в північній панують дрібні промисли, в південній хліборобство) в складї людности (в першій зайди — Білоруси і по части Великоруси, в другій — тубольцї Українцї), подає відомости про заробітки, звичаї, про сьвята, забобони,

про самовільний суд над злодіями, про волостні суди, про відносини селян до злочинців і до кар за них; про каранє на тілі занотовує він, що до сеї останньої кари присуджують дуже рідко (в останніх 5 років таких присудів не було), людність вважає її за щось гидке, „краще тюрма", кажуть, „ніж різка", наводить випадок, коли чоловік важив ся себе зарізати, страхаючи ся різок, на які його було засуджено; далі автор подає відомости про земське володіне, про зміну характеру ріжних сьвят, про про храмові сьвята, про обжинки, про експлуатоване людности богатирями, промисли — місцеві і замісцеві, про письменність селян, зазначує брак бібліотек, брак продажи користних книжок.

Статя Ол. Білозерського „Женщина у малоруських піснях і оповіданях" се початок праці, де він має подати характеристику укр. жінки на підставі нар. пісень; починаючи сю працю, автор доводить велику вагу памятників народ. творчости, підкреслює богацтво укр. нар. літератури і говорить, що в нар. піснях укр. жінка малюєть ся дбайливою, старанною родичкою, чудовою матерю, гарною коханкою, рідко гетерою, запопадливою господинею, при всяких умовах вона лишаєть ся, як і народ український, найвищим естетиком.

Статя „З поводу сьвяткованя памяти Пушкина" С. Р. визначує велику вагу поезиї Пушкина, ролю його в витвореню росийської літературної мови та його вплив на розповсюдненє поступових ідей серед росийського суспільства, і доводить, що Пушкин великий народній поет, який має яскраво визначену национальну окремність; таких поетів у Славян, на думку автора, окрім Пушкина ще два: Міцкевич у Полякків і Шевченко в Українців — се велетні славянської артистичної творчости.

В статї „Огляд істориї черниґівського водопровода" д. Верзилов оповідає про обставини, в яких споруженний був водопровід у Черниґові, підносить його вагу для міської людности, для її здоровля, і навить висловлює думку, що гарна вода, яку подає водопровід з джерел, що істнують в околиці міста, виратувала Черниґів в часї холєри, коли ся пошесть обминула Черниґів.

Окрім того в відділї „моноґрафії" надруковано: „З поводу заведеня нового промислового податку" П. Итовайского, Громадські хороби і боротьба з ними в Франциї Д Н., Опіка дітей в Анґлиї" Д. Н. Неточаєва, „Черниґівська Старовина" В. Хижнякова (сю розвідку, надруковану також і в К. Старині, обговорено у „Записках" т. XXXIV), „Боротьба з жебрацтвом у Франциї" А. Тр-ского.

В дописах „З Глухівського повіту" д. Литвинов подає свої досліди про вплив міст на села, зазначує по части користні, по части

шкодливі сторони сього впливу, говорить про вплив зелізниць, „солдатчини“, земства, духовенства, товариств нар. тверезости, і до своїх досліїдів наводить приклади з житя. Далї він подає відомости про знахурок і їх занепад, дякуючи впливу школи і зем. медицини, про розповсюдненє в народї сьвідомости про користь осьвіти, усякого поліпшеня у сїльськім господарстві, про поменшенє піяцтва, завдяки на думку автора, державній продажі горілки, подає звістки про біжучі повітові справи, про боротьбу з саранею, про школи, ярмарки, про українські театральні вистави у Глухові.

В дописи „З Глухова“ подані звістки про панахиду, яку відправлено по гетьману Петру Дорошенку, 29 червня 1899 р., з поводу 200-лїття від часу його смерти, у с. Баничах, Глуховськвго повіту, родиною П. Я. Дорошенка, потомка стриєчного брата гетьмана — Василя Дорошенка, що разом з иньшими родичами гетьмана оселив ся на лївому боцї Днїпра і був при кінцї XVII столїтя Янпольським сотником.

У „додатках“ до зем. збірника надруковано: „Справозданє ґуб. зем. зборів 1897 р.“, „Доклади ґуб. зем. управи“, між яких треба зазначити доклад „Про охорону памяток нар. творчости“, де управа, виходячи з відомого факта зниканя памяток старовини, звертає увагу земства на велику вагу нар. творчости, на потребу охоронити давнї казки, обрядові пісні, думи, национальну одїж, самостійний тип нар. пісні, витвореної історичним житєм укр. народу, нотує зіпсутє народ. мотивів під впливом фабричного і солдацького житя, і пропонує доручити управі завязати зносини з місцевими знавцями нар. побуту і просити їх достачати управі ріжні памятки нар. творчости, пісні з мотивами і просто, казки, забобони, прислівя, загадки, убраня, взори, мережанки, або малюнки їх, малюнки або фотоґрафії архітектурних і иньших памяток старовини; для осягненя висловленої в горі мети, управа просить збори визначити 500 р. і разом з сим просити уряд дозволити прилюдне виконанє аматорами укр. театральних пєс і пісень на загальних умовах з росийськими пєсами і піснями. В Збірнику 1899 р. надруковано ще некрольот князя Н. Долгорукова, ґуб. маршалка і визначного земсь. дїяча (умер 8 травня 1899 г.) та промови, виголошені на його похороні і на панахидах.

В „Додатках“ же подана остання частина працї д. А. Русова „Зведений опис Черн. ґуб.“ (див. Записки, т. XIX, ст. 29—31, т. XXV, ст. 27—28, т. XXX. ст. 23—24); в сїм роцї надруковано сїм роздїлів, що творять II частину його — про неї скажемо в бібліоґрафічнім відділї дальшого тому. *І. Ш.*

Сборникъ Херсонскаго земства в 1898 і 1899 рр. (XXXI і XXXII р. видавництва) [1]) видавав ся з тією же програмою, як і попередні роки; він містив закони і розпорядженя державні, справоздання і доклади херс. управи ґуб. зем. зборам в ріжних справах зем. господарства і зем. дїяльности, справоздання окремих інституций ґуб. земства (про дїяльність віспового телятника, де заготовлюють віспову сировицю, про курси нар. учителїв, дїяльність зем. аґрономів, про сучасне становище сїльсько-господарської школи, метеорольоґічних стацій, фельдшерської школи і т. ин.) Окремий віддїл, під назвою „Дїяльність Херсонського земства“, подавав протоколи ґуб. зем. сборів, нарад земських дїячів в ріжних галузях зем. дїяльности: делеґатів земств і зем. інжинерів, зем. статистиків, управителїв земських книгарень, зем. аґрономів; Херс. земство має взагалї чимало окремих інституций і орґанізаций, і делеґати їх часто скликують ся на наради, через те у „Сборнику“ уміщено чимало протоколів таких нарад і з'їздів, а також подано докладні справоздання і відомости з житя і дїяльности тих інституций. Простора праця д. Л. Падалки „Історичний нарис 25-лїтньої дїяльности Херс. сїльсько-господарської школи за роки 1874—1899“ (в 1899 р.) подає історию сеї школи і докладні відомости про сучасне її становище. В томуж віддїлї уміщено: „Протоколи Херс. ґуб. і повітових комісий в справі цїнування земель й инших дібр“, і статї: „Про способи досліджуваня економічної ваги ґрунтових шляхів“, „Про наслїдки економічного досліду шляхів“, „Огляд ворогів сїльського хозяйства Херс. ґуб. за р. 1898—1899“, І. Пачовського, „Сїльсько-господарські робітники і орґанїзация санітарного догляду в Херс. ґуб.“; в останнїй доводить ся, що по всїх більш менш великих господарствах, де чимало робітників, треба завести санітарний догляд, і примусити сї господарства давати видатки на утриманє орґанів сього догляду, що ґуб. земство повинно видати обовязкові для усїх постанови що до уживаня сїльсько-господарських машин з відповідними приладами для охорони житя і здоровля робітників.

В що-місячних хроніках „Сборник“ подає систематичні огляди: а) сїльського господарства в ґубернії (Хронїка сїльсько-господарська), б) земської медицини — Хронїка лїкарська — тут окрім відомостей про загальне становище медицини у ґубернії, подають ся протоколи засїдань лїкарських з'їздів, усяких нарад, які відбувають ся лїкарями і делеґатами земств так по ґубернії, як і по повітах, ме-

[1]) В торічнім справозданню Сборникъ Херсон. зем. ми мусїли упустити, бо тодїшнього нашого референта спіткало заслапне; містимо тому сього року огляд р. 1898 і 1899. *Ред.*

дично-статистичні відомости, досліди окремих лікарів, і взагалі усякі звістки, які дотичать зем. медицини; в) хроніка ветеринарна, що містить подібніж відомости в справах ветеринарних.

В вельми докладній „Земській хроніці“ знаходимо 4 відділи: 1) „Земська і мійська самоуправа“; тут подають ся відомости про сучасне становище і найвидатнійші біжучі справи по всім земствам Росиї; 2) „Народня осьвіта“ — подають ся відомости, що торкають ся нар. осьвіти у всій Росиї; 3) „Суд і право“, у сьому відділі містить відомости про законодатні справи, нові закони, новини на полї юридичнім, видатні судови процеси; 4) „відомости і повідомленя в ріжних справах“, просторий відділ, що подає відомости про біжучі справи державні, громадські, літературні і т. ин.

Поряд з сими оглядами і хроніками в „Сборнику“ за р. 1898 і 1899 уміщено ще чимало окремих дослідів і статий, між яких звертають на себе увагу: „Херсонська ґуб. архівна комісия“; тут подають ся відомости про заснованє її в Херсонї, доводить ся потреба такої комісиї, робить ся нарис місцевої дїяльности на полї дослідів з етноґрафії і старовини, і занотовують ся праці д. Ястребова і инших.

Статї д. Борисова: „Наслїдки іспитів в одноклясових зем. школах Херс. ґуб.“ і „Великість курсу в одноклясових зем. школах“ знайомлять зі становищем нар. осьвіти у Херсонщинї; подають відомости про скількість школярів, що скінчили школу (на 280 шкіл скінчило курс 2161, з них хлопців 1811 і дівчат 350), про їх вік, їх економічно-станову приналежність, занотовують, що фактично пересічний протяг перебуваня у школї се 4 роки, нормальний — 3 роки, взагалїж дїти перебувають у школї на протязї 3—7 років. В справі народньої осьвіти уміщено ще „Скорочене справозданє про становище нар. шкіл Херс. ґуб. за р. 1897, де подано відомости про скількість шкіл і школярів, про засоби початкової нар. осьвіти: в усїх школах Херсонщини, земських, державних, громадських і приватних (року 1897 їх було 2235) учило ся 121.950, з них 89.184 хлопців і 32.766 дівчат (усього мешканців у ґубернії 2.728.508). Д. Бобров у статї: „Новопокровська земська школа у Херс. повітї“ дає нарис житя сеї школи за роки 1872—1897, і інтересні відомости про дальшу долю школярів, що скінчили ту школу.

Економічних і господарських справ дотикають ся, окрім наведених у горі, ще такі статї: „Добуванє вельяняку у Херсонщинї“, „Дослїд видатків у селян“, В. Арнольда, зроблений на підставі описів 50 сїльських господарств Херс. повіту „Волостні видатки Херс. ґуб.“, Н. Витошевского, „Покупцї сїльсько-господар-

ських знарядів зі складів Херс. повіту в рр. 1896, 1897, 1898", В. Арнольда, „Обставини перевозу хлїба по Днїпру, у нижній його части", „Троіцький ярмарок у Херсонї, 1-го липня 1897 р." — нарис сей знайомить з статистикою торговлї на тому ярмарку, подає відомости про скількість торговців і предметів торгу, у порівнаню з ярмарками у Чернигові, Боришполї і Лубнах. В статї „Артелї" (спілки) д. А. Му-ев. пояснює ті норми, які регулюють спілки; з досліду М. Продана „Кочкаровське позичково-щадниче товариство" довідуємо ся, що таких товариств було у Херсонщинї року 1896 десять; автор подає історичний нарис Кочкаровсь. товариства, заснованого р. 1886, і відомости про сучасне його становище. Статя „Громадська опіка у селян" подає відомости про становище опіки убогих і хорих; в статї „Статистична підсекция на X з'їздї природознавців і лїкарів у Київі р. 1898" подаєть ся коротеньке справоздане про дїяльність тої секциї і про її праці; далї інтересна ще статя Д. Суручана „Про резешів і їх земельне володїне", тут автор полемізує з тими дослїдниками сеї справи, які доводять, що резеши володіють землею на правї особистої власности; на думку автора, яку він підпирає наведеними у його статї фактами, володїне землею у резешів ґуртове, спільне, земля належить загалу членів резешської родини і земельної громади, яко спільна власність; сей вивід автор робить, між иньшим, на підставі місцевих законів Бесарабії, які дають привід вважати, що спільна форма володїня землею у резешів будована на підставі загально-родової власности; резешське володїне землею, розповсюджене у Бесарабії, есть і в Тираспольському повіті Херс. ґуб.

В Сборнику уміщені ще статї: „Таврическький земський ентомольоґічний комітет" — справоздане ґуб. ентомольоґа Пачовського, „Орґанїзация санїтарного догляду над сїльськими робітниками у Херсонщинї", „Проказа (Lepra) у Херсонщинї, медично-статистичний нарис", з якого довідуємо ся, що за 10 лїтнїй період (1888—1898 р.) зареґістровано лїкарями у Херсонщинї 46 хорих на проказу. В статї „Проголошенє волї" д. Джаншієв подає характеристику часу перед знесенєм кріпацтва, подає відомости про відносини до сеї справи дворянства, яке уживало усяких способів для того, щоб обстоювати і охороняти кріпацтво, про перешкоди, яке становили знесеню кріпацтва найвисші урядові сфери, про острах народнїх рухів, які на думку ворогів реформи мусїло викликати увільненє селян, про особисті відносини до справи царя Олександра II. *І. Ш.*

Огляд західно-европейської літератури по культурній і політичній історії, історії літератури та штуки в 1899 р.

III.

Середньовічні часи.

Мандрівки народів і держава Каролінґів. Находки гробів були, як останніми літами в загалі, досить часті, але не подавали нічого важного. В Швабії (Schretzheim), над Реном (Zülpich), у Гессиї (Gross-Gerau) роскопано велике число гробів з богатими находками. Так само найдено цілі похоронні поля в Белыгії та Франциї. Живий рух кипить на поли видавництва і оброблюваня поодиноких історичних жерел. Перш за все замітити треба появу нового виданя важної публїкациї: Böhmer I. F. Regesta imperii. I: Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern 751—918. Nach I. Fr. Böhmer neu bearbeitet von E. Mühlbacher. 2 Aufl. 1 Bd. 1 Abt. Innsbruck вел. 4°, ст. IV+480. В порівнаню до першого виданя містить 30 нових грамот, які за сей час винайдено в архівах. Видавництва Monumenta Germaniae появив ся: Epistolarum tomi V, pars I, Karolini aevi III, 1 Hälfte, Berlin, вел. 4°, ст. 390. Albert Werminghoff подає збірку грамот звернених до франконських синодів і ухвал та писем, які від них виходили, в статї: Verzeichniss der Akten fränkischer Synoden von 742 — 843. (N. Archiv f. ältere deut. Geschichtsk. т. 24, ст. 457—502). Синоди на італїйській землї озгляднені тут доперва від прилученя Льонґобардів до каролінґської держави. Dippe Oskar. — Der Prologe der Lex Salica, die Entstehung der Lex und die salischen Franken. Hist. Vierteljahresschrift, стор. 153—188). Розслїд форми і зміст прольоґу і відносин поодиноких уступів до себе. Час написаня кладе Д. на рік 556, автором вважає якогось Нейстрийця з оточеня Хільдеберта. Останній уступ говорить про імя Salius як рівнозначне з ingenuus. Се слово належало первісно до висловів правничих, а не етноґрафічних. Подібно суперечне досї означенє часу повстаня lex Saxonum. Бруннер навязуючи до Вайтца й ин. висловив ся, що lex Saxonum завдячує свій початок соймови в Ахенї 802 р. Против него ставляє Аміра р. 785. В сій справі забрав тепер голос: Walther Schücking — Ueber die Entstehungszeit und die Einheitlichkeit der lex Saxonum (N. Arch. f. ältere deut. Geschk., т. 24, ст. 631 — 670) і стає в оборонї Бруннера. Opet O. — Zur Frage der fränkischen Geschlechtsvormundschaft (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. Ergänzungsbd. 5 ст. 193—307). Теза поставлена у перший раз

Фікером, що франконське народне право не знає опікунства родового, найшла в О. горячого приклонника. Його останні жерелові докази на се викликали полємїку і ся розвідка була відповідю на закиди противників. Liebermann, F. — Gesetze der Angelsachsen. Herausgegeben im Auftrage der Savigny-Stiftung. 1 Bd. 2 Lief. Halle a. S. 4°, ст. (191 — 371). Про перший випуск сего славного видавництва згадували ми в „Огляді“ за р. 1897. Важнїйші річи поміщені в сім 2 випуску — се згода між королем Етельредом і Оляфом Трийґвасоном в Норвеґії. Роспорядженя і права Кнута поміщені на ст. 273—371. По при текст подає видавець критичний апарат і переклад. Roeder, Fritz. — Die Familie bei den Angelsachsen, eine kultur- und litterarhistorische Studie auf Grund gleichzeitiger Quellen. I. Mann und Frau. Halle 8°. Се перший випуск праці, що має подати цїлковитий образ родинного житя у Англьо-Сасків. Автор порозумів неможливість відтворити образ англьо-саксонської родини лише на основі грамот і законів. Тому опер ся він ще й на лїтературних сучасних жерелах, поетичних текстах і се повело ся йому. Особливо замітний розділ про вплив данських нападів на упадок моральности в Анґлії. Karl Zeumer веде дальше в N. Arch. f. ältere deut. Geschk. (т. 24, ст. 571—630) свою працю „Geschichte der westgothischen Gesetzgebung“, котру ми вже два рази згадували (пор. „Записки“ т. XXII Наук. хрон., ст. 25 і т. XXIX, Наук. хрон. ст. 5). Тут подано другий віддїл другої (специяльної) частини, що обговорює поодинокі закони і ґрупи законів. З пізнїйших жерел каролїнґської доби найбільше звертає на себе увагу звістний житєписець Кароля Вел. І тепер стрітили ми розвідку про нього: Kurze, Friedrich — Einhard. Berlin, 8°, ст. 91. Автор зібрав все, що нам відомо про житє і твори Ейнгарда. Він не переціннє писательського талану хронїста, як се можна замітити у богатьох істориків, особливо коли йде річ про житєпись Короля Вел., одначе задержує свої не раз оспорювані погляди про питаня із критики жерел, котрі то погляди сильно впливають на оцїнку лїтературної дїяльности Ейнгарда. Переходячи від жерел до оброблень самих історичних подій, підносимо появу кількох інтересних розвідок про мандрівку народів і держави, які їм завдячують свій початок. Sehmsdorf, Erich. — Die Germanen in den Balkanländern bis zum Auftreten der Gothen. Leipzig, вел. 8°, ст. 74. Обговорює головно т. зв. бастарнське питанє і вважає се плем'я, подібно як майже всї новійші учені, за ґерманське, а не кельтийське. По при се оповідає про участь східних ґерманських племен у маркоманських війнах. Два окремі ескурси посьвячені згадкам Бастарнів у старинних ґеоґрафів і розложеню римських військ над долїшнїм Дунаєм від часів Траяна.

Schmidt, L. — Bonifatius u. der Uebergang der Wandalen nach Afrika (Hist. Vierteljahresschrift, ст. 449—462). Заперечує на ново вість мов би Вандали прийшли у Африку на запрошенє тодїшнього військового намістника Боніфация і доказує, що ся леґенда повстала доперва 100 лїт пізнїйше на византийськім дворі. Dahn, Felix. Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker. I Bd. 2 neubearbeitete Auflage, Berlin, вел. 8°, ст. X+594. Се перший том другої частини другого віддїлу великої істориї Онкена. Праця ся так загально звістна, що подавати її зміст річ зайва. Нове виданє справдї значно доповнене: прибув один важний малюнок, що представляє головні предмети находки в Петрози, т. зв. скарб Атанариха; в текстї використано всї поступи науки, особливо висліди остґотських студий Моммсена, та розслїдів самого-ж Дана уміщених у другій великій працї: Dahn, Felix. — Die Könige der Germanen. Nach den Quellen dargestellt, 8 Band. Die Franken unter den Karolingen. 2—5 Abth., Leipzig, вел. 8°, ст. XVI+266; XIV+296; X+260; VI+359. В першій частинї сього тому подав автор перегляд полїтичного розвою франконської держави від р. 613—843. Тут обговорює внутрішнї справи і державно-правні питаня. В поодиноких уступах обговорені: 1 Основа каролїнґської держави (край, нарід) 2 Стани (богаті і убогі, шляхта, свобідні, залежні, півзалежні, несвобідні) 3 Род 3 Чужинцї, Жиди. Незвичайно інтересні замітки про такі вже обговорені справи як бенефіциї та февдалїзм. В прирівнаню до обох своїх соперників на сїм поли, Waitz-а і Brunner-а має Дан перевагу над першим через юридичне вишколенє, над другим через більшу обережність в дошукуваню анальоґій. Третя частина вводить у властивий устрій каролїнґської держави. Автор обговорює поодинокі права королївської власти: I. право законодавства і видаваня розпоряджень, II. начальство над урядами і устрій урядів і III. військовий устрій. Дуже гарно означує він, против Вайца, границю між законом і розпорядженєм, а також між leges і їм рівнорядними капітуляриями з другої. При розділї про уряди виявляє незвичайну вмілість володїня подробицями жерел і вихісновуваня всїх поданих в них відомостий. Відкидає погляд Бруннера, котрий за сильно лучить урядників з дружиною, і оспорює єдність урядів comes і grafio. Розглядаючи воєнну систему франконської держави виступає рішучо против давного погляду, що у Франків були лише властителї землї обовязані до воєнної повинности. Четверта частина 8-го тому обговорює ще дві прероґативи королївської власти: IV. Начальство судівниче і судівничий лад та V. Заряд. Тут полємізує автор головно з Сомом (Sohm) і Бруннером і доказує, що напр. вже за Короля Вел. був окремий судейський стан, коли Бруннер шукає його початків доперва за

Людвика I. Пята частина займає ся: VI. фінансовим ладом і VII. устроєм церкви. Замітні особливо уступи про монетарні реґалії і монетарний лад та про значінє Боніфация й відносини церкви до держави, де виступає против погляду Ленінґа, що „франконська держава по прийнятю католицької віри яко державної наложила віроісповідний примус і переслїдувала поган і сектярів. Нарештї звертає Д. увагу ще на отсї справи: 1) посольства, 2) рішенє про війну і мир, 3) закладники, 4) здобутє, підбитє, піддане, 5) договори з чужими державами, 6) договори між франконськими удїлами в часї 817 — 843 р. Parisot, Robert. — Le royaume de Lorraine sous les Carolingiens (843—923). Avec 2 cartes. Paris, вел. 8⁰, ст. XXXI+820. Автор стає на основі вузького льокального патріотизму і осуджує події з того боку, чи вони були хосенні чи шкідні для краю. В сій задачі бачить оригінальність своєї праці і вважає основний розгляд жерел після писаних про сю справу праць, як річ зовсїм зайву. Книжка ся приносить дещо цїкавого, одначе зражує читача незвичайним розвалковуванєм дрібниць, ставленєм і обговорюванєм питань, на які не лише автор, але нїхто взагалї не мігби відповісти. Се особливо ярко виступає в чотирох роздїлах про процес Льотара II з Тевтберґою за розвід, де широко розводить ся над сим чи Тевтберґа визначала ся красою, чи нї.

Істория церкви в тих часах має богато невияснених прогалин, котрі все приваблюоали учених. З другого боку йде жива робота коло виданя жерельного материялу. Broglie, le duc de. — Saint Ambroise. Paris, 12⁰, ст. 202. Про сьвятого Амврозия, яко тайного дорадника цїсаря Ґрацияна, яко дипльомата, та про його зносини з Теодориком. Тут знаходимо богато цїкавого не лише про житє сьвятого, але й про цїлу церковну історию сего часу. Шкода лише, що автор не запускає ся в критику жерел і через се повтаряє напр. леґенду про звістну стрічу мілянського епископа з цїсарем коло брами базилїки, хоч van Ortroy доказав її неправдивість. Lévêque, Louis — Saint Auguste de Cantorbéry. Première mission Bénédictine. (Rev. des questions histor. т. 65, ст. 353—423). Перед двома роками появило ся богато розвідок, ріжних що до вартости, про сю тему з нагоди ювилею 13 віку сьв. Августина з Кентербері. Автор сеї розвідки лишає на боцї всякі осуди полїтичного значіня місиї сьв. Августина та роздивлює його дїяльність з чисто монашого становища. Gregorii I papae registrum epistolarum. Tomus II, Libri VIII—XIV cum indicibus et praefacione. Post Pauli Ewaldi obitum ed. Ludovicus Hartmann. Berlin, 4⁰, ст. XLIII+465—607. Ся збірка вийшла яко 2 частина 2-го тому віддїлу „epistolae“ видавництва Monumenta Germaniae. Першу половину листів папи Григория I видав Евальд в 1887 р. По його

смерти перейняв видавництво Гартманн і веде на основі тих самих принципів, яких придержував ся Евальд. Hubert, Henri — Étude sur la formation des états de l'église. Les papes Grégoire II, Grégoire III, Zacharie et Étienne II et leurs relations avec les empereurs iconoclastes (726—758) (Rev. histor. т. 69 ст. 1—40, 241 —272). Старає ся показати вплив єреси іконокластів на заострене відносин між східно-римським пїсарством і західно-римською церквою, та обставини які помогли папам скористати з сього. При тім подає характеристику і поясняє значінє поодиноких актів аж до договору в Kercі, який був рівнозначний з проголошенєм незалежности пап.

M. A. Marignan видав два перші томи своїх Etudes sur la civilisation française. Paris, 8°. В першім томі говорить про меровінґську суспільність в загалї; в другім про культ сьвятих; третій має бути присьвячений каролїнґський добі. Праця дуже замітна і приносить дещо нового. Особливо докладно вихісновує автор жития сьвятих. Вступ, мабуть чи не за просторий, оповідає історию Ґалії від здобутя Римлянами. Д. Маріньян осуджує остро насильство Римлян і думає, що Кельти лишені собі сотворили би питому, зовсїм окрему цивілїзацию. Одначе забуває, що під пору походу Цезара Кельти мали до вибору або стати римськими, або полишити свій край ґерманським племенам, котрі перли зі сходу. Богато ориґінальних заміток і поглядів подає автор у 2 томі, говорячи про культ сьвятих. Maitre, Léon — Questions de géographie Merovingienne. Le „fluvius Taunucus“ et le „portus Vetraria“. (Biblioth. de l'école des Chartes. LX. стор. 377—396). Розбирає одно із богатьох невияснених питань середновічньої ґеоґрафії. Учений Longnon у своїй працї „Géographie de la Gaule au VI siècle“ вважає Château Ceau за згаданий у дипльомі Сіґеберта III portus Vetraria. Против сего доказує д. Метр, що fluvius Taunucus-ce Tenu, останній доплив Льоари з лївого боку a portus Vetraria ce Saint-Mesme. Hodgkin, Thomas. — Italy and her Invaders, vol. VII, The Frankish Invasions. Vol. VIII, The Frankish Empire. Oxford, 8°. Сими двома томами, котрі, по короткім вступі про давнїйшу історию Франків, ведуть оповіданє з р. 744 – 814 кінчить ся цїлу працю. Доба тут описана важна двома подїями: заснованєм сьвітської власти пап і західно-римського цїсарства і автор кладе собі головною метою представити обі сї події у властивім сьвітлї. E. Chartraire знайшов недавно в катедральній церкві в Sens два кусники пергамену, на яких були ся останки грамоти Хльодвіка II. Сю грамоту випечатав тепер M. Prou — Fragments d'un diplôme inédit de Clovis II, pour Ferrières в Le moyen âge. XII, ст. 469 – 475 і кладе його написанє між сїчень 639 р. і вересень 642. Levillain, Léon — La filiation

de Childéric III, (Le moyen âge, XII, ст. 476—487). Справа походженя Хільдерика Ш, котрого Пипін Короткий нагло витягнув з монастиря і посадив (743 р.) на престіл, зовсім невияснена. Вправдї повело ся д. Доанельови доказати, що він був дійсно потомок Меровея, одначе одні, як Malbrancq, Valois, Henschen вважають його сином Теодорика IV, другі за Мабільйоном, сином Хільперика II. Новійшими часами поставив Доанель ще одну тезу, кажучи, що Кльотар IV був батьком Хільдерика Ш. Автор сеї розвідки, якої заголовок ми навели, відкидає оба останнї здогади, як неможливі. Vacandard, E. — L'idolatrie en Gaule au VI et au VII siècle. (Rev. des questions histor. т. 65 ст. 424—454). Справа, коли поганство в Ґаллії цїлком зникло, досї не рішена. Fustel de Coulanges висловив ся вправдї, що в VI в. нема вже у Франції ні слїду поганства, одначе сей вислав показує ся дуже поверховним. Д. Вакандар доказує, що поганство задержує ся по селах аж до половини VII в., хоч офіцияльно воно усунено вже за безпосередних наступників Хльодвіка і від VI в. нема вже поганських жреців. Предметом поважаня були головно грекоримські боги: Юпітер, Меркур, Діяна, Венера. Поганство було зльокалїзоване більш на півночи, особливо між Сеною і Соммою. W. Sickel. — Die Kaiserwahl Karls des Grossen. (Mitth. des Inst. f. österr. Geschfr. 20 ст. 1—38). Автор в дуже гарно і бистроумно переведеній розвідцї дає доповненє своєї статї про византийське коронацийне право (Byz. Ztschr. VII, 511—557), обговорюючи правний і полїтичний характер коронациї Кароля Великого і відносини сеї події до східно-римської держави. Дальший розвій подає в окремій розвідцї: „Die Kaiserkrönungen von Karl bis Berengar“ (Hist. Ztschr. N. F. 46, ст. 1—37). Calmette, J. — Étude sur les relations de Charles le Chauve avec Louis le Germanique et l'Invasion de 858 · 859. (Le moyen âge, XII, ст. 121—155). Відносини обох королїв були напружені ще від початку 50 років і безнастанні ворохобнї західно-франконських вельмож давали нагоду Людвикови Нїмецькому мішатись у справи сеї держави. Автор слїдить за причинами невдоволеня вельмож із володїня Кароля Лисого. По сторонї сього останнього стояв лише могутний рід Вельфів і епископат, що був для шляхти ворожо успособлений із за спору за церковні бенефіциї і шукав на королївськім дворі опори. Опис інвазиї Людвика не приносить нїчо нового. Договор в Коблєнцї, яким вона закінчила ся, був, по думцї автора, лише потвердженєм згоди в Мерсенї.

Pargoire, Jules. — Rufinianes. (Byzantinische Ztschr. т. VIII, ст. 429—477). Про звістний азиятський пригород Царгорода Дрис, котрий з часом із за будівель побудованих Фл. Руфіном, названо Τὰ Ῥου-

φίνου (κτίσματα) або Αἱ Ῥουφινιαναί (οἰκοδομαί). За основателя вважає автор конзуля з р. 392 Фл. Руфіна, що правив сходом як префект до р. 395, против гадки Папеброха, немов би основателем був Руфін Прокль, конзуль з р. 316, або Юній Руфін, конзуль з р. 323. Опісля обговорює спеціяльно історию трьох памяток сього пригорода: церкви ἀποστολεῖον, монастиря і палати, побудованих Фл. Руфіном. Gelzer. — Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung. Mit 1 Karte, Leipzig, 4°, стор. 133. Справа досї неясна, бо її не можна пояснити з грецько-римського права. Автор сеї розвідки кинув богато нового сьвітла завдяки новому материялови, знайденому у ріжних арабських писателїв. На основі акту, видруковаиого у Мансі XI, 737, доказує Ґельцер, що стани держави були поділені на дві палати: панів і послів. Остання, у якій були заступлені військові і цивільні урядники, дає йому основу до виділеня сїмох окремих військових округів, або сїмох тем, при кінци VII в. Потому він переходить основно дальші формациї нових тем, і при тім звертає особливу увагу на дїяльність Льва Ізаврийського. Найважнїйша частина розвідки займає ся орґанізациєю тем у IX в. на основі арабських відомостий у Ібн-Хордадбега і Кодами. Перший раз стрічаємо тут реальні, чисельні дати про византийське військо у кождій темі, нові відомости про військовий заряд і воєнну тактику. Wellhausen, J. — Skizzen und Vorarbeiten. 6 Heft: Prolegomena zur ältesten Geschichte des Islam. Verschiedenes, Berlin, вел. 8°, ст. VIII+260. Пролеґомена — се славна праця про початки музулманської істориї. Автор дає тут історично-критичну студию про Табарія і його авторитет в хроніці доби перших чотирьох калїфів, про Саіф ібн Омара, котрого вважає систематиком а в хронольоґії праґматиком, одначе історично меньш вартістним заступником іракської традициї. Так установляє він твердий підклад до будучої історіоґрафиї подій від р. 632 аж до верблюжої битви 9 грудня 656 р. Остання частина зошиту (ст. 160 – 260) присьвячена різним питаням з старо-жидівської лїтератури. Rothstein, Gustav. — Die Dynastie der Lahmiden in al-Hîra. Ein Versuch zur arabisch-persischen Geschichte zur Zeit der Sasaniden. Berlin, вел. 8°, ст. V+152. Hїra була перехідною точкою для перської торговлі в Еменї. Через те королї Ктезифону піддержували Лягмідів, аби мати охорону перед неспокійними Бедуінами. Часто вживали їх і против Риму. Сї відносини малої арабської держави до Персиї становлять предмет розвідки, яка стоїть в суцїльній звязи з переводом Tabarî-я Nöldeke. Иньших жерел не мав автор до роспорядимости. Brooks, E. W. — The campaign of 716—18, from arabic sources (The Journal of hellenic Studies, 19, ст. 19—33). В дїлї звіснім під назвою Khitab Al' Uyun,

або книга весни містить ся довге оповіданє про злопамятну облогу Царгорода в 717—8 р. Сей твір походить з другої пол. XI в. і написане мабуть в Іспанії. Добр. В. подає переклад сього оповіданя, розбирає його критично і доказує, що автор опирав ся на працях Аль Вакіда і Аль Мадаіні, писателїв першої половини IX в. Ibn Gauzī's.— Manāquib 'Omar ibn Abd el Azīz, besprochen und im Auszuge mitgetheilt von Carl Heinrich Becker, Leipzig 8°, ст. VIII+22+ 108. Звістний баґдадський учений Ibn Gauzī (+1200 по Хр.) присьвятив одну зі своїх робіт житєписи калїфа Омара II (717 — 720), сього арабського володаря, що у музулман вважає ся все за взір побожности. Сама праця затратила ся, але переховав ся витяг з неї, зроблений ще за житя автора поетом Usāma b. Mundquigh в р. 1172. Сей витяг видав тепер Б. викинувши деякі повторюваня. Про сам твір скажемо, що Gauzī не мав на оцї історичного представленя Омара II лише хотїв описати його житє яко взір для всїх побожних. Одначе попри богато лєґенд, знаходимо тут дещо важне для характеристики особи і доби.

Середньовічні національні держави.

а) Нїмеччина. Починаємо від огляду важнїйших публїкацій жерел виданих з нїмецьких архивів та розвідок присьвячених розборови жерел. Bresslau, H. — Die Quellen des Chronicon Wirziburgense. (N. Archiv d. Gesellsch. f. ältere deut. Geschichtsk. т. 25, ст. 11—35) звертає ся головно против книжки Dieterich-а доказуючи неможливість здогаду про залежність Chron. Wirzib. від спільного жерела Германа і Chron. Suev. univ. На його думку походить більша частина дат, яких нема в Chron. Suev. univ., з хронїки до р. 741. Lönborg, Soen. — Adam af Bremen och skildring af Nord-europas länder och folk. Upsala, 8°, ст. VII—182. Щоб зискати основу для осуду становища, яке займає Адам Бременський в історії ґеоґрафії, подає автор короткий перегляд сучасних ґеоґрафічних поглядів, а особливо знання західньої Европи про північні краї. Розвідка замітна через многі поправки дотеперішнїх поглядів. Особливо інтересний доказ, що не лише Адам але вже Ohthere пізнав Балтийське море як залив і був пересьвідчений що Скандинавия півострів. Widemann, I. — Die Passauer Geschichtschreibung bis zum Anfang des 18 Jh. (Hist. Jahrb. d. Görres-Gesellsch. 20, ст. 346—366; 640—664). Істория пассауського епископства важна особливо для австрийської історії, бо сюда належали горішна і долїшна Австрия аж по за віденський лїс. Богато з жерел сеї історії, які зістають ся в рукописи, доси мало звістні. Найбільше число їх в мінхенській бібліотеці. В Пассау самім, котре значно потерпіло через

пожежі в 1662 і 1681 є лиш хроніки від XVII в. Деякий материял має віденська надворна бібліотека і монастирі в обох австрийських краях. Автор переходить всі хроніки, одна за другою роздивляючи їх жерела і вартість. F. Güterbock. — Veroneser Annalen nach einer Handschrift aus dem Nachlass Sigonio's (N. Archiv d. Gesellsch. f. ältere deut. Geschichtsk. т. 25, ст. 37—39). Текст веронських анналів [аннали Парізіуса з Цереї з продовженєм до р. 1404, паризькі аннали Івана з Корнацано і Memoriale Potestatum Regienzium] які обговорює G., лежить в архіві Piombino-Buoncompagni, в відписи зробленій для Сіґонія в XVI ст. Deutsche Privatbriefe des Mittelalters. Mit Unterstützung der k. Preuss. Akademie d. Wiss. herausgeg. von Georg Steinhausen. 1. Bd.: Fürsten und Magnaten, Edle und Ritter. Berlin, вел. 8⁰, ст. XIII—454. Хоч досі деякі учені втягали в круг своїх розслїдів і приватні листи, всеж таки се перша систематично уложена збірка. Сей новий материял до культурної історії середних віків має свою безперечну вагу, одначе видавець побільшує очевидячки, говорячи про цїлком нову основу до історії культури, про се, що досі нїхто не з'умів вглянути і перенести ся в житє і обставини минулих часів. Головна часть листів належить до XV в., се переважно кореспонденция елєктора Альбрехта Ахілл з жінкою. Доданий до неї коментар дуже богатий і в сім велика заслуга видавця. Holder-Egger, O. — Studien zu Thüringischen Geschichtsquellen. (N. Archiv d. Gesellsch. f. ältere deut. Geschichtsk. т. 25, ст. 81—127). Продовженє давнїйше початої розвідки. Боронить против Бальцера свій погляд, що Legenda de sanctis patribus conventus Ysenacensis ord. написана не коло 1320 р., але в 1398 р. Відтак обговорює жерела Зиґфрида з Балльгаусен та доповненя четвертої редакції Chronica Minor. Levinson, Arthur.—Thomas Ebendorfers „Liber pontificum". (Mitth. d. Inst f. österr. Geschfr. т. 20, ст. 69—99). „Істория пап" томи Ебендорфера се одна із найпросторіййших праць сього письменника. Для браку ориґінальности годї її окремо видавати; все-ж таки кидає вона сьвітло на відомости автора в історіоґрафічній штуцї і тому розвідка д. Л. інтересна. Доси відома лиш одна рукопись „істориї пап" — ориґінал у віденській надворній бібліотецї (Cod. 3423). Час написаня означує автор точно: в 1458 р. почав Ебендорфер писати, а кінчить в 1463 р. Зміст „істориї пап" і розслїд її жерел (Martinus Polonus, Vincentius з Beauvais, Liber pontificalis, Евзебія „Historia ecclesiastica, Андрей з Реґенсбурґа і ин.), а відтак огляд поглядів Ебендорфера на церкву і її слуг — се предмет нашої розвідки. Для розширеня знаня внутрішної нїмецької історії рішили G. von Below і F. Keutgen видати вибрані грамоти для історії нїмецького устрою. Видавництво має обіймати 3

томи. Перший том має обіймати устрій міст, другий устрій територияльний а третий державний. Доси появила ся перша частина першого тому. Keutgen, F. — Urkunden zur städtischen Verfassungsgeschichte. I. Hälfte, Berlin, вел. 8°, XXXVII+224 Вибір матеріалу і методи видавництва, переведені тут, заслугують на повне признанє. Замітні погляди висловлені у переднім слові про правопись нїмецьких грамот; погляди сї о много лучші як засади висказані Weizsäcker-ом. Що до предмету, обіймає ся книжка грамоти до початків мійського ладу і велике число мійських прав. Крім сього маємо збірки грамот до історії поодиноких міст: Urkundenbuch der Stadt Hildesheim. Im Auftrage des Magistrats zu Hildesheim hrg. von Richard Doebner. 7 Theil. Von 1451—1480. Hildesheim, 1899, вел. 8°, ст. III+848. Ся сема часть появила по 10-лїтній перерві і обіймає in extenso і у витягах або формі реґесту 948 чисел. З тих не було доси печатаних 485. Доданий точний показчик імен і 18 таблиць печаток підносять вартість і практичне значінє публїкації. Mecleburgisches Urkundenbuch von dem Verein für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. XIX Bd. 1376—1380. Schwerin, 4°, ст. 532—183. Публїкация важна особливо до історії нїмецьких міст; вкажемо хоч би на подане тут рахункове справоздане заряду міста Росток за р. 1379/80. Оба показчики, річевий і особовий прегарно зладжені. Hessisches Urkundenbuch. I Abtheilung. Urkundenbuch der Deutschordens-Ballei Hessen, von Arthur Wyss. III Bd. von 1360—1399, Leipzig, вел. 8°, ст. IV+686. Перші два томи сего віддїлу чеських грамот появили ся поред 14 лїтами. Сей, третий, том приносить 296 грамот з лїт 1360—1399 і як доповненє попередних, 35 грамот з лїт 1234—1356; крім того 3 некрольоґи, найдені припадком у вроцлавськім архіві та 113 грамот монастиря Schiffenberg (1129—1319). Особливу увагу треба звернути на просторі поясненя, які видавець додав до тексту, тут він кидає нове сьвітло на ґенеальоґію і найдавнїйшу історию могучих ґрафів von Gleichenberg.

Огляд праць загальних і специяльних розвідок по полїтичній нїмецькій історії починаємо визначним підручником: Mayer, Ernst. — Deutsche und französische Verfassungsgeschichte vom 9 bis zum 14 Jh. 2 Bde, Leipzig, вел. 8°, ст. XXII+554; XIII+438. Прегарна, на основних студиях жерел оперта робота, приносить много нових висліїдів. Ми вказуємо лиш на роздїли, де доказує ся дальше істнованє римського городського устрою. Точку тяжести жерельних розслїдів переносить автор з грамот до жерел правних, не легковажачи одначе тих перших. При тім приймає, що розвій у тій добі був в основі річи консервативний, так що й з пізнїйшого правного жерела

можна пізнати права попереднього часу. Через вилученє церковних обставин, образ поданий в книжці остає неповним; брак йому чинника, що в ті часи був так важний. Се одначе не зменчує першорядної вартости праці. Michael, Emil. — Geschichte des deutschen Volkes vom 13 Jahrhundert bis zum Ausgang des Mittelalters. 2 Band, Culturzustände des deutschen Volkes während des dreizehnten Jahrh. 2 Buch. Religiös-sittliche Zustände, Erziehung und Unterricht während des 13 Jahrhunderts, Freiburg i. B. вел. 8⁰, ст. XXXII+450. Перший том сеї праці ми обговорили давнїйше. Всї там зазначені прикмети, як прегарне опановане лїтератури і предмету, привабний спосіб представленя і ин. треба прикласти і до сього тому. Низький упадок церковного житя в 13 ст. описаний строго річево без нїяких прикрас або проб оправданя. Через часте лученє епископського жезла з князївським скиптром попала нїмецька церков 13-го в. на сьвіцку дорогу. Францїскани і Домінїкани виступають як реакция против сього. Автор добре виказує звязь сеї прояви зі справою городів і фінансовою господаркою. Незвичайно остро виступає против інквізиції. Богато інтересного приносить остатнїй уступ де автор говорить про домашне вихованє, школи і подорожі чужих університетів нїмецьких студентів. Lindner, Th. — Die deutsche Hanse, ihre Geschichte und Bedeutung. Mit zahlreichen Abbildungen, Leipzig, вел. 8⁰, ст. 215. Праця, держана в тонї популярного викладу, опирає ся цїлковито на найновійших наукових дослїдах. Змальовані тут зверхня полїтика і внутрішні обставини ганзеатицьких городів. Долучена мапа показує територию Ганзи коло р. 1400. Згадати треба, що в звістній збірцї Göschen-а появив ся коротенький перегляд австрійської історії (Nr. 104); Krones, Franz von — Oesterreichische Geschichte von der Urzeit bis 1526, Leipzig, 8⁰, ст. 199. По при полїтичну, звернув автор пильну увагу також й на культурну історию. Baumann, Franz Ludw. — Forschungen zur schwäbischen Geschichte. Kempten, вел. 8⁰, ст. VII+625. Збірка розвідок Бауманна з остатнїх 29 лїт. Нова лиш одна розвідка: Zur Geschichte der Stadt Hüfingen"; иньші 16 печатані вже давнїйше, але відповідно до нових вислїдів перероблені. Всї з виємкою одної належать до давнїйшої доби середних вікiв і до мандрівок народів. Найінтереснїйша про Швабів і Аляманів, в якій автор свого часу доказав звязь Семнонів зі Швабами. Witte-Hagenau, H. — Genealogische Untersuchungen zur Reichsgeschichte unter den salischen Kaisern. (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. Ergänzungsbd. 5. ст. 309 – 474). 1. Berthold von Zähringen und die Ezzoniden. Прародички Віттельбахів і родини Zähringen були мабуть по матери

спільного походженя. Через се являє ся політика Генриха III супроти Бертольда з Церінґену в новім сьвітлї. „Молодий король боронив чести свого дому против сього на що цїсарева під напором опозиції князїв дала дозвіл, піддержуючи своїх свояків против чоловіка, якого імя було у неї злучене з найгіршими споминами". 2. Die jüngeren Aribonen und ihr Hausgut in Niederösterreich. Показує величезні посїлости Арібонів. 3. Zur Geschichte der jüngeren Aribonen. Доволї вдатну і безсторонну характеристику цїсаря Фридриха II дає: Hampe, Karl. — Kaiser Friedrich II. (Sybel's Histor. Zeitschr. Bd. 83, ст. 1—42). Він стає по середині між упередженими ворогами Фридриха, як Бемер, та рішучими його приклонниками, як Шіррмахер і Вінкельманн. Велику частину поступків цїсаря старає ся об'яснити із обставин, виказує вплив непевної судьби в молодости на його характер і підчеркує великі здібности та знане, які його характеризують. При тім хіснує ся деякими незнаними досї листами. Becker, Wilhelm Martin. — Die Initiative bei der Stiftung des Rheinischen Bundes 1254. Giessen, вел. 8⁰, ст. 86. Заслугу заснованя ренського союза признав Вейцзекер (1879 р.) виключно містам. В 1886 р. зайняв Вілль в другім томі своїх майнцьких реґестів зовсїм противне становище, приписуючи визначну ролю архіеп. Ґергардови. Автор сеї нової розвідки вертає до погляду Вейцзекера і звертає на се увагу, що за Іннокентия IV не слїдно нїкуда дїяльности анальоґічної змаганям ренського союза, та доказує що Ґергард приступив до союза лише під напором самогож союза. За властивого ініціятора вважає він Арнольда, міщанина з Могунтиї. Dopsch, Alfons. — Die Kärnten- Krainer Frage und die Territorialpolitik der ersten Habsburger in Oesterreich Wien, вел. 8⁰, ст. 111. Про доволї темну і замотану справу в якій вже много учених пробували своїх сил. І автор сеї розвідки, при незвичайній старанности з якою веде свій розслїд, мусїв шукати виходу в здогадах і гіпотезах. Точнїйше як попередники він зазначує рїжницю відносин в Каринтиї і Країнї. В справі много обговорюваного наділеня ленном, каже, що наділенє синів Рудольфа Каринтиєю, було лише формальним актом, та що вони не намірялн вступити в посїданє признаних їм прав. Otto, H. — Die Absetzung Adolfs von Nassan und die römische Kurie. (Hist. Vierteljahrsschr, II, ст. 1—17) — доказує, що римська курия знала завдалегід про намір елєкторів скинути Адольфа з Нассау, одначе не виступила против сего із політичних причин (відносини в Сицилиї і анґлїйсько-французька ворожнеча); відтак, що істнував намір віддати цїсарську корону Франциї, намір до якого Боніфаций VIII був дуже прихильним. Pflugk-Harttung, Julius von. — Die Anfän-

ge des Johanniter-Ordens in Deutschland, besonders in der Mark Brandenburg und in Mecklenburg. Berlin, 8°, 176 ст. З середновічних духовних рицарських орденів удержав ся найстарший з них, орден Йоанїтів аж до нинїшної днини. Вправдї стратив він з часом своє мілїтарне значінє, але перетворив ся в Прусах, особливо за Фридриха Вільгельма IV в товариство для догляду хорих у війнї. Доси нема загальної історії сего ордена, котра-б відповідала вимогам науки, бо поодинокі доби ще цїлком не оброблені. Власне розвідка сеся — то одна з таких вступних робіт і то великої ваги. Вона займає ся головно першим начальником сего ордена в бранденбурґській маркії, Ґебгардом з Бортфельде, котрого автор майже доперва відкрив. Описує полїтичну ролю, яку він і цїлий орден грали в борбі Людвика Баварського і куриєю в першій половинї XIV ст. Доси мало звертали увагу на участь чеських ляндґрафів Людвика і Генриха в майнцькій війнї, а навіть Кароль Мендель в своїй основній моноґрафії про Дітера з Ізенбурґа ледви згадує про се. Сю справу обговорює тепер книжка: Gundlach, Franz, — Hersen und die Mainzer Stiftsfehde. Mit einem Anhang von Urkunden und Actenstücken. Marburg, вел. 8°, ст. 160. Головну участь мав тут Людвик; Генрих посередничив лише при договорі в Цейльсгеймі. Оба брати, котрі як звичайно, ворожо против себе стояли, використували спір пралатів, щоб побільшити свою домашну могучість. Між додатками визначають ся ч. 20 і 21: рахунки воєнних коштів і провіянту. Diemar, Hermann. — Hessen und die Reichsstadt Köln im 15 Jahrh. Regesten zur hessischen und deutschen Geschichte. Giessen, вел. 8°, ст. III+258. Відносини між Гессеном і Кельном 15 в. укладають ся доволї інтересно. Гессен переходить розвій від натуральної до грошевої господарки, вступає часто у звязь з торговельною метрополею над Рейном; остаточно усадовлюєсь сама над сею рікою і стає кольонським купцям часто непожаданим сусїдом. Одначе у війнї з р. 1474/75 лише одні Гесси недопустили Кароля Сьмілого заволодїти свобідною Кольонїєю. Всї детайлї сих подій представив автор на основі материялу зібраного з архівів в Кельнї, Марбурґу і Касселї. Зрештою моноґрафій про поодинокі міста появлює ся богато. Для прикладу наводимо: Gmelin Jul. — Hällische Geschichte. Geschichte der Reichstadt Hall ung ihres Gebietes nebst einem Überblick über Nachbargebiete. Hall, вел. 8°, ст. 830. Незвичайна величина сеї „популярної“ історії міста Галль не здивує нїкого коли скажемо, що автор починає від Ариїв під горами Гіндукуш і доперва на ст. 444 переходить до властивої теми. Великої вартости книжка ся не має. *Др. Мирон Кордуба.*

[Далї буде].

БІБЛІОГРАФІЯ

(рецензії й справоздання).

Юліянъ Кулаковскій — Карта Европейской Сарматіи по Птолемею. К., 1899, ст. 31+1 мапа, 4⁰.

Праця д. Кулаковского складає ся з двох частин: І. Географія Птолемея. ІІ. Карта Европейской Сарматіи. В першій частині мав автор на ціли подати огляд загальних відомостий про ґеоґрафію Птолемея та вияснити основні принціпи його мапи землі, в другій частині старав ся по змозі подати коментар до одної з десяти таблиць Европи: „Европейська Сарматия“ (у Птол. VIII таб. Европи). Мапу европейської Сарматії зладив д. Кулаковский по першому із двох способів проєкції сфери на площі, а то так, що паралелі (рівнолежники) мають вид ліній кривих, а меридіяни (полуденники) простих, що виходять з одного центра (осередка).

Подаючи реферат з праці д. Кулаковского поминемо зовсім першу частину, себто ґеоґрафію Птолемея яко меньше інтересну, а що до другої частині, то звернемо увагу виключно на те, яке виображінє мав Птолемей про давню територию пізнійшої України-Руси, та на коментар, який додав автор до відомостий Птолемея про нашу землю. В пяти параґрафах другої частини обговорює д. Кулаковский ріки, гори, племена та городи, які зазначені у Птолемея на мапі европейської Сарматії.

До важнійших рік у Птолемея належить ріка Тірас (нинїшній Дністер). Ся ріка має означені жерела і устє, але напрям поданий хибно з заходу на схід, а відклоненє на цілім просторі виносить всего 50′ ширини. На ширині 48⁰30′ помістив Птолемей устє рік: Борістена, Гі-

панїса та Каркинїту. Борістен, се наш Днїпро, Гіпанїс, се Бог. Віддалене між устями Борістена і Гіпанїса на мапі Птолемея виносить аж 30′, між устями Гіпанїса і Каркинїта 1°40′. Зваживши, що Бог і Днїпро зливають ся в один лиман уважає автор таке віддаленє хибним, а то тим більше, що Птолемей кладе ріку Гіпанїс на схід Борістена, не так, як на нинїшнїх мапах Бог пливе на захід Днїпра. Жерела Борістена у Птолемея під 52° півн. шир. і 53° схід. дов. З заходу має він притоку з озера Амадока, до злученя з сею притокою має Борістен кілька колїн. На думку автора ся притока мабуть нинїшня Припеть, а озеро Амадока се Полїсє та область Пинських болот.

З гір на териториї руської землї згадані у Птолемея: передовсїм Карпати — вони мають означені дві точки: 1) 46°—48°30′; 2) де після Птолемея находять ся жерела Тіраса (Днїстра) 49°30′—48°30′; їх належить получити з Сарматськими горами в одну ґрупу. У Птолемея сї останнї гори віддїлені від Карпат і мають напрям з півночи на полудне з нахилом до заходу. Автор уважає їх нинїшнїми „малими Карпатами“. Так само гори Певкинські на захід Днїпра вважає автор віддїленою Птолемеєм частиною Карпат.

На просторі межи лївим берегом Днїпра і Азовським морем (Меотидою) помістив Птолемей Амадокийські гори. Їх назва нагадує нам амадокийське озеро, з котрого випливає (по Пт.) права притока Днїпра, на гадку автора Припеть. Тих гір не вміє автор прикласти до котрих небудь в нинїшнїх часах. Але хто знає, чи не вважав Птолемей тими горами Днїпрових порогів, котрі чейже мусїли бути звісні старинним, а тим більше Птолемеєви.

Побіч самої Меотиди умістив Птолемей гори Алянські і Бодинські. Авторови дивно, що Птолемей, не маючи докладнїйшого понятя про нутро Сарматиї уміщує серед неї гори; вправдї здогадуєть ся автор, що мабуть ті гори явили ся яко результат теоретичного представленя про водороздїл межи басейнами рік, що вливають ся в два протиположені моря, полудневе і північне. Коли отже сей здогад оправданий, то на думку д. Кулаковского Бодинські гори можна вважати Валдайською височиною.

З більших племен *(ἔθνη μέγιστα)* на териториї пізнїйшої України-Руси згадані у Птолемея на північ Тіраса, а на захід Борістена Певкини і Бастарни, на побережу Меотиди Язиґи та Роксоляни, побіч тих двох племен у серединї Сарматиї Гамаксобиї і Аляни-Скити; окрім сього множество меньших племен *(ἐλάττονα ἔθνη)*; автор, як і попередні досліднїки, редукує деякі племена з огляду на те, що імена деяких племен або повторені на підставі такої-ж назви города, або тож само племя троха инакше назване.

Певкини уміщені на півночі Тіраса і в долині Дуная, але що Певкини се частина Бастарнів, тож автор думає, що супроти того треба змінити мапу Птолемея та зблизити до себе північних і полудневих Певкинів. Побіч Меотиди бачимо на мапі Птолемея Язиґів і Роксолянів; через уміщенє Язиґів побіч Роксолянів ті останні посунені занадто на схід; але що по съвідоцтвам старинних писателїв Язиґи всї що до одного оселили ся між Тисою і Дунаєм (Язиґи переселенці), уважає автор уміщенє Язиґів побіч Роксолянів анахронїзмом. На степах по лївім березї Днїпра умістив Птолемей Хунів — *Χοῦνοι*. Се перша поява турських племен на руській териториї. Що сї Хуни були племенем турським, догадуєть ся д. Кулаковский з сього, що ріка Урал у Птолемея має назву турську *Δάϊξ* себто jajyk (і до сьогодня у місцевої людности Яїк).

Що до городів европейської Сарматиї, автор головно займає ся городами в серединї Сарматиї, не прибережними. І так з підністрянських городів на гадку автора Клєпідава була походженя ґотського або дацького, Карродун кельтийського. Не розпоряджаючи нїякими даними для приднїстровської териториї, попристає автор на пробах льокалїзациї тих городів, які робили ґраф Потоцкий та польський учений Садовский, хоч їх редукция взагалї досить сумнївна. Городи на амадоцькім притоку Днїпра автор консеквентно кладе на Припети; що рух торговельний простягав ся і на басейн Припети, се потверджують находки римських монет на Волини, котрі автор при тім вичисляє.

У Птолемея уміщені жерела Борістена (Днїпра) на північнім заході; в горішнім бігу його нема нїяких городів. З огляду на се, що середущий біг Днїпра має вид ломаної лїнії, догадуєть ся автор, що мабуть Птолемей захопив басейн якоїсь лївої притоки Днїпра, мабуть Десни. В такім разї по думцї автора город Серім можна уважати Черниговом, а Метрополь — Київом. Коли-ж гадка що до приміщеня Серіму на Десні яко Чернигова правдива, каже автор, то на Днїпро вище Київа припали-б отсї городи: Сар, Амадока і Азаґарий.

Ольвія (також Борістеном звана) у Птолемея уміщена хибно на долїшнїм бігу Днїпра. Се стало ся з тої причини, що р. Гіпаніс (Бог) злучено з Борістеном, а се стало ся на думку автора тому, що в лиман Бога пливе з півночі Інґул і зближає ся до правої притоки Днїпра — Тясмина. А що пороги треба було обходити мабуть рікою Інґулом, аби дістати ся знов до Днїпра, тож Бог получено хибно в одно з сею останньою рікою.

Що до ріки Каркинїту, то з огляду, що город Каркина лежав у Криму, зникає й ріка Каркинїт з териториї руської землї. Зате городи положені над нею: Торокку, Еркаб, Тракану і Новар треба по думцї д. Кулаковского положити на лївім березї нижнього бігу Днїпра, що

пливе тут в напрямі з північного сходу на полудневий захід і зближений до кримської території.

Підчас коли всї иньші городи позникали під напором Ґотів (а вказують на се монети знайдені лише до Септімія Севера), зістав ся лише Метрополь-Київ. На його території знайдено монету цїсаря Констанция II, на думку автора — дуже важний факт. Сучасником сього цїсаря був остроґотський король Германрих, що мав державу на північ і схід від середущого бігу Днїпра; автор приймає гіпотезу Вітфусона (збиту спецыялїстами) про Danpar stadir — Київ, столицю Германариха; находки монет, кінчить автор, і поява Київа „на зарѣ нашей родной исторіи“ потверджають се, що Київ істнував від давних часів Птолемея.

Б. Б.

М. Н. Ростовцевъ — Римскіе гарнизоны на Таврическомъ полуостровѣ (Ж. М. Н. П., 1900, III. с. 140—158).

Розвідка складаєть ся з трох розділів; в першім автор аналїзує звістку Й. Флавія (II. 16. 4) про римські залоги в Боспорськім царстві; в другім він головно збирає відомости про римську залогу в Херсонесї і тут публїкує інтересну нову Херсонеську напись з II в., з котрої бачимо, що в Херсонесї резідував tribunus militum — правдоподібно головний начальник таврийської оборони, в III роздїлї описує розкопки на розї Ай-Тодор (коло Ялти), де 1897 р. знайдено останки римських касарень, а численні римські монети вказують на часи від Веспасіана і до Гордіона. Автор здогадуєть ся, що при Доміцияні військо було виведене з Крима на якийсь час, а в середині III в. окупация зовсїм перестала бути; саму айтодорську осаду він уважає за Харакс Птолемея.

М. Г.

Историческія сочиненія Д. И. Иловайскаго. Часть вторая. 1859—1897, Москва, 1897, IV+387.

В II томі сього збірника (I том вийшов ще в 1884 р. під титулом Сочиненія) передруковано дрібні статї московського історика. Наукова вартість їх неоднакова, але взагалї цїкавого в них не богато; я занотую що вартїйше та інтересиїйше для нас. На вступі є популярно наукова статя про початок Руси — інтересна як резюме поглядів автора, де в чім фантастичних, де в чім інтересних і справедливих (автор міг би у всякім разї, передруковуючи, поправити дату нападу Руси на Царгород). Дрібні замітки про Тмутарокань, Саркел, Данила галицького і місто Холм та про руську поезію XI—XII в. (з поводу Слова о полку Ігоревім) не богато дають; занотуємо тільки уваги самого д. Іловайского й корреферента його ґр. Уварова про архитектурну опись холмської катедри в Галицько-волинській лїтописи (тут теж автор хоч при пере-

друку міг би поправити хронольоґію галицьких подій, де він дуже аподектично повторяє дати Галицько-волинської літописи).

В II відділі занотуємо досить голосну свого часу полеміку про значінне слова „кормленіе“ і замітку про Ілю Муромця (д. І. висловляє здогад, що в еволюції сеї леґенди мала вплив історична особа — козак Ілейко Муромець, діяч московських замішань з початку XVII в.) Дальші біблїоґрафічні й пригагідні примітки дають ще меньше інтересного.

М. Г.

Н. Коробка — Весенняя игра — пѣсня „Воротаръ“ и пѣсни о князѣ Романѣ (Извѣстія отд. рус. языка академіи наукъ, 1899, II с. 588—9).

На звістню веснянку з іменем кн. Романа є два погляди — одні бачуть в ній мітичний, натуралїстичний симболь, як Костомаров і Потебня, иньші — як Антонович, Жданов, Лопарьов — память про історичного Романа. Д. Коробка ще раз хоче переглянути се питанне і дати йому рішенне; до декотрих материялів дає він свої власні записи (вже звістних оповідань); історичне толкованне не промовляє йому до переконання і він з деякими відмінами приймає толкованне Потебні, що в основі веснянки лежить симболь сонця. При тім він критикує взагалї здогади про традицию Романа галицького в народній словесности, але ані ся критика, ані позитивні толкования автора особливою глубиною не визначають ся, й на мій погляд розвідка д. Коробки лишає питанне там, де його й застало. По моєму, невважаючи на деякі трудности в детайльнїйшім толкованню (і сї трудности нїчого не кажуть против самого історичного толкования), правдоподібнїйше таки звязувати перекази про Романа з Романом галицьким, а признанне мітольоґічного підкладу веснянки не усуває питання — як прилучило ся до неї імя Романа, й які історичні обставини вплинули на се.

М. Г.

И. И. Срезневский — Обозрѣніе древнихъ русскихъ списковъ Кормчей книги. Сиб., 1897, ст. VI+207+фототипічна таблиця (відб. з Сборника).

Пок. Срезневский в сій праці розглядає найстарші руські кодекси Кормчої книги. В загальнім початковім погляді слїдить він, як росла Кормча з початкових збірників постанов апостольських та сьвятих отців, прибираючи до себе постанови ріжних соборів місцевих і вселенських, поясненя деяких патриярхів і епископів в справах єретиків, про монашество, шлюб і т. и., а від часів Константина В., коли царі візантийські брали удїл в справах церковних, а церкву почали обовязувати і сьвітські постанови, знайшли і вони місце в Кормчій. Між першими

людьми, що занялись Кормчою вичислює автор Діонізия Малого, що з початком VI ст. переклав ті постанови з мови грецької на латинську, Йоана Схоластика і патриярха Фотия; сї два займались передовсїм систематичним уложенєм постанов. Критичне толкованє Кормчої появило ся доперва за часів Алексїя і Йоана Комненів: учені Йоан Зонара, Николай Аристин і Теодор Вальсамон положили на тім поли найбільші заслуги.

Дальше переходить автор до критичного розбору чотирьох давнїх редакций руської Кормчої: Кормчої Ефремівської, з XI—XII в., Рязанської з 1284 р., Новгородської з 1280 р. і Устюжської з XIII в. За найдавнїйшу уважає автор редакцию Ефремівську, се доказує він порівняннєм поодиноких Кормчих, а дальше подає порівняний показчик поодиноких частий Кормчих. Окрім того подав автор цїлі віддїли Кормчої як: Збірник канонів Йоана Схоластика в 50-ти главах з Устюжської Кормчої, Збірника постанов в 87 главах з єфремівського кодексу, Невелї з соловецького кодекса XII в, Сїнтаґму в XIV титлах з ефремівської Кормчої і Закон судний з Варсонофієвської Кормчої з вариантами Новгородської Кормчої. *О. П.*

Русская словесность съ XI по XIX столѣтія включительно. Библіографическій указатель произведеній русской словесности въ связи съ исторіей литературы и критикой. Книги и журнальныя статьи. Составила А. В. Мезіеръ. Часть I — Русская словесность съ XI по XIII в. Спб., 1899, ст. 161 вел. 8° (в 2 стовпцї).

Укладчиця в передмові поясняє, що операла ся на показчиках Венгерова, Межова й ин., на катальоґах і важнїйших моноґрафіях, де була вказана лїтература, по можности провіряючи їх вказівки; для скороченя переважну частину статей в ґазетах вона упустила; припускаючи, що де що могло бути упущено, вона певна, що все важнїйше в показчик війшло.

Вповнї вірю, що показчик сей коштував її авторцї богато працї, як вона каже, але з тим усїм вийшов він дуже слабо. Дїйсно в нїм є чимало прогалин, далї — авторка систематично проминула все написане не по росийськи, хоч з другого боку повходили сюди працї видані по росийськи, а до предмету неналежні; авторка, видно, богато де чого не видїла на власні очі, тому при одних збірних працях вичисляє їх зміст (як і треба), при иньших нї — дає тільки голий титул, з котрого читач зовсїм не буде мудрий, подає в лїтературі те, що належить до видань тексту і т. и. Тільки за браком лїпшого показчика і сей може принести якусь практичну користь. *М. Г.*

Указатель къ первымъ осьми томамъ Полнаго собранія русскихъ лѣтописей, изданныхъ археографическою коммиссіею, отдѣлъ I — указатель лицъ, т. II (К—Ѳ), Спб., 1898, ст. II+397+XXVIII, 4°.

Се виданнє належить до категорії тих припізнених, що через своє припізненнє тратять майже всяке значінне. З передмови довідуємо ся, що се виданнє було ухвалене ще 1847, зроблене 1861 р., але що всякий раз поки доходила річ до друку, показувало ся, що робота відстала від числа виданих томів, тож по всяких перерібках тільки 1875 р. видано I том, а нарештї недавно (бо появила ся в сьвіт книжка дуже недавно, хоч має на окладинцї 1898 р.) — т. II. Як я сказав, своє значінне се виданнє стратило майже зовсїм: з 8 томів, обнятих ним, т. I, II, III, отже найважнїйші, вийшли зовсїм з наукового уживання, заступлені новійшими, лїпшими, практичнїйшими виданнями тоїж самої археоґрафічної комісиї, так що показчик може служити тільки для т. IV—VIII. Томи IX, X, XV і XVI, що появили ся досить давно, зістали ся необнятими сим показчиком, хоч окрім т. XVI всї вони не мають своїх осібних індексів. Шкода працї й гроша, особливо супроти иньших розпочатих і ухвалених, дуже потрібних робіт, котрими так богата петербурська археоґрафічна комісия. *М. Г.*

Е. Церетели — Елена Іоанновна, великая княгиня литовская, русская, королева польская. Спб., 1898, ст. II+356.

Се істория жінки великого князя і короля Олександра, одначе при тім авторка подає широкі культурно-історичні образи з істориї Москви і Литви XV—XVI ст. Сї нариси, хоч не можна їх уважати строго науковими, писані гарно і, треба признати, історично вірно, напр. пятий уступ про Литву написаний загально, але, видно, із зрозуміннєм політично-культурних подій в істориї сього незвичайного державного орґанїзма. Вірно помічена переміна пункта тяготїння до Москви, що проявилась після політичної унії. В характеристиці верстов можна-б не одно закинути, а се виходить із того, що авторка бере звістки головно з готової літератури, і то не першорядної вартости, а не з жерел. З того походить теж, що авторка, коли говорить лише про католицтво, паде зараз у якийсь субєктивний тон, що разить безсторонних людий. Авторка видить нераз моральні мотиви там, де лиш були політичні, напр. неохота королеви Єлисавети видати дочку за Матія Корвіна — се у неї не крок відповідний австрийській політиці, але нїмецько-католицький шовінїзм (ст. 151). При описї смерти Єлени авторка дає безкритично віру звісткам, що її отроєно. В додатках надруковано переклад мемориялу Міноритів

про історию майна Олени, зложеного у тих монахів (Mon. Pol. V), і славний лист Олени до батька 1503 р. (Сб. Имп. Р. Ист. Общ. XXXV).

Взагалї праця д. Церетелї, хоч не може мати претенсії на наукову вартість, повинна одначе уважати ся доброю історичною лектурою.

С. Т.

Anatol Lewicki — Unia Florencka w Polsce. Część I. (Rozprawy Akademii Umiejętności, т. XXXVIII, 1899, ст. 67).

Отся розвідка покійного проф. Левіцкого зістала ся частиною більшої працї, що мабуть мала вияснити цїлу історию заходів коло церковної унії на Руси, аж по берестейську унію. Праця ся не була скінчена; оставсь із неї лише сей уривок, що все таки творить яку таку цїлість. Яка-ж вартість сього уривка? Не богато прийдеть ся похвального про нього сказати. Богато в нім нагромаджено історичного материялу, що може другим улекшувати вхід у студії над фльорентийською унією у нас, але загалом далеко йому до сього, аби заслужив імя строго научної, методичної розвідки. Слідячи такі скомпліковані речі, як церковна унія, треба бути незвичайно обережним, обережним до тонкостий і як найбільше об'єктивним, щоб не збитись з дороги, через те не повинно ніколи починати від якоїсь вихідної, наперед прийнятої точки, лише провірювати жерела і на їх основі доходити доперва до сих або тих виводів. — Нема всього того у розвідцї п. Левіцкого.

Складає ся вона зі вступу, де дано погляд на всї проби унії перед Фльоренциєю, потім іде мова про саму фльорентийську унію, про подорож митрополїта Ісидора на собор, його поворот з собора і заходи коло переведеня свого дїла, про упадок фльорентийської унії та про її відновленє в 1458 р. Такий подїл змісту порадила авторови його цїль — представити, на скілько ся унія, що була основою й теперішньої, увійшла вже в XV вицї в житє, та які були причини її невдачі і упадку. Схема доволї відповідна, як бачимо, троха тілько за богато місця посьвячено Ісидорови; але в її переведеню прийде ся стрінути з більшими, значнїйшими похибками.

І так зараз у вступі голосить автор пеан великому цивілїзаційному значіню литовсько-польської унії з 1386 р. за те, що вона давала Польщі місию привернення одности в християнській церкві між східною і західною її половиною, одности — що мала бути першою умовою сього союза народів. Чиж то остаточно така хвала для народа, що пильнуючи своїх інтересів державних та народних добирає усїх способів, аби поглинути, з'ассімілювати союзний, чужий елемент? А коли навіть і хвала, то за те, що порозумів свою ситуацию і хопивсь способу, який вважав найпригіднїйшим для забезпеченя своїх інтересів; де-ж тут цивілїзаційне

значінє? Тодїшня церковна унїя не принесла нїчого для цивілїзациї, вона принесла роз'яренє антаґонїзмів, потім море крови! От маєм уже першу вихідну точку автора, цивілїзацийне значінє тодїшньої церковної унії.

На думку Левіцкого справа церковної унії не була так дуже трудна, бо „Русь західна від XIII в. до XV не була до неї неприхильною". Знова вихідна точка, до якої усе буде стягати ся, хоч би й силою. В якійсь частинї можна би признати справедливість сїй замітцї, але з тим що на Руси під унією розумів ся лише супремат папи з цїлковитим задержанєм „православної віри". Але притім із Рима вижидано помочи против Татар; Данило лише тим водив ся при своїй унії; було се чисто полїтичне вирахованє! Підношу се против погляду автора, що про сю річ так відзиває ся: „Треба нам читати волинсько-галицького лїтописця, що сьміло може звати ся представителем тодїшньої публичної опінії, аби пересьвідчитись, що зближенє Данила до заходу і принятє одности з католицькою церквою не було лише примхою і вирахованєм самого князя, але і від народа було раде приймованє". Але в лїтописи ми знаходимо й поясненнє сього толєрования унії. „Інокентий кинув клятву на тих, що хулили православнїй грецькій вірі", се повідає лїтописець саме у тім місци, на яке покликує ся автор. Що кому міг пошкодити примат папи, коли обряд, навіть „православна віра" мали запоруку? Зрештою признаючи, що упадок Данилової унії був наслїдком упадку полїтичної системи, себ то союза з західними державами і Римом, розбитого Татарами, автор дуже нельоґічно, неконсеквентно сам видає сьвідоцтво против себе, бо вказує сим, що власне тільки інтерес полїтичний тримав Данила у сїм союзї.

Шукаючи усюди, де йно можна, зазначеної згори прихильности Русинів до унії, автор бачить її у сих грізьбах переходу на латинство за Ольгерда, хоч ся грізьба була чисто полїтичного характеру, була кручкою, щоб при її помочи віддїлити краї литовські в осібну митрополїю і увільнитись сим робом від усякого впливу з боку Москви. Революция в Новгородку, як автор називає цїлком хибно вибір Цамблака руським собором, має бути рівно-ж доказом, що не було принціпіяльної неохоти до Рима. Але-ж ся нїби революция не може служити нїяким доказом того! Витовт бажав мати свобідну руку в епархіях своєї держави, передовсїм ізза полїтичних цїлий і проте просто наказав вибір Цамблака. Отже Цамблак був вибраний митрополитом під впливом Витовта; де-ж тут особливші симпатиї до унії? Що вибір Цамблака нїчим не поміг унії, про се вже навіть не говорім. Се протягнуло-б тут річ безпотрібно. Звісна річ тілько, що Цамблак поїхав на собор константський з наказу Витовта, а не з порученя хоч би місцевого собора, щоб доперва сьвідчило про якісь більші симпатиї до унії духовенства. І пожертвувати без

дискусиї Римови унію руської церкви він не жертвував, як те твердить Левіцкий — жерела й характеристика Цамблака тому перечать.

Не буду вже дальше вичисляти за автором усіх тих признак і сьвідоцтв прихильности Русинів до унії, бо вони ще слабші. Коли хто був прихильний унії, то хиба сей або той руський митрополит, що виносив часом уже з Греції сьвідомість потреби злуки церков, як се було з Ізидором. Нарід же про себе толєрантний, байдужий до доґм, тай духовенство, не так може просьвічене як західне, не реаґували остро против унії, поки вона не давала себе їм знати чимсь більше реальним; хиба се може звати ся прихильностию до унії?

По такім вступі, із якого вийшло, що унія на Руси мало що не була готова, що треба було ще лишень хиба якої санкциї з гори, аби її остаточно перефорсувати, переходить автор до унійонних соборів, базельського і фльорентийського. Тут виплив він уже на тиху воду. Та на лихо попадав ся в очі митрополит Ізидор, щоб знова ввести автора в воіскушеніє. Треба признати, що політику Ізидора взагалї автор представляє, як на нашу гадку, досить добре; з одного боку його заходи, аби за всяку ціну перевести унію цілої руської церкви з Римом, з другого опір московського князя против його намірів та скептицизм литовського в. кн. Жиґмонта, що загороджували йому в одно дорогу на собор, усе те ясне. Ізидор добуває вкінци дозволу від в. кн. Василя, але складає вперед присягу на руки князя, що з собору не привезе нїякої новини. Бідно, майже без нїякої асисти виїзджає він з Москви; ледви один епископ, Авраам суздальський і деякі меньші духовні вибирають ся з ним. Жиґмонт не дає йому рівно-ж нїкого з своїх епископів. Се одначе не ломить замірів Ісидора, він їде на собор, щоб довершити свого діла, не зважаючи на се, що не має права до репрезентациї ні Москви, ні Литви, що звязаний присягою. Так представляє ся ціла ситуация навіть, коли читаємо розвідку Левіцкого, поки не наскочимо на такий висказ, що зовсім збиває читача з пантелику. „У всякім разї — мовить автор — дозвіл вел. кн. значив тілько, що віддане Ізидорови мандату на репрезентоване Москви перед собором, що мав ся відбути на заході, а сесе застереженє, про яке говорить князь (в листї до патриярха), себто, аби він їм не приносив нїчого нового і чужого, мабуть доперва ex post набрало значіня, бо инакше на що скликували-б собор, коли-б на нїм не можна було перевести нїякої зміни, або доповненя в вірі чи обрядах! Ізидор міг спокійно прирікати й присягати, бо то що укладало ся на соборі та остаточно було порішене, можна було причисляти до тої самої катеґориї і залежало се від особистого погляду, чи уважати його за річ меншої ваги, чи за страшенну єресь“.

Сумніваю ся, чи митрополит справді був такий дотепний, дотепнійший мабуть наш автор, коли йому таку софістерию підсуває. Що спонукало автора так нельоґічно виправдувати поступок Ізидора, не знаю! Як бачимо, він навіть кривоприсягу санкціонує і виправдує її хитрою софістериєю, не гідною наукового твору.

По довершенім фактї унії вертає Ізидор на Русь. Описавши основно в подробицях його дорогу і заходи коло заведеня унії, відповідає автор відповідно до схеми розвідки на питанє, о скілько унія фльорентийська в XV віцї увійшла в житє. Перше автор змагавсь доказати, що не було принціпіяльної неохоти на Руси до унії, гадав би отже хто, що тепер унія запанує усюди. Тимчасом показалось инакше! Длуґош позволив собі таку замітку: „Ся унія латинської церкви з грецькою трівала тілько короткий час, бо Греки і Русини, що не були при ній присутні, висьмівали її і легковажили“. Знехтувати сесю замітку авторови було годї, годї було заперечити факт, і так автор цитуючи її, перечить усїм своїм попередним виводам. Мало того, він з властивою собі неконсеквенциєю сам признає, що „в масах нова ідея не могла найти ґрунту і знайшла лише посьміх тай легковажене“. По що-ж отже було перше так шуміти, немов то на Руси не було неприхильности до унії, коли її тепер так мокрим рядном приняли? Вправдї підносить автор, що так принято унію тому, бо се було дїло підняте на свою руку честолюбним, загально нелюбленим митрополитом, що він попсував усе, але коли б був який більший нахил до унії на Руси, то певно сам факт, що й Царґород тодї прийняв унію, був би потягнув за собою усїх тай не вязав ся нїхто так дуже антіпатиями до Ізидора.

Проте невдачу унії не можна приписувати в такій мірі самому Ізидорови. Дїйсною причиною упадку унії була ся обставина, що вона не мала підготовленя й не тїшилась симпатиями серед народу; всї иньші причини другорядні. На другім пляні стоять сї перешкоди, які Ізидор стрічає з боку Польщі, де правительство і духовенство осьвідчились за базельським собором і тому ворожо приймали все, що виходило із Фльоренциї. Не винен також унії в такій мірі, як се здає ся автору, консерватизм Москви й зашкаралупленє її в старих формах; приклад її певно так дуже не вплив на Русь литовську і польську. Церковна політика Казимира Ягайловича шкодила дещо заведеню унії, але не була такою важною причиною її упадку, як се автор зазначує. На думку автора, бажанєм сього короля була не унія, лише наверненє сходу на латинство місионерством, аж коли він пересьвідчив ся, що се неможливе, згодивсь на офіцияльне відновленє фльорентийської унії 1458 р.; се відновленє унії принесло остаточний розділ східної церкви на дві частини: полудневу, що дісталась архіепископу Григорию і північну московську,

при котрій все ще бажав остатись Ізидор. На сім сконстантованю факту відновленя фльорентійської унії уриває ся праця п. Левицкого. Тут би й нам перестати, та ще одна річ замітна під конець сеї праці. Се разяча неконсеквенция, що і тут впадає знову в очі. Як із початку говорив автор про високе цівілізацийне значінє унії, так тепер, згадуючи кількома словами про берестейську унію, дочку фльорентійської, на глум власній льоґіці, ось як малює наслїдки унії: „Не булиж радше її наслїдком страшенний заколот, незгода, грізні лиха і війни, а вкінци зруйнованє старої культури, а що гірше, ворожнеча народу до народу?“ Не що казати! Гарне се цівілізацийне значінє унії! Дивувати ся тільки треба автору, що міг так собі перечити.

Але сей раз не без причини показав ся він неконсеквентним. Він волів би був мабуть, як би на місце унії взялись Поляки до навертаня Русинів за всяку ціну просто на латинство. В принціпі проте противний унії, уважає він її половинкою, а такі половинки, на його думку, найчастїйше були шкідливі в історії. Як з одного боку він приймає унію з гонорами (звісно як malum necessarium!), так з другого невдоволений з неї хоче фільософічно умотивувати її невдачу, і таки мати правду по своїм сторонї — що лучше булоб Русинів просто в латинство повернути.

Годї тут поминути, що автор забавивши ся в фільософа, хоче показать ся ще психольоґом душі руського народа. Констатуючи факт, що Поляки для унії перелили море крови, а про те не приєднали собі руського народа, додає він ще цїкаву для автора (як для сполячоного Русина) замітку, що ще й нині кождий горячий народовець в глубинї серця православний, а горячий унїят — не руський патріот“.

На тім приходить ся менї скінчити свої замітки про працю пок. Левіцького. Безперечно був він овочем пильної й важкої праці. Зібранє богатого материялу і обговоренє його досить широко стає хоч частинною заслугою автора, дарма, що не довело се йому щасливо вияснити справу. Одиноким оправданєм може послужити хиба та обставина, що праця не скінчена, отже могло бути в нїй ще дещо, що потім моглоб бути справлене автором. *Ф. М.*

Др. Исидоръ Шараневичъ — Церковная унія на Руси и вліяніе ей на змѣну общественного положенія мірского рускаго духовенства. Львъ. 1897, ст, 30.

Dr. Izydor Szaraniewicz — Kościelna unia na Rusi i wpływ jej na zmianę społecznego stanowiska świeckiego duchowieństwa ruskiego, Льв. 1899, ст. 30.

Розвідка отся була відчитана 8 липня 1896 р. на другім засїданю католицького віча, що відбулось у Львові тогож року, і надрукована по

руськи автором, а по польськи в Памятнику з'їзда; що до змісту оба видання згоджують ся цїлком, ріжниця лежить тільки в формі: що до мови і її чистоти польське виданнє без порівнання красше, ніж руське — якесь mixtum compositum із слів чисто руських, польських та московських.

Відповідно заголовкови дає нам автор у своїй розвідцї вперед погляд на історию унії східної церкви з західною і оповідає короткими словами про її заведенє в західній Руси, що зіставала ся під властию Польщі; уся річ представлена в найзагальнїйших чертах, тому мабуть, що в принагіднім відчитї годї було розводить ся широко. За те про вплив унії на зміну суспільного становища сьвітського руського духовенства старає ся автор більше сказати, своїж замітки в сїй справі опирає на актах добутих з старої реґістратури львівської прокураториї скарбу — в сїм наукова вартість статї.

Вперед побіжно зазначує автор, що через унію управа церкви перейшла від сьвітського духовенства, протеґованого польськими королями, в руки монахів — Василиян, що залежали просто від Рима. Важнїйші зміни через унію вийшли в социяльному становищи духовенства. Перед тим було духовенство дїдичне: сьвященство переходило з батька на сина, наколи сей знав лише трохи церковного устава та славянської мови, і коли заплатив патронови, до котрого належала церков, як бенефіция, певну суму гроший Перший удар против дїдичности вийшов, на думку автора, від церковних братств, що зразу займались дїлами милосердя і з часом уже на межі XVI та XVII віка приняли на себе обовязок утримовати сьвященників при церквах з правом віддалювати нездатних. Головний же удар вийшов від унії: руські епископи, приймаючи унію, ставляли умовою, щоб парафії віддавано всюди відповідним людям за благословенєм епископів. Вкінци собор замойський з 1720 р. зніс недїдичність парафій і заборонив куповане бенефіций, а на місце сього заведено презентацийну систему. Через переведенє рішень тридентського собора й новійшого — місцевого, в Замостю, богато сьвященників і сьвященичих родин потратило свої парафії. Проєкт поставлений на конвокацийнім соймі в Варшаві 1764 р. мав бути остаточним ударом, який стрінув старе руське духовенство: на його основі всї сьвященничі сини не шляхотського роду повинні були повернути в кріпацтво й служебність, колиб до 15 року житя не взялись до якого ремесла, або не посьвятились сьвященству. З поводу сього проєкта мав відбути ся навіть собор, до него одначе, на думку п. Шараневича, не прийшло.

Економічне становище духовенства змінилось на думку автора, через церковну унію на лїпше. Давнїйше спочивали на руських сьвященниках деякі тягарі, навіть до панщини були вони приневолювані, в міру сього до якого стану належав сьвященник, чи шляхотського, чи міщан-

ського, чи то вийшов із селян[1]). Та на нашу думку не так церковна унія була причиною полекші для руських сьвященників, як повстаня козацькі, про які автор також згадує. Звісно предсї, та й авторови се відомо, що усї полекші діставались вперед православному духовенству, менш більш у половинї XVII в., отже як раз при козацьких повстанях, унїятське ж духовенство освободжено по части доперва пізнїйше 1668 р. в конфедерації, що відбулась по абдикації Яна Казимира. Отже трудно признати церковній унії зміну сього „нужденного положеня руського духовенства". Доперва пізнїйш, як бачимо, признано упїятському духовенству свободу, тай то вдалось зробити лишень в добрах королївських, про що й сам автор говорить.

В практиці положенє руського духовенства до самого упадку річи посполитої, тай потім ще довго було дуже незавидне. Там тілько, розуміє ся, було сьвященникови лїпше жити, де був людяний пан, маґнат, що по своїй добродїйности освободжував його від тягарів тай ще надїлював своєю помочию.

Начерком відносин руського духовенства до панів кінчить д. Шараневич свою розвідку. *Ф. М.*

Акты издаваемые виленскою коммиссіею для разбора древнихъ актовъ. Томъ XXIV — Акты о боярахъ, Вильно, 1897, стор. XLIV+547, 4⁰.

Акти сього тома, числом 322, говорять всї про бояр в Жомоїти. Що до часу, то обіймають вони простір від 1491 до 1796 р. З сих актів припадає на XV вік 3; на XVI 287; на XVII 23; на XVIII 9. Що до змісту всї говорять про житє поодиноких боярських родин і нема поміж ними таких, котрі ударяли би сильнїйше в очи і відрізнювали ся від иньших. Можна піднести хиба акт 55, з котрого довідуємо ся, що в 1537 р. на Жмуди в видуклевській волости був суд полюбовний званий „копа"; згадку про суд полюбовний подибуємо ще в 274 актї. Иньші акти можна розділити ось так: акти про заміну боярських земель на королївські, числом 107; приватні відносини і процеси бояр, числом 64; акти де потверджує ся або надає ся боярам земля, числом 60; тут же можна згадати акт (107) ограниченя земель бояр Грустевської волости; акти, що признають або потверджують боярам їх права, числом 57, (9, 13, 19—21, 27, 34, 37, 40, 46, 48, 52, 53, 58—62, 65, 67, 80, 85, 117, 118, 132, 139, 141, 143—145, 160, 164, 173, 205, 218, 235, 237, 239, 240, 252, 253, 277, 282—284); акти про повинности

[1]) В принціпі духовенство все признавало ся свобідним від панщини — див. акти про сїльське духовенство в XXXIV т. Записок. *Ред.*

бояр, числом 12, (30—32, 70, 75, 77, 116, 135, 137, 304, 310, 315); акти, в котрих королї заказують накладати на бояр їм не приписані повинности 2 (11, 292). *Й. Ч.*

Иностранныя карты и атласы XVI и XVII вв., относящіеся къ Южной Россіи. Изслѣдованіе Василія Лясконскаго. Кіевъ, 1898, 1—22, in fol. + 4 карти (відбитка з XI т. Чтеній київ. істор. тов.).

Автор подає опис тих мап, які йому трапилось бачити під час його спеціяльної подорожи, в Кеніґсберґу, в королівськім державнім архиві і в Парижі — в Національній бібліотеці (Bibliothèque Nationale) Кеніґсберських мап описує лише 4 (XVI і XVII вв.), тоді як Паризьких — в Національній бібліотеці — 12 (6 з XVI і 6 з XVII вв.), в Societé de Géographie — 8, всї XVII в. Нарештї найбільш повно автор спиняєть ся на Боплянових мапах, які й подають ся при кінцї книжки (Typus Generalis Ukrainae sive Palatinatum Podoliae, Kioviensis et Braclaviensis; Ukrainae pars quae Braclavia Palatinatus vulgo dicitur; Pokutia, Podolia).

Автор, опираючись на давних ґеоґрафічних мапах взагалї, і між іншим карти Бопляна, приходить ся до того висновку, що „наші історики, покладаючись лише на ґенеральні мапи південної Руси, часто дуже помилялись що до степеня залюднення краю, а також що до часу, коли виникли ті або інші оселї в ньому". Яко приклад автор подає уривок з статї д. Лазаревського „Лубенщина и князья Вишневецкіе", де останній признає, що Посуле і в початку другої половини XVI в. було пустинею, і навіть на початку XVII в. була теж майже пустинею (стор. 22). „А між тим, — каже автор, — деякі ґеоґрафичні мапи Росиї, що були видані рівночасно з ґенеральними, дивують нас силою подробиць і значним степенем докладности" (стор. 4). Може правда й по його боцї, тільки автор, на жаль, не подає нїчого, окрім голого вище наведеного твердження, для доказу своєї гадки. Про те, заходи д. Ляскоронского до видання цїнних Боплянових мап мусимо уважати вельми користною річю, бо се без сумнїву найкращі історичні мапи, виконані з великою докладностю і совістностю. *В. Д.*

А. А. Дмитріевскій — Арсеній, архіепископъ елассонскій (суздальскій тожь) и его вновь открытые историческіе мемуары (Труды кіев. дух. акад. 1898—1899).

Ся чимала студия претендує на значінне новини й бажає зворушити увагу історичної науки. Вона починаєть ся передмовою, звідки ми до-

відуємось, що то за нові мемуари, де взялись і як історична наука повинна зацікавитись ними. Сї мемуари написані Арсенієм, арх. елассонським й дімоникським, котрий проживав у Московщині підчас „Смутного часу“ і вмер там на катедрі архіеп. суздальського й торуського. В одному з трапезунтських грецьких манастирів заховувала ся до свого часу копія сих мемуарів (так зв. сумелійська рукопись), й її знайшов там д. Дмитриєвский. За передмовою містить ся „начерк життя й діяльности“ арх. Арсенія (1898 р. кн. I, 3—74 ст.), ся частина студиї трохи дотикаєть ся істориї України-Руси й може для нас мати якийсь інтерес: арх. Арсеній, 1586 року простуючи з Греції в Москву, спинив ся у Львові, а потім, вертаючи назад, згодив ся на прохання православних Львовян, що думали мати в нїм якусь підпору в боротьбі з латинством, лишив ся у Львові (хоч йому треба було повернутись до константинопольського патриарха з московськими дарунками) й тут прожив два роки, учачи в братській школї грецької й церковно-славянської мови. Під його доглядом „спудеї“ сеї школи уложили: „Ἀδελφότης“ чи „Граматику доброглаголиваго еллинословенскаго языка“. Коли вселенський патріарх Єремія в 1588 р. переїздив через Україну в Москву, то Арсеній виїхав йому на зустріч і вони поїхали разом в Москву; там він лишив ся і був сьвідком смутних часів московської держави, котрі й описав в своїх мемуарах. Сї відомости з житя Арсенія, д. Дмитриєвский подає в значній мірі на підставі біографії Арсенія, що містить ся в тій же Сумелійській рукописи подає й дещо нове.

Дальші частини розвідки української істориї вже зовсїм не торкають ся: вона містить аналїз мемуарів Арсенія: „Царюваннє царя й великого князя Федора Івановича“ (тут же мова й про Бориса Ґодунова і появу Самозванця) (1898, III, 345—372), „Царюваннє царя й великого князя Димитрія з монахів“ (1898, IV, 559—595), Царюваннє Василя Шуйского (тут же ведеть ся річ про вибір Михайла Федоровича на царство) (1898, V, 88—129), „Критично-біографичні відомості про Сумелійську рукопись, що містить в собі мемуари й житєпись Арсенія, арх. елассонського“ (1899, II, 268—299), Додатки й спростування (більшістю про царюваннє Бориса Ґодунова) (1899, IV, 616—638).

Що до самих мемуарів взагалї треба зауважити, що як нї силкуєть ся д. Дмитриєвский довести велике значінне їх для історичної науки, все дарма: нового в них майже нїчого, нові фрази, мізерні подробиці, а факти тіж самі. *С. Г.*

Д. Сцѣпуро — Виленское св. Духовское братство въ XVII и XVIII столѣтіяхъ (Труды Кіевской Духовной Академіи, 1898 р., IX і XI, 1899 р, IV, VI, VIII і IX).

Стаття має подати історичний начерк виленського св. Духовського брацтва головним чином протягом XVII і XVIII вв.: автор вважає за можливе починати історію згаданого брацтва йно від 1597 р., коли брацтвом збудовано церкву св. Духа, тим то й дає своїй роботі такий заголовок; тільки брацтво істнувало й раньше і в передмові він подає коротку історію Троіцького брацтва від заснованя до збудованя ним церкви св. Духа (1584—1597 рр.) Очевидно, не натурально було й відокремлювати історію св. Духовського брацтва від історії Троіцького, бо се одна історія одного брацтва й хоч збудованнє церкви було фактом важним в його житю, але все таки виник він тільки з тої причини, що брацтво вже було в силї і рішучо ступало на перед.

Історію брацтва автор сього начерку дїлить на два періоди: перший від 1597 до 1633 р., се час розцьвіту брацтва, повного розвою його житєвої сили; другий від 1633 до 1794 р. — часи упадку брацтва й втрати ним усякого значіння, яко першорядного чинника православної церкви.

Усї події братського життя автор подає в хронольоґічнім порядку, одначе при першім періоді подає в осібній главі й систематичний огляд внутрішнього життя брацтва під ті часи; другий період не має собі такої частини через брак історичного материялу у автора: взагалї він дуже ремсткує на брак материялу що до його теми, нїякого нового материялу він не має і мусить опирати ся на жерела і моноґрафії давно звістні: Акты Зап. Россіи, Археографическій Сборникъ, Петръ Могила С. Голубева, Исторія Церкви Макарія. Тим то ясно, що в автора годї буде шукати чого нового й досї невідомого з круга фактів; одначе теж саме можна сказати й про комбінованнє сих фактів та виводи з них.

С. Г.

Maryan Dubiecki — Kudak, twierdza kresowa i jej okolice. Wydanie nowe przejrzane i powiększone, Варшава, 1900, ст. 154.

Се нове виданнє цїнної моноґрафії д. Дубєцкого має деякі доповненя супроти першого. Коли поминемо розширенє теоретично-фільософічної частини першої глави про історичну місию Польщі, піднести треба доданє цїлої пятої глави про історию побуту домінїканів у Кодаку після його збурення Сулимою. Тут опираєть ся автор головно на Окольского Russia florida і Ходикевича рукописній історії домінїканів (ст. 81—95). Далї цїлком нові глави VIII і IX, (ст. 134—153), з яких

перша дає докладнїйший опис другого й остаточного упадку твердинї (1648 р.). Автор опираєть ся тут головно на двох нових, досї незнаних рукописних звістках (Ягайл. Бібл.), а се, на умовах передання твердинї полковникови Несторенкови і на присязї останнього про додержанне умови. З 16-ти пунктів умови, що дозволяла свобідний вихід залоги, запевнювала непорушність мерцїв і сьвятощів, не додержало козацтво нїякого — залогу взято в неволю, і в нїй богато з них знайшло прикру долю, описану Мясковским у реляциї з комісиї 1649 р.

Зрештою понад се перемін нема майже нїяких, хоч деякі булиб здались. Цїла теория романтично-лицарського походженя козацтва, первістно польсько-шляхотського і дальшого його значіння, вже сьогоднї не повиннаб бути печатана, бо не має нїякої наукової вартости. Хоч автор не приймає нїякої „реформи“ Баторія, то все ще не міг він позбутись погляду, що „Б. богато чинив для народу, що боров ся на окраїнах“ (ст. 21). Взагалї д. Дубєцкого не можна назвати тенденцийним, хоч в однім місци (ст. 14) він висказує погляд, що український народ не витворив нїчого окрім гайдамаччини, зрештою він показує симпатию козацтву, хоч бере його односторонно і причини польсько-українських конфлїктів зводить до дуже вузонких рамок. Справа Пржиялбовского і Чаплїньского — у него великі полїтичні випадки. Широких полїтичних, суспільних, національних та релїґійних причин незгоди обох народів якось автор не хоче признати. Звістна пісонька „Ой там на горі їдуть мазурі“, сьпівана на Заднїпровю, має бути у автора доказом симпатиї української людности до колишнїх польських військ. Се просте непорозуминє, бо згадка пісні про „барвінковий віночок“ означає як раз забраннє дївочого вінка. Зрештою праця д. Дубєцкого зістаєть ся одною з кращих польських про Украйну. *С. Т.*

Путешествіе Антіохійскаго патріарха Макарія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка, описаное его сыномъ архидіякономъ Павломъ Алеппскимъ, кн. III, ст. IV+208 і IV, ст. X+195. Москва, 1898.

Перші два випуски сього користного видання обговорені вже були в XXIV т. Записок, тепер маємо закінченнє його перед собою.

В III і IV випуску описує автор побут патриярха Макария в Москві, а по части і в Новгородї. Для нас інтересні тут лише тоті уступи, що містять звістки з театру війни, яку тогди вів Хмельницький і цар з Польщею. І так каже автор на одному місци: в зимі, коли козаки розійшли ся по зимівках, напали Поляки в силї 130.000 (40.000 Поляків, Волохів і Угрів, 40.000 Нїмцїв, 50.000 Татар) на Украйну і облягли Хмеля, що мав лише 3.000 війська, в якомусь місточку. Хмель вийшов

проти них і крикнув: „Цар Алексій надходить!“. Поляків опанував такий страх, що утїкали в найбільшім неладї; Хмельницький гнав за ними, пішихъ всїх вибив, а кінноту знищив до половини; тодї полягли всї Нїмцї разом з жінками і дїтьми, бо Нїмцї, як каже автор, ідуть на війну разом з жінками і дїтьми! В другім місци згадує автор про трудне становище Поляків, коли проти них виступило 4 вороги; вони просять помочи від султана, обіцюють дати йому що річно 30.000 динарів, але Турок не вірить, бо Поляки вже від давна мали платити Туркам що року по 70.000 пястрів, а не платили їх. Згадує ще автор про похід Бутурлина і Хмельницького на Люблин і Львів, занятє Вильна царем, і про смерть зненавидженого козаками Радивила. Автор порівнує Поляків з мишами, що вилазять з нор, як хазяїна не видко, та коли до них зближає ся Хмель або цар, криють ся в свої нори. Принагідно він оповідає, що Поляки самі отроїли короля Володислава, що був прихильний козакам, а вибрали на його місце безбожника, бо сей оженив ся з жінкою помершого брата, чогоб жадний чоловік і навіть ідолопоклонник не допустив ся. Поляки нїколи не додержали Хмельови присяги, за се Всевишнїй покарав їх тяжко, бо по словам автора Поляки нїколи не побороли Хмеля. — Цїкаві ще числа, які подає автор: у него цар в однім місяци збирає 400.000 вояків, а як би лише хотїв, може легко виставити мілїон (sic!). Околиця Чигирина може легко виставити 300.000 козаків, а Переяслав 200.000.

Кінець IV випуска припадає вже по части на Україну: автор описує поворот патриярха Макарія через Русь. Дуже характеристичне тут порівнанє Московщини з Україною. Коли патриярх з дружиною прибули над Днїпер і побачили мури монастиря Печерського, що блестїли своїми банями, то їх душі стрепенули ся від радости, серця їх відкрили ся і вони дякували Господеви: в протягу двох лїт в Москві на їх серцях висїв замок, а їх дух був придавлений, бо в тих сторонах нїхто не може чути себе свобідним і вдоволеним; навіть той, хтоб став володїтелем сеї сторони, нїколи не перестане смутити ся духом і тревожити ся серцем. А противно сторона козаків була для них неначе рідня, а її мешканцї були для них добрими приятелями і людьми такими як вони!

Патриярх прибув в Кнєв і відправив службу в монастири Богоявленськім. По службі приходило до патриярха таке велике число людей по благословенє, але автор дивує ся тій побожности і каже, що нїгде не стрічали так побожних людей як на Україні. Патриярх пробув якийсь час у Київі, був у митрополита і в монастирях і автор описує при тім монастирі Никольский і Михайлівський. З Кнєва удав ся патриярх до Борисполя, де була церков сьв. Бориса і Глїба; при сїй нагоді автор оповідає, що чув про Володимира і його синів, описує Борисполь, потім

Переяслав, Черкаси і Чигирин, через котрі патріярх переїздив. Переяслав по думці автора соперничить з Київом своєю величиною, се сильна твердиня, котрої ще ніхто не заняв оружєм. В Черкасах по думці його уродив ся Хмель і звідти козаки відпливають на чайках, коли удають ся на Чорне море. Цитаделю чигиринську порівнує автор з кріпостею Алеппо; на цілій Україні нема такої кріпости. В сім городі бачив ся патриярха з гетьманом. Звідси переїхавши через міст, котрим треба їхати півтора години, приїхав патриярх в Суботів. Тут побачив він жінку Тимоша Хмельницького; вона була одягнена як черкеська невільниця, в суконнім колпаці, автор дуже жалує її, вона вміє чотири язики (волоський, грецький, турецький і руський), за неї отець стратив великі маєтки, щоб викупити її з Константинополя, а вона живе тепер далеко від рідні, серед чужих. Патриярх відправив над гробом Тимоша поминальницю. Автор оповідає, що над гробом по звичаю козаків висїла хоругов, на котрій намальований був Тимош з мечем в правій і булавою в лівій руці. Через Умань удав ся патриярх до Рашкова. Тим кінчить ся IV випуск. *Й. Ч.*

А. С. Петрушевичъ — Дополненія ко сводной галицко-русской лѣтописи съ 1700 по 1772 годъ, изданной въ Львовѣ 1887 года (Литературный Сборникъ, изд. Галицко-русскою Матицею, г. 1896, 1897), т. I (1700—1771), Льв. 1896, ст. III+423, т. II (1772—1800) Льв. 1897, ст. II+431.

Писати про деякі книжки, що появляють ся на сьвітї божім, часом дуже немило, нераз краще збути їх мовчанкою, але, на жаль, бібліоґраф має теж свої обовязки, що не велять йому чинити виїмків у продуктах людського наукового творення. Такий самий обовязок примусив мене сказати кілька слів про вище наведені книжки, що хоч титуловані досить давними роками, таки не так давно появили ся межи людьми. Сей обовязок ще тим більший, коли подумаємо, що сї дві книжки — се майже одинокий результат кількалїтньої „наукової“ працї значної частини нашої суспільности, що на наукову дїяльність має материяльні способи та уважає себе у нас єдиноправдивим здоровим орґанїзмом. Лїтопись ся отже ще у нас й історично-культурний документ, тож читач нехай дарує за місце й час.

Перекидаючи сї доволї грубі томи і маючи на увазї давнїйшу г.-р. лїтопись того автора, де серед купи полови була таки певна скількість добрих зерен, думав я перейти сї „дополненія“ і висїяти з них те, що може коли як небудь придатись історикови. Не знаю, чи я не умів дібрати сита, чи що таке, досить що в результатї зібрав я жмінку стоколоси. Остаточно, щоб не вводити нїкого в апріорний осуд, скажемо, що містить ся в „галицько-рускій“ лїтописї. Єсть там про Пѣснесловъ, що вийшов у Вильнї, про Кроатию, про те, коли Ґете їздив до Карльс-

баду, біографія Міцкевича (про Енеїду ані згадки), про Канта, про винахід бальонів, про городову реформу Петра В., проте чи сей цар відступив від „русскихъ началъ“, про масонів, перші балї у Росиї, Stiefel de urnis in Silesia, хто взяв у неволю Костюшка і яку мав надгороду за те і безлїч иньших подібних, за те випадків важних для істориї Галицької Руси нема! З цілого материялу поданого в обох томах „дополненій“ чотири пятих частин займають виписки з ріжних авторів, ріжної мови, ріжних часів, вартости і т. ин. Історичні твори Engel-я, статї Московских Вѣдомостей, Przegląd-а, виписки з Тейнера, Oesterreich in Wort und Bild, поважні наукові працї побіч перестарілих безвартостних — усе те так і перемішано в лїтописї. Усе цитовано в ориґіналї, що надає лїтописї дуже сорокатий вигляд. Взагалї при читаню паде в око, що о. Петрушевич не має нїяких систематичних науковиx відомостей про те, що пише, нї про жерела, нї про лїтературу, збирає лише доривочні звістки та укладає їх без критики, без порядку та розуміня. Про се вже говорено в критиці давнїйше (Антонович в Кіевскій Старинї р. 1888, VI), одначе автор вищий мабудь понад усяку критику. Коли-б нам прийшлось критично провірити і оцїнити усе, що поміщене в обох томах, передовсїм усї чужі виписки, то мусїлиб ми мабуть більше списати паперу, як сам о. Петрушевич. Се-ж ясно, коли хто цитує часописні статї, як жерела. Се остаточно не лише невдячно, але й злишньо, тому згадаємо дещо лише про уступи самостійної працї автора, які в них куріози попадають ся. Мазепа піймав Палїя за те, що не хотїв віддати Білої церкви Полякам (I, 29); той сам гетьман умер два рази, 22 вересня 1707 р. (I, 68) і 30 жовтня 1709 (I, 90); кілька разів повторено історию Федора Корнятовича; Росия знищила Сїч — такъ, якъ самостоятельство козаковъ противилось русскому самодержавью и цѣлости русской земли, что еще нынѣ, подъ вліяніемъ Поляковъ, покушается козакующими галицкими импровизованными Украинцами (II, 40); ідея droits de l'homme „породила въ сусѣдной Польщѣ liberum veto (ст. 107); під р. 1743 говорить ся про рік 1643, — і такого богато-богато. Се вже моглоб звільнити нас від дальшого розбору, але ми уважаємо конечним зазначити сї місця лїтописї, де звістки взяті з рукописних жерел. Материялу того не богато і сам він дуже не богатий вартістю. Найбільше виписок пороблено з рукописей Cieszkowsk-ого „O Sarmacyi“ і „Dziejopisarstwo“. Сї рукописи не то що не належать до істориї Галицької Руси, але й їх вартість майже нїяка. Не велику, хоч таки де-яку, вартість мають виписки локального значіня, із ріжних монастирських інвентарів: лаврівського (I, 1, 57, 154, 155, 172, 221, 228, 261, 271, 303, 321, 338[1], добромильського (I, 8, 11, 218), підгорецького (I, 170, 315), волочівського (I, 213); далї виписки з дневника Макс. Рила, холм. епископа (I, 265,

307, 337, 344 II, 155—6); з метрики жовтанецької (I, 350); гукливської лїтописї (II, 202—3); інтересні виписки з памятної книжки Ер. Стрілецького про церков св. Варвари у Відни (II, 331—5, 198—200, 236—41, 361, 411—421); деякі написи на церковних книжках (I, 17); виписки з інвентаря самбірської економії (I, 295); з паперів богородчанського домінїканського монастиря.

Про дещо годї знати, чи се з рукописи взято, чи передруковано (про васил. монастир I, 1, 371; наданнє Урнча II, 1897 й богато ин.); нераз говорить автор, що взято з архіва, а не подає сиґнатури (I, 296) і т. ин.

Про мову о. Петрушевича нема що говорити, про неї вже богато писано і вона тут цїлком не лїпша від давнїйшої.

В передмові до другої частини „дополненій“ згадує автор про потребу показчика для своїх „Сводныхъ Лѣтописей“: такій механическій, хотя весьма полезный трудъ оставляю нашимъ молодшимъ любителямъ русской исторіи“. Значить ся, прийдеть ся лїтописей о. П-ча уживати без показчика, остаточно й не великий жаль. *С. Т.*

Das Unterthanswesen in der Bukowina. Ein Beitrag zur Geschichte des Bauernstandes und seiner Befreiung, von Prof. Dr. Kaindl in Czernowitz. (Archiv für östereichische Geschichte, т. LXXXVI, стор. 853—700).

Др. Кайндль подїлив свою працю на два періоди: часи волоські і часи австрийські. Коли в пол. XIV віку Буковина перейшла від Угорщини під пановане волоського воєводи Богдана (сей Богдан був заразом основателем самостїйного князївства волоського) -- він і його наслїдники застали на Буковинї богато незанятих і пустих земель, тож роздавали їх своїм вірним підданим і дружинї. Таким чином велика часть краю дістала ся в посїданє „бояр“ і повстала шляхоцька велика посїлість в Молдавії. Богато краю дістало ся також духовенству, епископам і монастирям від князя, а пізнїйше від шляхти. Край коло Сучави, Чернівець, Серету і Кімполюнґу лишив ся на все в посїданю воєводів: мешканцї сих повітів не мали над собою жадних панів, були залежні просто від воєводи і лиш князївські тягари поносили.

Селянство складало ся з т. зв. „рецезів“ — вільних селян, що захували свою свободу в перших часах князївства, одначе сих було дуже мало, — і залежних від бояр: одні з них були привязані до рілї (vecini), другі — безземельні невільники (robi). Остатні були переважно Татари, Цигани і полонені в війнї; число їх було значне, вони не платили жадних податків, їх можна було собі купити — була се правдива торговля

невільниками і автор наводить много прикладів її: за родину з 8 осіб дав якийсь пан 40 ринських угорських і коня! Положенє їх було дуже нужденне, пан міг з ними робити що хотів, навіть убити. В р. 1784 зніс цїсар Йосиф II невільництво, але воно ще довший час тримало ся особливо по монастирських маєтностях, аж за кілька лїт зовсїм зникло. Наслїдком знесеня невільництва з'явилось богато безрільного пролєтарияту; вони прилучували ся до Циган і опускали край або брали ся до ремесла, або лишали ся на місци і тут за малу нагороду дальше робили.

Другою клясою селян були приналежні, привязані до рілї, були се давні вільні селяни, що попали в залежність від панів наслїдком князївських надань. Серед них були і полонені в війні, особливо з Галичини і Поділя, отже руського походженя. Сюди-ж належали кольонїсти, котрих умисно спроваджувано з иньших сторін, а вкінци такі що сюди самі зайшли. Сї „привязані" мусїли панови відробляти паньщину в роцї і платити десятину. Такого пан не міг продати (як се дїяло ся з кріпаками), а коли б забив, була за се остра кара. Від половини 18 в. могли вони переходити ся з місця на місце, а навіть стали і особисто вільні; тільки вони не мали власного ґрунту і винаймали поле у пана за відробок і десятину. Сей відробок був унормований вправдї відповідними постановами волоських князїв, але пани позваляли собі сильні надужитя.

В р. 1774 прийшла Буковина під пановане Австриї. Правительство австрийське спершу заховувало status quo, але поволи заходило ся коло реформ: знесено кріпацтво, утворено рустікальну посїлість, перемінено давну паньщину і десятину князївську на малий грошевий податок; бояри, духовенство і нечисленні вільні селяни були вільні від сих податків. Головним дїлом було утворенє дїдичної рустікальної посїлости. Та справа тягла ся довго, а проєктів було також не мало; остаточно цїсар Йосиф II в р. 1787 (разом з прилученнем Буковини до Галичини) видав розпорядженє, силою котрого видїлено селянам з домінїкальних посїлостий рустікальну. До сего роздїленя ґрунтів була з уряду визначена осібна комісия, котра переводила се дїло кількадесять лїт, бо очевидно не було се так легко, і часто повставали спори. Селяне мусїли відрабляти панам за се поле, що їм приходило на власність; не меньше і паньщина дальше трималась. Рівночасно тягла ся справа лїсів і пасовиск, із за котрої вели ся довгі процеси. Серед таких обставин надійшов рік 1848, що привіс цїлковите знесенє паньщини і всяких тяґарів в користь висших кляс. При виборах до ради державної в 1848 р. на 8 послів з Буковини було 7 селян, се найлїпший доказ яка була ворожнеча селян до панів. В справі індемнїзациї (відшкодовання) панам за паньщину голосували всї вони против заплаченя її, а коли одначе її ухва-

лено вибухли на Буковинї розрухи, котрі треба було довгий час утихомиряти. *М. К-а.*

П. Житецкій — Энеида И. П. Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея, (Кіевская Старина 1899, X—XII, 1900, I—III).

Отся найновійша праця многозаслуженого автора „Очерка звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія“ дає далеко більша, ніж велить надїяти ся титул. Із 17 роздїлів її тілько чотири остатнї заняті характеристикою поглядів Котляревського на основі детального розбору його Енеїди, а один кінцевий подає розбір ново віднайденої копії початкових пісень сеї поеми, зладженої ще 1799 р., отже найдавнїйшої з усїх доси звісних рукописних копій і значно відмінної від першого видання з 1798 р. Отсї 5 роздїлів, що справдї відповідають титулови, се цїлість окрема для себе і зовсїм викінчена; її звязок з першими 12 роздїлами статї майже нїякий або дуже невеликий. В тих початкових роздїлах, що й творять головний інтерес працї д. Житецького, подано перший у тім роді нарис українсько-руського письменства в XVIII в. в звязку з громадським і духовим розвоєм усеї суспільности в тім часї. Являючись подекуди доповненем, а подекуди розширенєм давнїйших праць автора на полї нашої духової культури XVII—XVIII в., особливож статей злучених до купи під заголовком „Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ“, отсї статї малюють нам духову фізіономію України в часї, який по думцї деяких не дуже то й давнїх істориків зовсїм не мав нїякої духової фізіономії, не мав лїтератури, був якоюсь добою застою і хаосу, з якого ні відси ні відти виринула талановита, наскрізь національна пародия Котляревського. І коли обік д. Петрова головно д. Житецький уже своїми давнїйшими працями значно причинив ся до усуненя такої думки, то його найновійша праця, основана на богатім материялї опублїкованім в новійших часах, оперта на бистрій обсерваціï і поставлена на широкій ідейній основі, являєть ся першою пробою одноцїльного обробленя і осьвітленя дотеперішнїх здобутків, найкращим з того, що ми доси маємо про сей до недавна темний період нашого письменства.

Працю д. Житецького ми муснмо цїнити тим висше, що йому в значній мірі приходило ся першому прокладати собі дорогу, збирати факти і документи з перших жерел, із рукописів, а тілько декуди він міг опирати ся на давнїйших працях, що нераз дають також мало що більше по над звід сирого материялу. З огляду на важність сеї працї ми й бажаємо присьвятити їй троха детальнїйший розбір, провірюючи висновки, до яких доходить автор або доповнюючи його виклад новими материялами, на скілько вони можуть чи то підперти, чи декуди спростувати висновки д Житецького.

Поперед усего скажемо кілька слів загальної характеристики сеї нової праці шановного київського вченого (раз на завсїгди зазначую, що тут і далї говорю тілько про перших 12 розділів його статї, лишаючи студию про Котляревського зовсїм на боцї). Вона визначаєть ся тими самими добрими прикметами і хибами, що й давнїйші його історико-літературні працї. До добрих прикмет треба зачислити по перед усего живість викладу, так що праця читаєть ся з великим зацікавленєм, далї широку ідейну підкладку, котра позволяє авторови й читачеви всї наведені факти від разу бачити в належнім сьвітлї і являєть ся наслїдком не тілько доброї історично-фільозофічної школи автора, але також основного передуманя поданих історичних фактів. Разом з тою шириною погляду являєть ся у автора також певний широкий розмах малюнка; він не любить губити ся в накопичуваню дрібних деталїв, малює двома, трьома широкими штрихами і вміє всюди віднайти характеристичне, щиро-людське навіть серед найсухійшої, здавалось би, мертвеччини. Але власне в тій широті розмаху лежить для історика велика небезпека, особливо там, де йому приходить ся замість оперованя значним засобом звісних уже і критично провірених фактів самому порпати ся в сирім материялї, шукати стежки, шпотати ся на кождім кроцї. Сих небезпек не всюди здужав устеретги ся д. Житецький у своїх давнїйших, а також і в найновійшій працї; в деяких, на щастє досить рідких випадках і тут маємо занадто поспішні узагальненя, кульгаві присуди і ілюзию закінченої будови там, де на ділї ще й фундаментів гаразд не розкопано або хиба перші засновини покладено. Взагалї д. Житецький усюди дає готовий синтез, лишаючи критичну працю, якою він дійшов до нього, зовсїм за кулїсами. Для читача се дуже вигідно, бо дає йому одноцїльне, заокруглене враженє; в інтересї науки було би далеко лїпше, як би автор позазначував прогалини й щерби там, де їх добачив, поклав знаки запитаня або висловив desiderata там, де предмет не дозрів іще до основного обговореня.

Друга важна хиба нової праці д. Житецького — звісно, більше формальна — се брак одноцїльного, прозорого пляну. Про сей брак сьвідчить уже се, що задумавши написати працю про „Енеїду“ Котляревського і її нововіднайдену копію, автор дав до сеї праці вступ, що розріс ся на 12 роздїлів, то-б то в троє або в четверо більше самої властивої праці. Але й сам той вступ, що „по милости судеб“ зробив ся самостійною працею сам для себе, не визначає ся одноцїльним, добре обдуманим пляном. Дїлячи українсько-руське письменство XVIII в. на дві категорії: памятки писані „церковно-малоруською“ і „книжно-малоруською“ мовою, він роздивляєть ся насамперед одні, потім другі. Се може й мало би деяку рацію, коли-б автор вияснив, чи справдї був

який антаґонїзм між писателями одної і другої категорії і які були причини того антаґонїзму; тоді ми мали би ясно зазначені окремі течії чи літературні школи і окреме роздивлене кождої з них кинуло би сьвітло не тілько на саму літературу, ґрупуючи її памятки відповідно до їх духової приналежности, але також на духове або громадське житє суспільности, що виплодило ті контрасти. Тимчасом автор у сьому випадку не пробував аналїзувати границь сього контрасту і його причин; при близшім оглядї ми переконуємо ся, що й контрасту нїякого не було, особливо в початках. В тім самім часї, в тій самій місцевости один автор писав мовою близшою до церковної, „твердшою“, старомоднїйшою, а другий живійшою, близшою до народньої. Не досить сього: один і той сам автор писав раз так, а раз сяк; у одній і тій самій книжцї одні частки писані такою, другі сякою мовою (див. цитоване д. Житецьким „Народовѣщаніе“ або лїтопись „Величка“ і доданий до неї самим Величком переклад Твардовского, доконаний Савицьким). Погнавши ся за фікцією язиковою дуалїзму д. Житецький розбив однородні памятки на дві ґрупи; говорить два рази про̀ козацькі лїтописи і дневники, два рази про драми, два рази про вірші, вносячи в свій плян певну хаотичність.

Розумієть ся, се закид формальний і він не зменшає вартости працї д. Житецького. Ми перейдемо її розділ за розділом, зупиняючи ся там, де се вважатимемо потрібним.

По короткім вступі (розд. I), де подано звістку про нововіднайдену копію Енеїди і її першого писця, дяка Заградського, автор рядом фактів характеризує ті змаганя, які від 1686 р., то-б то від остаточного прилученя Київа до московської держави, йшли з Москви з метою — затерти окремішности українського типу з разу в релїґійних віруваних (заборона церковних, доґматичних і проповідницьких книг українського друку — вони вичислені в нотцї стор. 4, поминено перший том Минеї Димитрия Ростовського, вид. 1683 в Київі), далї в дрібних відмінах у церковних книгах (реґляментация і цензура для церковних книг, що мали всї бути однакові з московськими з огляду на „правописаніе и правовѣріе“), в кінцї навіть у букварях. Д. Житецький колись обіцював дати спеціяльний огляд букварів і граматок, друкованих на Вкраїнї протягом XVIII в. і показати, як систематично московщено їх зовсїм навпаки потребам і бажаням народа, що ще 1768 р., як посьвідчував кієво-печерський архимандрит Зосима, не хотів купувати московських букварів (ст. 7). На жаль, сього детального огляду букварів тут не дано.

Д. Житецький наводить також факти, які посьвідчують, що московські реґляментації в справі церковних книг не виконувались так докладно, як того хотїло ся московським централїстам. Кілька разів на-

казувано українським архієреям відбирати по всій Україні церковні книги старого друку і заміняти їх московськими — та що, коли московські друкарні не могли настачити книг і прийшлось послугувати ся старими. Зрештою сама заміна книг також не була би осягнула мети, бо українське духовенство здавен давна привикло ті самі церковно-славянські слова виголошувати зовсім інакше, ніж їх виголошувано в Московщині. На се д. Житецький не звертає уваги, а тимчасом по моїй думці се факт дуже важний, який мусів поперед усего звертати на себе увагу Москалів. Ми маємо ще з XVII і з XVIII в. дуже цікаві свідоцтва про той український виговір церковно-словянських текстів у тих молитовниках чи требничках, що були друковані латинськими буквами і з польським перекладом en regard — очевидно для таких, що ані не розуміли церковщини, ані не вміли читати кирилиці. Про такі молитвослови згадує вже Йохер (Obraz literatury polskiej III, 152—153 і ноти 248—254); у мене під руками є один із XVIII в., на жаль, без початку і кінця, де крім молитв ранішніх і вечірних містять ся акафісти до Ісуса Христа, Марії Діви і св. Миколи. Подаю тут початок акафіста Ісусови:

Wzbranyy Woiewodo i Hospody, ada pobidytelu, iako izbawl sia ot wicznyia smerty, pochwalnaia wspysuim tebi, sozdanyie y rab twoy: no iako ymiiay myłoserdyie neyzreczennoie, ot wsiakich mia bid swobody zowuszcza: Jysuse Syne Boży pomyłuy mia.

Anhełow tworcze y Hospody sył, otwerzy mni nedouminny um y iazyk, na pochwału preczystaho twoieho Imene, iakoże hłuchomu y huhnywomu drewłe słuch y iazyk otwerzł iesy, y hłahołasze zowyi takowaia: Jysuse preczudnyi, Anhełow udywłenyie: Jysuse presyłny prarodyteley yzbawłenyie i т. д. Читаючи отсю транскрипцию, що була призначена певно в першім ряді для унїятів, але без сумніву передавала загальний виголос церковно-словянщини по всій Україні, ми будемо розуміти значіне тих, цитованих д. Житецьким підручників (К. Ст. 1899, дек. 290—291), видаваних 1772, 1782 і 1787 „о произношеніи россійскихъ буквъ и исправномъ тѣхъ же употребленіи“ і правописні правила „по свойству украинскаго діалекта для употребленія малороссіянамъ дополненныя“. Хоча призначені з разу для писань „гражданскаго письма“, вони з часом мали вплив і на читане церковних текстів, переробивши їх виговір на московське. Там, де не дійшов вплив московщини, отже в Галичині і на Угорській Руси, виговір лишив ся й доси український.

В розд. III д. Житецький роздивляє мову тих письменників XVIII в., що намагались писати церковно словянською мовою, отже Прокоповича (київської доби), літописця Грабянки і подорожника Барського. Чи тілько ті три писателї писали такою мовою? Д. Житецький лишає нас у тій

думці, що більше їх не було, а се очевидна помилка. Так само замість характеристики літературного боку творів сеї категорії, їх стилю, способу представлюваня автор надто охочо хапаєть ся характеризувати самих писателїв, а се хоч оживлює статю, але лишає невиясненими важні питаня літературного хисту і смаку, літературної школи тих людей.

Від прози переходить автор до поезиї XVIII в. і згадавши коротко про принагідні вірші або памфлєти, розбирає чотири драми написані церковно-славянською мовою, а власне Прокоповича „Владиміръ“, незвісного автора „Милость Божія“, Лащевського „О тщетѣ мѣра сего“ і Конисього „Воскресеніе мертвыхъ“. Автор вірно завважує, що „коли в них і нема живої течії поетичної творчости, то бодай маєть ся громадська думка, висловлена з щирим переконанєм і поетичним талантом“.

Дальше завважує д. Житецький певний проґрес від двох перших драм до остатніх — від історичних споминів до живої сучасности. Сї висновки цїнні, але висять по трохи в повітрі; чотири драми чотирьох ріжних авторів, се троха за малий материял. Чи не було иньших драм в такім роді? Сам д. Житецький (К. С. XI, 129) подає, що були й инші, на абстрактні, церковно-теольоґічні теми, — та для чого-ж він не пробував і їх аналїзувати? А коли в них не було „громадської думки“, то чому д. Житецький лишив без уваги иньші памятки віршарства на церковно-славянській мові, такі як памфлєти на полїтичні події і особи, епітафії, як віршовану історію козацтва, опублїковану в „К. Старинї“ і т. и.? Розбір усїх тих памяток дав би йому без сумнїву богатший материял до висновків, ширше і виразнїйше історичне тло.

В розд. V автор хоче показати „нові літературні подуви в київській академії і упадок „славяно-малоруської“ мови“. Які се були нові подуви — ми з тексту статї не дізнаємо ся. Автор зазначує на вступі — мабуть надто категорично — що по р. 1743, коли була написана драма Щербацького про Фотія, в мурах київської академії вже не появилась ані одна нова драма.

Але-ж сам автор перед тим зазначував (К. Ст. 1899, X 16), що драма Конисього „Воскресеніе мертвыхъ“ появила ся 1746, отже три роки по драмі Щербацького. Взагалї все те, що говорить автор про причини упадку шкільної драми в київській академії, здаєть ся менї дуже слабо мотивованим. Козацька старшина закріпощувала посполитих; з другого боку московський уряд давив старшину, гонив козаків на канальні роботи. Яке-ж супротив того було положенє авторів малоруських драм? — запитує себе д. Житецький і відповідає ось як: „Їх твори були призначені не для читаня, а для вистави, і тут уже мусїли виступати живі особи, з живим словом і дїлом, і всї ті Гіпомени і Діоктити в сценїчнім виконаню мусїли недвозначно показувати дразливу

дійсність. Чи можна було без шкоди для школи вносити в драму, призначену для виставлюваня в школі, малюнок громадських хиб того часу? Не треба забувати при тім, що самі ті хиби не були припадковим відступленєм від закона, але самі готові були зробити ся законом. Оттим то ясно, чому малоруські драми громадського змісту мусїли замовкнути" (стор. 129).

Зовсїм не ясно — мусимо сказати на се. Поперед усего що се за беззаконя, що „готовлять ся стати законом?" Доки вони не зробили ся законом, доти вони беззаконя по всїй формі. Закріпощуванє народа на Украіні аж до 1783 р. було таким беззаконєм, то чому-ж би українська драма вже від 1746 р. переставала протестувати против нього? По друге, крім закріпощуваня і московського гнобленя чиж не було иньших громадських хиб на Вкраіні, котрі могла-б малювати драма? По третє, коли то форма закона спиняла поетів бичувати зло там де вони бачили і відчували його? І чи драма в тисячних випадках не повстає против зла, хоч воно має форму закона? І чи громадська думка, коли їй не вільно виявляти себе в формі образів із сучасности, не зуміє виявити себе в образах із минувшини? Одним словом, резони д. Житецького зовсїм не резони. Не резон і се, що ті драми були шкільні драми. Адже й драма Кониського з її ярким змальованєм громадських хиб України була шкільною драмою. Для чогож таких драм не було більше? На простий розум тут можливі дві відповіди: або їх не допускала власть, цензура, абож їх не хотїли більше писати самі автори, чи то вважаючи форму шкільної драми непридатною, застарілою, чи навпаки, вважаючи громадські явища довкола себе не хибами, а нормальними, справедливими явищами, або бодай дрібницями не вартими уваги. На жаль д. Житецький своїми висше наведеними розумованями заслонив собі ті прості можливости і не зібрав ніякого материялу, що зробив би можливою їх оцїнку. Тілько per indirectum ми можемо догадувати ся, що московська реґляментация, викорінюючи у учителїв і школярів українську мову і укр. виговір, мусїла наложити руку й на подуви свобіднїйшого духа, які десь-не-десь проривали ся в шкільних драмах; що з другого боку молодші українські поколїня, засмакувавши в ширшій, европейській осьвіті, почали вже коло половини XVIII в. відвертати ся від старомодної схоластики і старомодної шкільної драми, культівованої в київській академії; що в кінці дехто на Україні, за почином Сковороди, почав відвертати ся від „дрібних" нужд рідного народа, від „полїтики" і громадських питань, а заглублювати ся в абстракцийну гуманітарність „гражданина всемірнаго". Ось де були по нашій думці причини упадку старої шкільної драми, хоча сам сей упадок не був ані таким наглим, ані таким повним, як би виходило зі слів д. Житецького.

Кінчить д. Житецький сей пятий розділ своєї праці оглядом постанов росийського правительства, що мали метою витіснити у учителів і учеників українську мову і український виговір, оглядом поступів омосковленя укр. інтеліґенциї в другій половині XVIII в. (подає катальоґ видніїших вихованців київської академії, що заняли визначні місця в росийських школах і в рос. письменстві), зазначуючи також бажанє самих Українців, висловлене 1764 р. перед Катериною II, щоб замість київської академії засновано в Київі університет із чотирьох факультетів. Не розуміємо, чому д. Житецький якось згірдно дивить ся на се бажанє, бачучи в нім „суетность навѣянную модными теченіями жизни“ (стор. 131). Дивна „суетность“, що бажала мати свою осьвіту, і дивні „модні теченія“, що проявляли ся ще в однім із пунктів гадяцької умови так само, а навіть в ширшій формі, як і сто лїт пізнїйше перед Катериною II!

Дальший (VI) розділ присьвячений характеристиці Гр. Сковороди, тої ориґінальної появи, що з одного боку має в собі дещо з типу давнїйшого „мандрованого дяка“, а з другого доторкаєть ся тогочасної західної містики і фільозофії. Д. Житецький дуже вірно зазначує, що називати Сковороду фільозофом нема потреби, бо він властиво не фільозоф, а моралїст, і то такий моралїст, що свою мораль опирає не на розумових, а на чутєвих основах, отже моралїст з містичним підкладом. Як у всїх таких моралїстів власне „я“, його поступ, його внутрішнє почутє у него на першім плянї; се етика еґотична і аскетична. На жаль, д. Житецький не пробував звязати сю появу з иньшими появами тогочасного духового житя на Вкраїнї: що було спільного між Сковородою і тогочасними фран-масонами, вольтеріянцями, мартінїстами, релїґійними містиками в роді Гернгутів і раціоналїстами, яких тоді було не мало на Вкраїнї? Загалом усї ті течії вимагали би ще докладного осьвітленя і розслїду; доси нам приходить ся про саме їх істнованє догадувати ся нераз із принагідних натяків. Пошукуваня в родинних архівах українських панів, у книгах друкованих у тих часах могли би дати не одну цїкаву вказівку. Приміром ми знаємо, що протоєрей Леванда стояв у якихсь зносинах зі Сковородою, а з другого боку він же належав до близьких приятелїв Котляревського. Сей Леванда лишив цїлі томи проповідей і иньших писань; сучасні вважали його на стілько визначною людиною, що по його смерти написано і видано його двотомову біоґрафію. Жаль, що ті материяли доси нїхто не використав для характеристики часу і людей. Д. Житецький показує на Сковородї тілько перехідний ступінь від „славяно малоруської“ до „росийської“ мови; характеристика самого Сковороди і його поглядів лишаєть ся якоюсь ізольованою; на приятелїв Сковороди і його учеників, з яких часть своїми

складками швидко потім здвигнула харківський університет, не звернено майже ніякої близшої уваги.

Тепер (розд. VII) автор переходить до творів писаних тою літературною українсько-руською мовою, яка була вироблена в XVI—XVII в. на правім боці Дніпра. Автор показує, що з переходом лівобережної України під Росию друковане книжок сею мовою було тут не на місці: православія боронити не було треба; осьвіта, церков і уряд мали орґаном своїм росийську мову. В друку вживала ся давня книжкова мова тілько на правобічній Україні, що завдяки таким епископам як Шумлянський, Винницький і т. и. з початком XVIII в. перейшла вся на унію. Значить, література, що продовжає стару українську традицию в друкованих книжках, у XVIII в. вся — унїятська. Характеристиці тої літератури д. Житецький присьвячує VII р. своєї праці. Ся унїятська література доси не мала щастя. Петров у своїй праці про укр. письменство XVIII в. навіть не згадав про неї: цікавійше те, що так само поминув її без найменшої уваги й Ом. Огоновський у своїм компендиюмі. Нарис Житецького, се перша проба розібрати ся в нїй, проба, треба сказати, дуже слаба і зроблена прихапцем. Д. Житецький, здаєть ся, не знає анї бібліоґрафії тої літератури, анї праць, які доси були присьвячені її поодиноким появам (прим. книжечки Мировича про „Богогласникъ"), а в додатку цїлий свій дослїд ставить від разу на фальшивім, ненауковім ґрунтї. Унїя по його думцї, то не „релиґійне одушевленє, а полїтичний опортунїзм"; коли унїя запанувала в Польщі і рівночасно щез страх перед козацтвом, тоді „замісь полїтики дволичности настала полїтика явного насиля" з боку — не знати кого, чи правительства польського, що, як стверджує сам автор, не мало нїякої сили, чи з боку когось иньшого. „Памяткою того насиля була унїятська лїтература XVIII в." (стор. 155). Дарує д. Житецький, але такий висновок нам видаєть ся чимсь диким. Які слїди насиля бачить він в унїятській літературі XVIII в.? „Вона хотїла реґляментувати народнє сумлїнє" — каже наш автор. А московське православіє хиба не реґляментувало його? Унїя „зводила все питанє про народню просьвіту на спасенис душі під умовою злуки з римською церквою". Що унїя вважала злуку з римською церквою умовою спасения, се так, але се була доґма така сама, як доґма православної церкви, що обіцювала спасенис в злуцї з Москвою. А щоб унїя все питанє про народню осьвіту зводила на спасенис душі, се повна нїсенїтниця. Для народньої просьвіти унїя була не менше, коли й не більше толерантна, як православіє; навіть більше о стілько, що не витискала народньої мови з проповіди, з катехізациї, з початкової школи. А вже зовсїм негарне, бо тенденційно невірне те, що говорить д. Житецький, буцїм то Василияне, бажаючи ширити унїю за помочию школи,

„з тим наміром опанували школи як низші, так і висші“ (стор. 155). При тім д. Житецький покликаєть ся на Лукашевича „Historya szkół“ т. I, 354 і т. II, 263—277. Отже завважу поперед усего, що цитат із другого тома зовсім фантастичний; у покликанім місці говорить ся про реформи комісиї едукацийної і нема ніякісінької згадки про Василиян і їх школи. А цитат із першого тома виразно говорить про школи *закладані* унїятами; опановувати які небудь иньші школи (очевидно підсуває ся розуміне, що православні) не було ніякої можности, бо таких шкіл при кінці XVII в. не було, а одинока, яка була, львівська Ставропігійська, і по принятю унії не була опанована Василиянами. Так само неправда й те, буцім то в тих школах учили по польськи, зовсім лишаючи на боці науку церковно-славянської мови. Василиянські школи були уладжені на взір єзуїтських, отже викладова і розговорна мова школярів і учителїв у школї і по за школою була *латинська*; ані польської ані церковно-славянської мови специяльно (бодай до реформ едукацийної комісиї) не вчили. До тих шкіл ходили однаково Русини й Поляки; можна догадувати ся, що Русинів учили бодай читати церковно-славянські книги, бо-ж їх виховували головно на попів.

Загалом говорячи про ріжницю між унією і православієм д. Житецький якось несьвідомо кидає твердий науковий та льоґічний ґрунт. Він нїзащо не хоче припустити, щоб серед унїятів були люде щиро переконані, щиро релїґійні і в чистими намірами; се все опортунїсти, що в додатку „дивили ся на унію як на перехідну стадию“ до латинства (стор. 156). Жаль, що д. Житецький не заглянув от хоч би до Гарасевичевих Annales та не прочитав собі в них істориї довгої і завзятої боротьби унїятів против латинщеня Русинів, таких горячих унїятів, як Рутський, Кишка, Щептицький, — тоді був би певно не написав таких слів. Так само тяжко зрозуміти ті слова д. Житецького: „унїяти розуміли, що православіе з його соборними основами церковно-релїґійного житя більше відповідає народньому сьвітоглядови, нїж унїя з її „подавляющимъ“ авторітетом церковної єрархії“. Тут що слово, то непорозумінє. Як виглядали „соборні основи“ православної церкви на Україні, се ми знаємо з істориї Унії, з істориї конфлїкту між Петром Могилою і Йовом Борецьким, з историї „вибору“ єрархів XVII в., от хоч би Шумлянського і Свистельницького. Чим зробили ся ті соборні основи в Росиї від часів Петра Великого, се також повинно бути звісним д. Житецькому. Прикладати до тих історичних форм який будь „народнїй сьвітогляд“ зовсім не годить ся[1]). Так само не можна так категорично говорити

[1]) Про „соборні основи“ в староруській церкві істнують також невірні погляди, див. Записки XII, бібл. с. 28.

про страшну перевагу єрархії в унїятській церкві, що також заховала собори з участию сьвітських людей і виборне низше духовенство аж до австрийських часів. Д. Житецькому не подобаєть ся навіть те, що унїяти в своїх писанях і проповідях уживали мови близькі до народньої. Те, що у православних полемістів XVI—XVII в. було добре, у унїятів XVIII в. було лихе, бо тут „в народній мові шукали опори для того, щоб прищепити народови понятя чужі його духовій істоті. Тут уже не було симпатичного поважаня до народа і його мови, не було віри в народ, в його творчі сили. Тут панувала одна думка, одно бажанє, що виплило не з релїґійних потреб народа, а з клєрикальних намірів і плянів, що не мали нїчого спільного з релїґією". Дивують нас такі слова в устах д. Житецького. Прищеплюванє народови поглядів чужих йому доси, при помочи його мови, се-ж основа всякої просьвітної дїяльности і арґумент такий в устах історика-Українця що найменше нетактовний. Чи у писателїв-унїятів було поважанє для свого народа, віра в його сили і т. и., се в значній мірі річ їх сумліня; історик може говорити тілько про те, що видно з їх писань; та на жаль д. Житецький не навів, бо й не міг навести нїякого сьвідоцтва на те, що унїятські письменники писали в злій вірі, з поганим наміром, під вплывом пристрасти далекої від усякого релїґійного чутя. Ми далекі від того, щоб бути апольоґетами унїятів і зовсїм не високо цїнимо більшу часть унїятської теольоґічної літератури XVIII в., але мусимо протестувати проти тих апріорних і наскрізь ненаукових поглядів, які висловив у тім розділї д. Житецький.

Тай як би подані ним історично-літературні факти хоч крихітку оправдували такі погляди! На жаль, д. Житецький фактів подає дуже мало. Із унїятської літератури XVIII в. він цитує тілько „Народовѣщаніе", тай то з хибною датою, бо подає, що воно було видане 1778 р., коли в дійсности се було третє виданє, перше вийшло ще 1756, а четверте 1866 р. у Львові. Д. Житецький цитує з сеї книги тілько долучену при кінцї „піснь катехизмову", але про саму книгу, оден із цїкавійших творів нашої літератури, не каже нїчого. Тимчасом сам титул міг показати авторови її значінє. Сказано в тім титулї, що вона повстала з практичних катехетичних наук, подаваних народови Василиянами в Кременецькім повітї. Книга складає ся з двоякого тексту: Катехізациї (Поученія) і прикладів. Поученія писані мовою майже чисто народньою, а приклади, в котрих подано кількасот оповідань, лєґенд та притч із ріжних старших збірок (із Gesta Romanorum, Speculum Exemplorum і т. и.), вложені церковною мовою. Пояснено тут основні питаня християнської доґматики, етики і обрядів; про якісь клєрикальні пляни, про виключне бажанє — підхилити народ під послух папі — нема тут мови більше, як у всякім хоч би й православнім трактаті того рода.

Далі згадує д. Житецький про книжку „Собраніе припадковъ краткое и духовнымъ особамъ потребное“, видану 1722 з порученя замойського собора, що була підручником не тілько в практичній діяльности маловчених духовних, як вірно зазначує д. Житецький, але містила в собі minimum (або, коли хочете, maximum) того, що повинен був уміти кандидат на сьвященника. З того, що до книжки доданий словарець, де церковні слова витолковано на польське, д. Житецький зараз поспішив ся виводити „загально-звісну правду, що унія опиралась на польську культуру і польську мову“. Коли се така загально відома правда, то ми не будемо з нею сперечати ся, скажемо тілько, що вона не зовсім для нас ясна. Що се значить, що унія опирала ся на польську культуру? Ми знаємо, що в XVIII в. Українці унїяти належали до Польщі, що висше унїятське духовенство було спольонїзоване, видавало богато польських книжок, навіть в оборонї руських партикулярних інтересів — се факти і їх ми розуміємо. Але не меньше певні факти, що Русини унїяти не зробили ся Поляками, писали по руськи, не любили Поляків і польського панованя, а належність до унії не перешкоджувала їм бути й вільнодумцями і українськими патріотами.

Згадавши про замойський собор д. Житецький додає, що се „той самий собор, від якого вийшов цілий ряд постанов звернених на зілляне унії з католицтвом“, себто з латинством. Жаль, що д. Житецький не показав хоч одної такої постанови або не заглянув хоч би до друкованих постанов сего собора; він був би побачив, що там зазначено досить широку і як на ті часи свобідну та автономну орґанїзацию руської церкви, подбано про усунене безладя, яке лишило ся по упадку в тих сторонах православія, офіціяльно признано в зарядї церквами значний голос церковним братствам, з натиском підносить ся характер унїятської церкви яко „восточної“ з властивими їй обрядами, змодифікованими актом унії (признане папи як голови церкви, признане чистилища і походженя сьв. Духа від Отця і Сина). Д. Житецький цитує з окружного послания еп. А. Шептицького наказ — повписувати ті зміни в церковних книгах як приклад „педаґоґічних способів унїятських просьвітителїв“ — без потреби; се не була нїяка педаґоґія, тілько та доґматична основа, на якій стоїть унія і унїяти мусїли її держати ся. Дивно, чому д. Житецький не завважив, що православна Москва кілька разів наказувала відбирати старі православні церковні книги з усіх церков України і заступати їх московськими, хоча там відступленя були далеко меньші, коли тимчасом унїятський собор, буцїм то латинїзаторський, позволяє вживати в унїятських церквах старих православних книг (вони в богатьох церквах уживають ся й доси!), тілько по доконаню деяких поправок. Здаєть ся, унїяти були більше толєрантні, нїж православна Москва!

Зацитувавши ще титули „Богословія нравоучительного“ з 1751 і „Бесѣдъ парохіяльныхъ“ з 1789 д. Жит. троха довше зупиняєть ся при „Науках парохіальныхъ“ з 1794, цитуючи з передмови сеї книжки гарний уступ про потребу вживаня народньої мови в проповідях, а кінчить ся сей огляд короткими увагами про „Богогласникъ“, хоч і тут автор майже не входить у детальний розбір книги і немов не підозріває її великого значіня, що кидаєть ся в очи кождому, хто прочитавши „Богогласник“ переглядає прим. „Труды“ Чубінського, „Калики перехожіе“ Безсонова, лірницькі пісні зібрані Гнатюком або рукописні українські сьпіваники XVIII—XIX в. Не диво, що й остаточні висновки д. Жит. про унїятську літературу такіж недокладні, як і його преміси. По думці д. Жит. унїятська література не мала таких визначних дїячів, як Прокопович, Кониський, Сковорода; її характер був церковно-офіциальний і не виходив за межі релїгійних потреб; вона не мала навіть нїчого такого, як укр. вірші, зложені під режімом старої „благочестивої віри, що визначала ся толєранциєю“ (стор. 162). Може бути, що переглянувши мій нарис „Карпаторуського“ письменства XVII—XVIII в., отже в значній мірі унїятського, д. Жит. де в чому й сам змодифікує сей свій осуд. Не слїд би також забувати історикови, що як Прокопович, Сковорода, Кониський, Гребінка належать до укр. літератури на основі своєї дїяльности, а не мови, тож так само треба до неї зачислити тих учених Василиян, що писали по польськи і по латинї про наші справи, отже такого Кишку, Стебельського, Кульчинського, Ґудза, Коса, Бродовича і иньших.

Кінчить ся сей роздїл працї д. Жит. коротким нарисом першого пробудженя галицьких Русинів під Австрією і упадком того першого руху коло р. 1810—15. Не згадано тут про такі характерні появи, як „Свѣтска полѣтика“ видана Ставропіґією 1790 р.

Після сеї не зовсїм успішної екскурсиї на поле унїятського письменства д. Житецький вертаєть ся (розд. VIII) на ґрунт близший і звичайний для нього і показує, як протягом XVIII в. в лївобережній Україні не тілько „славяно-малоруський“, але і „книжно-малоруський“ язик витїсняв ся московським. Автор оглядає літописї Величка та Лукомського, дневники Ханенка та Маркевича, заглядає до приватних листів тогочасних, згадує про „Краткое описаніе о козацкомъ малороссійскомъ народѣ“ П. Симоновского, написане вже майже чисто по росийськи і кінчить оглядом сатири на українські порядки, зложеної за ґетьманства Розумовського та кількома увагами про полїтичну віршу „Разговоръ Великороссіи съ Малороссіей“. Оглянувши ті твори писані мовою з разу книжно-малоруською, а де далї все близшою до росийської, автор завдає собі питанє, чи чиста українська мова була в літературнім уживаню до Котляревського?

В відповідь на се питанє д. Житецький обертаєть ся до роздивленя драм і інтермедий писаних книжною малоруською мовою. Сей розбір (розд. IX) починаєть ся апріорним і по нашій думці невірним твердженєм, що „по мѣрѣ паденія книжной малорусской рѣчи все настойчивѣе и чаще начала замѣнять ее народная малорусская рѣчь“. Здаєть ся, з попереднїх роздїлів працї д. Житецького випливало зовсїм не те. Протягом XVIII в. на лївім боцї Днїпра переводить ся церковно-славянська мова і книжня українська, а на їх місце настає московська; на правім боцї і в Галичинї запановує польська, але обік неї держить ся і книжня українська до кінця XVIII в., і церковна, що бере перемогу в львівських викладах до 1806, поки в кінцї ще раз не перемагає польщина аж до хвилї національного відродженя коло 1830 р. Сих ґеоґрафічних подїлів треба би держати ся при роздивленю укр. лїтератури XVIII в. Надто треба звернути увагу ще на одиу обставину, не зовсїм виразно зазначену д. Житецьким. Він підносить факт, що майже чиста народня українська мова знаходить ся ще в інтермедіях Ґаваттовича, якого він уважає без підстави Русином, далї факт, що подібні інтермедиї на простонародній мові мазурській, русинській і т. и. були писані в Польщі ще в другій половинї XVI в.; в звязку з оглядом вертепної драми, де побутові сцени також зложені майже чистою народньою мовою, ті факти повинні би навести автора на думку, що власне для мальованя щоденного побуту, комічних ситуацій і типів здавна в Польщі вживано народньої мови, і то залюбки української або білоруської, коли тимчасом поважні партиї писано або латинською або польською, по тодїшньому густо натицьканою латинськими словами і фразами. Розміркувавши се автор був би бачив, що протягом XVII і XVIII в. зовсїм нема того поступу, який він зазначив на вступі: що чиста українська мова не здобуває собі ширшого поля в міру упадку давньої книжкової. Поступ хиба в тім, що в міру упадку драми і інтермедиї настає вірша, де в такім самім гумористичнім тонї малюють ся подиї біблїйної істориї в суміш зі сценами і фіґурами з народнього українського побуту. Можна сказати сьміло, що від Ґаватовича аж до Енеїди народня українська мова в лїтературі держить ся в одній і тій самій домені гумористично-сатиричного віршованя; бодай нам не звісний анї один факт (і д. Житецький не вказав його), де би укр. чисто народня мова заняла місце давнїйшої книжкової чи то в теольоґічнім трактаті, чи в друкованій проповіди, чи в лїтописї. Pardon, один такий факт звісний нам, — се була згадана вже „Свѣтска полѣтика“, видана Ставропиґією 1790 р. в додатку до букваря. Що віршів на чистій укр. мові з XVIII в. дійшло до нас більше, ніж інтермедій із XVII в., се зовсїм зрозуміле, але се ще не дає під-

стави говорити про поступ української народньої мови в письменстві в міру упадку книжної мови.

Розвідка про драми і інтермедії XVIII в. у д. Житецького троха хаотична. Поперед усього він зовсім вірно підносить, що українсько-руська драма не мала ніколи містеріального характеру, не була звязана з богослуженем, але появила ся у нас із Польщі вже як шкільна драма. Її попередницями були шкільні диялоґи, з яких д. Житецький наводить два: диялоґ Памви Беринди з р. 1616 і різдвяний диялоґ Ставровецького, надрукований у „Перлѣ многоцѣнномъ“ 1646 р. До сеї самої категорії треба зачислити віршовані диялоґи Йоаннікія Волковича, учителя при львівській Ставропіґії, друковані 1630 р. і 1631, перший із них п. з. „Розмышлянє о муцѣ Христа“, звісний по Каратаєву під хибним титулом „Верше изъ трагедіи Григорія Богослова“. (Опис сеї книжечки див. мої Памятки II, стор. XXVIII—XXX).

Д. Житецький здіймає питанє про те, як дивили ся давні автори на свої драми і показує неясне розуминє траґедиї, комедиї і траґедокомедиї у них. Питанє цікаве для історії поетики, але чим воно цікаве для теми д. Житецького — сього годі зрозуміти.

В дальшім (X) розділі д. Житецький говорить про різдвяні і пасхальні вірші і мандрованих дяків та бакалярів, що були їх авторами. Про сю тему він говорив ширше в своїх „Мысляхъ о народныхъ малорусскихъ думахъ“. Тут він доторкаєть„ся тілько питаня про звязок віршів з драмами, а спеціяльно твердженя пок. Драгоманова, що вірші були подекуди скороченем драм. Хоча в однім випадку (що до пасхальної вірші) ся думка Драгоманова знайшла потвердженє вже по його смерти в віднайденім мною „Словѣ о буреню пекла“, то проте д. Житецький справедливо остерігає перед її ґенералізованем. В сьому скріпляють нас два факти: один той, що віршу на народній мові, де сьвяті події мішають ся з побутовими сценами, знаходимо в Галичині вже в половині XVII в., отже сто літ перед упадком драм і інтермедий (див. моє „Карпаторуське письменство“ стор. 8); а другий той, що такіж вірші знаходимо від XVI в. в польскім письменстві, вілки мода на них перейшла й до нас. Із рукописної збірки кінця XVIII в. я подав одну таку віршу про Юду (Памятки II, стор. XLIX—L); тут подаю одну на різдво, доси, здаєть ся, ніде не друковану:

Krzyk po niebie, po obłokach
słychać przy wesołych skokach;
aniołowie święci, radością objęci
wyspiewują, wykrzykuią.

Nuże bracia aniołowie,
wspołem z nami, kumpanowie!
Bóg się człekiem staie, życie ludziom daje
zagubione, utracone.

Już skrzydła połamali,
kiedy z radością latali:
Michał między trzodę zleciawszy na grzędę
w bok się ubił, skrzydła zgubił.

Gabryel kiedy zmiarkował
Boga, tagże przylatował:
Natrafił na dudy, zbił biodra y udy
I szwankował, nachromował.

Rafał, który leczył oczy
Tobiasza, gdy przyskoczy,
zbił olejek drogi o baranie rogi,
gdy do trzody wleciał przody.

Gdy tak skrzydła połamali,
iak barany się tarali.
jeden przez drugiego skakał z ochoczego,
a spiewali, choc! wołali. і т. д.

Таких віршів маємо не мало і в друкованих польських „Kantyczkach", хоча тут вони просіяні крізь сито духовної цензури. Вони почали складати ся мабуть не ранійше XVII в., бо в рукописних збірках XV—XVI в. їх ще нема. За те маємо дещо анальоґічного в нїмецьких віршах XVI—XVII і в французьких XV—XVI в. І так у збірці Монтеґльона „Recueil des poésies françaises des XV-e et XVI-e siècles" знаходимо гумористично-сатиричні пародиї на Отченаш (т. I, 68, 125, IX, 202), опис раю (III. 155), пародию похоронної пісні „De profundis" (IV, 206), пародиї двох иньших духовних пісень (VIII, 270), пародиї на „Богородице дїво" (IX, 191, 204), на части служби божої (IX, 254, 276), гумористичні жития сьвятої Цибулї (I, 204), сьвятого Селедня (II, 325), сьвятого Гроздія (II, 112). В звязку з нашими віршами духовного змісту і гумористичного тону треба би студиювати також і ті гумористично-сатиричні леґенди, антифони та тропарі, які цитував д. Житецький у своїй працї про думи при характеристицї дяків-пиворізів, а яких коллєкцию можна би значно збільшити. Згадаю тут гумористичне величанє шевця, варенників-мучеників, горілиці-мученицї, подорож Хими до Єрусалима, характеристику попа, далї зложені церковною мовою загадки про горнець, про жебрака (Номис), гумористичні церковні леґенди про

свиню (Карпаторуське письменство 94), про сьвятого Пахомія і його стрічу з бісом (Иде преподобный Пахомій во Єрусалимъ хиротонисати ся и видѣ бѣса на древѣ сидяща и удомъ яки цѣпомъ пшеницу молотяща. И глагола єму бѣсъ: „Хощеши, да азъ хиротонисаю тя бреннымъ удомъ симъ?“ И отвѣщавъ єму Пахомій рече: „Аще имаши таковый удъ“ — и показа єму свой. И бысть бѣсъ посрамленъ и рече: „Дивенъ Богъ во святыхъ своихъ! Не имамъ таковаго!“). Студиюючи наші вірші в звязку з тими проявами ґротескової коміки ми побачимо, що погляд д. Житецького про їх виключну приналежність мандрованим дякам-пиворізам за надто односторонній. Загалом нам здаєть ся, що д. Житецький переціньює ролю тих скромних дяків у нашім культурнім житю XVII—XVIII в. Розділ між інтеліґенцією і простим народом у тім часі, особливо в першій половині XVIII в., не був ще так великий, як пізнійше; навіть такому чоловікови, як Сковорода, легко було знайти стичні точки з народом і зробити ся зрозумілим для нього. Сю ролю посередників, яку признає д. Житецький мандрованим дякам, можна з неменшим правом признати і більшині сільських сьвященників і ріжним писарям, канцеляристам, письменним козакам і навіть більшині поміщиків, особливо менше заможних. До сеї категорії належить і сьвященник Некрашевич, якого віршам д. Житецький присьвячує гарну характеристику при кінці тої глави. Я певний, що таких самодїлкових поетів духовного і сьвітського стану знайде ся у нас з часом більше; д. Житецький не згадує про віднайденого Куліїем Климентия; зі свого боку подам ще один приклад. В рукописї Оссолїнських у Львові ч. 2703 знаходимо записки якогось духовного ведені в головному по польськи, а в них ось який уступ: Roku 1769 powietrze Łuck y cały Wołyń opanowało. Było y po innych kraiach, nie tak atoli silne, jak na Wołyniu y od granic tureckich. Byłem na ówczas w Katedrze łuckiey od Wnego Imc. Xa Sylwestra Lubienieckiego biskupa łuckiego y pasterza swego do rządu klerem przy katedrze będącym zesłany. Z okoliczności trwogi w powietrzu zwyczajney złożyliśmy pieśń po rusku, która jest niby sporem między mną obawiaiącym się tego powietrza, a rzeczonym Imc. Xm Scholastykiem perswadującym, aby oddać się na wolę Pana Boga. Tak on tedy zaczyna:

Rozum

Нащо сушиш голову, небоже?
Жура бѣдѣ порадити не може.
Бог тильки сам нещасливим потѣха.
Удай ся до него серцем и устами,
А Бог добрий, змилует ся над нами,
С тим позбудеш туги, смутку и лиха.

W o l a

Самъ не знаєш, що до мене мовиш:
Спиш подобно, чи в поли вѣтер ловиш!
Пробуди ся, а зваж, що ся дѣє:
Ото в той годинѣ любъ по малой хвилѣ
Будут темни очи твои въ могилѣ,
А язик твой на вѣкѣ онѣмѣє.

R o z u m

Гніетъ зерно, жеби плод родило;
Гніетъ жолнѣръ, бо звитяжити мило;
Сѣетъ орачъ зъ охотою и тучи пожадаєтъ,
Ты смерти боишъ ся власне якъ би тѣло
Не повставши на судъ страшный вѣчне гнити мѣло, —
Такая то любовъ Бога въ твоєм серцу палаєтъ?

W o l a

Богъ єсть силенъ, трудно не признати,
Алеж трудно смерти ся не лякати:
Плачуть люде по улицях, плач ихъ єстъ безмѣрный.
Гради, веси, поля, лѣси трупов полни,
Смутний погреб пси и круки, звѣри в собѣ ледво чинити здолни,
Сами навет священики одмели люд свой вѣрний.

R o z u m

Смерть при муцѣ и смерти Христовой
Увольнит нас з погибелѣ грѣховой,
З любве Бога принята з охотою.
Готов будь умерти, то для Бога мало,
Хотяй би ся при найтяжших болѣзнех умирало, —
Так учини и ти разом зо мною

W o l a

Ах Боже мій, нех же умираю
И в повѣтру нехай нагле сконаю, —
Прийми тильки смерть за грѣхи смерти сина твоєго;
И немощну волю для Христовои страсти
Тримай самъ при твоєй волѣ, крѣпи, не дай упасти,
А ото я въ руцѣ твои даю духа моєго.

Розд. XI праці д. Житецького присьвячений укр. віршам історичного змісту, а розд. XII віршам і пісням любовним і загалом таким, що малюють індівідуальне житє. Розуміють ся, д. Житецький не мав тут

претенсиї вичерпати весь звісний уже материял, хоча дає дещо і з рукописних жерел. Він заповідає, що при нагоді ще верне ться до тих творів, бо вони „вносять нове сьвітло в студиї над народньою лїричною поезиєю“ (К. Ст. 1900, II, 170). Сказати по правдї, докладна студия над сими творами ще не можлива, поки велика сила рукописного материялу лежить не опублікована, а те що опубліковано, порозкидано по ріжних виданях, не зведено до купи і не оброблено як слїд.

Отсе і все, що зібрав д. Житецький для вияснення ґенези Енеіди Котляревського. Правда, він якось мов урвав своє оране на тім широкім перелозї, лишив на боцї деякі твори дуже важні для зрозуміня духа і стилю Енеїди, як ось прозові і віршовані повісти, поему про пекельного Марка і т. д. З тим усїм його праця має велику вартість як перша проба обняти весь доси запущений обшир і вказати еволюцию та боротьбу там, де доси історики лїтератури бачили або пустиню або хаос.

Ів. Франко.

В. Н. Перетцъ — Малорусскія вирши и пѣсни въ записяхъ XVI—XVIII в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ 1899, кн. 3 і 4).

Обік розібраної висше працї д. Житецького визначаєть ся праця д. Перетца богатством нового материялу і гарним обробленєм деяких частей. На жаль, цїлість сеї працї досить хаотична. Не бачимо в нїй нїякого пляну, нїякого обмежованя терену, нїякої поставленої і так чи сяк осягненої мети. Автор не дбав ані про визисканє всего звісного доси материялу, ані про його систематичне впорядкованє, ані про якусь загальну характеристику. Обсяг його знаня якийсь незаокруглений; бо коли загалом йому не можна відмовити ані ясности ані ширини погляду, то декуди він спотикає ся на таких дрібницях, що роблять по троха комічне вражінє. І так приводячи з рукопису Бернацкого колядку „Coli ni było z początku swita“ — польську транскріпцию українського тексту, він виявляє слабе знанє укр. мови, поправляючи „pobontował“ на „pokosztował“ — без потреби, бо вірш дає добре значінє і без поправки:

Zakazał iemu srednio drzewo,
Tay człowiek drzewu tay pobontował.

Побунтувати ужито тут у червонорускім значіню „нарушити“ і дає лїпше значінє, нїж поправка д. Перетца „покоштував“. Так само без потреби поправляє він у тій самій вірші руське „сгірко“ (кріпко) на польське prędko. А вже зовсїм дивно робить ся, коли до вірша

A na nas nie racz pobanowaty —

д. Перетц робить увагу, що сей рядок „не поддается обясненію“. Радше повинен був сказати, що він не потребує нїякого пояснення для того,

хто знає, що „банувати“ значить „тужити“, „нарікати“ або „сердити ся“. Подібних дрібних помилок допущено й більше.

Не маючи основи говорити про плян і здобутки праці д. Перетца, бо її вартість лежить у тих дрібних причинках до пізнаня нашого віршописаня, які він подає без нїякого пляну, подаю тут огляд змісту його праці розділ за розділом.

І. По коротенькім вступі, де згадано про важність і богацтво українсько-руського віршарства автор згадує про найдавнїйшу його памятку — віршу-пісню про воєводу Штефана, надруковану 1571 р. в чеській граматиці Яна Благослава як зразок народньої української мови. Ся вірша була передрукована і пояснена Потебнею (Воронежъ 1887), що кладе час її зложеня на половину XVI в. Другою що до часу памяткою українсько-руського віршарства він уважає вірші покладені на початку Острожської Біблії з р. 1581 і „Хронольоґію“ Римші, видану окремо в Острозї в тім же 1581 р. Тут же він і передруковує вірші з Біблії, написані Герасимом Смотрицьким. Дивно, що автор не звернув уваги на найстарший українсько-руський сьпіванник, захований у Познанї, де містить ся переклад 50 лютеранських пісень, доконаний правдоподібно перед р. 1580. Декілька пісень із того рукопису передрукував Бодянський (Чтенія Имп. общ. ист. и древн. Росс. Москва 1846, ч. 1); з тексту їх видно, що перекладач був Українець, не Білорус: він пише: вѣковично, вѣрмо, тѣло, а хоча копіст поклав декуди білоруські форми: вере, всех, грех, бдети, то вже рим: сохранити і бдети показує, що первісно було бдѣти або навіть бдити. Ось дві строфи одної з тих пісень (XXXIX).

Хвалити начинаемъ,
Бога прославляемъ
За дары, что мы брали,
Отъ рукъ его достали.

Онъ душу благодатно
И плоть намъ далъ пріятно,
Ту вѣрно сохранити
Онъ самъ изволилъ бдети.

II розд. присьвячено віршам Римші. Автор користуєть ся досліджами Харламповича і подає звістки про сього ученика Острозької школи. Тут подано також віршу уміщену на вступі „Апокрізіса“ Бронського з 1597 р., вирівки з панеґіриків і иньших старих друків XVI—XVII в. Автор подає деякі цінні уваги про будову вірша в тих творах; ті уваги були-б певнїйші, як би він був узяв для порівнаня польські вірші тої самої категорії з того-ж часу.

III. Подано новий текст пісні про битву під Берестечком, уперве опублїкованої Житецьким і Петровим (Archiv für sl. Phil. II, 297—307). Д. Перетц передруковує свій текст старанно, зазначує його відміни супроти друкованого в Archiv-і і подає деякі цінні уваги.

IV. З тої самої рукописної збірки якогось Поляка і духовного передруковує автор укр. віршу-сатиру на попа, що починаєть ся так (подаємо текст у руській транскрипції):

Серед поля широкого церковка стояла,
Там попадя до церкви людий [і]звабляла
Пришли люде до церкви Богу ся молити,
А поп пошов до корчми горілочку пити.

Без особливої потреби автор подає в додатку до сеї вірші ряд історичних сьвідоцтв про „буйный нравъ“ українських попів XVII в. Тип попа-пяниці має свою літературну історию далеко ширшу, ніж межі України і далеко давнїйшу, ніж XVII в.

V. Із одного рукопису Київо-Михайлівського манастиря з XVII в. автор подає вирівки з вірші-поеми на різдво і додає деякі уваги про її розмір.

VI. З рукопису того самого манастиря автор подає віршу на воскресеніє Христово, додану при кінці учительного євангелия, написаного Авраамом Івановичем Білобородським у Петигорах 1604 р. Початок вірші нагадує польські великодні пісні, але далї руський віршописець досить самостійний. Нема потреби конче дошукувати ся польського, чи ще старшого і незвісного латинського ориґінала, як се без результату чинить д. Перетц. У додатку надруковано ще пару воскресних вірш, із них ч. 2 — транскрипция руськими літерами польського тексту, ч. 3 і 4 д. Перетц також без певної причини вважає перекладами.

VII. Із рукописної польської кантички Ф. Бернацкого з р. 1693 подано текст укр. вірші-пісні на різдво і до неї додано паралельний текст із Безсонова (Калики перехожіе, вып. 4, ч. 309). Завважимо, що ся вірша була в XVIII в. друкована в польських „кантичках“ (див. вид. з 1793 р.) а з них перейшла в тзв. люксембурське виданє в Парижі.

VIII. З тої самої кантички подано текст червоно-руської колядки, про який було згадано висше (стор. 41), а з одної польської драми пз. Comoedia de Jacob et Joseph patriarchis“ написаної Полїнським у Ґроднї коло р. 1650, подано руське віршоване оповіданє про сотворенє чортом кози, пз. Czemu żydowie kozy radzi jedzą; текст більше білоруський, ніж український.

IX. Автора цїкавить питанє переходу народнїх пісень і пісенних мотивів із Польщі на Україну, а відси до Великорусів. Рукописні пісен-

ники XVII—XVIII в. дають для сего деякий материял і автор зазначує деякі укр. духовні вірші переписувані Великорусами і подає в повні дві вірші сьвітського змісту: „Во печали во великой всегда пребуваю“ і „Посмотри въ печали другъ в любви сердечной“, занесені до Москви з України.

X. Подано текст української народньої пісні „Дівча в сінях стояло, на козака моргало“, перероблений троха укр. інтеліґентом XVIII в. і простудийовано його звязок з устними варіянтами українськими і великоруськими.

XI. Із рукописної збірки новгородського семінариста Афанасия Гаврилова з 1768 р. подано текст пісні про комара, що впав з дуба, і подано до него деякі уваги.

XII. З одного тверського рукопису подано текст укр. вірші „Чтожъ я кому виноватъ, за что погибаю“.

XIII. Автор знов вертаєть ся до друкованих памяток укр. віршарства і зупиняєть ся на віршованій Псалтирі С. Полоцкого, на віршах Барановича і инь., що мали метою витіснити сьвітські пісні з уживаня Українців. Важне тут упімненє Полоцкого:

Міряне, пѣсни міра оставляйте,
вмѣсто ихъ псалмы Богу воспѣвайте:
овы бо умъ тлятъ, души погубляютъ,
сіи умъ здравятъ и души спасаютъ.

Такі упімненя лунали на Україні вже й сто літ перед тим і ще при кінці XVI в. Іван Вишенський упоминав своїх земляків, щоб викинули „квасъ пѣсней“ і силкував ся сам зложити „пѣсеньку, которой... мысль узнавши въ вѣкъ пѣти не престанешъ“. На жаль вона не дійшла до нас.

XIV. Із ріжних рукописних збірок автор зібрав підписи тих, що переписували і зберегали памятки давнього віршарства — важний причинок для характеристики тої публіки, що в XVIII в. любувала ся віршами і кантами, та вперве починала записувати й устні народні пісні.

XV. Автор застановляєть ся над інтересним питанєм, „що знала стара московська і київська Русь про віршову техніку і які підручники могли мати в руках укр. віршописці XVI—XVIII вв.“. Автор присьвятив сій справі широку розвідку (21 стор. друку), подав богато вірних уваг і бібліоґрафічних сказівок, але по моїй думці не завважав головного: українські віршописці XVI—XVIII в. мали перед очима майже виключно польські взірці; ті теоретичні уваги про прозодию і віршованє, які знаходимо в старих укр. граматиках, узяті з иньших граматик, що служили

взірцями для наших, і звичайно зовсїм не відповідали дїйсному віршованю і не мали на него нїякого впливу.

XVI розділ присьвячений увагам про український сьпів, українських сьпіваків, музикантів і иньших артистів, що пробували в Московщинї — збірка материялів без сумнїву цїкава для істориї культури, але їх безпосередного звязку з українськими віршами я не можу добачити.

XVII. Із рукописних і друкованих у Московщинї співанників XVIII і початку XIX в. автор подає реєстр пісень і вірш українських, що були популярні в Московщинї.

XVIII. Специяльно говорить про деякі вірші Теофана Прокоповича, при тім подано одну незвісну доси його польську віршу і розібрано його пісню „Коли дождусь я весела ведра“, вказано пізнїйші поетичні перерібки її мотивів і специяльно оброблено мотив душі, що летить пташкою до милої.

XIX. Подавши із траґедокомедиї Варлаама Лащевського нарікане на те, що в „нинїшнїм віцї“, себто коло половини XVIII в. „кощуны безстудны ...канты слагаютъ и комплементы блудны“, де „матерія съ писаній кощунамъ готова, въ кантахъ студныхъ начало отъ божіяго слова“ — автор пускаєть ся в здогади, що се були за богохульні канти, удає, немов би не знає про істноване укр. гумористичних вірш, де бібліїйні події мальовано в комічнім сьвітлї і подає від себе пару вірш на церковно-руській мові, декуди грубих, але зовсїм далеких від кощунства, не згадуючи про вірші, зібрані пок. Драгомановим, що хоч позаписувані в XIX в., без сумнїву повстали ще в XVIII в.

XX. Як ілюстрацию до слів Лащевського про „блудны комплементы“, себто про любовні пісні і віршовані оповіданя автор наводить із одного рукопису віршу безталанного кавалєра, що любить волочити ся за чужими жінками і часто наскакує на побої. Автор — по мойому безпідставно — бачить у тій пісні оброблене теми „Москаля чарівника“; вірша має з сею темою дуже мало спільного.

XXI. Подано невеличкий опис почаївського „Богогласника“, а в

XXII вимѣновано авторів пісень у тій збірці, яких назви заховали ся в акростихах. В додатку до сього подано ще пару імен авторів, що складали або перекладали вірші і гимни на руcько-церковну мову.

Отсе й весь зміст працї д. Перетца. Не знаємо, чому оглядаючи ті вірші він лишив на боці все те, що було опубліковане в „Кіевской Старинѣ“, чому не звернув уваги на вірші історичного змісту, поминув дуже цїкаву віршу з першої половини XVII в. опубліковану Білозерським пз. Ляментъ людей побожныхъ, що ся стало въ Литовской землы, і т. и.

Ну, та не будемо сперечати ся з автором за те, чого не зробив, а може й не міг зробити, а подякуємо йому за те, що зробив і чим

вияснив для всіх будущих істориків української літератури важність українського віршотворства. Тема порушена д. Перетцом ще далеко не вичерпана, але праця його показує очевидно, що систематичне зібране і опубліковане памяток укр. віршарства XVI—XVIII в. належить до пильних постулятів науки. *Ів. Франко.*

Ferdynand Hoesick — Szkice i opowiadania historyczno-literackie, Краків, 1900.

В сій книжці нас близше дотикає одна статя — Krzemieniec i jego liceum, ст. 61—76. Се не строго наукова розвідка, а радше белєтристичний нарис, але опертий на певних даних, хоч також не все наукових, от як приміром на творі Крженьовского: „Tadeusz Bezimienny", Spectator-a: „Krzemieniec, przygody i wspomnienia studenta pierwszej klasy" й ин. Автор малює образ міста підчас ферий і науки, описує обряди при отвореню року шкільного, обстанову ліцею, згадує про житє учеників, про вечерниці, які споряджала для учеників шляхта та професори. Згадує також про важнійші особи, що вславили сей ліцей, так з поміж професорів як і з учеників про Чацкого, Евзебія Словацького, Мальчевського і т. и. Нового для науки ся статя не дає нічого, лише дає нам заокруглений і прозорий образ міста і ліцею. *С. Гн.*

Этнографическое Обозрѣніе, 1898 (Годъ 10-ий), Москва[1]).

Этнографическое Обозрѣніе принесло в отсьому річнику три статї і кілька заміток з круга української етноґрафії. Першу статю подав відомий український етноґраф М. К. Васїлєв п. н. „Къ исторіи народнаго театра, II Тронъ." (I — диви попереднїй річник). Він надрукував у ній широко розповсюднену народню пєсу, звану „Троном". Записав її в Чигиринському повіті, Київ. ґуб. від Білоруса, що робив у цукроварних українських фабриках. Пєса має десять сцен, а в ній виступає аж 24 особи. Зложена вона властиво з двох окремих творів: вандрівного „Царя Максимілїяна" і більше української — хоч і її первовзір був на заході — різдвяної драми. Хоча цїла пєса не визначаєть ся ані красою, ані інтересними епізодами, вона розповсюднена не лише в Московщині і Білій Руси, але й на Україні, хоч текст її російський. Д. Васїлєв пояснює те розповсюднене у вступі отсими словами, що в великій мірі оправдані: „Народня маса" чує потребу драматичної штуки, в ній та потреба розвита, але що культурні верстви з ріжних причин не можуть дати гарних взірців її і не можуть забрати ся до орґанїзациї народнього театра, то нарід присвоює собі твори, подібні до надрукованого. Як він їх присвоює і на скілько вони пожадані, полишаємо осуд

[1]) Через спізнювання книжок сих двох етноґрафічних часописей вони не увійшли в загальний огляд часописей з 1898 р.

читачеви". На нашу думку твір сей зовсім не пожаданий для української людности, хочби задля чужої мови. Українські драматурґи повинні дати селянам відповіднїйші твори і тим способом виперти подібні неприродні прояви. По части воно вже йде до того. — З нагоди опублїкованя сеї пєси подає редакция ще чотири варияпти „Царя Максимілїяна" в записях В. Костина, А. Е. Грузинського і В. Каллаша.

Друга статя, се „Малорусское весильле" подане д. Малинкою. У нїй надрукований опис весїльних обрядів і пісні, записані в ріжних місцевостах Черниґівської, Полтавської, Харківської і Київської (з останньої лише одна пісня) ґуберній. Описи, подані д. Малинцї переважно його кореспондентами, не визначають ся повнотою; вони зроблені аматорами-етноґрафами і як видно, побіжно, тому не представляють великої вартости, а вже уважати їх типовими для якоїсь місцевости зовсїм не можна. Найлїпший ще опис із Полтав. ґуб. Паралєль нема нїяких; материяли з кождого села подані окремо.

Третя статя носить назву „О погребальныхъ обрядахъ". Вона зложена з трьох окремих частин. У першій „Остатки язычества въ погребальныхъ обрядахъ Малороссіи" подає д. Ящуржинський опис похорону, наведений в Ібн-Фадлана і порівнує його з описом з перед 50 лїт, коли у труну небіщика кладено ще на Україні хлїб, горнець з кашою і горівку, опираючись на вірі, що небіщик жиє по смерти дальше таким житєм, як на сьому сьвітї, тому й потрібує таких річий. Тепер той звичай змінив ся на стілько, що в день похоронів лишають для небіщика на покутї або на вікнї ще хлїб і воду, декуди горівку — на ніч. — Вкладане гроший до трумни небіщикови порівнує автор з таким же греко-римським звичаєм, по якому грошї призначували перевізникови Харонови за перевіз через ріку Стікс. — Так само глубоку старину добачує автор у похоронї дївчини, яку прибирають подібно як до шлюбу, та в тому, що дївчина на випадок смерти родичів розплїтає косу і так іде за труною батька або матери, бажаючи їм неначе дати нагоду видїти її ще в весїльному строю. — Теперішні поминки порівнує з стародавньою тризною. До тризни прикладає він також звичай — тепер уже затрачений — веселити ся на похоронах, грати і сьпівати. Не від річи буде зауважати, що в нас Гуцули до сьогодня грають іще на трумбітах, ідучи за мерцем. Висновки д. Ящуржинського вповнї основні, і з похоронного обряду віє безперечно глубокою стариною. З одним одначе поглядом ш. автора нїяк не можна згодити ся. Говорячи про похорон дївчини, де він справедливо добачує злуку весїльного і похоронного обряду, каже, що нарід признає незвичайно велике значінє любови, тому в більшости пісень згадує про любов. На думку автора: „Той фактъ здіймає з нашої красної літератури закид, що в нїй не обро-

блюєть ся соціяльних питань та політичних, а береть ся основою повісти і драми переважно любов. Народ із своєю природною поезією дає пояснене такій прояві". Не вжеж у народніх піснях говорить ся лише про любов? А деж історичні пісні, побутові й инъші? Загально беручи — їх зовсім не меньше від любовних, але хоч би й так було, то чи можна з того зробити такий висновок, як автор? Навіть сама наша новійша література заперечує тому; згадаю хочби найновійші драми Тобилевича, велику частину писань Франка, писаня Стефаника, Мартовича й иньших. У тім напрямі мабуть і піде тепер наше письменство, хоч натурально любви не викинеть ся з нього, як не викинеть ся її й з житя. — У другій частині „Малорусскіе образы, повѣрья и заплачки при похоронахъ" подав д. Малинка крім кількох заміток про похоронні обряди і кількох повірок, 33 голосїнь за умершими, доньки за матїрю і батьком, жінки за мужом, чоловіка за жінкою, матери за донькою, сестри за сестрою і ин. Усї ті голосїня незвичайно цїкаві тим, що творять ся ad hoc у кождої особи; вони повні поезиї і овіяні глубоким смутком. З уваги, що доси записано їх дуже мало, булоб пожаданим, аби звернено на них більшу увагу і видано окремою збіркою. У IV кн. подав д. Малинка ще додатково два нові голосїня з Черниг. ґуб. — У третій частині подав той сам автор 5 новогрецьких голосїнь та кілька повірок, так в ориґіналї, як і в перекладї.

Між замітками найцїкавійша „Женитьба комина", подана відомим росийським етноґрафам П. Шейном. У нїй подає д. Шейн два обряди, „женитьбу комина" в Пиньску і його окрузї, та „женитьбу сьвічки" в київ. окрузї. Обряд відбуваєть ся першого вересня. Вечери стають тодї довші, а господарі (і ремісники) бажаючи заохотити челядь до роботи при сьвітлї ранками і вечерами, уряджують забаву на якій їдять, пють, співають. При „женитьбі комина" виголошує кождий, що пє першу чарку, поздоровлене до комина і виливає на нього кілька крапель напитку. По забаві ідуть усї спати, а другого дня зачинають уже рано робити при сьвітлї. До комина співають навіть окрему пісню. „Женитьба сьвічки" відбуваєть ся так само, лише що тодї сьвітить ся сьвічка, а не скіпка, як при першій. В отсьому цїкавому обрядї пробивають ся очевидно останки старинного культу огню, про що й згадує д. Шейн, полемізуючи з проф. Сумцовим, який у своїх „Культурныхъ переживаніяхъ" висловив погляд, що се останок культу дерева. Справа вияснить ся лїпше, коли призбираєть ся більше материялу; особливо в Карпатах треба-б за тим обрядом пошукати.

Духовные стихи. В отсїй замісцї уміщено 12 духовних пісень, записаних д. А. Грузинським в Мінській ґуб., пісню з Тульської, одну з Московської і дві з Волоґодської ґуб. Між першими піснями подибу-

ємо дуже близькі варіянти до пісень у збірнику оголошеним проф. Грушевським у „Записках“ (т. XVI—XVII), лїрницьких пісень записаних мною в Бучацькому пов. (Етн. Збірник, II), та пісень у рукописних збірниках з Угорської Руси, яких призбирало ся в мене кілька. Пісні мінські українські, з сильною закраскою церковної мови.

Къ легендамъ и повѣрямъ о табакѣ. Тут приведені леґенди про те, звідки взяв ся тютюн, чому його курять і як солдат дістав тютюну і горівки на другому сьвітї. Між ними є дві українські, записані д. Васїлєвим і друковані вже в Кієв. Стар. 1893, Ш кн. ст. 547. Паралєлї до сих леґенд зібрані в „Этнограф. Матеріалахъ“ Б. Грінченка, т. II. ст. 15.

Этнографическія мелочи. Тут подав д. Малинка невеличкий виїмок із народнього календаря, а саме повірки про мясниці і великий піст.

Иванъ Купала въ Черниговской губ. Той сам д. Малинка подав отут останки обряду Купала разом із піснями. Усїх пісень 10 (у IV кн. подана ще в додатку одна пісня), вони записані у трьох селах. Уже з того видно докладно, що обряд Купала вимирає, та що небавки його не стане. *В. Г.*

Живая Старина, 1898 (Годъ восьмой), Сиб.

Сьогорічна „Живая Старина“, видавана далї під редакцією проф. Ламанского, принесла лише одну статю і дві замітки, що доторкають української етноґрафії. Статя, з під пера д. Дм. Абрамовича, має назву „Село Коснище, Владиміръ-Волынскаго уѣзда, Волынской губ.“ У нїй подає автор фонольоґічні прикмети місцевого говору, взірці деклїнації та конюґації, кільканайцять чужих слів уживаних тамошнїми селянами (взятих із нїмецької мови), 110 пословиць, 6 пісень і опис весїля. Тексти не визначають ся нїчим замітним. Похибок у них, особливо звукових, дуже багато. — Замітка одна подана д. Ю. Яворським; вона має назву: „Галицко-русскій авгурій XVII-го вѣка“. Се виїмок із львівського рукопису Теодора Шухлянського, переховуваного в бібліотеці Осолїнських, доси ще не друкований. В оригіналї зветь ся він: Вещи w недѣгающих. — Друга замітка д. В. Вразія п. н. „Три заговора и народныя воззрѣнія на змѣй въ Могиловской и Херсонской губер.“ В нїй подані три доволї інтересні замовляня на рани, що повстали від укушеня гадюки. Тексти попереджені коротенькими поясненями.

З иньших статий загального змісту належить зазначити отсї: Сольвычегодскій крестьянинъ, его обстановка, жизнь и дѣятельность, Н. Іваніцкого; Усть-Ницынская слобода, Тюменскаго уѣзда, Тобольской губ. —

Ф. Зобкіна; Матеріалы по народной медицинѣ и акушерству въ Череповецкомъ уѣздѣ Новгородской губ. — М. К. Герасимова — і Нѣкоторыя лѣкарственныя растенія, употребляемыя простымъ народомъ Курской губ. — Т. І. Вержбіцкого. *В. Г.*

Отчетъ Императорской публичной библіотеки за 1894 годъ, СПб., 1897.

Між новими набутками Бібліотеки 1894 р. знаходимо деякі документи, що дотикають ся й нашої історії.

1) Листи в справі укріпленя Андреївської гори в Київі, бруліони з поправками Муравьова з року 1868.

2) Лист до князя Ґорчакова з проханєм нагороди для членів Комітету до відновленя церкви св. Андрея в Київі і укріпленя Андреївської гори. Бруліон з поправками Муравьова з року 1869.

3) Лист до ґрафині А. Д. Блудової про потребу заняти ся реставрациею і охороною Київо-Софійського Собора і проханє, аби поручити се діло архитектови Маєвському, що відновляв дворець у Київі. Бруліон з поправками Муравьова.

4) Софіївка. Опис Софіївки, маєтности ґрафа Потоцкого з року 1823.

5) Мемориял про Межигорє. А. Н. Муравьов вказує на потребу відступити Межигорє на легких умовах Печерській Лаврі або Володимирському брацтву для заведеня там добродійної інституциї і школи.

6) Записка про зміну характера Київа за останні лїта. Лист з поправками Муравьова, правдоподібно з 1870 років.

7) Акти комітету направи церкви св. Андрія і укріпленя Андреївської гори.

8) В збірнику, писанім письмом XVIII віку між иньшими рукопись св. Димитрія Ростовського: „На погребеніє Христово плач“.

9) Прольоґ за другий піврік, письма другої половини XV віку. В прольозі уміщені жития сих руських і славянських сьвятих: 1) під 2 мая перенесеніе мощий св. Бориса і Ґлїба; 2) під 3 мая успеніе преподобного отця нашого Феодосія, ігумена Печерського монастиря; 3) під 11 липня успеніе блаженної Ольги предтечи руської; 4) під 15 липня память князя Володимира, що охрестив Русь; 5) під 24 липня память сьвятих мучеників Христових Бориса і Ґлїба. В рукописи є чотири записи XVII—XVIII, нїчим особливим не інтересні.

10) В збірнику письма з другої половини XVI або початку XVII віку між иньшими повість про білий клобук і замітка про способи від всяких недуг; тут сказано, що Іоан, новгородський архиепископ та великий князь київський Ростислав Мстиславич ходили з калїками в Єрусалим до гробу Господнього.

11) Збірник полууставом і скорописию українського письма з другої половини XVII віку. В нім числа (пасхалії) моралїстичні афоризми, лучають ся і пословиці. Далї: Мария (акростих). Предмова всїм від віка помершим православним християнам. Дві пізнїйші короткі замітки з 1711 року про перехід війська з гетьманом Скоропадським і великоросийським ґенералом Бутурлиним під Каменний Затон та про зруйнованє тими військами городів, що піддали ся Турчину; друга замітка говорить про трясенє землї. Лїтописець: перша подія його стоїть під роком 1340, що в тім роцї Ляхи відпали від Греків і спустошили гору Атоньську, друга подія з року 1452: Татари зайняли Київ на Воведенїє пр. Богородицї; дальші замітки XVI і XVII віку (остання подія 1639 року: гетьман польський Конецьпольский облягав Кодак). Шість пізнїйших лїтописних записок, з них три з року 1690, дві з 1710, а одна з 1734, в першій мова про саранчу 1690. Замітки мішаного змісту. Лїтописець: в двох замітках сказано, що Ляхи тому утратили землї, бо з церков фундували костели і хотїли викорінити віру благочестивих: стратили землю Волоську, Інфлянти, а тепер воюють від 20 літ з козаками і нема кінця. Лїтописець (чужою рукою додано — як почала ся війна козацька): перша подія належить до року 1647, коли то умер київський митрополит Петро Могила, похоронений в Печерській церкві, остання подія до року 1672, коли Турки заняли Каменець Подільський при помочи Дорошенка. Copio (sic) z lista cesara Turecke(g)o, pisanego do krolo w (?) tote slowa 1672 annom (sic). Замітка пізнїйшого часу, про голенне борід. Записка про чудесне уздоровленє 1680 року Божою Материю Федори „бѣлокгловой“, що сїм лїт на ногах не ходила. Про переслїдуванє православної віри Ляхами: статя ся подїлена на 55 невеликих розділів, в першім говорить ся, що Ляхи наклоняють православних до віри римскої, називають віру Наливайкову проклятою, а свою сьвятою. Нїкого теж не переслїдують Ляхи як Русинів, бо їх мучать за то, що сповідають ся в православній церкві, не позволяють православним духовним іти через ринок з Сьвятими тайнами до Русина, церкви заміняють на корчми. Хто хоче більше довідати ся, най читає ляцькі писаня против православної віри та книги православних письменників. Лїтописець уважає Хмельницького местником за православну віру та каже, що Ляхи замучили Атаназія, ігумена берестейського за то, що він пророкував загубу тим, що ширять унїю, а переслїдують православну віру. Напоминає, аби православні обезпечали на комісиях наперед віру, а потім старали ся про справи сьвітські, аби не дали ся підкупити як посли Виговського. А що Ляхи віроломні і не додержують умови так як і тепер противно договору допускають ся насильства в Полоцьку і Витебську, то нехай дадуть закладників козакам. Дальше домагає ся сум, книг та кождої

річи митрополичої катедри в Київі. В останнім розділі — бити чолом пильно на комісиях і докучати царю, аби захистив православну церков: виноваром дописано: Finis violationis ecclesiae ortodoxae. З того можна здогадувати ся, що стаття написана не раньше як 1667 року. Память як треба обезпечити на договорах і комісиях православну віру, церкви, монастирі і руський нарід в державі королівській, а на Україні козаків, вільних від Ляхів, що не хотять держати ся унії з римською вірою: написана 1671 року як то видко зі змісту: в наведенім уривку каже автор тим, що мають боронити православну віру, читати сьвяте письмо, синодальні установи та Литовський статут, також Сінопсіс, що його вислано до Артемона Сергієвича себто Матвєєва, бо він так як лїкар мусить пізнати рани, коли їх має вилїчити. В другім уривку жалує ся автор, що православне духовенство робить панщину як кріпаки, а латинське і унїятське вільне. Дальше перестерігає, що дискутувати про віру можна тілько в руських містах, бо в Варшаві або де инде Ляхи би поубивали наших. Дивує ся, що дехто думає, мов то цар і козаки не можуть боронитн своєї віри в польськім королївстві; цар — по його думцї — правдивий потомок князїв, тому треба йому піддати Україну а не взивати Татар, що лиш нищать Україну. Реєстр Іоану Дворецькому за виварене для него пиво і квас. Виписки з Ґваґнїна про руські землї і початок Руської держави. Ворожби двох старців про деякі події, що мали стати ся від 1680 по 1689 рік (в тім році по їх ворожбі наступить „Суд Божий"). Уздоровленє пресьв. Богородицею Рудненською Радковської; хто хоче бути уздоровленим нехай удає ся до згаданої ікони Матери Божої. В кінци тої статї сказано, що дізнав уздоровленя Яким Романович, диякон сьвятоіванський в році 1690 в Карпило(вци). Замітки про смерть двох осіб з роду Дворецьких, Івана Василєвича Дворецького, судиї київського полку († 29 цьвітня 1694) і його сина Петра Дворецького, що умер 14 сїчня того-ж року 1694) в молодих лїтах, а похоронено його в Київо-Печерській Лаврі. Пересторога гнобленої України Днїпрової, що її належить взяти на увагу, доки до остатку не загине; на початку сказано, що Україна нерозумно кидає ся від одного монарха до другого і лиш собі шкодить; турок не поможе, бо він прийде на Україну і не буде питати ся ні Дорошенка ні иньшого козака, а загорне міста до останку; Хоч зла і тяжка Москва Україні, але Поляки ще тяжші, каже автор і взиває, аби як найскорше просити у царя опіку, бо стане ся небавком так на цілій Руси, як сьвіжо стало ся сього року (1669) в Полоцьку, Витебську, Могилеві, Белзї, Замостю та в иньших містах, де всї православні церкви обернено на унію, а православних людий вигнано. Житє св. Володимира, що охрестив Малу і Велику Русь, вже тому лїт

657, до року 1669 числячи: Володимир хрестив Київ в 649, року від сотворенія сьвіта, а від Рождества Христового 92 року (sic). Дві орациї. Слова Варлаама (і) Іоасафа вибрані — прикладами радше ніж упоминанєм буваємо потягані до чесноти Відривок із повісти про Апольона тирського (загадки). Орация до п. гетьмана: на початку поздоровленє з празником Воскресеня Христового, кінчить повідомленєм гетьмана, як мають християни кіньчити війну з поганами, як то описано в житєписи ігумена Берестейського. Житє Атанасия Филиповича іг. Берестейського. „Дїярюш“ про останнї лїта життя Атанасия Филиповича. Знову запись про чуда пресьв. Богородиці над Теодорою білоголовою в році 1680. Диярюш або список дїл правдивих в справі помноженя і обясненя віри православної, рукопись подібна до тексту надрукованого в IV томі „Русской Іст. Бібліотеки изд. Археоґраф. Комісиєю“. Книга має запись, що вона уложена родиною Дворецьких і належить до Василя значкового товариша.

12) В збірнику полууставом і скорописию кіньця XVII і початку XVIII віку м. и. два казаня Іоанїкия Галятовського, напечатані в книзі: „Казаня приданыи до книги Ключ разумінія“ відпис на лист Іпатія Потія до князя Константина Острозського з року 1598 клирика острозського; мабуть з тою самою статию в році 1598 надрукована і друга: „История о листрикійскомъ, то єсть о разбойническомъ ферарскомъ, албо флоренскомъ сидонѣ (sic; читай: синодѣ), в коротцї правдивы списаная“.

13) В збірнику з кіньця XVIII і початку XIX Разсужденія на текстъ „Принеси ми, да ямъ, да благословить тя душа моя“, що містять в собі гадки про церковні маєтности. Далї містить ся відривок з Келейної лїтописи св. Димитрия Ростовського, не поміщений в друкованих виданях лїтописи; в тім самім збірнику є ще кілька статей з Келейної лїтописи Димитрия Ростовського. Дальше мова Самуїла, митрополита київського при переходї з Ростова в Київ. Кілька виписок із Синопсіса. Коротка звістка про явленє ікони в с. Кореницькім Черниґівської ґубернії.

14) Лист епископа смоленського Іосифа (Солтана) Супрасльському Благовіщеньському монастиреви 7014 (1506) року на надані тому монастиреви маєтности в Більськім повітї, в Суражській волости. На грамотї підпис епископа Іосифа. Привісиста печатка, що була при листї, затратила ся. З копії (в ній язик трохи змінений), напечатаний сей документ в IX томі Археґраф. Сборника.

15) Чотири власноручні листи М. Гоголя до його дядї по матери Петра Петровича Косєровського з того часу, коли Гоголь укінчив курси в Ніжинськім лїцею.

16) 43 листи матери М. Гоголя, Марії Іванівни Гоголь-Яновської до свояків; мають значінє для біоґрафії М. Гоголя.

17) Прольоґ, з першої половини XVI віка (4 вересня убийство кн. Гліба в Смоленську, а під 26 падолиста празник посьвяченя церкви св. Георгия перед ворітьми св. Софії).

18) В прольозї, полууставом кіньця XVI віку записано під 5 вересня убийство Гліба, а під 26 падолиста сьвяченє церкви Георгія, 30 падолиста память св. апостола Андрія, що приходив на Русь, благословив місце і поставив хрест, де нині стоїть город Київ; під 14 лютого память св. Кирила фільософа, учителя словянського.

19) В прольозї, полууставом другої половини XVI віку записано під 2 мая перенесенє мощий св. мучеників Бориса і Гліба. Під 3 мая успенїє Феодосия, і слово про житє св. о. Феодосия. Під 7 мая слово про Антонія, начальника Печерського монастиря. Під 20 мая перенесенє мучеників Бориса і Гліба. Під 30 мая перенесенє мощий Феодосия. Під 11 липня св. Ольги. Під 12 липня мучеників Варягів убитих в Київі. Під 15 липня св. Володимира. Під 24 липня страсти мучеників Бориса і Гліба.

20) Синодик кіньця XVIII віку, в нім: Путь хотящому спасти ся удобний і не трудний, що написав Варлаам Голенковський, намістник Печерської Лаври, умер в році 1740.

21) В збірнику, полууставом XV і XVI віку записано під 20 вересня мучеників князя Михаїла і його боярина Теодора. Під 21 грудня митрополита Петра. Під 2 мая мучеників Бориса і Гліба. Під 3 мая Теодосия. Під 15 липня св. Володимира. Під 24 липня Бориса і Гліба.

22) В збірнику житий і мов, скорописию кіньця XVI, початку XVII і середини XVII віку записка про князя Федора Смоленського і два відривки з оповідання під 24 липня про убийство Бориса і Гліба.

23) Алфавитъ или Азбуковникъ, XVII віку. Тут 1) оповіданє про то, з якого покольїня походять Русини 2) Оповіданє про то, як св. Кирило зложив азбуку словянську. 3) Про св. Кирила та про то, що нарід руський приняв віру самим Богом явлену. *С. Гн.*

Видавництва й книжки, обговорені в сім томі:

Часописи за р. 1899: Кіевская Старина
Университетскія Извѣстія (київські)
Записки императорскаго харьковскаго университета
Труды кіевской духовной академіи
Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости
Подольскія Епархіальныя Вѣдомости
Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости
Черниговскія Епархіальныя Извѣстія
Полтавскія Епархіяльныя Вѣдомости
Курскія Епархіяльныя Вѣдомости
Херсонскія Епархіяльныя Вѣдомости
Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ
Земскій Сборникъ Черниговской губерніи
Сборникъ Херсонскаго земства, 1898 і 1899.

Ю. Кулаковскій — Карта Европейской Сарматіи по Птолемею, 1899.

М. Ростовцевъ — Римскіе гарнизоны на Таврическом полуостровѣ, 1900.

Д. Иловайскій — Историческія сочиненія, II 1859—1897, 1897.

Н. Коробка — Весенняя игра — пѣсня „Воротаръ“ и пѣсни о князѣ Романѣ, 1899.

И. Срезневский — Обозрѣніе древнихъ русскихъ списковъ Кормчей книги, 1897.

А. Мезіеръ — Русская словесносность съ XI по XIX столѣтія включительно, часть I, 1899.

Указатель къ первымъ осьми томамъ Полнаго собранія русскихъ лѣтописей, изданныхъ археографическою коммиссіею, отдѣлъ I — указатель лицъ, т. II, 1898.

Е. Церетели — Елена Іоанновна, великая княгиня литовская, русская, королева польская, 1898.

A. Lewicki — Unia Florencka w Polsce, ч. I, 1899.

Др. И. Шараневичъ — Церковная унія на Руси и вліяніе ей на змѣну общественного положенія мірского руского духовенства, 1897.

Dr. I. Szaraniewicz — Kościelna unia na Rusi i wpływ jej na zmianę społecznego stanowiska świeckiego duchowieństwa ruskiego, 1899.

Акты издаваемые виленскою коммиссіею для разбора древнихъ актовъ, т. XXIV, 1897.

В. Ляскоронскій — Иностранныя карты и атласы XVI и XVII вв., относящіеся къ Южной Россіи, 1898.

А. А. Дмитріевскій — Арсеній, архіепископъ елассонскій (суздальскій тожь) и его вновь открытые историческіе мемуары, 1899.

Д. Сцѣпуро — Виленское св. Духовское братство въ XVII и XVIII столѣтіяхъ, 1899.

Maryan Dubiecki — Kudak, twierdza kresowa i jej okolice, 1900.

Путешествіе Антіохійскаго патріарха Макарія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка, описаное его сыномъ архидіякономъ Павломъ Алеппскимъ, кн. III і IV, 1898.

А. Петрушевичъ — Дополненія ко сводной галицко-русской лѣтописи съ 1700 по 1782 годъ, изданной въ Львовѣ 1887 года, т. I і II, 1896—7.

Dr. K. Kaindl — Das Unterthanswesen in der Bukowina. Ein Beitrag zur Geschichte des Bauernstandes und seiner Befreiung.

П. Житецкій — Энеида И. П. Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея, 1900.

В. Перетцъ — Малорусскія вирши и пѣсни въ записяхъ XVI—XVIII в., 1899.

F. Hoesick — Szkice i opowiadania historyczno-literackie, 1900.

Этнографическое Обозрѣніе, 1898.

Живая Старина, 1898.

Отчетъ Императорской публичной библіотеки за 1894 годъ, 1897.

ПОКАЗЧИК

до тт. XXXIII—XXXVIII Записок Наукового Товариства імени Шевченка[1]).

I. Розвідки, замітки й матеріяли.

Барвінський Олекс. Носові звуки в славянських мовах (в скороченю). XXXV—XXXVI, с. 3—5 (м. 1).

Верхратський Іван. Про говор долівский. XXXV—XXXVI, с. 1—128 (м. 1).

Гнатюк Володимир. Петиция до митрополіта й полеміка з за неї. XXXIV, misc. с. 1—5.

Гнатюк Володимир. Русини пряшівської епархії і їх говори. XXXV—XXXVI, с. 1—70 (м. 2).

Гнатюк Володимир. Як австрийський уряд був заінтересував ся Бойками. XXXIII, misc. с. 2—4.

Грушевський М. Бронзові мечі з Турецького повіту (Галичина) (з рисунком). XXXIII, с. 1—4 (м. 1).

Грушевський М. Ковтки „київського типа“ у сучасних Кавказців. XXXVII, с. 1—4 (м. 1).

Грушевський М. Лашкарьов Петро (Некрольог). XXXIII, misc. с. 4—5.

Грушевський М. Митрофан Дикарів (Некрольогічна звістка). XXXIII, misc. с. 5—6.

Грушевський М. Печатки з околиць Галича. XXXIII, с. 1—4 (м. 1).

Грушевський М. Е. Рулїковский—В. Лущкевич (Некрольогічна згадка). XXXVIII, misc. с. 3—4.

Грушевський М. Сторінка з історії сільського духовенства (по самбірським актам XVI в.). XXXIV, с. 1—82 (м. 1).

Княжевич Микола. Археольогічний з'їзд у Київі. XXXVII, с. 1—11 (м. 3).

К-ий Іван. З віденської революції 1848 р. XXXVIII, misc. с. 1—2.

Кокорудз Іля. Причинок до пізнаня розвитку народньої мови

[1]) Скороченя: м. = місце (в книжці), misc. = Miscellanea, Бібл. = Бібліографія, Н. хр. = Наукова хроніка.

в письменстві у галицьких Русинів (в скор.). XXXV—XXXVI, с. 7—8 (м. 3).

Колесса Олександер Др. Причинки до історії угро-руської мови і літератури (в скороченю). XXXV—XXXVI, с. 6 (м. 2).

Кониський Олександер. Варіянти на декотрі Шевченкові твори. XXXIII, с. 1—16 (м. 3).

Кордуба Мирон. Огляд західно-европейської літератури по всесьвітній історії, історії літератури і штуки за р. 1898, IV, XXXIII, Н. Х. с. 1—30; за р. 1899, I—III—XXXVII, Н. Х. с. 1—28 і XXXVIII, Н Х. с. 26—38.

Коренець Денис. Зносини гетьмана Івана Виговського з Польщею в р. 1657—1658. XXXVIII, с. 1—20 (м. 2).

Коцовський Володимир Др. Історичний літературний підклад „Слова о полку Ігоревім" (в скороченю). XXXV—XXXVI, с. 10—12 (м. 5).

Маркевич Ол. Про збірник пісень Бодянського. XXXIV misc. с. 5—7.

Охримович Володимир Др. Про акцент в українсько-руській мові (в скор.). XXXV—XXXVI, с. 9 (м. 4).

Охримович Володимир Др. Про наголос в українсько-руській мові. XXXIII, с. 1—64 (м. 2).

Павлик Михайло. Якуб Ґаватович (Ґават) автор перших руських інтермедий з р. 1619. XXXV—XXXVI, с. 1—44 (м. 6).

Романчук Юліян. Деякі причинки до поправнїйшого видання поезий Тараса Шевченка. XXXIV, с. 1—32 (м. 2).

Студинський Кирило Др. Хто був автором 'Αντίῤῥησις-а? XXXV—XXXVI с. 1—20 (м. 6).

Томашівський Степан. Незвістний лист Мазепи до міста Львова. XXXVII, misc. с. 7—8.

Томашівський Степан. Огляд часописей за р. 1899: часописи українсько-руські. XXXIV, Н. Хр. с. 1—8.

Франко Іван Др. Два автографи Францішка Смольки. XXXVII, misc. с. 8—16.

Франко Іван Др. Довжанське Четвероєвангеліє. XXXVII, misc. с. 1—7.

Франко Іван Др. До історії вірші на Вкраїні. XXXIV, misc. с. 7—14.

Франко Іван Др. Карпаторуська література XVII—XVIII віків (в скороченю). XXXV—XXXVI, с. 13—14 (м. 6).

Франко Іван Др. Карпаторуське письменство XVII—XVIII віків. XXXVII, с. 1—91 (м. 2); XXXVIII с. 91—162 (м. 3).

Франко Іван Др. Новий причинок до студий над Іваном Вишенським. XXXV—XXXVI, с. 1—4 (м. 4).

Франко Іван Др. Псевдо-Матвієве євангеліє про уродженне й дітство Марії та його слїди в українсько-руській літературі. XXXV—XXXVI, с. 1—32 (м. 5).

Франко Іван Др. Слово о Лазаревѣ воскресеній, староруська поема на апокріфічні теми. XXXV—XXXVI, с. 1—57 (м. 3).

Щуровський О. Замітка про гетьмана Сагайдачного. XXXIII, misc. с. 1—2.

II. Рецензії (Наукова Хроніка і Бібліографія).

Abraham Władysław. Sprawozdanie z poszukiwań w archiwach i bibliotekach rzymskich w latach 1896/7 i 1897/8. O materyałach do dziejów polskich w wiekach średnich. (W dodatku: Sprawozdanie z poszukiwań za listopad i początek grudnia 1898. (Відбитка з Archiwum komisyi historycznej t. VII), Краків, 1899. *С. Томашівський.* XXXIV, Бібл. с. 22—24.

Acta Tomiciana, tomus decimus, A.D.XDXXVIII, Познань, 1899, с. 481 in fol. *Ф. М.* XXXVII, Бібл. с. 18—20.

Акты издаваемые виленскою коммисіею для разбора древныхъ актовъ. Том XXIV. Акты о боярахъ, Вильно, 1897, с. XLIV+547, 4⁰. *Й. Ч.* XXXVIII, Бібл. с. 14—15.

Акты литовской метрики, собраны проф. Варшавскаго университета Ѳ. И. Леонтовичемъ. Том перший, випуск перший, 1413—1498 рр.; випуск другий, 1499—1507 рр. Варшава, 1896/7, 4⁰, с. 169+200+LV. *Й. Ч.* XXXVII, с. 16—7.

Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie, wydane przez Bronisława Gorczaka konserwatora tegoż archiwum том V (1513—1547) Львів, 1897, ст. XXXI+456 + CXVI. *Й. Ч.* XXXVII, Бібл. с. 17—8.

Ардашевъ Н. Н. Изъ исторіи XVII в. Походъ Черкасъ (Журналъ Министерства Народн. Просвѣщ. 1898, VI, ст. 225—263. *О. Г-ий.* XXXIII, Бібл. с. 10—11.

Архангельскій А. Къ исторіи древне русскаго луцидаріуса (Ученые Записки императорскаго казанскаго университета, 1898, I, X і XI; 1899, II, IV і V. VI). *Й. П.* XXXIV, Бібл. с. 13—15.

Археологическая лѣтопись Южной Россіи составлена подъ редакціей Н. Ф. Бѣляшевскаго т. I, 1899 г. К., 1899, ст. 2227. *М. Г.* XXXVII, Бібл. с. 1—2.

Археологическія извѣстія и замѣтки за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. 37—38.

Archiv für slavische Philologie за р. 1898. *І. К.* XXXIII, Н. Хр. с. 50—54.

Ateneum за 1898. *С. Т.* XXXIII, Н. Хр. с. 44—45.

Bayger Jan Aleksander. Powiat trembowelski. Szkic geograficzno-historyczny i etnograficzny. Львів, 1899, ст. VIII+319. *В. Гнатюк.* XXXIV, Бібл. с. 46—49.

Biblioteka warszawska за 1898. *С. Т.* XXXIII, Н. Хр. с. 45.

Богословскій Вѣстникъ за р. 1898. *С. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 34—35.

Будучність за р. 1899. *С. Томашівський.* XXXIV, Н. Хр. с. 7—8.

Буковина за р. 1899. *С. Томашівський.* XXXIV, Н. Хр. с. 7.

Бѣлокуровъ Сергѣй. Русскія лѣтописи, I—III. 1) Лѣтописецъ патр. Никифора. 2) Лѣтописецъ Переяславля Суздальскаго. 3) Хроника русская (Лѣтописецъ вкратцѣ) проф. И. Даниловича. По рукописи принадлежащей Н. П. Никифорову. Москва 1898, ст. LII+89+1 (відбитка з чтеній москов. Общества Исторіи и Древностей. *М. Грушевський.* XXXIII, Бібл. с. 5.

Варшавскія университетскія извѣстія за р. 1898, I—IX. *С. Т.* XXXIII, Н. Хр. с. 34.

Васильевъ А. Славяне в Греціи. Византійскій Временникъ, 1898, ст. 404—436, 626—670. *Ф. М.* XXXVII, Бібл. с. 2—7.

Вержбовскій Ѳеодоръ. Матеріалы къ исторіи московскаго государства въ XVI и XVII ст. Випуск I: Посольство Іоанна Кобенцеля въ Москву въ 1575—1576 гг. Варшава, 1896, ст. 68. Выпуск II: Война съ Польщею въ 1609—1611 годахъ, 1898, ст. 89. *С. Томашівський.* XXXIV, Бібл. с. 19—21.

Византійскій временникъ за р. 1898. *М. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 39.

Вильчинскій Ольгердъ. Очеркъ древнѣйшей культуры русскихъ областей. Спб., 1897, ст. 46. *О. Г-ий.* XXXIV, Бібл. с. 3—3.

Владиміровъ П. В. Пятдесятлѣтіе Мыслей объ исторіи русскаго языка. К., 1899, ст. 45. *Т.* XXXVII, Бібл. с. 43.

Волкъ - Карачевскій В. В. Борьба Польщи съ козачествомъ во второй половинѣ XVII и началѣ XVIII вѣка (Университетскія Извѣстія 1898—11, 1898—1, 2, 3, 4, ст. 361—XIII). *С. Томашівський.* XXXVII,Бібл. с.24—34.

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 13—14.

Воронежскія Епархіальная Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXIII, Н. Х. с. 36—37.

Вѣстникъ Европы за 1898 р. *О. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Halban Alfred Dr. Zur Geschichte des deutschen Rechtes in den Gebieten von Tschernigow und Poltawa. Archivalischer Reisebericht. Zeitschrift für Savigny-Stiftung für Rechts-Geschichte. XIX, (XXXII) т., 1898, ст. 1—15. *Ю. К.* XXXIV, Бібл. с. 27—28.

Герцбергъ Г. Ф. Исторія Византіи. Переводъ, примѣчанія и приложенія П. В. Безобразова. Мва., 1897, ст. IX+2+674. *М. Г.* XXXVII, Бібл. с. 2.

Hoesik Ferdynand. Szkice i opowiadania historyczno-literackie 1900. *С. Гн.* XXXVIII, Бібл. с. 46.

Голубевъ С. Т. Къ исторіи Кіевской Трехсвятительской церкви за вторую половину XVII столѣтія. Труды кіев. дух. акад. 1899, I, ст. 105—142. *С. Г.* XXX. Бібл. с. 37.

Голубевъ С. Матеріалы для исторіи западно-русской церкви (XVIII стол.). (Чтенія въ истор. общ. Нестора лѣтописца. кн. IX, ст. XVII+192 і кн. X, ст. 193—301) Київ, 1896. *П. Р.* XXXIV, Бібл. с. 25—27.

Голубевъ С. Неизвѣстное полемическое сочиненіе противъ папскихъ притязаній въ Юго-западной Россіи (1633 г.), К., 1899, ст. 42 (відбитка з Трудів кіев. дух. акад.). *В.* XXXVII, Бібл. с. 23—24.

Hommel Fritz. Hethiter und Skythen und das erste Auftreten der Iranier in der Geschichte (Věstnik královské české Společnosti Nauk, Třida filosoficko-historicko-jazykozpytna, Ročnik 1898 r. VI, ст. 1—28. *Б. Б.* XXXIV, Бібл. 1—3.

Горленко В. П. Украинскія были. Описанія и замѣтки. К., 1899, ст. 108. *С. Б.* XXXVII, Бібл. с. 38—39.

Гринченко Б. Д. Етнографическіе Матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. Томъ III. Пѣсни. Приложеніе къ N. XI—XII, „земскаго Сборника“ 1898 года. Чернигів 1899, ст. XXII+767 великої 8⁰.

В. Гнатюк. XXXIII, Бібл. с. 28—31.

Gawroński - Rawita Fr. Filip Orlik, jako hetman kozacki (Biblioteka Warszawska 1899, IX, ст. 389 — 419). *О. Целевич.* XXXVII, Бібл. с. 34—36.

Galli-Anonymi Chronicon recensuerunt L. Finkel et S. Kętrzyński. Львів, 1899, ст. 123+XX (Fontes rerum polonicarum in usum scholarum t. I). *С. Томашівський.* XXXVII, Бібл. с. 13—14.

Д. В. Кіевскій митрополитъ Рафаилъ Заборовскій и его мѣры къ исправленію духовенства (Кіевская Старина, 1899, III, ст. 397 — 423). *М. Г-а.* XXXVII, Бібл. 36—37.

Дїло, за 1899 р. *С. Томашівський.* XXXIV, Н. Хр. с. с. 5—7.

Дмитріевскій А. А. Арсеній, архіепископъ елассонскій (суздальскій тожь) и его вновь открытые историческіе мемуары (Труды кіев. дух. акад. 1898—1899). *С. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 15—16.

Dąbkowski Przemysław. Zemsta, okup i pokora na Rusi halickiej w wieku XV i pierwszej połowie wieku XVI. Львів, 1898, ст. 55 (Відбитка з часописи „Przegląg prawa i administracyi". *С. Т.* XXXIV, Бібл с. 18—19.

Древности. Труды археографической коммисіи императорскаго московскаго археологическаго общества, т. I, вип. 3. Москва, 1899, ст. 381—392+190+IV. *М. Грушевський.* XXXIII, Бібл. с. 41—42.

Dubiecki Marjan. Kudak, twierdza kresowa i jej okolice. Wydanie nowe, przejrzane i powiększone. Варшава, 1900, ст. 154. *С. Т.* XXXVIII. Бібл. с. 17—18.

Еварницкій Д. И. По слѣдамъ Запорожцевъ, Спб. 1898, ст. 324. *Л. Ч.* XXXIV, Бібл. с. 31—37.

Енциклопедическій словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, томи XXV, полутоми 46 и 50, XXVI пол. 51 и 52. Прага, Работній домъ, Рабочая книжка, Роза ди тиволи. Спб. 1898—1899, ст. 958 і 960. *О. Г-ий.* XXXIII, Бібл. с. 44.

Ейнгорнъ Виталій. Дипломатическія сношенія московскаго правительства съ правобережною Малороссіей въ 1673 году (Журналъ Мин. Нар. Просвѣщ. 1898, V, ст. 118—151). *О. Целевич.* XXXIII, Бібл. с. 12—13.

Ейнгорнъ В. О. Отставка А. Л. Ордина Нащокина и его отношеніе къ малороссійскому вопросу (Журналъ Министерства Народ. Просвѣщ. 1897. XI, с. 92—176). *М. Г.* XXXIII, Бібл. с. 11—12.

Етнографическое Обозрѣніе за 1898 р. *В Г.* XXXVIII, Бібл. с. 46—49.

Живая Старина за 1898 р. *В. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 49—50.

Житецкій П. Енеида И. П. Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея (Кіевская Старина 1899, X—XII, 1900, I—III). *І. Франко.* XXXVIII, Бібл. с. 24—41.

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 32—33.

Записки император. харьковскаго университета за 1899 р. *С. Т.* XXXVIII, Н. Хр. с. 11.

Земскій Сборникъ черниговской губерніи за 1899 р. *І. Ш.* Н. Хр. с. 18—22.

Zibrt Čeněk Dr. Literatura kulturně historická a etnografická 1897—1898, I, (відбитка з час.

Český Lid VII), Прага, 1898. *В. Г.* XXXIII, Бібл. с. 34—35.

Zimorowicz Josephi Bartholomaei opera, quibus res gestae urbis Leopolis illustrantur,ex mandato senatus eiusdem civitatis edidit Dr. Cornelius Heck. (Józefa Bartłomieja Zimorowicza. Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się z polecenia reprezentacyi miasta wydał Dr. Korneli Heck) Львів, 1899, ст. XLIV+423. *С. Томашівський*, XXXVII,Бібл. с. 21—22.

Извѣстія общества любителей изученія Кубанской области. Выпускъ I, подъ редакціей В. Сысоева и А. Дьячкова-Тарасова, Катеринодар 1899, ст. IX+166. *С. Б.* XXXIV, Бібл. с. 54.

Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ, за р. 1898. *І. К.* XXXIII, Н. Хр. с. 40—43.

Иловайскій Д. И. Сочиненія историческія. Часть вторая. 1859—1897. Москва, 1897, IV+387. М. *Г.* XXXVIII, Бібл. с. 4—5.

Историческій Вѣстникъ за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 38—39.

Истринъ В. Хроногѓафы въ русской литературѣ (Византійскій временникъ, 1898, I, ст. 131—152). *Михайло Грушевський.* XXXIV, Бібл. с. 11.

Kaindl Dr. Das Unterthanswesen in der Bukowina. Ein Beitrag zur Geschichte des Bauernstandes und seiner Befreiung. (Archiv für österreichische Geschichte, т. LXXXIV, ст. 853—700). *М. К-а.* XXXVIII, Бібл с. 22—24.

Kwartalnik historyczny, за р. 1898. *Ю. Л.* XXXIII, Н. Хр. с 46—47.

Kętrzyński W. Najdawniejsze żywoty św. Wojciecha i ich autorowie. *С. Ган.* XXX, Бібл. с. 56—57.

Kętrzyński Stanisław. Gall-Anonim i jego kronika. Краків, 1899, 89, ст. 8⁰. (Відбитка з Rozprawy Akademii Umiętności,Серия II, Т. XII). *С. Томашівський.* XXXVII, Бібл. с. 12—13.

Кіевская Старина за 1899 р. *О. Д.* і *В. Г.* XXXVIII, Н. Хр. с. 1—11.

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 12—13.

Кипріановичъ Г. Я. Историческій очеркъ православія, католичества и уніи въ Бѣлоруссіи и Литвѣ съ древнѣйшаго до настоящаго времени. Вильна, перше вид. 1896, ст. XVI+235, друге вид. 1899 р. *К.* XXXIII, Бібл. с. 8—10.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 15.

Книга для чтенія по исторіи среднихъ вѣковъ, составленная кружкомъ преподавателей подъ редакціей проф. П. Г. Виноградова. Мва, т. I, 1896, ст. VII+446, т. II, 1897, ст. IV+967, III, 1899, ст. 587 *М. Г.*XXXVII, Бібл. с. 7.

Коваленко Гр. Евгеній Гребинка. Біографическій очеркъ (виданнє редакціи „Земского Сборника Черниговской губ.“). Чернігів, 1899, ст. 1—29. *С. Гн.* XXXIII, Бібл. с. 27—28.

Коробка Н. Весенняя играпѣсня „Воротаръ“ и пѣсни о князѣ Романѣ (Извѣстія отд. русскаго языка академіи наукъ, 1899, II. ст. 588—9). *М. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 5.

Krotoski Kazimierz Dr. Gall, scholastyk poznański i jego kronika (Kwartalnik historyczny,

1899, IV, ст. 675—682. *С. Томатівський.* XXXVII, Бібл. с. 14.

Кулаковскій Юліянъ. Карта Европейской Сарматіи по Птоломею. К., 1899, ст. 31+1, мапа, 4°. *Б. Б.* XXXVIII, Бібл. с. 1—4.

Кулябка С. Н. Шевченко и Бѣлинскій (Научное обозрѣніе, 1898, кн. VIII). *О. Г-ий.* XXXIII, Бібл. с. 24—25.

Кудринскій Ѳ. Философъ безъ системы. Опытъ характеристики Григорія Савича Сковороды. (Кіевская Старина, 1898, кн. 1—3, ст. 38—63, 265—82, 436—57). *С. Гн.* XXXVII, Бібл. с. 39—40.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 16—117.

Лазаревскій А. М. Историческіе очерки полтавской Лубенщины XVII—XVIII вв. (Чтенія въ истор. общ. Нестора лѣтописца кн. XI, ст. 34—203). *П Р.* XXXIII, Бібл. с. 13—14.

Латышевъ В. Объ островѣ св. Еѳеріи (Замѣтки по древней географіи сѣвернаго побережья Чернаго моря, V). (Журналъ Министерства Нар. Просв. 1899, V, 73—87). *О. Г-ий.* XXXIV, Бібл. с. 4—5.

Лашкаревъ П. Церковно-археологическіе очерки, изслѣдованія и рефераты. Кіевъ, 1898, ст. I+I+240+I. *М. Г.* XXXIII, Бібл. с. 6.

Lewicki A. Przymierze Zygmunta w. ks. litewskiego z królem rzymskim Albrechtem II (Rozprawy akademii umiętności, wydział historyczno-filozoficzny, т. XXXVII, 1899, ст. 292—410). *Й. Ч.* XXXIV, Бібл. с. 16—18.

Lewicki Anatol. Unia Florencka w Polsce, Część I (Rozprawy Akademii Umiętności т. XXXVIII, 1899, ст. 67). *Ф. М.* XXXVIII, Бібл. с. 8—12.

Літературно-Науковий Вістник за р. 1899. *С. Томашівський.* XXXIV, Н. Хр. с. 1—5.

Литовскія Епархіальныя Вѣдомости за 1898 р. *Ю. С.* XXXIII, Н. Хр. с. 35.

Любецкій Архивъ графа Милорадовича, выпускъ первый. К., 1898, ст. VI+VI+256. *Ю. К.* XXXIII, Бібл. с. 14—18.

Lud, за р. 1898. *В. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 47—50.

Ласкоронскій Василій. Иностранныя карты и атласы XVI и XVII вв., относящіе ся къ Южной Руси. Кіевъ, 1898, 1—22, in fol. +4 карти (відбитка з XI т. Чтеній київ. істор. тов.). *В. Д.* XXXVIII, Бібл. с. 14—15.

Лященко А. О Моленіи Данила заточника (изъ Jahresbericht der Reformierten Kirchenschule für 1895—6) Спб. 1896, ст. 46. *М. Грушевський.* XXXIV, Бібл. с. 10—11.

Мезіеръ А. В. Русская словесность съ XI по XIX столѣтія включительно. Библіографическій указатель произведеній русской словесности въ связи съ исторіей литературы и критикой. Книги и журнальныя статьи. Часть I, Русская словесность съ XI по XIII в. Спб. 1899, ст. 161, вел. 8°. *М. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 6.

Міръ Божій за 1898 р. *О. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Минскія Епархіальныя Вѣдомости за 1898 р. *Ю. С.* XXXIII, Н. Хр. с. 35—36.

Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1898. *Ю. С.* XXXIII, Н. Хр. с. 36.

Niederle Lubor Dr. Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na zeme slovanské. Descriptio Europae regio-

num, quae ad orientem spectant veterum scriptorum locis illustrata. Prispĕvkem k poznání nejstaršich dĕjin slovanskich podává... Прага 1899, ст. 125+2 (Rozpravy České akademie, секция I, річн. VIII, ч. 1). *Михайло Грушевський.* XXXIII, Бібл. с. 1—2.

Новицкій А. П. Исторія русскаго искуства. Москва, 1899, випуск II, ст. 81—160, випуск III, ст. 161—240. *М. Г-а.* XXXIII, Бібл. с. 7—8.

Огляд західно-европейської літератури по культурній і політичній істориї, істориї літератури й штуки за 1898 р. IV. Нові часи. *Др. М. Кордуба.* XXXIII, Н. Хр. с. 1—30. За р. 1899: I Історіозофія, помічні науки істориї, загальні публїкациї, II. Старинні часи, XXXVII, Н. Хр. с. 1—28; III. Середньовічні часи, XXXVIII, Н. Хр. с. 26—38.

Огляд часописей за р. 1899 — часописи українсько-руські. *С. Томашівський.* XXXIV, Н. Хр. с. 1—8.

Огляд часописей видаваних поза Україною за р. 1898. XXXIII, Н. Хр. с. 33—54.

Отчетъ Императорской публичной библіотеки за 1894 годъ Спб. 1897. *С. Гн.* XXXVIII, Бібл. с. 50—54.

Павловъ А. Номоканонъ при Большомъ Требникѣ. Москва, 1891. *М. Гл.* XXXIV, Бібл. с. 8—10.

Памятники древне-русской церковно-учительной литературы. Выпускъ четвертый. Славяно-русскій Прологъ. Часть вторая, Январь-Апрѣль, подъ редакціею проф. А. И. Пономарева. Спб. 1898, ст. 11. *Др. І. Франко.* XXXVII, Бібл. с. 15—16.

Памятники изданные кіевскою комиссіею для разбора древнихъ актовъ. Изд. второе съ дополненіями. Кіевъ 1898, т. I і II, ст. VI+616, т. III, ст. XVII+600, XXXVII, Бібл. с. 20—21.

Памятники славяно-русской письменности, изданные археографическою коммисіею, т. I: Великія Минеи Четіи, ноябрь дни 1—12. Спб., 1897, ст. IV+884, 4°. *М. Г.* XXXIV, Бібл. с. 12.

Пашутинъ А. Н. Историческій очеркъ г. Елисаветграда. Елисаветградъ, 1897. *Л. Ч.* XXXIII, Бібл. с. 18—24.

Перетцъ В. Н. Изъ исторіи пословицы. Спб. 1898, ст. 39. *Т.* XXXVII, Бібл. с. 43.

Перетцъ В. Н. Малорусскія вѣрши и пѣсни въ записяхъ XVI—XVIII в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1899, кн. 3, 4). *Др. Іван Франко.* XXXVIII, Бібл. с. 41—46.

Петровъ. Кіевъ его святыни и памятники. (Приходская Бібліотека. Редакція В. И. Шемякина) Спб. 1896, ст. 180+плян, 16°. *М. Г.* XXXIII, Бібл. с. 6—7.

Петровскій С. В. Сказанія объ Апостольской проповѣди по сѣверо-восточному Черноморскому побережью. Очеркъ изъ исторіи древне христіянской литературы. (Записки Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, Т. XX і XXI). *С. Гм.* XXXIII, Бібл. с. 2—5.

Петрушевичъ А. С. Дополненіе ко сводной галицко-русской лѣтописи съ 1700 по 1772 годъ изданной въ Львовѣ 1887 года. (Литературный Сборникъ, изд. Галицко-русскою Матицею г. 1896, 1897), т. I (1700 — 1771) Льв. 1896, ст. III+423, т. II (1772—1800) Льв. 1897, ст. II+431. *С. Т.* XXXVIII, Бібл. с. 20—22.

Петрушевичъ А. С. Лингвистическо-историческія изслѣдованія о начаткахъ города Львова и окрестностей его съ возрѣніемъ на предисторическія времени переселенія славянскихъ и румынскихъ племенъ изъ придунайскихъ странъ въ предкарпатскія области. Львів, вип. I—1893, II—1896, III—1897, ст. 1 — 600, XXXVII, Бібл. с. 10 — 12.

Петрушевич А. О соборной богородичной церкви въ городѣ Галичѣ происходящей изъ первой половины XII столѣтія. вип. I, Львів, 1899, ст. 136. *М. Грушевський.* XXXVII, Бібл. с. 10—12.

Подольскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 14—15.

Polivka G. Dr. Nachträge zur Polyphemsage (відбитка з Archiv für Religions-wissenschaft) Фрайбург ст. 305—336 *В. Г.* XXXIII. Бібл. 33 – 34.

Полоцкія Епархіальныя Вѣдомости за 1898 р. *Ю. С.* XXXIII, Н. Хр. с. 36.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр.

Потебня А. А. Изъ записокъ по русской грамматикѣ. III. Объ измѣненіи значенія и замѣнахъ существительнаго 1899, Харків, ст. V+663. *Т.* XXXVII, Бібл. с. 40 – 42.

Prochaska A. Dr. W czasach husyckich (Rozprawy akademii umiętności, Wydział historyczno-filwzoficzny т. XXXVI, 1897, ст. 166—288, *Й. Ч.* XXXIV, Бібл. с. 15 – 16.

Przewodnik naukowy i literacki за р. 1898. *С. Т.* XXXIII, Н. Хр с. 45 – 46.

Пташицкій С. Л. Князя Пузыны, историко - генеалогическіе матеріялы. Сп. 1899. *Ф. Мт.* XXXVII, Бібл. с. 22—23.

Путешествіе Антіохійскаго патріарха Макарія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка, описаное его сыномъ архидіакономъ Павломъ Алепскимъ кн. III, ст. IV+208 і IV ст. X+195. Москва, 1898. *Й. Ч.* XXXVIII, Бібл. с. 18 – 20.

Рожковъ И. А. Очерки юридическаго быта по Русской Правдѣ (Журналъ Мин Нар. Просв. 1897, XI, ст. 11—60, XII, ст. 263 — 329). *М. Грушевський.* XXXIV, Бібл. с. 6—7.

Rozprawy akademii umiętności. Wydział historyczno-filozoficzny т. XXXVI (серії II, т. XI) Краків, 1898, *Й. Ч.* XXXIII, Бібл. с. 42—44.

Rozprawy akademii umiętnosci. Wydział historyczno-filozoficzny т. XXXVII, Краків, 1899. *Й. Ч.* XXXIV, Бібл. с. 55 – 56.

Руслан, за 1899 р. *С. Томашівський.* XXXIV, Н. Хр. с. 7.

Русская исторія съ древнѣйшихъ временъ до смутнаго времени. Сборникъ статей изданный подъ редакціей В. Н. Сторожева, вып. I. (Бібліотека для самообразованія XIII). Москва, 1898, 16°, ст. XXII+2+657. *М. Грушевський.* XXXVII, Бібл. с. 8—10.

Русская Мысль, за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Русская Старина, за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 38.

Русскій Вѣстникъ, за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 32.

Русскій филологическій вѣстникъ, за 1898 р. *М. Г.* XXX, Н. Хр. с. 43 44

Русское Богатство, за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Русское Обозрѣніе, за 1898 р. *О. Г ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Сборникъ Харковскаго историко - филологическаго обще-

ства т. XI. Харків, 1899. *Т. Г.* XXXIII, Бібл. с. 38—41.

Сборникъ Херсонскаго земства 1898 і 1899 рр. *І. Ш.* XXXVIII, Н. Хр. с. 23—25.

Сергѣевичъ В. Лекціи и изслѣдованія по древней исторіи русскаго права. Спб. 1899, ст. VI+480. *М. Г.* XXXIII, Бібл. с. 7.

Сергѣевичъ В. К. Русская Правда и ея списки (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1899, I, стор. 1—41). *М. Грушевський.* XXXIV, Бібл. с. 6.

Собраніе сочиненій К. Д. Кавелина. Том I, Спб. 1897, ст. 32 + 1052 + 3. *М. Г.* XXXIV, Бібл. с. 5.

Sokalski Bronisław. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym i ekonomicznym. Львів, 1899, ст. XVI+496. *В. Гнатюк.* XXXIV, Бібл. с. 49 54.

Срезневскій И. И. Обозрѣніе древныхъ русскихъ списковъ Кормчей книги. Спб. 1897, ст. VI+207+ фототипічна таблиця *О. П.* XXXVIII, Бібл. с. 5—6.

Столѣтній ювилей Подольской Духовной Семинаріи (1798—1898, Камінець, 1899). *Д. Я.* XXXVII, Бібл. с. 40

Strzetelska - Grynbergowa Zofia. Staromiejskie. Ziemia i ludność. Львів, 1899, ст. VIII+678. *В. Гнатюк.* XXXIV, Бібл. с. 38—46.

Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce т. VI, вип. IV. Краків, 1889, ст. 223—369+XCIII—CXXXIV+1 таблиця, 4°. *М. Г-а.* XXXIV, Бібл. с. 21—22.

Сцѣпуро Д. Виленское св. Духовское братство въ XVII и XVIII столѣтіяхъ (Труды Кіевской Духовной Академіи 1898 р. IX і XI, 1899 р. IV, VI, VIII і IX). *С. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 17.

Сѣверный Вѣстникъ за 1898 р. *О. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Труды кіев. духовной академіи за 1899 р. *С. Г.* XXXVIII, Н. Хр. с. 11—12.

Указатель къ первымъ осьми томамъ Полнаго собранія русских лѣтописей изданныхъ археографическою коммисіею, отдѣлъ I. указатель лицъ, т. II (К. Ѳ.), Спб. 1898, ст. II+397+XXVIII, 4°. *М. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 7.

Университетскія Извѣстія (київські) 1899. *С. Т.* XXXVIII, Н. Хр. с. 11.

Ученыя записки императорскаго казанскаго университета за р. 1898. *С. Т.* XXXIII, Н. Хр. с. 33—34.

Folklore de l' Ukraine. Український фольклор. Сороміцькі пісні, звичаї, казки, приказки, загадки і лайки. (Extr. de Κρυπτάδια t. V, 1898. Cet extrait ne peut être vendu). Париж, ст. 218, 16°. *В. Г.* XXXIII, с. 32—33.

Франчук Іван. Жіночі типи в повістях Квітки — Основяненка (Справозданє II ґімназиї в Перемишли за рік шкільний 1897/8, ст. 1—32). *С. Гн.* XXXIII, Бібл. с. 25—27.

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 17.

Хижняковъ В. Черниговская Старина (1775 (?) — 1810 гг.). По архивнымъ бумагамъ городской думы (Кіевская Старина, 1899, VI, ст. 367—407). *Ф. М.* XXXIV, Бібл. с. 30—31.

Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ за 1898 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 18.

Христіанское Чтеніе за р. 1898. *В.* XXXIII, Н. Хр. с. 35.

Церетели Е. Елена Іоановна, великая княгиня литовская, русская, королева польская. Спб. 1898, ст. II+356. *С. Т.* XXXVIII, Бібл. с. 7—8.

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія за р. 1899. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 15—16.

Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора-лѣтописца, т. XII, К., 1898. *О. П.* XXXIII, Бібл. с. 35—38.

Чтенія въ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ за р. 1898 *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 38.

Чтенія въ церковно-археологическомъ обществѣ, вып. II, К., 1889, ст. 108. *В.* XXXVII, Бібл. с. 40—42.

Шараневичъ Исидоръ Др. Церковная унія на Руси и вліяніе ей на смѣну общественного положенія мірского русского духовенства. Львів, 1897, ст. 30. *Ф. М.* XXXVIII, Бібл. с. 12—14.

Szaraniewicz Izydor Dr. Kościelna unia na Rusi i wpływ jej na zmianę społecznego stanowiska świeckiego duchowieństwa ruskiego. Львів, 1899, ст. 30. *Ф. М.* XXXVIII, Бібл. с. 12—14.

Шахматовъ А. Древнѣйшія редакціи Повѣсти временныхъ лѣтъ. (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1897, X, ст. 109—259). *М. Грушевський.* XXXIV, Бібл. с. 7—8.

Шахматовъ А. А. Пахомій Логоѳетъ и хронографъ (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1899, I, ст. 200—7). Путешествіе М. Г. Мисюря Мунехина на Востокъ и Хронографъ редакціи 1512 г. (Извѣстія Академіи Наукъ 1899, I, ст. 200—229). *М. Грушевський.* XXXIV, Бібл. с. 11—12.

Schnür-Pepłowski Stanisław. Cudzoziemcy w Galicyi (1787—1841). Краків, 1898, ст. 263. *Ф. М.* XXXIV, Бібл. с. 28—29.

Яцимирскій А И. Новыя данныя о Хожденіи архіепископа Антонія въ Царгородъ (Извѣстія отд. русскаго яз. академіи наукъ 1899, I, ст. 223—264. *М. Г.* XXXVII, Бібл с. 14—15.

III. З Наукового Товариства імени Шевченка.

Засїдання Виділу: вересень-грудень 1899, XXXIII, м. 1, с. 1—2.

Засїдання секций: жовтень-грудень 1899, XXXIII, м. 2, с. 3—5.

(Далї справоздання з Товариства подають ся в Хронїці його, що виходить осібно).

Скорочення авторських імен:

Б. Б. — Богдан Барвинський, **В. Г.** — Володимир Гнатюк, **І. К.** — Іван Копач, **І. Ш.** — Іля Шраг, **Й. П** — Йосип Постригач, **Й. Ч.** — Йосип Чайківський, **М. Г-а** — Марія Грушевська, **М. Г.** — Мих. Грушевський, **М. Гл.** — Мих. Галущинський, **М. К-а** — Мих. Коцюба, **О. П.** — Олексїй Пашкевич, **П. Р.** — Петро Рондяк, **С. Гн.** — Семен Гуменюк, **С. Є.** — Сергій Єфремів, **С. Т.** — Стефан Томашівський, **Т. Г.** — Теодор Гуль, **Ф. М.** — Франц Марисяк, **Ф. Мт.** — Федір Матушевський.

Наслїдком того, що т. XXXI — II і XXXV — VI Записок були призначені на реферати київського археольоґічного з'їзда, прискорено сього року вихід всїх взагалї томів Записок. Дальший — XXXIX вийде в своїм часї (на початку 1901 р.); там буде подано й докінченнє Оглядів за 1899 р., відложене через брак місця в XXXVII—VIII т. (знов таки через призначенне чотирох томів Записок на самі реферати).

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševśkyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyśkyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barvińskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messaparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivśkyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevśkyj's. Desiderata von M. Hruševśkyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Errinnerung an Markian Šaškevič, von V. Kocovśkyj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanći", Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševśkyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyśkyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyśkyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševśkyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd" (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes", griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd", einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthuauischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie", ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotoćkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten", ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1 - 20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovśkyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth von E. Barvińskyj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševśkyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivśkyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyśkyj 1- 42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivśkyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševśkyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyśkyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniažević, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševśkyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyćkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševśkyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyśkyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinśkyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniažević 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. Al. Markević 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivśkyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševśkyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotoćkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotoćkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovśkyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševśkyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševśkyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivśkyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševśkyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten", Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer", mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 95—200; 4 Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus" in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševśkyj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilen Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševśkyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševśkyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheitigung, von S. Rudnyćkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševśkyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyćkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V, Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševśkyj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortzetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Fortzetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M, Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeischriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševśkyj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgetragen Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in den slavischen Sprachen, von A. Barvinśkyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwickelung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von E. Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liedes vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovśkyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratśkyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk, 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars", ein altukrainisches Poem auf apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenśkyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der Ἀντίῤῥησις (1599)? von Dr. C. Studynśkyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat); Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J. 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus bei modernen Kaukasiern, von M. Hrusevśkyj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč. 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Поодинокі томи „Записок" (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—IV, XXXVIII) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., т. XXXI—II і XXXV—VI по 6 кор., комплєт I—XX т. продаєть ся по 48 кор.; X річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—IV, XXXVIII) der Mittheilungen 3 Kronen., B. XXIII—IV 5 Kr., B. XXXI—II u. XXXV—VI à 6 Kr. B-de I—XX komplet kosten 48 Kr., X Jahrgang kostet 12 Kr.

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

у Львові, ул. Чарнецького ч. 26.

має на складі між иньшими отсї книжки:

Байда П. (Ніщинський) Гомерова Одиссея 2 томи	2 20 зр.
Верхратський Ів. — Начерк соматольоґії	1·50 „
„ Про говор долівський	0 65 „
Гнатюк Вол. Словацький опришок Яношік в народній поезиї	0·25 „
„ Русини Пряшівської епархії і їх говори	0.35 „
Грушевський М. — Виїмки з жерел до істориї України-Руси, ч. I, до пол. XI в.	1·00 „
„ Розвідки й материяли до істориї України-Руси, I—III	3·50 „
„ Останні романи Г. Сінкевича	0·20 „
„ Вступний виклад з істориї давньої Руси	0·10 „
„ Хмельницький і Хмельнищина	0·25 „
„ Звенигород галицький	0·35 „
„ Похоронне поле в с. Чехах	0·30 „
„ Описи Ратенського староства	0·30 „
Драгоманов М. — Листочки до вінка на могилу Шевченка	0 10 „
„ Рай і поступ 2 вид.	0.50 „
Етноґрафічний збірник т. I, II, III, IV, VII по 1·50 зр. т. V і VI по	2·00 „
Жерела до істориї України-Руси, т. I. — Люстрациї королівщин в землях Галицькій і Перемишльській	2·00 „
„ т. II Люстрациї королівщин в землях Перемишльській і Сяноцькій	2·00 „
„ т. III. теж — в землях Холмській, Львівській і Белзській	2·50 „
„ т. IV Галицькі акти з р. 1648—9	2·00 „
Житє і Слово, вістник літератури, істориї і фолкльору, рік 1 і 2 по 5, р. 3	2·50 „
Заклинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати?	0·20 „
Заневич — Знесене панщини в Галичині	0·50 „
Записки наукового товариства імени Шевченка т. I—XXII і XXV—XXX XXXIII, XXXIV XXXVII, XXXVIII по 1 50, т. XXIII—IV 2·50, т. XXXI—II, XXXV—XXXVI по 2·50, комплєти I—XX по	24·00 „
Збірник фільольоґічної секциї т. I: Т. Шевченко, хронїка його житя, т. I., нап. О. Кониський, 1·50 зр., на ліпшім папері 2·00, в оправі	2·50 „
„ т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словесність і письменство, т. I. 1·50, на ліпшім пап.	2·00 „
„ т. III: Розвідки М. Драгоманова, т. II 1·50, на ліпшім папері	2 00 „
Збірник історично-фільософічної секциї т. I: Істория України-Руси, нап. М. Грушевський, т. I — 2·00, на ліпшім папері 2·50, в оправі	3·20 „
„ т. II: Істория України-Руси, нап. М. Грушевський, т. II. — 2·00, на ліпшім папері 2·50, в оправі	3·20 „
Збірник математично-природописно-лїкарської секциї, т. I, II і III по 1·50 т. IV, V і VI (кождий в двох окремих випусках) по	1·00 „
„Зоря“ письмо літературно-наукове р. III, V. VI без Бібліотеки по	3·00 „
„ „ „ „ р. VIII, IX, X і XI по	5·00 „
„ „ літературно-наукове ілюстроване р. XII, XIII, XIV, XV, XVI і XVII по	6·00 „
Руська історична бібліотека:	
т. I. С. Качала — Коротка істория Руси	1·20 „
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности, Федеративні засновини, Нарис народ. істориї	2·00 „